

ҲАМИД ОЛИМЖОН

ТАНЛАНГАН
АСАРЛАР

НАШРГА ТАЙЁРЛОВЧИ
САРВАР АЗИМОВ

ЎЗСР ДАВЛАТ НАШРИЕТИ
ТОШКЕНТ • 1951

ЎЗБЕК АДАБИЁТИНИНГ ЙИРИК САН'АТҚОРИ

- Ўзбек совет адабиёти жаҳонда энг демократик, энг ғоявий ва энг илғор совет адабиётининг ажралмас бир қисми ўлароқ, инсониятнинг бадий тақомилида бутунлай янги даврдир. Буюк Октябрь революцияси жангларида туғилган, Ленин — Сталиннинг улугвор ва ҳаётбахш ғоялари блан суғорилган бу адабиётнинг «халқ манфаатидан, давлат манфаатидан ўзга манфаати йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас» (А. А. Жданов).

✦Оксак ғоялар блан қуролланган бу адабиётнинг жонкуяр намоёндалари сафидан оташин ватанпарвар шоир Ҳамид Олимжон шарафли ўринлардан бирини эгаллайди.

Ҳамид Олимжон ўз ижоди блан ўзбек совет адабиёти ва маданиятининг юксалишига зўр ҳисса қўшаолган шоирдир. У қисқа, лекин ғоят самарали ҳаётини Ватанга ва халққа хизмат қилиш учун бағишлади, халқнинг «шодлик ва бахтини куйламоқлик»¹ ни ўзининг «зўр саодати» деб билди. Ижодий фаолияти салкам 20 йил давом этган Ҳамид Олимжон, халқнизи мардлик ва жасоратга, садоқат ва қўлҳрамонликка ундайдиган, озодлик ва башарият душманларига нисбатан ўтли нафрат блан яллиғланган кўлгина нодир асарлар яратди. Унинг асарлари коммунизм ғояларидан илҳомланган социалистик поэзиямизнинг ёрқин намуналаридандир. У яратган образлар улуг мақсадлар сари интилуци, фикран ва ма'нан бутунлай янги, мукаммал совет кишиларидир.

Ҳамид Олимжон ше'рий ижодиётда вояга еткунча, табиий, ма'лум инкишоф йўлларини, этапларни босиб ўтди; узликсиз ва тадрижий равишда камолотга эришборди, ёш ҳаваскор шоир даражасидан моҳир сан'аткор даражасигача кўтарилди. Шоир ижодиётининг характерли томонларидан бири шундаки, унинг асарларида ленинча партиявийлик, ғоявийлик ва гўзаллик бадий содда ва равон услуб блан уйғундир. Совет эстетикасининг «Соддалик — гўзаллик демакдир» деган асосий қондаси Ҳамид Олимжон ижодиётининг марказий масалаларидан ҳисобланади.

Шоир ижодий тақомилининг ўзига хос даврлари бор. Бу даврлар мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий шароити блан чам-

¹ Қўштирноқдаги сўзлар шоир асарларидан олинган.

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

барчас боғланган, унинг гоявий ва бадний балоғати мамлакатда юз бераётган улугвор жараёнларнинг та'сири самараси туфайли шаклланган.

I

Гўзал Зарафшон водиси қадим замонлардан бери ўзининг шоир ва фозиллари билан машҳур. Халқ адабиётининг кекса донишманд бахшиси Фозил Йўлдош ўғлининг термалари ва дostonларини зўр муҳаббат билан тинглаган ёш Ҳамид Олимжон, 1909 йилнинг 12 декабрида шу водининг тарихий шаҳарларидан бири — Жиззахда меҳнаткаш оиласида туғилган. У бун'ёдга келганда ўлкамизда буюк тарихий воқеалар юз бермоқда эди. Шоирнинг туғилишидан тўрт йил олдин Россияда 1905 йил революцияси бўлиб ўтдики, бу ўзбек халқининг сиёсий, революцион онгининг уйғонишига ҳам катта та'сир кўрсатди.

Айниқса, 1916 йил миллий озодлик қўзғолонига жур'ат қилган жафокаш халқнинг қонли кураши бўлажак шоирнинг қалбида чуқур ва унутилмас из қолдирган. Бу вақтларда энди 7 ёшга тўлган Ҳамид Олимжон ўз оиласи билан бирга қўзғолончилар билан баббаравар «жазо отряди»нинг жабр-зулмларига шерик бўлган. Ҳамид Олимжоннинг ўз та'бири билан айтганда, «жазо отрядининг товонин изи» унинг ҳам пешонасида қолган.

Ҳамид Олимжон 8 ёшга чиққанда унинг «гадо», «қашшоқ», «хор» ва «бахт излаган» халқи большевиклар партияси раҳбарлигида, улуг рус халқининг қардошларча ёрдами билан асрий қуллик занжирларини парчалаб, саодат ва фаровонлик йўлига қадам қўйди. 4 ёшида отасидан етим қолган Ҳамид Олимжон, ўз даврининг ма'рифатли кишиларидан ҳисобланган бобоси мулла Азим ва онаси Комила опа тарбиясида бўлди.

Мулла Азим ўзбек классик адабиётини яхши билган, Фозил Йўлдош ўғли каби бахшилар билан шахсан дўст бўлган, ўзи ҳам ба'зан ше'рлар ёзган. Шаҳар аҳолисига ариза ёзиб тирикчилик ўтказган бу одам рус тилини яхши билган, рус адабиёти намояндalarининг асарларини оригиналида ўқиган. Мулла Азим 1916 йилда мардикорликка сафарбар этилганлар қаторида Пенза губернасида ишлайди. Бу даврда у рус халқи ва унинг илғор маданияти билан янада яқиндан танишади.

Бу ҳол Ҳамид Олимжоннинг ёшлигидаёқ рус тилини ўрганишига ва рус адабиёти намуналари билан танишувига катта имконият очади. «Саккиз — тўққиз ёшларимда, — деб ёзади Ҳамид Олимжон ўз таржиман ҳолида, — мен Пушкиннинг кўп ше'рларини ёддан билардим ва уларни ўз ўртоқларимга декламация қилиб берардим». Зийрак ва туйғун ўғлининг адабиётга бўлган ҳавасини тарбиялашда, ўстиришда Комила опанинг ҳам катта ҳиссаси бор.

Халқнинг юзлаб эртақларини, ўнлаб дostonларини ҳстирасида сақлаган ва уларни моҳирлик билан ҳикоя қилиш сан'атида эга

VI

бўлган Қомила опа ўз даврининг оқида аёлларидан эди. Унинг та'сирчан эртаклари ўгли — ёш Ҳамид Олимжонни бутунлай мафтун қилди, халқнинг орзу-умидларини унинг онгига сингдирди; Ёўлажак шоирда халқ ижодига нисбатан зўр муҳаббат уйғотди. Сўнграқ Ҳамид Олимжон ўзининг болалик даврларини шундай эслайди:

Болалик кунларимда,
Уйқусиз тунларимда
Кўп эртак эшиткандим,
Сўйлаб берарди бувим...
Бувимнинг ҳар қиссаси,
Ҳарбир қилган ҳиссаси,
Фикримни тортар эди,
Ҳавасим ортар эди.
Тинглар эдим бетиним,
Узун тунлар ётиб жим...

(«Ойгул блан Бахтиёр»)

Ҳамид Олимжон оиласи унинг тарбияси учун мумкин бўлган барча имкониятлардан фойдаланди. У 14 ёшида Жиззахдаги Наримонов номли тўлиқсиз ўрта мактабни битириб, Самарқанддаги Ўзбек билим юртига ўқишга кирди (1923). Ўз таржиман қолида «Совет мактаби менга ҳаёт учун йўл очди... Мени комсомол тарбиялади» деб ёзган Ҳамид Олимжон Самарқанд Билим юрти ўқучилари орасида муҳокама доирасининг кенглиги, қассос қалби ва жамоат ишларида фаоллиги блан ажралиб туради. У Билим юртида чиқадиган «Ёш тарбиячи» деворий газетаси ва сўнграқ «Учқун» номли ойлик журналнинг ташкилотчиларидан бири бўлди. Ёш шоирнинг ilk ше'р ва мақолалари ҳам мана шу газета ва журнал саҳифаларида босилди.

Ҳамид Олимжон фаолияти тез орада Билим юрти доирасидан чиқди, у 1925 йилдан бошлаб, республика матбуотида ше'р, ҳикоя ва публицистик мақолалар блан кўринабошлайди. У «Негр боласи кичкина Несурой» (1926), «Миллий сиёсат ҳақида тўртинчи шўро қурултойи» (1927), «Хужум дostonлари устида» (1927) деган мақолалар; «Ҳақиқат излаб» (1927), «Заҳарли юрак» (1927) сарлавҳали ҳикоялар; «Қимдир» (1926), «Комсомол қиз» (1927), «Янги турмушга» (1927), «Зафар дostonи» (1927) каби ше'рлари блан ўзбек революцион адабиётининг ёш, лекин тетик фикрли куйчиси сифатида кенг ўқучилар оmmasига танилаборди.

Ўсиш ва бадний камолотга эришиш учун жиддий маҳифат зарурлигини Ҳамид Олимжон ёшлик давриданоқ жуда яхши англади. У кўп ўқиди, мутолаа қилди Айниқса, рус реалистик адабиётн намуналари блан қаттиқ қизиқди. У Пушкин асарла-

рили ўқир экан, «Ўзбек халқи Пушкиннинг асарларини ўқиш билан бадий ижоднинг энг буюк намуналари ва инсоният маданиятининг энг нодир ёдгорликлари билан танишади» деган хулосага келади. У Л. Н. Толстой ижоди билан танишар экан, «Ўзбек ёзувчилари Толстойдан бадий маҳоратни, сергак, чуқур реализмни ўрганадилар. ...Толстой бизнинг муҳаббатимизни доим ўзига тортиб туражакдир», деган натижага келади.

Ҳамид Олимжон, 1928 йилда А. М. Горький асарларини ўқишнинг шундай эслади: «Мен ҳали у вақтда бир-иккита ўзбекча роман ва чет тиллардан таржима қилинган иккинчи даражали кичик романларингизга ўқиган эдим ва улар севгучиларнинг тарихини қизиқ қилиб ёзиб, одамларнинг бошини чалғитади деб ўйлар эдим.

Шу кайфиятда экан Горькийнинг «Менинг дорилфунунларим» китобини ўқидим. Бу ўқиш энг аввало менинг роман ва ҳикоя китоблари ҳақидаги тушунчаларимни парча-парча қилди. Иккинчидан менинг ўй ва хаёлларимга шунчалик таъсир қилдики, мен буни ҳозир ҳам яхшилаб айтиб беришдан ожизман.

Мен китобнинг қанчалик зўр кучга эга бўлиши мумкин эканлигини биринчи марта тушундим. Менинг назаримда дунёнинг энг катта китоби шу эди ва бу қаноат мени яна Горький асарларига қараб тортиди. Мен унинг «Она» романини ўқий бошладим... «Она» романи «Менинг дорилфунунларим»га нисбатан, менинг назаримда, шундай қаршида буюк тоғ тургандай бўлиб қолди... Бу икки асарнинг мени қанчалик тарбия қилгани сра ҳам эсимдан чиқмас».

Ҳамид Олимжон 1929 йилда Қримда пролетариатнинг улуг шoirи В. Маяковский билан учрашди. Бу учрашув шoirнинг калбида ва ижодда зўр таъсир қолдиради. У шу кундан бошлаб, В. Маяковский ижодини ўзгача ҳис қила бошлайди, унинг орқасидан эргашади, ундан социалистик ҳаётнинг завқ-шавқини жонли ва эҳтиросли сатрларда куйлаш кераклигини ўрганади. Ҳамид Олимжон ўз хотираларида: «Маяковский шеърни оғир-оғир ўқир, сатрларни бўлиб-бўлиб айтар. сўзлар орасида паузалар қилар эди. Унинг бундай маҳорат билан ўқишида ҳар бир товуш катта бир маҳорат қозонар ва тингловчида қолдирган таъсирни оддий шеър ўқишдагидан кўра юз ҳисса ортиқ бўлар эди... Уша кеча унинг шoir Уткин ижодидаги мешчанлик туйғуларини қаттиқ қоралагани сра эсимдан чиқмайди» деб ёзган эди.

Улуг рус адабиёти Ҳамид Олимжоннинг камолотга эришувида катта роль ўйнади. Совет воқеалигини акс эттиришни ўзига вазифа қилиб олган ҳарқандай сан'аткор учун марксизм-ленинизм фалсафаси билан чуқур қуролланиш зарурлигини яхши англаган шoir ўзининг илк мақолаларидан бирида шуларни ёзган эди:

«Марксизм-ленинизмни ўрганишнинг эса жуда катта завқи бор. Мен марксизм-ленинизмни ўрганишни, башарият томонидан

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

яратилган бутун маданий, адабий бойликларни ўрганиш ва мана шу ўрганилган бойликка марксистик таҳлил бериш қувватига молик бўлиш шарафи деб тушунаман.

«Шарқдаги социалистик маёқ» (Сталин)нинг ёш, беғубор, истеъодли куйчиси сифатида дадил қадамлар билан революцион адабиётга кириб келаётган! Ҳамид Олимжон, Ўзбек билим юртини битириб (1928), Самарқанддаги Педакадемиянинг ижтимоий иқтисодий фанлар факультетида ўқишни давом этдирди. 1929 йилда шоирнинг биринчи тўплами — «Кўклам» нашр қилинди. Тикланиш даврининг таронаси бўлган бу китоб Ҳамза Ҳакимзодадан сўнг ёш ўзбек революцион адабиётига қўшилган зўр ҳисса эди. «Кўклам» (1929), «Тонг шабадаси» (1930), «Олов сочлар» (1931), «Пойга» (1932), «Улим ёвга» (1932) каби тўпламлар Ҳамид Олимжоннинг ҳаёт ичига кириб бориши, актуал масалаларни бадий умуллашлар орқали кўрсатишга ҳаракат қилиши; ғоявийлик, партиявийлик ва бадийлик принципини изчил равишда эгаллаши, умуман совет адабиётининг жанговар методи — социалистик реализм асосларига амал қилишга интилишидан далолат беради.

Ҳамид Олимжон, 1931 йилда Педакадемияни тамомлаб, Тошкентга келади. У тинмай ижод этади, янгиликлар сари интилади; «Ёш ленинчи» газетасининг мас'ул котиби (1931—1932) ва Ўзбекистонда янги таъсис қилинган Маданий қурилиш илмий текшириш институтининг адабиёт бўлимида илмий ходим бўлиб ишлайди, ўзини бутунлай адабий жабҳага бағишлайди.

Ҳамид Олимжоннинг тикланиш, биринчи сталинча бешйиллик даврини ўз ичига олган ижодий йўли катта қийинчиликлар билан боғлиқ бўлди. Маълумки, 1930 йилларда республикамизда пантуркистик, панисломистик ғояларни ўтказишга интилган буржуа миллатчиларининг аксининқилобий ҳаракати, айниқса, зиёлилар ўртасида асча кучли эди. Ажнабий империалистик давлатларнинг бу жосуслари мафкура соҳасидаги кўпгина ташкилотларга суқилиб кириб, ёш совет тузумига зарба беришни, унинг идеологик курашини суслатишни ўз олдларига мақсад қилиб қўйган эдилар. Англия — Америка империалистлари ва уларнинг ёлланган малайи — Туркия пантуркистлари мазкур мараз гуруҳининг хатти-ҳаракатларига бевосита раҳбарлик қилиб турган эди.

Ўзбекистон Коммунист (большевик)лар Партиясининг X с'езида бу ҳақда шундай дейилган эди: «...бир вақтлар Ўзбекистонда жойлашиб олиб иш кўрган аксининқилобчи миллатчилар — четел разведкаларининг агентлари давлатимизнинг, коммунистлар партияси ва бутун совет халқининг энг ашадди душманлари эди. ВКП(б) Марказий Комитети ҳаққимизнинг ёвуз душманларининг уясини очиб ташлаш ва тугатишда бизга ёрдам берди». Ҳамид Олимжон та'бири билан айтганда, миллатчилар «заҳарли юрак» лар, айниқса адабиёт соҳасида кенг томир ёйган эдилар. Улар

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткорӣ

ёш революцион адабиётимизнинг жанговар руҳига ва софлигига путур етказишга унинг исте'одли вакилларини «заҳарлаш» на рубога чиқармасликка жон-жаҳдлари блан тиришганлар.

«Ўзбекистон совет адабиёти,— деб ёзган эди Ҳамид Олимжон,— буржуа миллатчилари блан курашда чиниқди. Аксиллиққилобий миллатчилар кўпгина исте'одларни ўз та'сирларига тортиш нағижасида, уларнинг талантларини хароб этдилар ва йиллар давомида совет ёзучиларининг ўсишига тўсқинлик қилиб келдилар.

Буржуа миллатчиларининг идеологлари ёш ёзучиларнинг ҳам ақлини заҳарлашга интилдилар... Мен ҳам ёш ёзучи сифатида мана шу оғир шароитда ўсдим. Тайёр рецептлар йўқ эди. Ҳақиқий, совет халқ адабиёти учун миллатчиларга қарши кураш руҳида тарбияландиган адабий ташкилот (Ўзбекистонда) йўқ эди. ...миллатчилар ўз та'сирларига олишга ҳаракат қилган ёш ёзучилардан бири мен эдим.

Лекин мен, барча қийинчиликларга қарамасдан, илк ижодим бланоқ совет адабиётини ёқладим: биринчи ше'риمدан бошлаб сўнгисигача совет шоириман. Бунинг далили — менинг асарларим».

Ҳамза Ҳакимзода тароналарини давом эттирган, уларни янги ижодий юксакликка кўтарган ёш ўзбек совет адабиётининг исте'одли вакиллари Ҳамид Олимжон, Яшин, Ғафур Ғулום ва Уйғунларнинг ижодиёти миллатчиларга қарши курашда чиниқди. Большевиклар партияси ва Совет ҳукумати томонидан тарбиялланган бу ёзучиларнинг сони кундан-кунга ўсаборди. Революция ва социалистик ҳаёт пафосини тараннум этган бу ёзучи ва шоирлар, ўз ижодлари блан тушқунлик ва қолоқликни куйлаган миллатчи ёзучиларга қарши ғазаб ўтини очдилар, илгор ижтимоий ҳаракатга зид йўл тутган буржуа идеологларига, миллатчи ёзучиларга қарши курашдилар.

Бунга қаноат ҳосил қилиш учун ўша даврда ёзилган асарларнинг тематик доираси блан танишнинг ўзиёқ кифоядир. Агар миллатчи ёзучиларнинг тематик доираси — «Чўл», «Қора кунлар», «Танҳоликда», «Вайрона», «Бўса», «Ҳижрон», «Азоб», «Зимзиё тушлар» каби пессимистик чегарадан нарига ўтмаса, биз эслатиб ўтган совет ёзучиларидай Ҳамид Олимжон ҳам «Зафар дostonи», «Октябрь ўлкасига», «Қизил Москвага», «Комсомол қиз», «Тарих кўрганми?» «Нима бизга Америка», «Мустақиллик бизга берилган», «Улим ёвга», «Биз енгдик», «Тайёр трактор», «Қадр» каби темаларда асарлар ёзган.

(«Кўклам» — Ҳамид Олимжоннинг Ўзбек билим юртида ўқиб юрган давридаги ижодий маҳсулотининг якуни ўлароқ майдонга чиқди. Бу тўплам унинг 1926—1928 йилларда ёзган 30 та лирик ше'ридан ташкил топган ва асосан сиёсий лирика намуналаридандир. «Кўклам» шоирнинг хали изланиш, ўрганиш даврида эканидан дарак берса-да, замон учун зарур мавзуларни революцион пафос

блан куйлашга интилиш, ҳаёт лавҳаларининг тасвирида конкретликка эришувга ҳаракат қилиш ва кишиларимизнинг ички дунёсини — ма'навий қиёфасини ёритувга киришиш нуқтаи назари блан ўша давр ёш ўзбек совет поэзиясининг тарихий такомилда каттагина ўрин эгаллайди.

Табий, тўпламдаги ше'рларнинг фикрий доираси анча тор, бадний савияси хийла заиф. Лекин, уларда зўр самимият блан адабиётга кириб келаётган ҳассос ҳислар, чуқур кечинмалар эгаси бўлган жур'атли ва эҳтиросли шоир нафаси уфуриб туради. Чунки ёшликнинг романтик гурури блан битилган бу асарларда революция ва бахт, янги турмуш ва бадавлат ҳаёт, хотин-қизлар озодлиги ва янги муҳаббат мотивлари баланд руҳ блан куйланади.

Шоир революция тантанасини ва халқ бахтини хотин-қизлар озодлигисиз тасаввур қилолмайди. У, хотин-қизлар мамлакатимиз қудратини янада ошириш учун буюк куч эканлигини ўзининг илк асарларига мавзу' қилиб олади. Катта социал моҳиятга эга бўлган бу масалани «Хужум гулига», «Шу куннинг қизига», «Комсомол қизи», «Қишлоқ қизи», «Шарофат» каби ше'рларида тараннум этади. Бу мавзу' Ҳамид Олимжоннинг «Тонг шабадаси» тўпламига кирган ва «Зарафшон» газетаси саҳифаларида босилган «Ҳақиқат излаб», «Тонг шабадаси» сингари насрий асарларида ҳам марказий ўрин эгаллайди.

Шоир ўз ше'рларида республикаimiz ҳаётида юз бераётган буюк ўзгаришларни «Жаҳон куёши» Москва блан бoғлайди ва унинг озодлик миссиясини катта садоқат блан мадҳ этади. Ҳамид Олимжоннинг 1928—29 йиллар шароитида, Москвага «Сен башарнинг уриб турган юраги!», «Порлаб турган бир куёшсан жаҳонда» каби сўзлар блан мурожаат қилиши жуда катта сиёсий аҳамиятга эга эди. Чунки, Москвага муҳаббат — Ленин — Сталин партиясига, улуг рус халқига бўлган муҳаббатнинг рамзидир. Шунга кўра, Москвани улуғлаган ҳарбир ше'р буржуа идеологлари, уларнинг адабиётидаги гумашталарига қарши отилган ўқ эди.

Лекин, «Кўклам»да тор, шахсий кечинмаларни ифодаловчи интим ше'рлар, табиатнинг натуралистик картиналарининг тасвири ҳам учрайди. Буни «Бир наш'а», «Баҳорга етганда», «Ойдинда» ва «Қиш кўрнинишлари» номли ше'рларда кўриш мумкин. Бу ҳол, шоирнинг ёшлиги туфайли, совет адабиётининг жанговар методи — социалистик реализм асосларини чуқур эгаллаб етмаганлик орқасида келиб чиққан хатолардир, холос.

Ҳамид Олимжон биринчи сталинча бешйилликнинг қайноқ ҳаёти блан бирга фикран ва ма'нан ўсаборди, ма'рифат ва маданиятни чуқурроқ эгаллади, ўз ижодиётида олдинги хатолардан қутилабориб, турмушда юз бераётган илғор тенденцияларнинг ҳаётий лавҳалар воситасида реалистик тасвирини кўрсатиш сан'атида эришаборди. Энди у, қуруқ тавсиф, яланғоч ташвиқотдан

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

қутилиб, ўқучиларга ўткир сиёсий тил, пухта бадний образлар билан мурожаат қила бошлайди. Ўз хўжалигини коллектив асосда қайта қурган, буюк гигантлар бунёд қилган — социализм пойдеворини яратган халқнинг юксак талабларига жавоб бериш даври билан ҳамнафас бўлиш, унинг галабаларини улуглаш шоир ижодиининг марказий масаласига айланади. «Олов-Сочлар» тулламадаги «Темир қонун», «Ўзбекистон», «Сиёб», «Шарқ», «Комсомол келади» каби асарлар фикримизнинг далилидир.

Ҳамид Олимжон Ватанимиз истиқболини «Емғир ювган яроқдек жонли, тирик ва тетик» ёшларда кўрди. Ўзининг энг яхши сатрларини уларга бағишлади. Ёшлик темаси шоирнинг «Сиёб» сарлавҳали ше'рида жуда катта сиёсий чўққига кўтарилган. Содда, мухтасар, лекин гоят самимий ва гўзал мисра'ларда «Дилларига олтин чечак таққан» бахтиёр ёшларга қарама-қарши ўлароқ, «Вайрона мозор»ни макон айлаган, «Кечмишдек вафоли бир ёр» истаган тирик мурда — шайх қўйилади. Бу бадний приём воситасила икки дунё, икки мафкура, икки маданнат масаласини кўтаради; биринчисининг яшаш, ижод қилишга туғилганлигини, иккинчисининг эса мутлақ ўлимга маҳкум эканлигини катта символик куч билан тасвирлайди. / Шоирнинг «Шарқ» ше'рида эса мазкур мавзу янада кенгроқ доирада, янада кучлироқ бадний умулашмалар ва янада чуқурроқ сиёсий ўткирлик билан талқин қилинади. Бу асарда икки Шарқ масаласи қўйилади: Буюк Октябрь социалistik революциясигача бўлган Шарқ, революциядан сўнгги совет Шарқи ва ҳозирги хорижий Шарқ.

Буюк Октябрь социалistik революциясигача бўлган Шарқнинг манзараси шундай чизилади:

Инглаб ўтарди кунлар...
Ястга тушмай кўклардан,
Чинор — миноралардан
Секин оқарди тунлар...

Мискин, ҳазив уйлардан
Юксаларди бир фар'ёд,
«—Тангри» деган куйларда
Ким завк оларди

Ҳайҳот...
Шарқ эзилиб инграрди,
Епинганди тун... чодир.
Шароб ичиб бир шоир,
Сарой куйини куйларди.

Ҳаёт гўё бир ўрмон:
Бургут, арслон, йиртқичлар,

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

Тикон танли зўр кучлар
Уйнар, чопарди ҳар ён.

Буюк Октябрь социалистик революциясидан кейинги совет шарқи шундай тасвирланади:

Меҳнат яшиндек порлаб.
Тунни тилиб юборди.
Илҳом сочгач инқилоб.
Кундуз маш'алдек ёнди.

Ортиқ Шарқнинг бағрида
Ҳудоклар тортди на'ра.
Ҳар ер севди, ёпинди —
Қуёшдан заррин парда...

Шарқ — нурлар қучоғида,
Озод меҳнат кулади!
Зулмат кўксин тилади,
Қонли кураш чоғида...

Эсган еллар куйларлар:
— Ишла, терлар оқсинлар,
Яшаш, кураш ше'рлари
Қулоқларга ёқсинлар.

Имперализм зулми остида азоб чекаётган хорижий Шарқ шундай ифодаланади:

Афсус, узоқ ерларда
Езиқ бургут қаноти.
Зулмат дўстин ҳаёти
Фар'ёд чекар қирларда...

Лекин, бир кун бизнинг ўт
Маш'ал бўлар уларга
Ғамгин юзлар эришар
Эркин қувноқ кунларга.

Албат порлаб кўринар
Жўшқин, темир у меҳнат.
Истиқболда қурилар
Бир синфсиз жамият.

(«Шарқ»)

Қора ўтмиш манзарасини, бахтиёр бугунги кун ва буюк келажакимиз тасвирини, партияимиз ва халқимизнинг озодлик роляни реалистик акс эттирган бу мисра'лар 19 яшар шоирнинг

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

нақадар кенг сиёсий сезгирликка, нақадар кенг муҳокамага эга эканлигининг далилидир.

Ҳамид Олимжоннинг бу асарлари ёш ўзбек совет адабиёти-ни бойитди, сиёсий тематика доирасини кенгайтди. Бундан ташқари, у, ўзбек адабиётига «эркин вазн»ни олиб кирган, форма эътибори билан поэзиямизнинг жанговар руҳини оширган новатор шоирлардан бирidir.

Рус совет адабиёти, айниқса, унинг йирик намоёндаси В. Маяковский ижоди билан яқиндан танишиш, чуқур ўрганиш натижасида келиб чиққан бу вазн Ҳамид Олимжон поэзиясида 1929 йилдан бошлаб кенг ўрин олди. Шоирнинг 1932 йилда нашр этилган «Пойга» ва «Улим ёвга» номли тўпламидаги шеърлари ана шу вазнда ёзилган.

Ҳаётнинг ҳамма соҳасида революция қилаётган, му'жизалар яратаётган ижодкор совет халқининг ватанпарварлик руҳини, қаҳрамонона меҳнатини мадҳ этишда «эркин вазн» жуда кенг имкониятга эга. Чунки унда мисра'ларни кесиб-кесиб ташлаш, фикрни та'кидлаш орқали сўзларнинг жарангини, мусиқийлигини ошириб, шеърнинг та'сирий кучини, сиёсий вазминлигини тўла та'мин этиш мумкин. Шунинг учун ҳам, даврнинг талабига мос бўлган бу вазн, умум совет адабиётида кенг тармоқ ёйди.

Ҳамид Олимжон мазкур адабий формада минбар лирикаси-нинг энг ёрқин намуналарини яратди.

Сталинча биринчи бешйилликнинг асосий вазифаларидан бири — мамлакатда оғир sanoat барпо этиш эди. Ҳамид Олимжон sanoat темасига киришди ва ўртоқ Сталин номидаги «АМО» юк автомобиллари гигантига тўплам бағишлади. Бу тўпламга кирган «Тарих кўрганми?», «Нима бизга Америка», «Мустақиллик бизга берилган» сарлавҳали шеърлар sanoat соҳасидаги ютуқларимиз ва янги совет ишчиларининг ма'навий қиёфасини, коммунистик онгини кўрсатучи дoston даражасига кўтарилди.

Ма'лумки, Ватанимиз революциягача асосан хомаш'ё манбаи бўлиб келган, ба'зи капиталистик мамлакатлардан анча орқада қолган эди. Партиямиз ва халқимиз шу йўлни 10 йилда босиб ўтиш, капиталистик давлатлардан ўзиб кетишни ўз олдига мақсад қилиб қўйди ва бу вазифани шараф билан бажарди.

Совет кишиларининг мана шу курашдаги ташаббуслари, уларнинг «кулбалар ўрнига гигантлар» қураётганликлари Ҳамид Олимжоннинг «Тарих кўрганми?» шеъринида зўр ҳарорат билан куйланади. Оташин қаҳриқ ва жўшқин нотиқликнинг ёрқин намунаси бўлган бу шеърда шоирнинг социализмнинг муаззам биносига қўйилаётган ҳарбир гиштда халқимизнинг буюк истиқболини кўраолганлигидан далолат беради. У, ўзи яшаб, ижод этаётган тузум жаҳонда энг илгор, энг демократик, энг ҳаётий тузум эканлигини ва шунинг учун ҳам ҳарқандай қийинчиликларни енгиб, «янги дунё сари» боражagini баланд оптимистик руҳ билан тараннум қилади. Шу жиҳатдан унинг «Нима бизга Америка» деган шеъри катта аҳамиятга эга. Шеърда икки

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

дун'ё, икки тузум — Совет Социалистик Республикалар Йттифоқи ва империалистик Америка ўртасидаги тафовут муқояса қилинади. Биринчисининг адолат ва истиқбол заминига қурилганини, иккинчисининг асосида эса зулм ва чириш ётганини шоир икки тип ишчи образи мисолида кўрсатади. Булардан бири капиталистлар заводида ишлаётган, очлик ва қашшоқликка маҳкум этилган ишчи. Иккинчиси ўз қўли билан ўз бахтини яратаётган ижодкор совет ишчиси.

Шоир империалистик Американинг ишдаги «сур'ати, тезлиги, кучи ва қуввати» қанча зўрайса, шунча тез нажот қирғоқдан узоқлашиб, ҳалокат соҳилига яқинлашувини, бизда — сталинча бешйилликлар даврида яратилган гигантлар унинг сур'атиний йўлда қолдириб кетажанини зўр эҳтирос билан ифодалайди:

Нима бизга
Америка!
Нима бизга
Унинг сур'ати;
Унинг тезликлиги,
Кучи,
Қуввати;
Унинг шижоати,
Унинг ғайрати!
Мана биз,
Ун тўрт йил ичида,
Шундай тезлик билан
Етдикки,
Шундай гигантларга
Кетдикки,
Ҳатто,
Ўйлай олмас
Унинг фордлари
Унинг раҳбарлари,
Унинг лордлари.
Булутларга
Бош чиқарган
Америка
Мана;
Мана ўша
Бадмаст гавда,
Қарри тантана!
Букун шундай:
Асаби
Бузилган,
Томири толган...
Қаттиқ шамолларга
Бўйин эгади.

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

Булутлардан
Кулиб боққан
У мағрур тана
Бир қарра
Ерга
Тегад!

Бундан 17 йил муқаддам ёзилган бу мисра'лар шу кечаю-кундузда фашизмнинг учоғига айланган «бадмаст» Трумэн Америкасига қарата отилган ўқдек жарангламоқда. Чунки, кучли реализм билан суғорилган бу ше'рда империалистик тузумнинг чирши асослари шоирона образлар ва публицистик мантиқ билан очиб ташланган. Фақат, марксизм-ленинизм фалсафаси билан қуролланган, социалистик реализм методини эгаллаган шоиргина бу каби ўлмас асарлар яратиши.

Қилич,
Милтиқ,
Бомба
Бўлсин
Диалектика!

— Дея хитоб қилиши мумкин. Фақат оташин ватанпарвар шоиргина:

Кеча
Душман
Наркомпрос бўлмаларида
Хоин,
Сотқин
Юмушларга
Сигналлар урган,
Қизил стол
Тепасида ўтириб олиб,
Қора тилак
Меҳробида
Фотиҳа қурган.
(«Кадр»)

— дея совет аппаратига сўқилиб кириб олган халқ ва озодлик душманларини фош қилиши мумкин.

Умуман айтганда, Ҳамид Олимжон сталинча биринчи беш-йиллик томонидан кун тартибига қўйилган барча муҳим масалаларга ўз овозини қўшган Бунга қаноат ҳосил қилиш учун унинг «Ўлим ёвга» тўпламига кирган «Ўлим ёвга», «Биз енгдик», «Тайёр трактор», «Ўлка сафарбар», «Кадр», «Мудофаа кунларид», «Сергак» каби ше'рларини эслатишнинг ўзиёқ кифоя. Бу асарларда революция ғалабасини мустаҳкамлаш, ташқи ва ички душманларга қарши раҳмсиз ўт очиш, қулоқларни синф сифатида тугатиш, қишлоқларда қудратли коллектив хўжаликларини

барпо этиш, бешйилликни муддатидан илгари бажариш йўлидаги халқ ташаббусини кўрсатиш ва большевиклар партиясининг буюк раҳбарлик ролини алоҳида та'кидлаш марказий ўринни эгаллайди.

Демак, Ҳамид Олимжон, шу давргача бўлган ижоди билан ҳам ёш ўзбек совет адабиётининг ғоявий ва бадиий тақомилига зўр ҳисса қўшган унинг тематик доирасини кенгайтирган ва соғломлиги учун кескин курашиб келган новатор шоирлардан биридир.

ВКП(б) Марказий Комитетининг 1932 йил 23 апрельда «Адабий-бадиий ташкилотларни қайта қуриш ҳақида» чиқарган тарихий қарори умумсовет адабиёти тараққиётида қат'ий бурнлиш ясади, унинг келажакдаги равнақини таъминлади, уни тўғра-ракчилик доирасидан кенг йўлга, социализм йўлига олиб чиқди: киши руҳининг инженерлари олдига буюк вазифалар қўйди.

ВКП(б) Марказий Комитетининг бу тадбири Ҳамид Олимжон ижодиётида ҳам янги саҳифа очди.

II

ВКП(б) Марказий Комитетининг қарори (1932) дан сўнг марксистик адабиёт ва адабиётшунослик учун кураш кескинлашди. Бутуниттифоқ Совет ёзучиларининг биринчи с'езди (1934) дан кейин эса бу кураш жанговар руҳ касб этди. С'езд совет адабиётшунослари зиммасига марксизмга ёт бўлган ҳарқандай қарашларни тағ-томири билан қўпориб ташлайдиган, марксизмнинг улугвор ғоялари билан суғорилган илмий асар яратишдек муқаддас вазифани тезлатишни юклаган эди.

1930 йиллардаёқ ўзининг танқидий, публицистик ва илмий мақолалари билан танилган Ҳамид Олимжон, бошқа адабиётшунослар қаторида, мафкура майдонидаги синфий душманларга қарши ўт очди. Унинг 1932 йилда «Ўзбекистон шўро адабиёти» журналида босилган «Марксизм ниқоби остида меньшевизм», «Социалистик реализмни эгаллаш йўлида», «Жадид адабиётининг синфий моҳияти масаласига», «Ҳарбий коммунизм даврида ўзбек буржуазия адабиёти» (сўнгги уч асар шоир Уйғун билан ҳамкорликда ёзилган), «Ўзбек совет адабиётининг биринчи даври» каби қатор илмий-танқидий асарлари ўзбек марксистик адабиётшунослигининг тадрижий тақомилида катта ўрин эгаллайди. Айни вақтда, Ҳамид Олимжон, фақат тор академик ма'нодаги адабиётшунос эмас, балки у, публицист ҳам. Ҳамид Олимжоннинг «Серафимовичнинг ижодий роли», «Тарас Шевченко», «Горькийни таниш», «Толстой ва ўзбек халқи», «Муҳаммад Амин Муқимий», «Жамбул ва халқ», «Алпомиш ва Барчин» ҳам «Эртормин — бахт излаган халқ образи» сингари илмий-популяр руҳда ёзилган ўнлаб мақолалари ўз-ўзидан шу хулосага олиб келади.

Ўзбек халқини рус ва бошқа қардош халқлар адабиётининг айрим намуналари билан таништиришда ҳам Ҳамид Олимжоннинг хизмати катта. У, Ю. Лермонтов («Бэла» ва лирик шеърлар), Тарас Шевченко («Шеърлар»), М. Горький («Челкаш»), Н. Островский («Пўлат қандай тобланди»), А. Корнейчук («Платон Кречет») асарларини ўзбек тилига таржима қилди. У, айниқса, «Рус поэзиясининг қуёши» Александр Сергеевич Пушкиннинг «Кавказ асири», «Сув париси — русалка» поэмалари ва талай лирик шеърларини таржима қилишда зўр ижодий муваффақиятларга эришди. Пушкин шеърятининг руҳини тўла сақлаган ҳолда ўзбек китобхонига манзур бўладиган таржималар яратаолди.

Рус халқининг миллий характерини, рус ва Кавказ табиати-нинг гўзал манзарасини оташин муҳаббат ва буюк сан'ат билан тарафдор этган шоир асарларининг Ҳамид Олимжон ижодий лабораториясига кириб келиши катта воқиа эди. Ҳамид Олимжон Пушкин асарининг руҳини англаш, атрофлича ўрганиш ва усталик билан таржима қилиш устида жуда қўнғ билан ишлади. У Пушкиннинг ижодий мактабидан сабоқ олди.

1938 йилдан бошлаб республикамиз Алишер Навоийнинг 500 йиллик юбилейига тайёргарлик кўра бошлади. Бу даврда Ўзбекистон Уқув педагогика нашриётининг адабий бўлимини бошқараётган Ҳамид Олимжон (1937—1938), Ҳукумат юбилей комитетининг илмий котиби қилиб тайинланди. 1940 йилдан бошлаб Ўза Комитет раисининг муовини вазифасини ижро этишга киришади. Шу билан бирга у 1939 йилдан бошлаб Ўзбекистон ёзувчилари союзининг раиси сифатида иш олиб боради.

Ҳамид Олимжон Алишер Навоий асарларини нашрга тайёрлаш, рус ва бошқа қардош халқлар тилига таржимасини уюштириш, шоирнинг ҳаёти ва ижодини кенг омма орасида популярлаштириш ҳам марксистик навоийшуносликни яратиш жараёнида ўзини истеъодли ташкилотчи, катта назарий тайёргарликка эга бўлган йирик жамоат арбоби сифатида кўрсатди.

Айниқса, Навоий ижодиётининг оригиналлигини инкор қилиб келган ғарб шарқшунослари, ундан ўзларининг қандайдир «умумтурк», «умуммуслмон» маданият ҳақидаги афсоналарини оқлашда фойдаланиб келган Шарқ пантуркист ва панисломистларининг реакцион ирқий космополитик «назария»лари ва вульгар социологларнинг зарарли концепцияларига зарба беришда Ҳамид Олимжоннинг хизмати катта. Унинг Алишер Навоий ҳаёти ва ижодига бағишланган йигирмадан ортиқ мақоласи сўзнининг далилидир. Бу мақолаларда ўзбек халқининг бой қадим маданиятга эга эканлиги, унинг гениал фарзанди Навоийнинг ижодиёти инсонга нисбатан меҳр-муҳаббат билан суғорилган оригинал асарлардан нобрат эканлиги ҳеч инкор қилиб бўлмайдиган далиллар асосида исботланади.

Шу муносабат билан, Ҳамид Олимжон, сўз сан'атининг доҳиси Алишер Навоийнинг асарларини янада чуқур ўрганади,

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

унинг замондошлари ва изчиллари бўлмиш Шарқ адабиётининг ҳассос лирик шоирлари — Ёлутфин, Атоин ҳам Ёобирнинг гузал ғазаллари, рубойлари блан янада яқинроқ танишади. Бу Ҳамид Олимжоннинг ўзбек совет адабиётининг йирик лирик шоир даражасигача кўтарилишига самарали таъсир кўрсатади.

Яна шуни эслатиш керакки, Ҳамид Олимжон ижодиётининг камолотга эришувида фольклор қам, шубҳасиз, катта роль ўйнади. Бу тасодифий, фақат Ҳамид Олимжон ижоди учун хос бир ҳодиса эмас, балки ҳарбир йирик сан'аткорнинг тадрижий такомил йўлида учрайдиган муайян фактордир. Бусиз сўз сан'атининг юксак чўққиларини эгаллаш мумкин эмас. Чунки «Сўз сан'атининг боши — фольклорда» (М. Горькин).

Болалик кезлариданоқ халқ ижодиётига зўр меҳр боғлаган Ҳамид Олимжон, бу даврда фольклор асарларни асосли равишда ўрганабошлайди. Айниқса, фольклоримизнинг оқсоқоли Фозил Йўлдош ўғли блан «Алпомиш» достонини ишлаб, нашрга тайёрлаш процесси (1938) да яқиндан бўлган муносабат шоирнинг ижодий биографиясида алоҳида ўрин тутди.

Огзаки адабиётнинг буюк аҳамиятини чуқур ҳис қилган Ҳамид Олимжон шуларни ёзади:

«... «Алпомиш» бизнинг ёзучиларимиз учун ҳам катта аҳамиятга эгадир.

Пушкин ижодида фольклор — халқ ижодий адабиётининг асосий манба'ларидан бири эди.

Пушкиннинг фольклорга ва халқ тилига бўлган муҳаббати адабиётни кенг халққа етказиш нияти блан туғилган ва бу рус адабиётини демократизация қилишдаги этаплардан бири бўлган эди.

Гап ёлғиз Пушкиндагина эмас. «Илиада», «Одиссея» ҳам сан'атнинг энг баланд намунаси қилиб яратилган юнон фольклоридир.

Шекспирнинг «Гамлет» номли буюк трагедияси халқ фольклорни асосида яратилган. Гётеннинг улуғ «Фауст»и фольклор заминида яратилган муҳташам бир иморатдир.

Улуғ ўзбек шоири Навоий фольклорни жуда яхши кўрар ва яхши билар эди. Навоий «Лайли ва Мажнун», «Фарҳод ва Ширин» ҳикоясини халқ фольклоридан олиб ишлаган ва унга буюк бадиний камолот бергандир.

Бизнинг ёзучиларимизга фольклорни билиш қанчалик зарур эканини ҳаёт кўрсатур. Ўзбек адабиётини юксалтириш, унинг тилини чин халқ тили қилиш, содда ва чуқур қилиш ва ниҳоят, умуман айтганда, ўзбек совет адабиётини чин ма'нода халқчил қилиш учун фольклорнинг аҳамияти буюк бўлур.

Бу — фақат фактларни назрий умумлаштиручи адабиётшуноснинг фикрлари эмас. Бу — фольклорнинг катта аҳамиятини ўз мисра'ларида синаган шоирнинг ижодий лабораториясида туғилган катта тажрибадан сўнг қозоғга туширилган фикрлар.

Ўзбек адабиётининг ёширлик сан'аткори

лър. Ҳақиқатан ҳам, Ҳамид Олимжон асарларидаги соддалик ва гўзаллик, мухтасарлик ва серма'нолик, равоонлик ва мусиқийликка эришувда меҳнаткаш халқнинг қалбидан қуюлган қўшиқлар, халқнинг орзу-умидларини ажойиб реалистик куч ва катта оптимистик руҳ билан куйлаган эпик асарлар, қисқаси «фольклорнинг аҳамияти буюк» бўлди. Бунини шоирнинг ҳарбир сатрида, ҳарбир байтида, ҳарбир қадамида кўриш мумкин.

Демак, совет воқе'лигига, кундалик ҳаётимизга чуқурроқ кириб бориш, ўзбек классик адабиёти ва фольклорининг энг яхши намуналарини илмий таҳлил қилиш, рус классик ва рус совет адабиёти билан мустаҳкам ижодий алоқада бўлиш ва ниҳоят мафкура соҳасидаги турли ғайри марксистик оқимларга қарши кураш даврида назарий чиниқиш унинг, Ҳамид Олимжоннинг ўз ижодий тараққиётининг иккинчи даврида сан'аткор ва маданий шоир бўлиб етишувини учун асосли замин ҳозирлади. Шоирнинг «Дар'ё кечаси» (1936), «Ўлка» (1939) ва «Бахт» (1940) тўпламларига кирган исте'одли асарлари; «Ойгул билан Бахтиёр» (1937), «Зайнаб ва Омон» (1938) ва «Семурғ» (1939) каби ажойиб поэмалари мана шу заминнинг самарасидир.

Социалистик поэзиямизнинг сара намуналаридан бўлиб қолган бу асарларда ўз ватани, ўз халқига зўр муҳаббат билан тўлган ва улғу ғояларга хизмат қилган қалб, шоирона лид ва поэтик туйғулар билан мавжланган исте'од — Ҳамид Олимжон сан'аткор шоир даражасига кўтарилди.

Бу камолотнинг асосий омилларидан бири, шоирнинг коммунизм қураётган ижодкор совет халқи билан бирга нафас олганлигидалир.

Толиим шулким, ватанда бир гулистон танладим,
Бахтни топган эл билан жондош бўлиб отдим одим.
Йўлдан озганларга ҳечбир бўлмадим мен қайғудош,
Шу сабабданким, менинг бағримда жой олди қуёш.
Шу сабабданким, ватанда бўлмадим илҳомин хор,
Шу сабабдан менга ётдир бахт талсқ этган днёр.

Чуқур ижтимоий ма'но ва самимий оптимизм руҳи билан болқиган бу мисра'лар Ҳамид Олимжон ҳаётининг мазмуни ва ижодиётининг мундарижаси, сарлавҳаси десак, асло хато қилмаган бўламиз. Ҳа, у «Бахт топган эл билан жондош», илҳомин ҳур шоир. Шунинг учун ҳам у «Қалбимдан оқди бир дар'ё қўшиқ» деб тарихий ҳақиқатни эслатиб ўтди. Чунки, у ҳақиқатан ҳам дар'ёдек бағри кенг илҳом соҳибидир.

Ҳамид Олимжон асарларининг барча фазилатларини санаб чиқиш жуда қийин. Улар ватанамиз табиатидек рангба-ранг ва бойдир. Яна шунинг ҳам айтиш керакки, бу кичкинагина ишда унинг катта ижодини таҳлил этиш ва ҳарбир асарининг характерини белгилаб чиқиш ҳам маҳол.

«Бахтлар водиси»дан бошлаб битилган асарларда шоирнинг асосий сан'атларидан бири, кишига ҳаёт ва гўзаллик бахш этучи табиатнинг бутун салобатини қўйма мисра'лар орқали зўр эҳтирос билан кўрсатабилишда, табиатнинг пассив манзарасини эмас, балки унинг воситасида коммунизм асрида яшаётган совет меҳнаткашларининг фидокорона меҳнатини реалистик куч билан ифодалайбилишда, бахтиёр бугунги кунимиз билан фахрланиб, улуғвор келажакка буюк ишонч билан қарай билишдадир.

Улуғ рус танқидчиси В. Г. Белинский Қантемир ҳақида тўхтаб шундай деган эди:

«Мен Қантемир тўғрисида ҳам ортиқча сўзлаб ўтирмайман; фақат шунга айтмоқчиманки, мен унинг шоирлик майлига шубҳа билан қарайман. Менимча, унинг машҳур сатирик асарлари эҳтиросли ҳиссиёт меваси бўлмай, ақл ва совуққонлик билан кузатувчи лирдан келиб чиққан бўлса керак».

В. Г. Белинскийнинг бу сўзларини келтиришдан мақсад, улуғ танқидчининг ақл билан эҳтирос-ҳиссиёт ўртасидаги муштараклик ше'рият учун асосий мезонлардан бири эканлигини, бусиз ше'риятнинг қиммати, та'сирий кучи йўқолажagini доимо та'кидлаб келганлигини эслатиб ўтиш ва шу нуқтага назардан Ҳамид Олимжон асарларини таҳлил қилишдир.

Ҳамид Олимжон асарларининг энг яхши фазилатларидан бири ҳам, го'я билан эҳтирос, ақл билан ҳиссиёт, мақсад билан тендециозликнинг муштарақлигидир. Шоирнинг ўткир тафаккури меваси бўлган ҳарбир мисраи жўшқин эҳтиросли қалб поэзиясидир. Зотан, юракдан чиққан ҳарбир сўз кишини ҳаяжонга солмасдан, унга ўз та'сирини кўрсатмасдан қолиши мумкин эмас.

— Халқчиллик масаласига келганда шунга айтиш керакки, Ҳамид Олимжон асарларининг халқ ўртасида шунчалик кенг тарқалиб кетишига асосий сабаблардан бири ҳам, уларнинг халқчиллигидадир. Бу халқда кўп учрайдиган ба'зи сўзлар, иборалар ва ёки айрим халқ мақолларини бадний асарга киритавериш, қўшиқлар ва ёки эртақлар услубида ёзиш билан белгиланмайди, йўқ. (Бу халқчиллик ёзувчининг ҳарқандай ҳорижий та'сирдан чет бўлгани ҳолда, ўз халқининг руҳини, орзу-умидларини ва курашини тўғри ифодалаши, уларнинг реалистик бадний картинасини яратиб бериш билан белгиланади. «Бизнинг халқчиллигимиз,—деган эди В. Г. Белинский,—рус ҳаёти картинасини ҳаққоний тасвирлашдадир». Шунинг учун ҳам бизнинг адабиётимиздаги халқчиллик—совет ҳаёти картинасини ҳаққоний тасвирлашдадир, десак хато қилмаган бўламиз.

Мана шу ма'нода Ҳамид Олимжон ижодиёти халқчилдир. Чунки унинг асарлари ўзбек халқи ва умуман буюк Сталин даври ҳаётининг ҳаққоний акси садосидир. Чунки, у, ўз Ватанининг ва халқининг чин фарзандидир.

Буюк Октябрь революцияси шоирнинг Ватанига ҳуррият ва халқига бахт келтирди. Табиyki, шу «бахтиёр диёр» хал-

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

қининг заковати ва даҳоси етиштирган совет ёзучиларининг ижодида бахт мавзуи кенг ўрин олди.

Ўзбек совет адабиётини бу мавзу'ни атрофлича ишлаган, адабиётшунослардан бирининг та'бири блан айтганда, поэзияда «Бахт фалсафаси»ни яратганлардан бири — Ҳамид Олимжондир. У «Асрларнинг қайғусини қаргаб, шодлик ва бахт куйини» таъриф қилган бахт куйчиси, шодлик куйчиси:

Бахт топилмас ҳечбир замонда
Эл қул бўлса, бўлса яланғоч,
Жаннатларни яратган одам
Натижада ўзи қолса оч.

Қувонч шулким, толи' ёр бўлиб,
Бахтни топган элни кўролдим.
Асрларнинг қайғусин қаргаб,
Шодлик ва бахт куйини чалдим.

Бахт таронаси шоирнинг барча асарларида қизил ип бўлиб ўтади. Ҳамид Олимжоннинг «Ўлка», «Бахт тўғрисида», «Куйчининг хаёли», «Ўрик гуллаганда», «Москва», «Бахтимиз тарихига» каби гўзал лирик асарларида ҳам, олтимиш йил умри ўтиб «Ҳеч роҳат кўрмаган», хотини қишлоқда «Ямоқ ямашнинг энг буюк чевари» бўлган ва фақат совет даврида, колхоз тузумида ўз саодатини топган деҳқон образини тасвирловчи «Ота ҳаётидан», четэл империалистларининг малайлари Шоҳмардоннинг қора гуруҳлари қўлида ҳалок бўлган оташин куйчи Ҳамза Ҳакимзода образини яратишга бағишлаган «Шоҳмардон» сингари достонларида ҳам шу мавзу' куйланади.

Шоир «Шодликни куйлаганимнинг сабаби» ше'рида шуларни ёзди:

Шоирларни кўп ўқиб чиқдим,
Билмаганим қолди жуда кам.
Ўқиб чиқдим, чувалди фикрим
Кўрабериб ҳаммасида гам.

Фузулини олдим қўлимга,
Мажнун бўлиб йиғлаб қичқирди.
Ва Навоий тушиб йўлимга
Фар'ёд блан ўрнидан турди.

Лермонтовни ташламадим ҳеч,
Охир қўйиб олдим Ҳофизни
Пушкин менга кўрсатди ҳар кеч
Йиғлаб турган бир черкас қизни.

Шекспирдан сўрадим савол.
Жавобини келтирди Хайём:

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

«Чунки ғамга ошнодир ҳол,
Қайғу блан тўлиқдир айём»

Ўйладиму узоқ қолдим жим,
Сўнгра савол қилдим ўзимдан,
Дар'ё каби тўлиб севинчим
Ёш тирқираб келди кўзимдан.

Шодлик йўлга бошлади менн,
Бахтиёрлик бўлди одатим.
Шоир бўлиб шодлик ва бахтни
Куйламоқлик зўр саодатим.

Чунки элим қайғуни билмас,
Чунки йўқдир ватанда мотам.
Озод халқим бошига келмас
Энди сра мусибат ва ғам.

«Дар'ё қанча чуқур бўлса, шунча секин оқади» деган халқ мақолини бу ше'рга тўла татбиқ этиш мумкин. Ше'рда тумтароқ сўзлар, сан'атпардозлик, ташқи безак, зўрма-зўракилик, ясамалик йўқ. Ше'р равон, ҳарқандай савиядаги китобхоннинг юрагига етиб борадиган содда-ғўзал тил блан ёзилган, мисра'лар табиий қофиялар блан жуфтлаштирилган. Лекин бу мисра'ларга сингдирилган фикр, ма'но го'ят кенг ва жуда катта тарбиявий аҳамиятга эга: ижодкор муҳитининг мевасидир. Ҳаётда тот йўқ экан, халқ бахтсиз экан, виждонли шоирнинг сози ҳам мусибат ва ғамни куйлаб, озодликка чақирәди. Ватан ҳур экан, халқ бахтиёр экан, «Асрларнинг қайғусини қарғаб, шодлик ва бахт»ни куйламоқлик шоирнинг саодатига, ягона мақсадига айланади.

Ўзбек халқи буюк Ленин—Сталин даврида асрий қолоқлик ва қуллик занжирларини парчалаб, сиёсий, иқтисодий ва миллий зулмдан қутилиб, совет ватанининг озод граждани деган шарафли номга эришди. Унинг тупроғи «Бахтиёрлар ўлкасига» айланди. Улуғ мақсад блан яшаётган, коммунизмнинг порлоқ чўққилари сари интилаётган бу халққа «мажруҳ ва бетоб» кўшиқлар эмас, балки уларни янги ғалабаларга илҳомлантиручи, социалистик ҳаёт пафоси блан тўла тетик ва қувноқ кўшиқлар керак эди. Шунинг учун ҳам Ҳамид Олимжон «Шодлик ва бахтни куйламоқлик» ни ўз саодати деб билди, умрининг охиригача шу мақсадга содиқ хизмат қилди. Шоирнинг:

Розимасман бир ёш томса кўзимдан,
Розимасман сал ранг кетса юзимдан,
Йўл ошсаму сал яшашдан адашсам,
Розимасман унда тамом ўзимдан.

— каби сатрлари фикримизни яна бир марта тасдиқлади.

Эрксевар ўзбек халқининг тарихий ўтмишда бахт учун кураши Ҳамид Олимжоннинг фольклор услубида ёзилган «Ойгул блан Бахтиёр» (1937) дostonига тема қилиб олинган. Сираси келганда шуни ҳам айтиш керакки, ҳалигача ба'эн адабиётшунослар бу дostonни «Маликам Ҳуснобод» каби конкрет фольклор манба'ларини ше'рий тилда қайта ишлаб чиқишдан иборатдир, деган хато фикрни илгари суриб келмоқдалар. Тўғри, «Ойгул блан Бахтиёр» эртак жанрида ёзилган асардир. «Ойгул блан Бахтиёр» да халқ ижодиётининг формал томонларидан кенг фойдаланилган. Лекин масаланинг ичига чуқурроқ кирилса, бу асар асосида муайян тарихий воқна, 1916 йил Жиззах халқининг миллий озодлик кўзголови ётади. Жиззах кўзголови—ўзбек халқининг миллий озодлик учун кураши тарихидаги энг ёрқин саҳифалардан биридир. Биз, бу кўзголон ёш Ҳамид Олимжоннинг қалбида нақадар чуқур из қолдирганлигини сўзлаган эдик. Шундан бери шонри бахтга, озодликка интилган халқ образи ҳамавоқт ҳаяжонга солиб келган. Шунинг учун ҳам «Ойгул блан Бахтиёр» даги халқ кўзголови манзаралари катта реалистик маҳорат блан тасвирланган, Дархон, Тарлон, Ойгул ва Бахтиёр каби халқ вакилларининг жонли, мардона образлари яратилган. Булар, айниқса, Ойгул блан Бахтиёр — халқнинг қора ўтмишини ҳурлик ва бахт нури блан ёритучи, доимо қуёш сари интилучи символик образлардир.

Хулоса қилиб айтганда, «Ойгул блан Бахтиёр» халқ ижодиётининг фантастик воситалари асосида ҳал қилинган реалистик асардир.

Ҳамид Олимжон совет кишисининг ижодий меҳнати куйчиси-дир. Унинг асарларида фақат кураш ва ижодий меҳнат блан бахт ҳам шодликка эришув мумкин, деган фикр изчил равишда ўтказилади. Ҳамид Олимжон улуғ сталинча бешйиллик куриллишларида, социалистик колхоз далаларида баҳодирлик кўрсатаётган миллионлар блан ҳамнафас, ҳамдил ва ҳамфикр бўлди. У, ўзининг жўшқин қалби ва ўткир мулоҳазаси блан шу миллионлар ижтимоий ҳаётида, ма'навий қиёфасида, улка табиатда рўй бераётган ўзгаришларни чуқур ҳис этишга интилди.

Замона блан дом оҳангдош бўлиш шарафига ҳарқандай ижодкор ҳам муяссар бўлавермайди. Лекин Ҳамид Олимжон ўз ижодий йўлига тавқидий ёндашгани учун, ҳамон камолот сари интилгани учун бу шарафга эришди. Унинг поэзияси бутунги ва эртаги куннинг кўзгисига айланди. Чунки, у, социалистик реализм заминида мустаҳкам турган романтик парвозли маданий ва туйгун шоирдир. Чунончи, «Совет адабиёти бизнинг кишиларимизни кўрсатабилиши керак. Бизнинг эртаги кунимизни кўрабилиши керак. Бу утопия бўлмайди. Чунки бизнинг эртаги кунимиз бугунги планли, онгли ишимиз орқали тайёрланмоқда» (А. А. Жданов), чунончи «бадний адабиётда ҳам фантазия, «уйдирма» интуициялар ҳал қилучи роль ўйнайдилар. Кузатиш,

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

ўрганиш, билишнинг ўзн кифоя қилмайди, «ўйлаб чиқармоқ, яратмоқ ҳам зарур. Ижодиёт — кўп майда нарсаларнинг қўшилиб биригача йирик, мукамал формали бир бутунни пайдо қилишидир» (М. Горький)

Ҳамид Олимжоннинг «Бахтлар водиси» ше'рида «Елкасига тарих билмас ғалаба ортган» Фарғона водиси колхозчиларининг баҳодирона меҳнати туфайли «Бахмал қирлар, пахтазор ерлар»га айланганлиги, бу водада «Меҳнат — шараф ва шон» бўлиб қолганлиги, бу азамат ўлка «Қоратўрва осган жонлардан... ҳаркун гадоёликка тортган онлардан бир йўласи озода» бўлганлигини катта ҳаётий ҳаққоният ва жўшқин эҳтирос, Маяковский нотиклиги ва мантиқи блан куйланади. «Бахтлар водиси» янги меҳнатда ўз ижодий имкониятларини намойиш қилаётган совет кишиларини четдан кузатиб, бетараф туриб ёзилган ше'р эмас, йўқ. «Бахтлар водиси» шу ҳаётнинг ичида қайнаш, меҳнатнинг шавқ-завқини дилдан ҳис этиш, меҳнаткашлар блан бирга тер тўкиб яратилган меҳнат гимнидир. Шоир бу меҳнатнинг ҳарбир самарасидан қувонади ва уни кўз қорачигидай сақлашга чақиради:

Эй, бахтли водининг большевиклари!

Эй, ўлкани электик дар'ёларига

Еш боладай чўмилтирмоқчи

Бўлган фидокор!

Эй, болага

Тоза кўйлақлар

Қийгизучи ўртоқ пахтакор!

Кўмкўк водиларни

Кўз қорасидай

Сақда,

Баргларига

Гард ҳам юқтирмай!

Бу ше'р сиёсий, публицистик лириканинг энг ёрқин намунаси, коммунистик ахлоқ руҳида тарбияланган, бугунги ижодий фидокорликларни блан буюк келажакнинг пойдевориға гишт қўяётган, жаҳонда бутунлай янги одамлар бўлган совет гатанпарварлари меҳнатининг таронасидир.

Меҳнат темаси шоир ижодида жуда кенг ишланган тема. У, ўз бахтини, истиқболини «Колхоздагн ҳур, ҳалол меҳнат»да кўрган оддий ўзбек қизи Баҳри образини яратганда ҳам («Баҳри»), меҳнат азоб-уқубат бўлган қора ўтмиш блан «Меҳнат шараф ва шон»га айланган бахтиёр бугунни таққослаганда ҳам («Маҳорат») ва бу ўринда келтириш имкони бўлмаган бошқа ўнлаб ше'рларида ҳам халқимизнинг ижодий меҳнатиға кенг ўрин берди. Унинг меҳнат куйларида баланд сиёсий руҳ бор: бизға

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

«Эркин турмуш ва маҳсулдор иш»ни большевиклар партияси, Совет ҳукумати бахш этди, деган фикр мудом шоирнинг диққат марказида туради.

Ў ҳамид Олимжон янги ва инсоний муҳаббат куйчисидир. Шоир бундай муҳаббатни пессимистик, интим кўшиқларда эмас, ҳушнуд, самимий ва шўх сатрларда улуғлайди: У совет киши-си муҳаббатининг энг нозик туйғуларини ва муродини комил усталик билан тасвирлаган сан'аткордир:

Ҳар юракнинг бир баҳори бор,
Ҳарбир қалбга ишқ бўлар меҳмон,
Ҳар юракда гуллар муҳаббат,
Бўстон этар уни бегумон.

Лекин Лайли бошига келган
Қора кунлар бизга ёт бутун.
Бизга ётдир Ширин бахтини
Поймол этган у қопқора тун.

Бу ше'р Ҳамид Олимжоннинг барча муҳаббат темасидаги асарларига муҳаддима бўлаолади. Шоирни мафтун этган лирик қаҳрамон-ёр,

Эскиликни енгиб чиққан қиз
Кўкда қилар бахтли бир ханда,
Афсоналар, динлар, одатлар
Ерда ётар бўлиб шарманда.

У, ёр ижтимоий тенгсизлик занжиридан озод этилган ва совет давлатида буюк кучга айланган инсон Ундаги ташқи гўзаллик теран ақл ва бой ма'навият билан уйғундир. У колхоз далаларида («Баҳри»), Ватан осмонида («Қиз»), Чирчиқ қурилишларида («Икки қизнинг ҳикояси») ўз ижодиий имкониятларини давлат манфаатига, халқ манфаатига сафарбар этган, юксак ма'навий фазилатга эга ватанпарвар қиз. Унинг ма'сум қалбидан Офелияга йўлдош бўлган «ма'юс ва ғамгин» овоз тарқалмайди. Бу қизга гўзал Офелиянинг қора тақдир, унинг севгисига ўқилган «қора жаноза» бутунлай бегона. Унинг севгиси албатта тантана қилажак. Чунки, у коммунистик ахлоқ руҳида тарбияланган жамиятда, Буюк Сталин даврида, коммунизм асрида яшайди. Бу Ватанда муҳаббат ва садоқат, вафо ва ҳурмат, иқбол ва истиқбол ҳарбир совет кишининг доимий йўлдошидир.

Поэзия сан'атининг баланд чўққисига кўтарилган «Офелиянинг ўлими» асосида жуда катта фалсафий фикр ётади. У ҳам бўлса, ма'сум ва вафодор Офелиянинг севгисига ўқилган «қора жаноза» у яшаган жамиятга ўқилган «қора жаноза» демакдир. Гўзал Офелиянинг бахтсизлиги у яшаган даврнинг

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

бахтсизлиги, Офелиянинг ўлими у яшаган тузумнинг ўлимга маҳкум этилганлиги демакдир. Бу шеърнинг ҳарбир сатрида ўша даврга нисбатан нафрат қайнайди. Шоир кишининг муроди ҳосил бўлмаган тузум ва Офелиядек бахтсиз гўзални яратган табиатга шундай мурожаат қилади:

Жавоб бериб кўрчи, номард табиат,
Бунчалик гўзални нечун яратдинг?
Ўзинг гуноҳкорсан, осийсан беҳад,
Нечун яратдинг утларга отдинг?

Ҳали севншмоқда шумидир ма'но?
Фақат азоб бордир қисматда наҳот?
Наҳотки севгига шудир таманно?
Наҳот гўзал учун фақат, фақат дод?..

Йўқ, бу ўринда на табиат, на гўзаллик гуноҳкор. Бу ўринда шахсий манфаатлар ҳаммадан устун турган, шахсий манфаат туфайли ҳарқандай инсоний хислатлар қурбон қилинган тенгсизлик ва адолатсизликка асосланган тузум айбдордир.

Ҳамид Олимжон мана шундай мураккаб фалсафий фикрни бир кичик асарнинг мухтасар, қуйма мисра'ларига катта баддий усталлик билан сингдираолган. Бу шоирнинг зўр ижодий муваффақиятидир.

Шоирнинг фантастик эртак жанрида ёзилган иккинчи достони «Семурғ» (1939) ҳам асосан муҳаббат проблемасига бағишланган.

Ма'лумки, Ўзбек фольклорида бахт қуши — Семурғ ҳақида эртаклар ва эпик дostonларни кўп учратиш мумкин. Айниқса, Зарафшон водисига кенг тарқалган бу сюжет Ҳамид Олимжон онасининг энг севиб айтадиган эртакларидан бири бўлган. У болалик кезларида бу эртакни такрор-такрор тинглаган. Халқ ботирининг қаҳрамонликлари, «чангалида зўр арслон, тумшугида ботмон дон» билан парвоз этаолиш кучига эга бўлган Семурғнинг мардлиги унинг ёш қалбига ва хотирасига катта та'сир кўрсатган. Шунинг учун ҳам Ҳамид Олимжон ўз ижодий йўлининг ўн учинчи йилида «Семурғ» номли дostonни яратади.

«Семурғ» босилмасданоқ кенг жамоатчиликнинг диққатини ўзига тортди. Шоир ўз ўқучиларидан дostonни тезроқ бостириш ҳақида хатлар олабошлади. Мана шулардан бири:

«Орденли шоир ўртоқ Ҳамид Олимжон!

Декабрь, январь ойлари эди, Ўзбекистон Радио Комитети микрофонида чиқишингизни диққат билан тингладик. Сиз бу чиқишда ўзингизнинг «Семурғ» номли дostonингизни ўқиб бердингиз. Шу нарса Ленинобод меҳнаткашларининг диққатини жалб қилди. Шу вақтда биз, Ленинобод область ижроня комитетининг 8 нафар хизматчилари билан радио приёмник атрофига йиғилишган

Ўзбек адабиётининг ёриқ сан'аткори

эдиқ. Достон бизга жуда ёқди. У ҳақиқатан ҳам яхши ёзилган.

Бу хатни юборишдан мақсад шуки, агар имконият бўлса ва шахсан ўзингизга малол келмаса, ўша достондан бир нусха юборсангиз. Агар бунга имконият бўлмаса, қачон, қайси журнал ва газетада босилажагини ма'лум қилсангиз.

Хурмат блан А. М. 10 III. 40.»

Бу мактуб достоннинг ғоявий-бадний томондан халқнинг та-лабларига тўла жавоб берганлигини, омманнинг қалбидан муно-сиб жой олганлигини, унинг меҳри-муҳаббатига сазовор бўлган-лигини кўрсатучи фактдир. Бу факт халқ блан шонрнинг муно-сабатини, уларнинг бир мақсадга хизмат қилаётганликларини намоёнш этучи жонли тарихдир.

«Достон бизга жуда ёқди. У ҳақиқатан ҳам яхши ёзилган» деган фикр шуни кўрсатадики, асарда халқнинг руҳи тўла акс этган, асар қаҳрамони Бун'ёд образида эса халқ ўзининг оли-жаноб хусусиятларини кўрган.

Ҳамид Олимжон ижодиётидаги бахт, меҳнат ва севги таро-наларининг илҳомбахш манбан буюк пойтахт — Москва, Кремль-дир. У «Кремль чироғи қаршисида» (1936) ва «Москва» (1936) каби ше'рларида жаҳонда энг революцион, энг демократик ва энг илғор давлатнинг маркази; бепоён Ватанимизнинг қалби — Москва, бутун дун'ёга озодлик ва бахт нурини сочучи қуёш— Кремль чироғлари улуғланади.

Кремль чироғлари шонрнинг кўзига нур, дилига сурур бер-ган.

Кўзимга нур берди ва порлаб ҳар гал
Йўлларимни қилди хору хасдан пок...

Зеҳнимни ёритдинг, янги соҳиллар
Кўринди мен сузган буюк муҳитда.

(«Кремль чироғи қаршисида»).

Ҳамид Олимжон социалистик марказнинг буюк озодлик ро-лини жуда тўғри англади ва уни оташин сатрларда куйлади:

Ҳаммаёқ интилар Москвага қараб,
Шу ердан қон олар қалбига ҳаёт,
Шу қуёш ўнгида айланар дун'ё,
Шу ердан бошланар бутун коннот.

(«Москва»).

Ҳа, инсоний ҳаёт ва қонист Москва — Кремльдан бошланади. Чунки бу ерда буюк Ленин яшаган, башар қуёши — Сталин ижод этмоқда. Шунинг учун ҳам Ҳамид Олимжон Ленин —

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

Сталин образини яратибди ўзининг ижодий бахти ва муқаддас шоирлик бурчи деб билди.

Ҳамид Олимжоннинг ўз Ватанига, ўз халқига бўлган муҳаббати, шу Ватанинг, шу халқнинг бахт ва саодат йўлига олиб чиққан доҳиларимизга — Ленин ва Сталинга бўлган меҳр билан узвий боғланган. У қачонки, Ватан ва халқ ҳақида гапирар экан, Ленин — Сталин ҳақида гапирарди. Шоирнинг «Икки қизнинг ҳикояси» (1935 — 1937) поэмаси, «Сосо» (1937), «Башар қуёшига» (1937) ва «1924-нчи йилнинг 21-нчи январиди Самарқанд» (1938) номли балладалари ўзбек адабиётида Ленин — Сталиннинг ёрқин образини яратиш йўлидаги биринчи тетик қадамдир.

Совет давлатининг асосчиси, революция доҳиси, халқларнинг буюк йўлбошчиси Лениннинг ёрқин образи Совет Иттифоқида яшовчи барча халқларнинг ижодиятида ўз ифодасини топган. Бу улуғ инсон образини сан'атнинг ҳар турида: ҳайкалтарошлик ва сураткашлик, театр ва кино, музика ва адабиётда учратиб мумкин. Бу образ Буюк Октябрь социалистик революциясини улуғлаган биринчи халқ қўшиқларидан бошлаб, совет адабиётининг марказий проблемаси, ёзувчиларимизнинг севган темаси бўлиб қолди.

Ўзбек совет поэзияси ва фольклориди ҳам бу темага бағишланган анчагина асарлар бор. Шулар орасида Эргаш Жуманбулбул ўғлининг «Уртоқ Ленин» достони ва Ҳамид Олимжоннинг «1924-нчи йилнинг 21-нчи январиди Самарқанд» балладаси алоҳида аҳамиятга эга.

Ҳамид Олимжон 1924 йилда доҳи Ленин вафотини зўр қайғу билан қарши олган Самарқанд халқининг мотам намойишини ўз кўзи билан кўрган ва чуқур ҳис этган.

Хаёлимда жонларим бутун,
Хотирамдан чиқмас ўша кун..

Шунинг учун ҳам қачонки, у Ленин ҳақида ёзар экан, кўз унгига шу манзара келади. Унинг биринчи тўплами — «Кўкдам» га кирган «Доҳининг мотами» (1928) ше'рида ҳам Лениннинг улугвор образи шу манзара орқали берилган. Табиий, шоирнинг ёшлиги туфайли бу асар ғоявий-бадний жиҳатдан анча бўш ёзилган. Буни шоирнинг ўзи ҳам жуда яхши англаган. У орадан ўн йил ўтгандан сўнг бу темага яна қайтиб, абадий ўлмас буюк инсоннинг хотирасига муносиб асар яратади. Бу ҳол шоирнинг инкишоф йўлини, тадрижий такомилни кўрсатувчи ёрқин мисолдир.

«1924-нчи йилнинг 21-нчи январиди Самарқанд» балладасида бутун умрини инсониятнинг бахти учун курашга сарф этган Владимир Ильич Лениннинг вафоти ҳақидаги маш'ум хабарни эшитган халқнинг «зўр талваси»си шундай тасвирланади:

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

Қорда эди бутун бир жаҳон.
Етар эди лайлак қор ёғиб.
Бошларида булут ва осмон
Турар эди минорлар оғиб.
Ҳоким эди ер ва кўкда қор,
Қорда эди мадраса, минор,
Қорда эди новда ниҳоллар,
Қорда эди майдонга қараб
Чопа-чопа келучи чоллар
Қишлоқлардан боғлар оралаб
Келучилар усти қор эди.
Ҳали чиммат ичра моралаб
Елучилар усти қор эди.

Катта бадний маҳорат блан чизилган бу жонли манзарада халқнинг улуғ доҳига бўлган меҳру муҳаббати ва қайғуси кичкина ишоралар орқали тўла очилган. Кўҳна Самарқанд бундай мотамни сра кўрмаган, чунки:

Минг йилларни қийнаган жумбоқ
Унинг ақли блан топилди:
Чирик, қонхўр тузумнинг шучоқ
Эшиклари тақ-тақ ёпилди.
Хароб бўлган хўр бир дун'ени
Бўронлардан олиб ўтди ул,
Зулмга қарши қўзғолди қони,
Бир ўт ёқиб шуон этди кул.
Йўлга солди ўзи бўлиб бош,
Ва одамга бахт берди ўша,
Очларга нон, кийим, устубош,
Ерсизларга ерни ҳамиша.

Бу гоят кучли эҳтирос ва катта бадний умумлашмаларда тасвирланган буюк инсоннинг нуроний ва улуғвор образидир. Мазкур оташин мисра'лар абадий барҳаёт Лениннинг сўнмас хотирасига қўйилган ўзбек совет адабиётидаги биринчи ва мангу ҳайкалдир.

Бадний адабиёт ва халқ поэзиясида Ленин образидек юсак камолотга кўтарилганлардан, фақат, Сталин образини кўрсатиш мумкин. Бу тасодифий бир ҳол эмас, албатта.

Сталин халқимизнинг барча орзу умидларини, барча заковат ва даҳосини ўзида мужассамлантирган буюк доҳи. Сталин — жаҳон меҳнаткашларининг нажотчиси, совет халқини улуғ ғалабалар сари элтучи камтарин инсон ва донишманд раҳбар. Сталин — бугунги Лениндир. Шунинг учун ҳам Сталин образида совет воқ'лигининг конкрет поэтик ифодаси ўзининг бутун салобати ва улуғворлиги блан гавдаланади.

Инсоният Ленин ва Сталинда ўзининг гениал доҳиларини кўргандек, ҳозирги замон адабиёти ва сан'ати ҳам Ленин — Сталин образида ўзининг келажак тараққиёти йўлини белгилаб беручи қаҳрамонини топди.

Ҳамид Олимжоннинг энг бақувват, энг чиройли сатрлари Сталинга бағишланади, Сталинини улуғлайди. Унинг асарларининг асосий қаҳрамони ҳам Сталиндир. Ужар Чирчиқ дар'ёсини жиловлашга отланган халқ иродасини тасвирловчи «Икки қизнинг ҳикояси» номли гўзал достонининг ҳам қаҳрамони Сталиндир; «Сосо», «Башар қуёшига» балладалари эса махсус Сталин образини яратишга қаратилгандир.

«Сосо»да жаҳон меҳнаткашларининг бахти бўлган шу буюк одам, Иосиф Сталин оиласининг ўлканинг ўзга меҳнаткашлари каби муҳтожликда кечирган кунлари, «Асрлар қайғуси» пешонасида бўлган мушфиқ онанинг ёш Сосо (Иосиф)ни волга етказишдаги машаққатлари, Сосонинг курашлари ва ниҳоят буюк ғалаба блан меҳрибон онасининг олдига қайтиши чуқур реалистик бўёқлар ҳам романтик тасвирлар воситасида катта бадий сан'ат блан кўрсатилади. Шоир ортиқча тавсифларга берилиб ўтирмасдан, қуйидаги кичкинагина лирик парча орқалиёқ, Сталиннинг тарихда тутган улуғ ролинини берабилди:

Нақадар бахтлидир она бечора!
Наҳотки шу ўғил, шу жигарпора,
Шу бир эт парчаси, шу бир қошиқ қон,
Шу чумчуқдай юрак, шу кичкина жон,
Ўзига жаҳонни сиздирар бир кун?
Жаҳондан жаҳонлар тугдирар бир кун?
Наҳотки асрлар, йилларча жафо
Чеккан одамларга шу ыгар вафо?
Наҳотки дун'ени қуршаб олган тун
Унинг қўлларида топажак якуи?!

(«Сосо»).

Бу мисра'ларнинг раволиғи соғлом кишининг нафас олиши блан тенг. Чунки, буларда ҳечқандай зўрма-зўракилик, сохталик йўқ. Китобхоннинг энг нозик ҳисларига бориб уриладиган содда ва гўзал сўзлар тўлқини шоирнинг қалбидан, ўткир зеҳнидан эркин оққан. Шунинг блан бирга, улар ма'но э'тибори блан ҳам энциклопедик сатрлардир.

Балладада Сталин образи ўз ўғлининг ғам ва шодликларига доимо шерик бўлган меҳрибон, мушфиқ, ма'сум онанинг илиқ, жонли образи блан чамбарчас боғлиқ тасвирланади. Натижада, асарда лиризм ортади, та'сирий куч янада зўраяди. Шубҳасиз бу шоирнинг энг катта ижодий ютуқларидан биридир.

Ҳамид Олимжон 1937 йилда ўзбек сан'ати ўнқунлиғи иштирокчилари блан Москвага боради. Декада иштирокчиларини шу

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

Йилнинг 31 майида, Кремльда ҳукумат а'золари қабул қилади. Шахсан ўртоқ В. М. Молотовнинг ўзи, бошқалар қаторида. Ҳамид Олимжонга ҳам ҳукумат мукофотини топиради. У, Кремльдан қайтгач, ўзининг «Башар қуёшига» номли машҳур асарини яратди.

Ҳамид Олимжон бу нодир асарида сиёсий, иқтисодий ва миллий зулм исканжасида вайронага айланган ватанини, гадо ва қашшоқ халқини Ленин — Сталин миллий сиёсати туфайли қисқа бир вақт ичида «Социализмнинг Шарқдаги маш'али» бўлиб қолганлигини ва яқин келажакда «Коммунизмнинг Шарқдаги маш'али» бўлажagini куйлайди. Мана шу буюк тарихий ўзгаришлар о'онида қора ўтмишнинг кишанларини парчалаган, халқимизга бахтиёр бугунги кунни берган ва ёрқин коммунистик келажакнинг мустақкам асосларини яратган «Башар қуёши» Сталиннинг улуғвор образи гавдаланади:

Инсонликка бўлиб бир қуёш,
Суюқлимиз, сен кўтардинг бош.
Асрларча инграган жаҳон
Ахир келиб сенда топди жон...
Сен тарихнинг томирида қон,
Сен оламнинг танидаги жон.

Биз томондан эслатилган уч асар — «Икки қизнинг ҳикояси», «Сосо», «Башар қуёшига» — эпик тус олган сиёсий, публицистик лириканинг ёрқин намуналаридан, шоир ижодининг камолот чўққисидир.

Ҳамид Олимжон Сталин ва Ватан ҳақидаги темани «Бахтли ўзбек халқидан ВКП(б) нинг XVIII с'езди очилиш кунинда халқлар доҳиси улуғ Иосиф Виссарионович Сталинга хат», «Ўртоқ Сталинга Катта Фарғона канали қуручиларидан табрик», «Катта Фарғона канали қуручиларидан ўртоқ Сталинга хат» каби бир гуруҳ шоирлар блан бирга ёзилган тарихий ҳужжатларда ҳам давом этдиради. У бахтли ўзбек халқи номидан доҳига шундай мурожаат этади:

Шоьлигимиз кундан-кунга зиёда,
Бахтимизга ўзинг борсан дун'ёда.

Ёки:

Пиллар яша, умринг бўлсин зиёда,
Бахтимизга ўзинг борсан дун'ёда.

Ҳамид Олимжон табиат манзараларини ҳам зўр маҳорат блан жонли бўёқларда тасвирлаб берган шоирдир. У Самарқанд қишининг мунгли манзарасини чизганда ҳам («1924-нчи йилнинг 21-нчи январида Самарқанд»), гўзал Чирчиқ дар'ёсини тасвир этганда ҳам («Дар'ё кечаси»), Русия табиатининг

ҳаётбахш нафасидан илҳомланганда ҳам («Болтиқ денгизи бўй-дариди»), мағрур Кавказ тоғлари, Қрим соҳилларига мафтун бўлганда ҳам («Қора денгиз бўйида») табиат шоир қалами остида турли-туман ранг блан жилваланиб, жозибали картина касб этади. Ўзбекистоннинг кўклам фаслидаги гўзал водиларини тасвирлар экан, шоир илҳом блан қайнайди, унинг ҳассос қалби • эҳтирос ва мафтунлик кучоғига отилади:

Чиройлидир гўё ёш келми,
Икки дар'ё ювар кокилин,
Қорли тоғлар турар бошида,
Гул водилар яшнар қошида.
Чэр атрофга ёйганда гилам
Асло йўқдир бундайин кўклам.
Боғлардаги қип-қизил лола
Бўлиб гўё ёқут пиёла,
Булоқлардан узатади сув.
Эл кўзидан қочади уйқу...
Далаларда бошланади иш,
Бошланади ижод ва турмуш.

(«Ўзбекистон»)

Табиат манзарасига пассив ёндашмай, унинг тасвирида кишиларимизнинг «ижод ва турмуш»нинг кўрсатиш, совет поэзиясининг энг яхши намуналарига хос бўлганидек, Ҳамид Олимжон асарларининг ҳам фазилатларидан биридир. Шoirнинг энг катта достони «Зайнаб ва Омон»ни ёзишдан асосий мақсади ҳам совет кишиларининг «ижод ва турмуш»ини йирик бадий асар композициясида умумлаштириб беришдан иборатдир.]

«Зайнаб ва Омон» Ҳамид Олимжоннинг 1938 йилгача бўлган ижодий фаолиятининг синтезидир. Бу дoston ўзбек совет поэзиясининг, тахминан, йигирма йиллик тараққиёт йўлини ўз ичига олган, социалистик реализм методининг буюкликлини ўзбек ҳаёти материаллари асосида яна бир бор исботлаган асардир.]

Достоннинг асосида конкрет ҳаётий воқиа ётади. Большевиклар партияси ва Совет ҳукумати 1935 йилда ўзбек пахтакорларининг бир гуруҳини орденлар блан мукофотлади. Шулар қаторида, оддий ўзбек қизи колхозчи Зайнабга ҳам пахтадан юқори ҳосил етиштиргани учун олий мукофот — Ленин ордени берилди. Зайнаб Ленин ордени олиш шарафига эга бўлган биринчи ўзбек қизларидан эди.]

Шoir 1936 йилда Зайнаб блан учрашади, унинг контраст воқиаларга бой биографиясини ўрганади ва «Зайнаб» сарлавҳаси остида катта очерк ёзади.]

Зайнаб ҳаёти мисолида колхозда катта кучга айланган ўзбек хотин-қизларининг типик картинасини кўрган Ҳамид Олимжонда дoston яратиш фикри туғилади. У 1937 йилнинг бошла-

рида дoston устида иш бошлайди ва 1938 йилнинг ўрталарида дostonни тугатади.)

«Зайнаб ва Омон» 1930 йиллардаги қишлоқ ҳаётини акс этдиручи синтетик поэтик асар поғонасига кўтарилаолди. Чунки сан'аткор ўз даврининг илғори ғоялари билан уйғун бўлгани ҳолда, ҳаётни чуқур ва атрофлича ифодалаш имкониятига эга бўлди, унинг асари ғоявий-бадий камолот чўққилари сари кўтавилди.

Дoston уч бўлимдан иборат. Биринчи бўлимда, колхоз далаларидаги озод ва шод меҳнат баҳорида Зайнабнинг қалбида Омонга нисбатан муҳаббат наш'алари пайдо бўлиши тасвирланади. Иккинчи бўлимда, Зайнабнинг қора ўтмиши тарихи ва фақат «колхоздаги мустақил турмуш», «маҳсулдор, яратучи иш» туфайли иззат-ҳурмат қозониб, ўзини ҳақиқий инсон ҳис этиши, «ичкари»нинг маш'ум қонунларига қарши ис'ёни кўрсатилди. Учинчи бўлимда эса, етим Омоннинг бошидан кечирганлари ва фақат колхозда ўз бахтини топиб, «Одам билан тенг бўлгани», Зайнабга муҳаббати ва ниҳоят улар, Зайнаб ва Омон севгисининг тантанаси ифодаланади.)

Дostonда икки онг, икки тушунча ўртаеида кескин кураш боради. Булардан бирн ўтмишнинг бид'ат, хурофот ва асоратининг киши онгидаги қолдиғи бўлса, иккинчиси, унга қарама-қарши ўлароқ, совет даврида яратилган янги ижтимоий онг, янги муносабатдир.

Уртоқ И. В. Сталин айтганидек, бизнинг тараққиётимизнинг асоси ҳам мана шу эскилик билан янгилик, ўлимга маҳкум этилган билан туғулиб келаётган ўртасидаги курашдадир. Бу курашнинг адабиётда акс этиши ва янги ижтимоий онгнинг ғалабасини жонли образлар воситасида кўрсатилиши эса жуда катта сиёсий аҳамиятга эга эди.

«Зайнаб ва Омон» фақат икки севишганлар тарихини тасвирловчи романтик асар эмас. «Зайнаб ва Омон» катта коллектив а'золарининг ижодий меҳнатини, коллективнинг буюк тарбиявий қудратини намойиш этуви асардир. Шунинг учун Зайнаб ва Омон муҳаббати колхоз далаларидаги ҳалол, қизгин меҳнат жараёнида очилади. Ё ўзал Зайнабнинг ўз ёрига — софдил Омонига бўлган пок, эхтиросли севгиси, коллективга, дийрига бўлган оташин муҳаббат даражасига ўсиб чиқади. Шунинг учун биз Зайнаб ва Омон образи орқали катта бадий ҳаққоният билан умумлаштирилган совет кишиларининг мукамал образини кўра-миз.)

Ҳамид Олимжоннинг бу дostonи «Зайнаб ва Омон» бизнинг поэзиямизнинг ғуруридир. У, иттифоқ миқ'ёсига чиққан ўзбек совет адабиётининг энг нодир намуналаридан бири бўлиб қолмоқда.

Хуллас, Ҳамид Олимжон, 1932—1941 йиллар давомида ёзган асарлари билан бепоён ватанимизнинг йирик ижодкорлари сафи-

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

дан муносиб ўрин олишга эришди; фикрний доираси кенг, ижодий имконияти улкан сан'аткор шоир бўлиб етишди.

Большевиклар партияси ва Совет ҳукумати Ҳамид Олимжоннинг Ватан, халқ олдидаги хизматларини тақдирлаб «Ҳурмат Белгиси» ордени билан мукофотлади. Шоирнинг жарангли овози янада баралла янграйбошлади. У дар'е каби уйғоқ ўтди.

Ҳар айтганинг буюк жангнома,
Қайга десанг қайтмай кетурман.
Кўзларимни юммасман асло,
Дар'е каби уйғоқ ўтурман.

(«Ўлка»)

III

Улуғ Ватан уруши ҳарбир ёзучи зиммасига ўз халқининг тақдири, Ватанининг тақдири олдида катта ва оғир мас'улият юклади. «Ўртоқлар, граждандар! Ака-ука ва опа-сингиллар! Армия ва флотимизнинг жангчилари!— деб совет халқига мурожаат қилган эди ўртоқ И. В. Сталин, ўзининг 1941 йил 3 июльда радио орқали сўзлаган тарихий нутқида,— мен сиз дўстларимга мурожаат қиламан!

Гитлер Германиясининг 22 июндан бошлаб Ватанимизга қилган хиёнаткорона ҳарбий ҳужуми давом қилмоқда.. гап совет давлатининг ҳаёт-мамоти тўғрисида, СССР халқларининг ҳаёт-мамоти тўғрисида бораётир. Совет Иттифоқи халқлари озодлигича қоладими, ёки қулликка тушадими — гап ана шу тўғрида бораётир. Совет кишилари ана шуни тушуниб олмоқлари ва беғамликни ташламоқлари керак, улар ўзларини сафарбар қилмоқлари ва ўзларининг бутун ишларини душманга раҳм-шафқат қилмайдиган янги, ҳарбий тарзда қайтадан қурмоқлари керак».

Улуғ доҳининг бу чақириғи барча совет халқини муқаддас жангга сафарбар этди. Халқ ўз бахти ва озодлигига чанг солучи душманга қарши отланди. Бутун кучларимиз қаҳрамон Армия-мизни, шонли флотимизни қўллаб-қувватлашга, халқнинг бутун кучи манфур ёвни тор-мор келтиришга қаратилди.

Бу жиддий давр мафкура майдони жангчиларининг зиммасига ҳам буюк вазифаларни юклади.

Уруш ўзбек совет адабиётини, умумсовет адабиёти каби, халқ билан мустақкам алоқада эканлигини яна бир бор кўрсатди. Уруш ҳарбир ёзучининг халқ олдидаги виждоний бурчига нисбатан қаттиқ синов эди. Ўзбек совет адабиёти бу синовдан шараф билан ўтди. У урушнинг биринчи кунлариданоқ, Ватанга муҳаббат, совет ватанпарварлиги ва халқлар дўстлиги, қаҳрамонлик, кўрқоқларга ва сотқинларга нисбатан нафрат, ғазаб ва ўч фронт орқасидаги баҳодирона меҳнат тароналари билан жўш урди; халқимизни муқаддас жангга сафарбар этишда, қаҳрамон-

лик ва фидокорлик кўрсатишига руҳан ва ма'нан катта та'сир қилди. Большевиклар партияси ва Совет ҳукумати олдидаги ўзининг улуғвор вазифасини шараф билан бажарди.

Агар биз буюк рус революцион демократи Чернишевскийнинг «Сан'ат—ҳаёт дарслигидир» деган сўзларини эсласак, 1941—1945 йиллардаги ўзбек совет адабиётини ҳам Улуғ Ватан уруши даври ҳаётининг дарслигига зўр ҳисса қўшаолганлигини катта гурур билан э'тироф этаоламиз. Ҳамид Олимжон, Фафур Гулом, Ойбек, Уйғун, Яшин ва бир қатор исте'одли ёзучилар плеядасининг бу йилларда яратган асарлари сўзимизнинг далилидир.

Улуғ Ватан урушидан олти ой муқаддам (20. XII. 40) Тошкент шаҳар ёзучиларининг катта йиғилиши бўлиб ўтган эди. Йиғилишнинг рўзномасида айрим ёзучиларнинг ма'навий қиёфаси, совет тематикасидан йироқда туриши масалалари муҳокама қилинган эди. «Ёзучиларимиз, — деган эди Ҳамид Олимжон ўз докладыда, — ҳозирги кунимиз ҳақида кам ёзадилар. Одатда душманни кўрсатиб, унга қарама-қарши қўйилиши лозим бўлган қаҳрамонларимиз устида жиддий ишламайдилар». Ҳа, ҳозирги кунимиз ҳақида кам ёзиш, совет кишиларининг образини яратишга кам э'тибор бериш урушгача бўлган адабиётимизнинг асосий нуқсонларидан бири эди. Лекин, айрим ёзучиларимиздаги бу хотиржамлик, э'тиборсизлик кайфиятига Улуғ Ватан урушининг биринчи кунларидаёқ, даврнинг кечиктириб бўлмайдиган юксак талаблари шиори остида барҳам берилди, фронт ва фронт орқасидаги халқимизнинг ватанпарварлиги, қаҳрамонлиги, адабиётимизнинг асосий тематикаси бўлиб қолди. Ўзбек совет адабиёти жанг, кураш ва ғалаба адабиётига айланди.

Бу ҳақда Ҳамид Олимжон 1942 йилда шуларни ёзган эди:

«Биз урушнинг оғир кунларини кечирмоқдамиз, лекин олдимизда ғалаба тонги, шодлик ва бахт! Ўзбек адабиёти кураш, ғалаба, шодлик ва бахт адабиёти бўлиб гуллайди».

Ҳамид Олимжон Улуғ Ватан уруши бошланган кунларда Москвада эди.

1941 йил июнь ойининг ўрталарида, Ригада Латвия совет ёзучиларининг биринчи пленуми очилган эди. Пленумга вакил бўлиб борганлар орасида Ҳамид Олимжон ҳам бор эди. У, пленум тамом бўлгач, 20 июньда Москвага қайтади, уруш 22 июньда бошланади. Ҳамид Олимжон, 24 июньда эса ўзининг «Ғалаба қўшиғи» деган машҳур шеърини ёзади.

Ҳамид Олимжоннинг катта масштабдаги ижодкор ва талантли давлат арбоби эканлиги уруш даврида яна ҳам кенгроқ очилди. Ўзбекистон ёзучилари союзининг ишини фронт эҳтиёжлари асосида қайта қуришда, уруш муносабати билан вақтинча Ўзбекистонга кўчиб келган ёзучи ва олимларнинг ижодий меҳнат қилишларига нормаль шароит туғдиришда унинг хизмати катта.

У Улуғ Ватан урушининг жангчиларига ўзбек халқи номидан ёзилган ше'рий хатнинг авторларидан бири, Тошкент интелли-

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

гентлари антифашист йиғилиши (1941) ва Ўзбекистон, Туркменистон, Тожикистон, Қозоғистон, Қирғизистон халқлари вакилларининг фашизмга қарши митингининг оташин нотикларидан бири, вақтли матбуот саҳифаларида чиққан ўткир публицистик мақолалар автори, кишиларимизга ма'навий озиқ, тетик руҳ беручи, уларнинг бутун имкониятларини ватан манфаати, халқ манфаати, давлат манфаати учун сафарбар этишга ундовчи мукамал бадний асарлар ижодчисидир. У, 1942 йилда, армиямиз Сталинград бўсоғаларида ҳаёт-мамот жанглари олиб бораётган кезде большевиклар партиясига кирди. 1943 йилда эса, Ўзбекистон Фанлар Академиясининг корреспондент а'зоси қилиб сайланди.

«Ўзбек халқининг ўғиллари муқаддас ватан учун жангга кирар экан, — деб ёзган эди Ҳамид Олимжон — немис жоҳилларининг Шарқ халқлари инсон эмас, улар озол ва ҳур яшашга ноқобил; улар фақат қул бўлмоқлари керак; улар маданиятга ёт деб ёлғон ва бўҳтон гапирганларини биладилар. Ўзбек халқининг ўғиллари биладиларки, уларнинг халқи минг йиллар давомида маданий бойликлар яратган; уларнинг халқи бошқа халқлар билан тенг ҳуқуқда бирлашган; жаҳон маданиятини яратишга актив иштирок қилган... Ўзбек халқининг болалари жангга кирар экан, биладиларки, улар ўз халқининг маданиятини, бахтини, иқболини, унинг шонли ўтмишини — Муқанна'... Темурмалик, Навоий, Улуғбек ва Муқимийнинг шарафини ҳам ҳимоя қиладилар. Ўзбек халқининг болалари мамлакатнинг осмонида Навоий ва Муқимийларнинг қўшиқлари булбуллардай учиб юриши учун жанг қиладилар». Бу сўзлар тарихий ҳақиқат садолари эди. Бу тарихий ҳақиқатни ажойиб публицистик мантиқ билан ифодалаган Ҳамид Олимжон Улуғ Ватан урушининг биринчи кунларида ўз халқига шундай мурожаат қилди:

Юрса агар томирда қсининг,
Азиз бўлса бир парча нонинг,
Керак бўлса номус, виждонинг,
Бўлсанг йингит, бўлсанг ҳамки чол,
Кўлингга қурол
ол!

(«Кўлингга қурол ол!»)

Ҳамид Олимжон вақтинча немис фашистларни асоратида қолган Украина ва Беларусияни халос этишга шундай чақирик ташлаган эди.

Бор, Фарбга бор, баҳодир йингит,
Дўстларимиз элдан ажралди!
Ев қўлида ёнди шаҳарлар.
Қадрдонлар беватан қолди.

XXXVII

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

Сен халоскор одамсан, дўстим,
Элимизнинг қуёшида — сен,
Естигини Гитлер қуритган
Одамларнинг кўз ёшида — сен.

Қон ичида қутирган жаллод
Ҳар қишлоқда бир дор қурипти.
Дорга қараб бораётган чол:
«Тезроқ кел!» деб кутиб турипти..

Сен бормасанг, баҳор бўлмайди,
Очилмайди боғларда гуллар:
Қарағайлар барг чиқармайди,
Урмонларга келмас булбуллар.)

Украинанинг далаларида
Лола эмас, кўкаради қон,
Сен бормасанг, баҳор бўлмайди,
Бу йил экин экмайди леҳқон.

(«Шарқдан Ғарбга кетаётган дўстга»)

Улуғ Москванинг кўчаларида биринчи уриб туширилган
фашист самолётлари ёнаётган вақтда, «Правда»да Ҳамид
Олимжоннинг «Москвани мен биламан» ше'ри босилади. Бу ше'р-
да ғалаба тароналари буюк ишонч блан куйланади:

Москвани сен билмайсан, қонхўр ёв,
Москвада сенга ёлғиз ўлим бор.
Чуқурларда, ғорликларда чирийсан,
Қабрга ҳам, тобутга ҳам бўлиб зор.

Москвани қўриқлайди бутун эл,
Кўкрагимиз осмонида зўр қалқон.
Шуни билким, жон учун жон оламиз,
Шуни билким, тўкамиз қон учун қон.

Лекин сени асло тирик қўймаймиз.
Лекин сени қўймаймиз бу Ватанга,
Узоқ-яқин, она-бола, йигит-чол,
Ҳаммамиз ҳам киришдик қонли жангга)

Қаҳрамон шаҳар — Сталинградда даҳшатли жанг кетаётган
бир даврда Мудофаа Халқ Комиссари И. В. Сталин «фронтизмиз-
нинг линиясини қаттиқ туриб, сабот блан мудофаа қилиш, душ-
маннинг бундан кейин илгари силжишига асло йўл қўймаслик,
барча кучларни ишга солиб душманнинг тинқасини қуритиш,
унинг аскарларини қириш, техникасини яқсон қилиш зарур» деб

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

буйруқ берди. Ватан ва халқ ўз ўгилларидан, бир қадам ҳам орқага силжимасликни талаб қилди, жангчиларимиз: Волганинг нариги қирғоғида биз учун чекинишга ер йўқ, деган шиор блан Сталинград бўсоғаларида қаттиқ турдилар.

Доҳининг, Ватаннинг, халқнинг бу чақириғи ва жангчиларимизнинг баҳодирликлари шоирни ҳаяжонга солмасдан нложи йўқ эди. Доимо замона блан ҳамнафас яшаган Ҳамид Олимжон бу чақириққа ҳам ўз овозини қўшди:

Қаёққа чекинасан?
Борми кераксиз еринг?
Не учун одам бўлдинг,
Келмасанг душманга тенг?

(«Жангчи Турсун»)

Ҳамид Олимжон, 1943 йилнинг қишида Ҳукумат делегацияси блан фронтга борди ва Курск атрофида ҳужум жанглари олиб бораётган Сталинград қаҳрамонларига шу сатрларни бағишлади:

Едга олиб аждодларнинг энг муқаддас номини,
Ўзбекистон сенга тутди бу муҳаббат жомини:
Сталиннинг номи блан сен буни ол қўлингга
Ва лиммо-лим қилиб тўлдир галаба шаробини.

(«Жом»)

Бу қисқача обзордан мақсад, Ҳамид Олимжоннинг жангчи шоир сифатида, урушнинг ҳамма даврида, Ватан ва халқнинг ҳарбир тарихий қадамида ўзининг ўткир публицистик ва самимий асарлари блан иштирок этганини, даврнинг буюк талабларига нақадар тез жавоб берганини яна бир бор та'кидлаб ўтишдир.

Совет тузумининг галабасига тўла ишонган шоирнинг зўр ирода ва кучли эҳтирос блан ёзилган бу асарлари оқоплардаги жангчилар, дастгоҳ ёнидаги ишчилар, колхоз далаларидаги фидокорлар, студентлар ва олимлар қалбигача бориб етган, уларни жасорат, мардлик ва қаҳрамонликлар сари ундаган, халқимизнинг галабага бўлган ишончини мустаҳкамлагандир. Мана бир-икки мисол:

Менга жангчи Я. Ҳ. Ҳамид Олимжоннинг «Қўлингга қурол ол!» китобини келтириб берди. Китоб осколка блан тешилган, уруш дудида сарғайган, титилган ва айрим жойлари куйган. Мазкур ўртоқнинг айтишича, у китобни шу ҳолда, жанг майдониде, қор устидан топиб олган ва урушнинг сўнгигача ёнидан қўймаган. Бу биз учун жуда ҳам қимматли факт, лекин тўпламдаги шеърларнинг ёнларига жангчининг қўли блан ёзилган жонли сўзлар яна ҳам қимматлироқ:

«Бу шеър» («Бўл омон»-С. А.) оқопларда декламация қилиб юриш учун комсомол Қомиловга топширилди Я. Ҳ. 12. IV. 43.

Бу ше'ри («Шарқдан ғарбга кетаётган дўстга» — С. А.) ўзбек, қозоқ, туркман, озарбайжон, қирғиз жангчиларига ўқиб бериш учун агитатор Мавлоновга топширилди. Яшасин! Я. Ҳ. 20.III. 43»

Еки «Ҳамид ака!... Салом... октябрь ойида юборган ше'рларингизни («Хат», «Йигитларни фронтга жўнатиш») олдик, жангчилар орасида ўқиб чиқдик. Кичкина суҳбат бутун бир митингга айланиб кетди. Жангчилар «Йигитларни фронтга жўнатиш»ни эшитар экан, «Мана бизга ёрдам келаяпти» деб қарсақ чалиб юбордилар. Биз она-Ватаннинг насиҳатларини ўқиб, бир қошиқ қонимиз қолгунча уни ҳимоя қилишга қасам'ёд ичдик... Ҳозирча хайр. И. Р. (Совет Армиясининг политруки.— С. А.) 20 декабрь 1941 йил»

Бундай мисоллардан бир қанчасини келтириш мумкин. Лекин шуларнинг ўзидаёқ шоир блан халқнинг, шоир блан жангчининг муносабати; шоир асарларининг та'сирий кучи ва актуаллиги тўла кўриниб турипти. Чунки бу қисқа сўзларда минглаб жангчиларнинг иродаси, ҳурмати ва шоирнинг ёзилажак асарлари олдига қўйилган янги талаблар нзҳор қилингандир.

Ҳамид Олимжон дэврнинг, Ватаннинг ва халқнинг юксак талабига ўз вақтида жавоб бериш учун тинмай ишлади, ижод қилди Унинг «Она ва ўғил» (1942), «Қўлингга қурола!» (1942), «Ишонч» (1943), «Джигиты уходят на фронт» (1942), «Когда цветет урюк» (1942) деган ше'р тўпламлари; «Ўзбекистон қиличи» драмасыни ёзишга қатнашуви ва «Муққана» (1943) номли ше'рий драмасы, «Дўстлигимиз ҳақида» (1941), «Искусство Узбекистана завет к победе» (1942), «Мен ўзбек халқи номидан сўзлайман» (1943), «Единство» (1943), «Ўзбек халқининг ўлмас шоири» (1943), «Возвращение» (1943), «На берегах Сыр Дарьи» (1943), «Литература узбекского народа» (1943) ва «Надежда и уверенность» (1944) каби илмий публицистик мақолалари шу даврнинг мевасидир

Ҳамид Олимжоннинг деярлик ҳамма асосий асарлари рус ва бошқа қардош халқлар тилига таржима қилинган: 1943 йилда «Новый Мир» журналида унинг «Зайнаб ва Омон» («Зейнаб и Аман») дostonи тўла босилди, 1944 йилда Москвада «Стихи о любимой земле» ше'рлар тўплами ва шу йилда Тошкентда рус тилида танланган асарлари нашр қилинди; кейинги йилларда унинг «Семурғ» («Семург») ва «Ойгул блан Бахтиёр» («Ойгуль и Бахтиёр») поэмалари Москва ва Тошкентда нашр қилинди. Бу асарларнинг рус тилига таржимасида Вл. Державин, Л. Пеньковский, С. Липкин, С. Сомова, С. Городецкий каби рус шоирлари қатнашдилар.

Оташин ватанпарварлик ва қардошларча дўстлик тароналари Ҳамид Олимжон ижодининг асосий масалаларидан бири эканлигини биз юқорида қайд қилиб ўтган эдик. Унинг Улуғ Ватан уруши кунларида ёзган асарларида бу тема янада чуқурроқ янада мукамалроқ ишланди.

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

Ҳамид Олимжон ўз ватанининг чегарасини Амудар'ё блан Сирдар'ё орасидаги ерлар блангина чекламайди, унинг ватани «Узоқ Шарқдан то Болтиқ денгизигача, Шимолий муз денгизидан то Қора денгизгача, узоқ Хоразмдан то Ленинградгача, Андижондан то Мурманскгача...» бўлган тупроқни қамрайди. Унинг «Буюк шаҳри — Москва, муҳташам саройи — Кремль, улуғ падари — Сталин».

«Мен ўзбек халқи номидан сўзлайман! Менинг халқим ўз киндигининг қони тўкилган тупроқни ўз онасидай азиз кўради. Менинг халқим ўз боболари кўмилган тупроқни ўпади, шу тупроқни ҳаром, нопок қилган одамларни ўлдиради» — деган Ҳамид Олимжон:

Россия, Россия, менинг ватаним,
Мен сенинг ўғлингман, эмасман меҳмон.
Сенинг тупроғингда улғайди таним,
Ҳозирман сен учун бўлмоққа қурбон.

(«Россия»)

— дея мағрур хитоб қилади ва ўзини Сталин ватанининг кўп миллатли совет халқининг фарзанди ҳисоблайди.

И. В. Сталин Улуғ Октябрь революциясининг XXVII йиллиги муносабати блан қилган докладда совет ватанпарварлигини шундай характерлаган эди.

«Совет ватанпарварлигининг кучи шундан иборатки, у ирқий ёки миллатчилик хурофотларига эмас, балки халқнинг ўз совет ватанига жон-дили блан берилганлиги ва садоқатн, мамлакатимиздаги барча миллат меҳнаткашларининг биродарона дўстлигига асослангандир. Совет ватанпарварлигида халқларнинг миллий ан'аналари ва Совет Иттифоқидаги барча меҳнаткашларнинг умумий ҳаётий манфаатлари чамбарчас боғлангандир. Совет ватанпарварлиги мамлакатимиздаги барча миллатларни ва халқларни ажратмайди, балки аксинча уларни ягона қардошлик оиласига бирлаштиради. Совет Иттифоқи халқларининг бузилмас ва тобора мустақамланаётган дўстлигининг негизларини ана шу нарсада кўриш керак».

Буюк доҳининг бу сўзларида партиямиз томонидан ўтказилаётган совет ватанпарварлигининг характери тўла мужасамлангандир, совет ватанпарварлигининг азалий белгиларидан бири социалистик ватанга чексиз муҳаббат ва унинг душманига ўтли нафрат блан суғорилган халқларнинг биродарона дўстлигида эканлиги алоҳида қайд қилинган. Шу дўстлик туфайли рус халқининг отоқли ёзучиси Алексей Толстой блан ўзбек халқининг оташин шоири Ҳамид Олимжон, Ватанимиз бошига оғир кунлар тушганда бир минбарда туриб, бир мақсадни кўзлаб нутқ сўзладилар.

Агар, Алексей Толстой: жасур бўл, совет кишиси! Ҳечқандай иккиланиб туришга ва шак-шубҳаларга ўрин йўқ. Доҳимиз

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

Ғалаба ва шон-шарафнинг тўғри йўлини кўрсатиб берди. Биз ўзимизга юкланган буюк ишда фақат тиришмоғимиз керак, ҳолос... Тиришмовчи эса фақат қулдир. Лекин совет кишилари буюк жангнинг ўт ва қонида қул бўлишни хоҳламаганликларини ва қул бўлмаёяжакларини ҳамда олижаноб мардлик кўрсатиб инсониятни қулликдан озод қилаётганликларини исбот этдилар.

Совет кишиси, биринчи бўл, бу сенинг ўз ватанинг олдидаги ма'навий бурчингдир!— деган бўлса, Ҳамид Олимжон: душман бу дўстлик учун бизнинг курашганимиз ва тер тўкиб меҳнат қилганимизни, бу дўстлик бир-бирига виждон ва садоқат билан берилган кишиларнинг дўстлиги эканини, бу дўстликда ҳечқачон заррача хиёнат бўлмаганини ва бўлмаёяганини, бу дўстлик расмий ва қуруқ бўлмасдан чуқур ҳаётий эканини, бу дўстлик бизнинг яшашимизнинг чуқур илдишлар ва ма'носи билан маҳкам боғлиқ эканини, бизлар,— рус ва ўзбек, украин ва грузин, белорус ва тожик,— бир-биримиз учун ўлишга ҳам тайёр эканимизни, шу муқаддас инсоний дўстлик учун ўлимга ҳам ҳозир эканимизни асло тушунмайди.

Бизнинг ҳаётимиз шу дўстликдан ташқари бўлиши мумкин эмас. Бу дўстлик — бизнинг ҳаётимиздир. Биз ўз озодлигимизни ҳам бирга олганмиз — деб халққа мурожаат қилган эди.

Бу сўзлар Ҳамид Олимжоннинг ватанпарварлик — дўстлик темасида ёзган ше'рларининг тезиси, десак асло хато қилмаган бўламиз.

Улуғ Ватан урушининг биринчи кунларида ёзилган «Ғалаба қўшиғи», «Қўлингга қурол ол!» ше'рларидан то шоирнинг сўнгги асари, «Ражсананинг кўз ёшлари»гача яратилган асарларда совет кишисининг юксак ватанпарварлик руҳи катта бадний умумлашмалар, содда тасвирлар ва ўткир мулоҳазалар орқали куйланади, совет кишисининг ватан душманига бўлган ғазаби, нафрати конкрет поэтик воситалар ва жонли образларда ифодаланади. Айниқса, унинг фронтда ва фронтдан қайтгач ёзган асарларида («Шинель», «Қамол қилинган шаҳар тепасидаги ой», «Сен туғилган кун», «Русия») бу тема мустасно руҳ касб этади.

Биз, албатта, урушдан ғолиб чиқамиз, чунки ўз озодлигини, ўз бахтини ҳимоя қилучи халқнинг иродасини синдириш мумкин эмас:

Бало-офатларни энгиб ўрганган
Муҳаббатинг улуғ, юрагинг кенгдир.
Сен қардош элларга энг монанд Ватан,
Унда уруғлар ҳам халқларга тенгдир.

(«Русия»)

Биз, албатта, урушдан ғолиб чиқамиз, чунки социалистик ватан халқи жаҳонни қул қилиш учун эмас, жаҳон тақдирига нажот излаб муқаддас жангга киришди:

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

Қаҳратон қишингда баланд осмонда
Учиб бораётган қуш ҳам музлайди:
Жасур ўғилларинг қор ва бўронда
Жаҳон тақдирига нажот излайди.

(«Русия»)

Биз, албатта, урушдан ғолиб чиқамиз, чунки шоир жанг майдонларига бориб, ўз кўзи билан кўрган қудратли халқ армиясини енгил мумкин эмас:

Йигитлар сен учун жангга кирганда,
Ботирлар осмонда берганида жон,
Кўзидан қон оққан ёрни кўрганда,
Сенинг енгилшинга келтирдим имон.

(«Русия»)

Ҳамид Олимжоннинг Улуғ Ватан уруши даврида ёзган асарларида ватан ва халқ симболи сифатида муқаддас онанинг мукамал образи тасвирланади. «Йигитларни фронтга жўнатиш» ше'рида ўз фарзандига «Гитлери енгил қайтмасанг берган сутларим ҳаром» деб оқ йўл тилаган она образи, «Жангчи Турсун» балладасида бадний ифоданинг чўққисига кўтарилади. Урушнинг энг оғир пайтларидан бирида ёзилган бу баллада она — ватаннинг ватан жангчисига буйруғидек жаранглаган ва уни, жангчини буюк ғалабалар сари илҳомлантиришда катта роль ўйнаган.

Баллададаги оддий, самимий, лекин, жуда чуқур ва мазмундор мисра'ларда сан'аткор шоирнинг душманга нисбатан ўтли ғазаб билан тўлқинланган қалби депсиз туради. Шунинг учун ҳам она — ватаннинг ўз фарзандига — жангчисига берган қат'ий буйруғи ғоят зўр та'сирий куч касб этган, ватан ва халқ ишқи билан яшаган минглаб муҳтарам оналарнинг салобатли, жонли образи ўз ифодасини топабилган баллададаги онанинг сўзларидан сўнг фарзанднинг — жангчининг олға томон интилишига, душмани янчиб ташлашига ҳеч шубҳа қолмайди.

Ҳамид Олимжоннинг уруш даврида ёзган асарларидаги иккинчи асосий образ она-Ватан душманларига қарши беасв курашга отланган жангчи образидир. Шоир жангчи образини кўпроқ лиро-эпик планда кўрсатади: унинг жанг майдонидаги қаҳрамонликларини онасига ёки ёрига ёзган хатлар орқали беради, я'ни жангчининг халқ ва ёр билан, халқ ва ёрнинг жангчи билан муносабати кўпинча, хат жанрида тасвирланади. Наттижада, уруш лирикиси майдонга келади.

Бу ҳол, фақат, Ҳамид Олимжон ижоди учун характерли эмас, балки кўлгина шоир ва ёзувчиларнинг уруш даври ижодиёти учун хос бир ҳолдир. Чунки, ҳаёт шуни талаб қилган эди. Маз-

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

кўр ўринда ижодкорнинг адабиётнинг бу жанридан қай даражада фойдаланаолганлиги ҳақидагина гап бўлиши мумкин.

Агар шу нуқтаи назар билан Ҳамид Олимжоннинг уруш даври лирикасини кўздан кечирсак, унинг катта ижодий муваффақиётларини кўрамиз, шоир хат жанридан муваффақиётли фойдаланиб уруш лирикасининг нодир намуналарини яратган. Унинг «Хат», «Ниҳол», «Севги», «Яқинлик», «Қамол қилинган шаҳар тепасидаги ой», «Сен туғилган кун» ва «Учрашув» каби шеърлари шулар жумласидандир.

Бу асарларда жангчини «меҳру садоқат ва ишқ гули» билан ўраган ёр образи, фронт учун баҳодирона меҳнат қилган халқ образи ҳам катта реалистик маҳорат билан гавдаланади. Шунингдек юқорида эслатилган асарларда ўзбек халқининг Совет Иттифоқидаги барча қардош халқларга нисбатан бўлган биродарлик ҳисси ва ҳурмати ҳам куйланади.

Совет халқларининг мустаҳкам дўстлигига ишонмаган, унга тегишлича баҳо берабилмаган, шунинг натижасида совет ватанпарварлиги ва шу улугвор дўстликнинг қарқашатчан зарбасига учраб тор-мор бўлган немис фашистларига қарата айtilган ҳарбир сатр, океан орқасидаги янги уруш оловини ёқишга интилаётган Уолл-стрит империалистларига қаратилган нидо каби янграмоқда.

Шоирнинг сўнги асари «Раксананинг кўз ёшлари» балладасида ҳам халқларимизнинг муқаддас дўстлиги тараннум этилади. Балладада дўстлик «фалсафа» сининг чуқур ижтимоий негизлари конкрет поэтик воситалар, Украина қизи—Раксана, ўзбек қизи—Сора ва нуроний чол образида очилади.

Ленинча-сталинча миллий сиёсат туйфайли Совет Иттифоқи халқларининг ўртасида пайдо бўлган қардошлик туйғуларини, коммунистик ахлоқ руҳида тарбияланаётган кишиларимизнинг ҳисси иродалари ва ягона мақсад билан яшашларини халқчил формада талқин қилиш балладанинг марказий масаласидир.

Уруш туйфайли Шаҳрихонга кўчиб келган Раксананинг бошига оғир кулфат тушади — унинг биттаю-битта фарзанди, Вова ўлган Шаҳрихонда «Христинан» мазори йўқ. Раксана турли мулоҳазалар билан «мусулмон» мазорига боради. Уни оппоқ соқолли чол кутиб олади. Чол Раксананинг руҳий аҳволини чуқур ҳис қилиб, шу сўзларни айтади:

Билсанг, менинг ҳам ўғлим
Қолди сенинг ерингда.
Бор менинг ҳам бир қабрим
Сенинг севган элингда.

Бу уруш кўп халқларнинг
Озорини ҳам қўшди.
Тақдирини қилди тенг,
Мазорини ҳам қўшди...

Бу тупроқ энди сенга,
Она қизим, ёт эмас.
Украинани ҳам менга
Ҳечким бегона демас.

(«Раксананинг кўз ёшлари»)

Бу қисқа, му'жаз мисра'ларнинг ма'носи ғоят кенг: халқлар дўстлигининг ижтимоий негизи психологик тасвир воситасида катта бадний умумлашма даражасигача кўтарилади. Баллада халқлар дўстлигининг оптимистик гимни блан тугайди:

Қоронғилик йўқолиб,
Тонг тамом ёйилади.
Дунё нур ичра қолиб,
Қуёш блан тўлади.

Мана шундай юксак оптимистик руҳ, тетик фикр Ҳамид Олимжон ижодиётининг ҳамма даври, ҳар асари ва ҳарбир сатр ше'ри учун мезон бўлаолади. Шунинг учун ҳам биз шоирни бахт ва шодлик, кураш ва истиқболнинг оташин куйчиси, деб атаймиз. Унинг асарларида совет жамиятидаги совет кишининг буюк ғоявий даражаси тўлиқ акс этган.

Ҳамид Олимжон уруш даврида яратган асарларида халқнинг бу кунги ҳаёти ва келажаги учун зарур бўлган ғоявий мазмунни камолотга етган содда, гўзал шакл блан уйғунлаштириш сан'атига тўла эришган, унинг асарлари совет марксистик эстетика фанининг халқчиллик назариясига мутлақ амал қилади.

Марксистик эстетика фани сан'атнинг халқчил бўлишини талаб этади. Сан'атнинг халқчилиги ҳақида В. И. Ленин Қлара Цеткина блан қилган суҳбатларидан бирида шуларни айтган эди:

«Сан'ат халқники. У меҳнаткашлар оммаси орасига чуқур томир ёйиши керак. У меҳнаткашлар оммасига тушунарли бўлиши ва шу омма томонидан севилиши лозим. У мазкур омманинг ҳисларини, фикрларини ва иродасини бирлаштириши, омmani кўтариши лозим. У мазкур омма орасидан сан'аткорлар етиштириб, бу сан'аткорларни камолотга етказиши лозим».

Биз ҳам ўзбек адабиётида шундай халқчиллик учун курашимиз керак. Ҳамид Олимжон, ўзининг тадрижий такомилида мана шундай халқчилликка эришув учун курашиб келган эди.

Ҳамид Олимжон асарлари шунинг учун ҳам халқчилки, улар кенг меҳнаткашлар оммаси орасига чуқур томир ёйиб кетган, уларни меҳнаткашлар оммаси тушуниб ва севиб ўқийди, улар меҳнаткашлар оммасининг ҳисларини, фикрларини ва иродасини бирлаштиришда, буюк ғалабалар сари илҳомлантиришда

катта роль ўйнайди ва ўйнамоқда. Ниҳоят, улар омма орасидан сан'аторлар етиштиришда ҳам бир ижодий мактаб сифатида хизмат қилмоқда.

Ҳамид Олимжон драматургия соҳасида ҳам катта иш қилди. Унинг драматик поэма даражасигача кўтарилган «Муқанна» номли (4 парда 8 кўринишли) тарихий асарни ўзбек совет саҳна сан'атининг тараққиётида алоҳида ўрин эгаллайди.

Ўз юртининг мустақиллиги ва ўз элининг озодлиги учун араб босқинчиларига қарши кўтарилган Муқанна' бошлиқ халқ кўзғолони шонининг диққатини кўпдан бери ўзига тортиб келган. У Педакадемияда ўқиб юрган вақтларидаёқ, бу халқ ҳаракатининг барча тафсилотлари билан чуқур қизиққан. Сўнгра, 1937 йилнинг охирида эса, Ҳамид Олимжонда шу темада драматик асар яратиш фикри етилади ва у ишга киришади. Лекин биринчи пардаси ёзилгач, бизга нома'лум бўлмаган сабабларга кўра асар устидаги иш тўхтатилади. Ў Улуғ Ватан уруши жуда кескин тус олганда, 1942 йилда мазкур темага яна қайтади ва 1943 йилнинг бошларида асарни тугатади. Асар уруш даври драматургиясининг катта ютуғи сифатида майдонга чиқди.

«Муқанна» да Ўрта Осиё халқларининг юксак қаҳрамонлик руҳи, эрксевар қалби ва муқаддас ватан душманларига нисбатан чексиз ғазоби ўткир драматик конфликтлар, жонли характерлар орқали ғоят пухта ше'рий тил билан кўрсатилади. Ўрта Осиё халқларининг, жумладан ўзбек халқининг маданияти саҳройи араблар маданиятига нисбатан таққослаб бўлмайдиган даражада бой, қадимий ва ўзига хос эканлиги тасвирланади: ислом динининг реакцион моҳияти очиб ташланади. Бу билан драматург ҳарқандай «умуммуслмон», «умумислом», «умумтурк» маданияти ҳақидаги панисломистлар ва пантуркистларнинг реакцион ҳам ирқий «назария»ларига қақшатғич зарба беради. Ўз озодлиги, бахти ва маданияти учун курашган халқни таслим қилиш, иродасини синдириш мумкин эмас деган фикр муттақил ўтказилади. Шунинг учун ҳам драманинг бош қаҳрамони босқинчи арабларга бўй эгмаган мағрур халқдир. Ҳошим Ҳаким ўғли — Муқанна', Гулобин, Гирдак, Оташ ва Гулободлар қаҳрамон халқнинг ажойиб фарзандларидир.

«Муқанна» пьесаси — деб ёзган эди А. Фадеев, — ғоят зўр исте'дод билан ёзилган. Ҳамид Олимжон, — деган эди, К. Зелинский, — уруш кунларида яратилган энг яхши совет пьесаларидан бири — «Муқанна» авторидир.

Саҳна сан'атининг юксак намуналаридан бири бўлган бу ше'рий, тарихий драма тўғрисида жуда кўп гапириш мумкин ва гапириш керак ҳам. Лекин, мазкур ишимизнинг характери ва ҳажми бизнинг имкониятимизни анча чеклаб қўяди. Лекин шунини э'тироф қилиш керакки, «Муқанна» Ҳамид Олимжон ижодий тараққиётининг порлоқ саҳифаларидан бирidir.

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори

Ҳамид Олимжон 1943 йилнинг декабрида Москвада ўтказилган ўзбек адабиёти ўнқунлигини бошқариб борди. Москвадан қайтгач, совет кишининг ма'навий қиёфасини кўрсатишни ўз олдига мақсад қилиб қўйди ва «Жиноят» номли ше'рий драма ёзишга киришди. Брок, 1944 йилнинг 3 июлида содир бўлган бахтсиз тасодиф ўзбек халқининг отоқли фарзанди — оташин ватарпарвар, исте'одли шоир ва драматург, йирик тадқиқотчи ва танқидчи, ўткир публицист ва нотиқ, Ўзбекистон Фанлар Академиясининг корреспондент а'зоси ва ўзбек адабиётининг жонкуяр ташкилотчиси — Ҳамид Олимжонни ижодий кучларининг айни гуллаб, барқ уриб турган бир чоғида, ҳаётининг ярим йўлида орамиздан олиб кетди. «Зўр ва улкан бир сан'аткорнинг, зўр граждон ва зўр бир инсоннинг қалби тўхтаб тиниб қолди. Шундай бир дўст ва шоирнинг ижодий жур'атларга тўлган гўзал умри шу хилда кутилмаган бир қазо блан узилиб қолишини иқрор қилмоқ ниҳоятда оғир ва мусибатлидир» («Қизил Ўзбекистон» газетаси, некролог).

Ҳамид Олимжон нобуд бўлди, лекин унинг Буюк Сталин даврининг пафоси блан ялғинланган асарлари улуг коммунистик жамият қуришга киришган баҳодир халқнинг дилида тиркидир, улар кураш ва бахтга чақирмоқдалар. У доим бизнинг сафимизда:

Жисимиз йўқолур, ўчмас номимиз,
Ғалаба тўйида бўлармиз биз ҳам;
Азиз дўстлар блан учрашиб хандон,
Қадрдон элларга қўярмиз қадам.

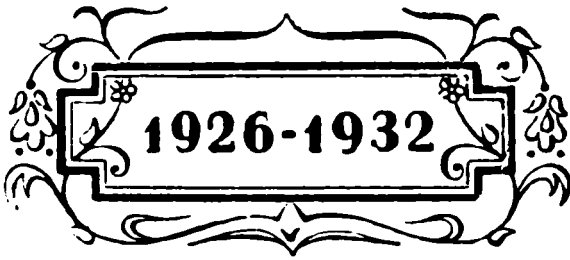
Гўзал Украина далаларида
Яна аввалгидай табиат гуллар,
Буюк Русиянинг ўрмонларида
Бизларни ёд этиб сайрар булбуллар.

(«Севги»)

Ҳа, шоир бутунлай ҳақли. Унинг порлоқ образи халқимизнинг қалбида ва хотирасида абадий яшагусидир. Чунки, Ҳамид Олимжон, қора ўтмишни нафратлаган, бахтиёр бугунги кунимизни мадҳ этган ва буюк коммунистик келажакни улуглаган оташин ватанпарвар шоирдир.

Сарвар Азимов

*Халққа айтинг, мен асло ўлганим йўқ,
Ев қўлига таслим ҳам бўлганим йўқ;
Мен элимнинг юрагида яшайман,
Эрк деганнинг тилагида яшайман!*

1926 - 1927

ЯНГИ ТУРМУШГА

Амаллар кулганда юлдузлар янглиғ,
Қўлларда маш'аллар курашга бордик.
Булутлар кўкларда чодир қурганда,
Чақмоқлар сингари кўксини ёрдик.

Мэтамлар тарихи ўтда ёнганда,
Ишчилар: — зафар! — деб сигналлар чалди.
Ариқлар қон блан тўлиб тошганда,
Йўқсуллар қўлларга байроқлар олди.

Ишчиларнинг темир, пўлат қўллари
Энг юксак тоғларнинг бағрини ёрди.
Ловалардек қайноқ, ўтли йўллари
Йўқсуллар қалбига чечаклар тақди.

Қизил ўлка қўйнида биз эркинлар,
Чин турмушга солдик туганмас йўллар.
Сяфимизга кирди миллионлаб кучлар,
Тонгдаги гудокдан олдик илҳомлар.

Биз олов, ўт каби кураш севамиз,
Янги турмуш, улуғ жаҳон қурамыз.

КИМДИР

Эскиликдан юз ўгирган,
Зулмат блан кураш қилган,
Ҳар қадамда нурлар сепган,—
Еш юракнинг тилагидир.

Эски турмуш бағрин ўйган,
Зулм тахтига ўтлар қўйган,
Йўқсул дарди учун куйган,—
Эр йигитнинг юрагидир.

Ҳур турмушга олов сочган,
Янги турмуш йўлин очган,
Йўқсулларни қувонтирган,—
Ишчиларнинг билагидир.

ЗАФАР ДОСТОНИ

Упкалаб аламлардан,
Сўзлайин зафарлардан.
Чунки мен ўпиш олдим
Энг сучук тилаклардан.

Ўтлардан учқунлар
Учдилар қушлардек.
Улкамдан қузғунлар —
Кўчдилар ғамлардек.

Аламдан бахс этган
Достонлар битгандир.
Бу нафис илҳомлар
Мақсадга етгандир.

Чарчамас комсомол
Душмандан ўч олди,
Курашга йўл солди;
Ҳар соат куч олди.

Қуёшдек нур сочган,
Бирлик-ла йўл очган,
К. И. М. куйин куйлаймиз,
Ишлаймиз, тинмаймиз.

Жаҳонга нур сочмоқ,
Эрк учун йўл очмоқ,
Энг улуг мақсаддир —
Ўйлаймиз, ишлаймиз.

Ше'рлар. 1926 — 1932

Ҳар соат, ҳар минут,
Юксалиш — дилларда.
Юксалиш — сўзларда.
Юксалиш — мингларда.

Комсомол сезадир,
Ҳар ённи кезадир,
Юксалиш ше'рлари
Тилакни қучадир.

КОМСОМОЛ ҚИЗ

Чексиз, теран денгизларга кўп йиллар
Турна каби қатор тошлар отилди.
Бас келмади ёмғур каби кўз ёшлар,
Узоқларга ёш-ёш қизлар сотилди.

Садолар тингланди тилсиз тошлардан,
Кечалар, саҳарлар қўйнида ётиб...
Амаллар куларди кўп узоқлардан
Яшиндек булутнинг бағрини ёриб...

Кўк кийганда юлдузлардан кўйлақлар,
Ерда унинг суратлари жонланди.
Ёз гулининг япроғидан кўйлақлар
Қизлар кийди, душман қалби қонланди.

Ёш мажруҳнинг қал’асидек қиз қалби
Кулди, ортиқ баҳор каби гул очди.
Олмас каби ялтираган кўз ёши
Тинди, энди чироғ каби нур сочди.

Қомсомол қиз бадбинликни унутгач,
Яшаш, меҳнат, курашлари куч олди.
Мактаб — ўқиш қалбларида ёзилгач,
Алам, ҳасрат йўқликларга йўл солди.

Порлаган юз, яшнаган кўз, ботир қиз!..
Қомсомолда чечак каби очдинг юз...

ҚИШЛОҚ ҚИЗИ

Баланд тоғ устида бир қизни кўрдим,
Ўзи ҳур, лаблари қирмизни кўрдим,
Жадаллаб бордим у бир сўз қотай деб,
Кўзи уйқула бўлса, уйғотай деб.

(Халқ ашуласидан)

Ажаб ҳол, тонгда бордим, уйғонибдир,
Хурофот, эскиликдан жирканибдир,
Қўлдан гунча гуллар тўлғанибдир.
Бу дам эрк бизда эркин ул бўлибдир.

Дедим:

— Имдод этайми, ё кетайми?

Кўкарган бир ниҳолсан

Бахт тилайми?

Қизорди, олмадай бир киркалашди¹,

Кўтарди кўксини, толга суянди;

Деди:

— Ўртоқларим ҳам чиқсин эрка,

Шунинг-чун тез етинг бизга кўмакка.

¹ Эркаланди.

ЕШ КУЧ

Кўкраклари баланд, юксак тоғ янглиғ,
Ҳур табиат қўли блан ишланган сен ёш куч,
Энг қоронғи тунларда ҳам ўт ёқдинг,
Энг эзилган дилларга сен нур сочдинг.

Зотан, ўзинг курашларда уйғондинг.
Чин йўл топдинг шу тўлқиндан, денгиздан;
Ҳеч тинмадинг, илҳом олдинг вулқондан,
Сен кураш аскарлари қизил қондан —
Кўксинг узра қизил нишон тақдинг.

Сен қизил ўт, тилакларинг сўнмас,
Эски, чиркин ҳаётдан олдинг ўч!..
Эй, яшин сингари тўсиқ билмас
Комсомол қалбидан етишган куч!..

БИР НАШ'А

Меҳнат уфқинда бир шафақ парча,
Ишлади, дарди йўқ кичик холча,
Чарчади, оқдилар кумуш терлар,
Ухлади тинчгина ўпиб еллар;
Ғурбат оқшомларин унутган қиз...

Ишсевар, дилрабо, гўзал қизни
Лола — гуллар блан безакларкан,
Тезлатар, наш'али, ипак изни.
Зар кийимлар блан гўзалланган,
Сув уйғотар, севинтирар дилни.

Тунда ой нурини эмар сувлар,
Ялтирар юзлари кумушлардек,
Шунда қиз акси жонланар сувда...
Тотли, дилбар, ипак кулушлардек
Инжа ше'ри нашидадир бунлар.

Эй баҳор, ҳар нафас зилол қўйнинг
Қўшчининг ше'ри бирла жонланади.
Уйғониб шунда пок, ипак кўнглинг,
Қипқизил лолалар-ла қопланади.

Тинглангиз, ҳар нафасда жонланди,
Еш табиат, яшил кўнгиллар-ла...
Шунда руҳим севинди, шодланди,
Кулди ше'рим шу ғунча-гуллар-ла.

1928

БАҲОРГА ЕТГАНДА

Тонгда оппоқ булут хаёлимда,
Қипқизил лоладан нишон тақди;
Ёки дилдан кулиб ҳаёт узра,
Олтин илҳом сочиб қуёш боқди.

Кўк майин новдаларда қор — парлар,
Инжа руҳим-ла ўйнашиб қолди.
Инжа руҳим-ла ўйнашиб гуллар
Оқшом ойдинда ухлашиб қолди.

Учди капалаклар ва адашди,
Ма'сум яна гул шохида, ма'сум,
Ма'сумча... чаманлар сари оқди,
Ҳар майсада бир жонли табассум.

Гул кўлкаси гулхан каби қизғин,
Қизғин... яна сайрайди дуторлар...
Сайрайди... тубанларда баҳорлар...
Инжитмади кўнглимни-да бир кун.

Юмшоққина кўк парда ёпинган
Тоғлар, ана... Роҳатгина ухлар.
Чўпон ила қўй,— турна қаторлар
Кезмакда унинг бағрида тунлар.

БИРИНЧИ МАЙ АЛАНГАЛАРИ

Букун меҳнат элида эркили башар,
Янги дун'ёга янги йўл солади.
Ловалар юксалиб тубанлардан,
Четда — қуллар макони ерларда
Интиқом отли бир олов ёнади.
Утли ўчлар-да қўзғолар Шарқда
Кўкни тутгай оловли ис'ёнлар.
Отилар ҳар томонда вулқонлар.
Куч оларлар зафарли тўфонлар
«Маданиятга»¹ қарши ҳар қалбда...
Сийнаси қон... оқар... боқар ма'юс
Қора сочлар-да қирқилиб... номус...
Яна, номуси бусбутун барбод,
Яна, мажруҳ Хитой — гуноҳсиз қиз
Этгусидир ҳазин-ҳазин бир дод.
Ана, Москва, хабарда: «Бўронлар...
Яна чет элда ўт ёнар» дейдир.
«Яна, қонларга ким қонар» дейдир.
«Ишчилар синфи ўт-олов қўйди,
Яна ёнмоқдадир кишан тахти...»
Яна ғарб бургути қанот ёзди.
Тинглангиз! Ҳинд элида қор ёғадир!.
Яна ҳарённи газ-булут босди,
Яна милтиқ заҳар, яшин сочадир.
Яна Лондонда шишалар синди.
Отиларкан у кучли вулқонлар,
Бўлаолмас тўсиқ ва портлашлар,
На яшин, на булут, на бургутлар.
Келгай албат ҳаётда шундай кун,
Ул қуёш сингари ёнар, порлар!..

¹ Маданият тарқатиш ниқоби остида жаҳонгирлик сиёсатини кўзлаган империалистлар назарда тутилади.

ҚИЗИЛ МОСКВАГА

На'ра тортганда шум, узун кечалар,
 Меҳнат ичганда ҳар нафасда заҳар:
 Энг буюк инқилобни аллалаган —
 Юксал, эй, болғали, оловли шаҳар.

Ҳар темир қўлли ишчининг тилаги
 Меҳнат блан, кураш блан юксалди.
 У, ҳаётни асрлардан ўрганди.
 Сен башарнинг уриб турган юраги!

Инқилобнинг қуюнлари кўкларга
 Юксалдилар, отилдилар чақмоқлар.
 Ҳар'ён қизғин, ёнар экан ўтларга
 Сочилдилар милтиқлардан яшинлар.

Меҳнат кулди, кураш зафар қозонди.
 Порлаб турган бир қуёшсан жаҳонда;
 Қизил юлдуз наш'а сочар ҳар онла.
 Битди, кетди, алдаш, тангри, имон-да.

Сўнма, порла, юксал баланд, эй қуёш!
 Нефть эмади, кўмир қонлар кезади,
 Шер қадамла янги ҳаёт тузади —
 Нур қўйнида ҳар комсомол, ҳарбир ёш..

УТАРКАН

Ея учар чоқда майсалар денгизи
Эгилар, рақс этар, кулар кабидур.
Кеча кулганда нозли Волга юзи,
Эгилиб, жилмайиб, гўзал кўринур.

Катта кўприк баландди, сув чексиз
Ойнадан оқ кўпик кўриб турамиз.
Ваҳмалар дилда йўқ, кулиб турамиз,
Тўлғонар бир севинч блан дилимиз.

Кеча ойдин, ҳаёт кулиб туради,
Волга эркин, ипак рўмоли блан
Буралиб, эркалаб хаёли блан
Ишжа бир шеър бўлиб оқиб туради.

НЕВА ХОТИРАЛАРИ

Сирли сен, чайқал, эй гўзал дилбар,
 Шўх ва ўйноқ қиз альбоми янглиғ.
 Қўкрагингда ҳаёт деган ошиқ,
 Қўп аср сайраган ва тўккан зар.

Дилда наш'а, қўлимдаги най-ла,
 Мен-да сайрай бутун тилакларни,
 Жонлатай, сўзлатай вароқларни,
 Эй гўзал, ўйнама, секин тингла!..

Куйласа, ўйнаса менинг созим,
 Оқса қўнглим-ла ўйнаган розим,
 Эрка қўйнингга из чизиб кетсин,
 Сен-ла, тўлқинланиб, сузиб кетсин.

Тингла, мен бир қадар-да та'сирли,
 Оқишингла хаёл блан оқдим;
 Юзларинг хол, боқишларинг сирли,
 Дилда япроқни елшитиб боқдим.

Сен ҳаёт шоири, асрларнинг
 Сирларин ше'р-ила яшатгансан,
 Ерни титратгучи курашларнинг
 Утларин қўнглинг ичра солгансан.

Бир замонлар... қуёш-да кулмасди,
 Ғамгин эллар... севинч тўкилмасди.
 Лабларингда ўсарди япроқлар,
 Оҳ... улар, дил учун эгилмасди.

Эсди еллар, ҳаёт-да уйғонди,
Кучли тўлқин сенинг қучоғингда,
Утли гуллар очиб ёноғингда
На'ра тортиб, олов каби ёнли.

Ҳар томон қон, эсарди бўронлар,
Шонли Аврорадан эмиб нурлар;
Яна товус каби қанот ёздинг —
Оқди қалбингда қипқизил қонлар...

Бу табиат-да бир чевар шоир,
Ҳар нафас юзларингга кашта тикар.
Инжа, шўх ел эсиб-да, ўйнашади
Тикса устингга-да қуёш чодир.

Хайр эй, севдигим шўх, ўйноқ қиз!
Лола бир жилмайиш-ла боқмоқдан,
Кетаман, соҳилингда оқмоқдан.
Хайр, эй, ой гўзал ва холдор юз...

БОЛТИҚ ДЕНГИЗИ БУЙЛАРИДА

Нақадар кенг, гўзал қучоғинг бор...
Шўх қилиқ тўлқининг-ла биргалашиб
Келадур ўйнагим сузиб, қувушиб,
Сен-ла шоирлигим, ҳаётим бор.

Боладек ҳар қайиқни эркалашинг,
Меҳрибон, шод, азиз она кабидир;
Шоир илҳом-ла ўйнаган кабидир,
Ҳеч сукутсиз, нашидалик туришинг.

Кучли тўлқинларинг-ла мас'уд ўлур
Ел эсаркан у, кенг, гўзал қучоғинг,
Сув қуюнлар учар, тагин тўкилур,
Бу сенинг бахтиёр, чечакли чоғинг.

Нақадар кенг, гўзал қучоғинг бор...
Шўх қилиқ тўлқининг-ла биргалашиб
Келадир ўйнагим сузиб, қувушиб,
Сен-ла шоирлигим, ҳаётим бор!

ҲУЖУМ ГУЛИГА

Бу кунлар пок, ипак нурлар,
Нафис таилар-ла ўйнашди.
Отар тўлқин, денгиз эркин,
Чечак лаблар севинч очди.

Кўриндинг чайқалиб, ўйнаб,
Оқиб оппоқ кўпиклар-ла;
Ичиб олтин шафақлардан
Кезиб юдузли йўлларда.

Тушунчанг қўлда синмас соз,
Кўкар, чўлларда япроқ ёз.
Куларкан лолалар, гуллар,
Кўнгиллардан сочилсин ноз.

Баҳор сен, ғунча — гуллар-ла
Очил, эркинча кўкрак кер!
Езай кўксингга диллар-ла
Чечаклардан тўқилган ше'р...

М. ГОРЬКИЙНИ УЎҚИРКАН

Алам блан эдинг ёр,
Тақдир сени эзаркан.
Дудоқлардан учиб зор,
Диллардан қон сизаркан.

Оҳ... шод она қўйнида,
Тингламадинг эртақлар.
Афсуски, ёшлик дамлар
Ўтди — кишан бўйнида.

Баҳорда ёш япроқлар,
Ўйнарди, рақс этарди.
Ел-чалғиларни тинглаб,
Кунлар ғамгин ўтарди.

Алам сочарди излар,
Ма'юс боқарди кўзлар.
Лекни сирли кечалар
Чайқаларди денгизлар.

Зулм чиқиб саройдан
Очларни қамчиларди.
Ҳар асир нигоҳидан
Ис'ёнлар томчиларди.

Оғир, ҳазин оҳанглар —
Юракларни эзарди.
Турмушда ҳар севинчда
Ўргумчаклар кезарди.

«Сув» лойланиб оқарди,
«Юлдуз» гамгин боқарди,
Оҳ... у чоқнинг оқиши,
Қалбларга ўт ёқарди.

Янги ҳаёт еллари
Баҳор бағрин кулдирди.
Қизил рубоё тиллари
Дилга наш'а қўндирди.

Қонли, ўчли оловлар
Ютди эски ҳаётни.
Қуёш каби яловлар
Порлаб ёритди қорни...

Замон олтин қуёшдек,
Сочларингни силади.
Маш'ал ёнган йўллардан,
Қўнглинг шуур тилади.

Ўн бир йилдир, сен эркин...
Юксалди кўп умидлар,
Дун'ё-дун'ё севинчлар,
Туткай жаҳонни биҳ кун.

ШАРҚ

Йиғлаб ўтарди кунлар...
 Пастга тушмай кўклардан,
 Чинор-миноралардан,
 Секин оқарди тунлар.

Қор чоғшаплар ёпиниб,
 Кекса тоғлар ухларди.
 Йўқлиқларга ялиниб,
 Йўқсуд диллар йиғларди.

Жимжит эди кўчалар,
 Эркин дамлар соғиниб,
 Туман парда ёпиниб
 Кўринарди кечалар.

Толға-толға учарди
 Йиғлаб танбур овози.
 Кенг фазони қучарди,
 Дардли кўнгилнинг сози.

Кенг чанг-тупроқ йўлларда,
 Қур'он ёдлаб азондан
 Амомалар оқарди,
 Уйнаб тасбиҳ қўлларда.

Қуюнли... кенг... қум — денгиз:
 Манзил овлоқ, йўл сўнгсиз...
 Юксаларди карвонлар.
 Кунлар қайноқ, ёниб кўз.

Ҳаркун зилол саҳарда,
Оқ юзида бир парда.
Йўқсул қизлар, хотинлар,
Оғир оқарди сувга...

Мискин, ҳазин уйлардан
Юксаларди бир фар'ёд.
«Тангри» деган куйлардан
Ким завқ оларди? Ҳайҳот...

Шарқ эзилиб инграрди,
Епинганди тун... чодир.
Шароб ичиб бир шоир.
Сарой куйин куйларди.

Ҳаёт гўё бир ўрмон,
Бургут, арслон, йиртқишлар,
Тани тикон «зўр кучлар»,
Уйнар, чопарди ҳар'ён.

У тунларда қонланди
Ҳар йўқсулнинг юраги.
Тутқиш бермай инграрди
Бахтнинг бахмал этаги.

Меҳнат яшиндек порлаб,
Тунни тилиб юборди.
Илҳом сочгач инқилоб
Кундуз, маш'алдек ёндк.

Ортиқ Шарқнинг бағрида
Гудоклар тортди на'ра,
Ҳарер севди-ёпинди
Қуёшдан заррин парда.

Турмушда ой, юлдузлар
Қучоқ ёзиб туралар.
Бахмал чўллар қўйнида
Тракторлар кулалар.

Шарқ нурлар қучоғида
 Озод меҳнат қилади.
 Зулмат кўксин тилади
 Қонли кураш чоғида.

Бу шафақли саҳарлар
 Ҳаёт блан қайнайлар.
 Электр нурлари-ла
 Тоғлар-қирлар порлайлар.

Эсан еллар куйларлар:
 — «Ишла, терлар оқсинлар,
 Яшаш, кураш ше'рлари
 Қулоқларга ёқсинлар».

Қутмайди энди диндан,
 Ҳар ёш юрак бир даҳри,
 — Йўқ пайгамбар, йўқ тангри,
 Имдод курашчи эрдан.

Афсус, қўшни ерларда.
 Езиқ бургут қаноти,
 Заҳмат дўстин ҳаёти
 Фарёд чекар қирларда.

Ба'зан ис'ён ўтлари
 Бирдан порлаб кетади,
 Эзилишлар битажак,
 Бу бир давр ўгади.

Албат, бир кун бизнинг ўт
 Ман'ал бўлар унларга.
 Гамгин юзлар эришар
 Эркин, қувноқ кунларга.

Албат порлаб кўринар
 Жўшқин, темир у меҳнат.
 Истиқболда қурилар
 Синфсиз бир жамият.

БОЛАЛИК

Дун'ё экан...
Чаманзорлар кечиб,
Ошиб тоғлардан,
Қушдан нур ичиб,
Қум, ўтлоқлардан
Ўйнаб... кулиб...
Армон блан
Ўтар экансан.

Бола эдик,
Танлар олов,
Қалб қайноқ,
Қўзлар ўткир,
Диллар соф,
Эркин-эркин ўйнардик...
Ҳаёт блан
Қайнар эди
Куй, қишлоқ.
Бир ёнда тоғ,
Бир ёнда боғ...
Сув сочарди...
Гул очарди...
Кенг кўчалар...
Узун йўллар...
Порлар эди
Шам' чироғ...
Сув оқарди,
Қўйнида
Кўкрак кериб,
Балиқ каби

Шўнғиб ётардик...
 Қизлар ўтса,
 Орқасидан
 Олма отардик.
 Нурли, ойдин кечалар,
 Порлар эди кўчалар,
 Тўпланардик,
 «Яшинмачоқ» ўйнардик.
 Сўнг чарчардик
 Чумчуқ каби
 Чирқиллашни
 Ташлаб биз,
 Роҳат-роҳат
 Қўзи каби ухлардик.

Кунлар ўтди,
 Шаҳар бизни,
 Олов кўзли,
 Темир танли
 От блан
 Кўкрагига чақирди.
 Узоқ кетдик,
 Гўлда тоғлар,
 Бир тегирмон тошидек,
 Чир айланиб қолдилар.
 У, кишнади,
 Магрурларча бақирди.

Еш кўнгиллар,
 Поёни йўқ ҳисларни,
 Йўлга сепиб,
 Сўнг завқларга толдилар.
 Ёиллар учиб кетдилар.
 Кўп баҳорлар
 Қанот ёзиб,
 Тилакларга етдилар.
 Биз шаҳарнинг кураш маршин
 Ургандик.

Фақат ба зан йўлларда
Телба сувлар оқалар,
Бизга қараб:
«Кел-кел» дейлар,
Қуёш эмиб боқалар.

Ешлик эсга тушади.
Кўз олдимдан,
Болалигим
Қувлашиб ўтишади.
Хаёлларга толаман...
Оҳ... унларни эслаб,
Эслаб,
Бир нафас жим қоламан.
Лекин, яна
Шовқинларга
Қулоч ёзиб кираман,
Тўлқинларда
Ўйнаб, қайнаб
Чаппор уриб
Қуламан.

ОЗОР ҚИЗИ

Хазардан юмшоқ бир ел эсиб,
Бир баҳор хабари келтирди,
Тингладим йўлларни мен тўсиб,
Севинчлар ҳар'ённи тўлдирди.

У кунлар ҳаётнинг кўкида
Булутлар кенг қанот ёзганди.
Юлдузлар кўралмай борлиқни,
Бир ворам япроқдек озганди.

Анордан сув ичган у юзлар,
Ешликда уч-тўрт кун порларди.
Жовдираб кулганда ёш кўзлар,
Чодралар: «кел, кел» деб чорларди.

Қуш каби қафасга ўралган
Еш диллар:
«Дон бер»деб йиғларди.
Заҳарли ханжардек қадалган
Аламлар бағрини тигларди.

Хазардан юмшоқ бир ел эсиб,
Бир баҳор хабари келтирди,
Тингладим йўлларни мен тўсиб:
— «Чодранинг сийнаси йиртилди!»

У, мунис ёш озор қизлари,
Оқ булут қўйнида чўмилди;
Порлади у анор юзлари —
Қайгининг кўзлари юмилди.

Тўпланиб юлдузлар кезалар
Ҳар куни нефть оққан йўллардан.
Ва ўтли, болғали қўллардан
Бир кўмак, бир имдод сезалар.

Бундан сўнг ҳар минут тонгида,
Фабрикака денгизлар оқади.
Инқилоб ҳар дилнинг онгида...
Бахт қуши қанотин қоқади.

Тингладим, ёқимли куйларни,
Мен ўпдим турмушнинг юзилан.
Йўлладим бир тўплам гулларни,
Уларга, ёш ўзбек қизидан

1929

қиш

1

Оқшом... Борлиқ оқ денгиз
Тўлқинсиз ухлар...
Юлдуз гўё олтин қиз
Жимликни тинглар...

Паст-паст уйлар, деворлар
Оқ кўйлак кийган.
«Муз тоғи» дек у томлар
Тинчликка чўмган.

Тамға каби таниқли,
Ҳар ерда бир из...
Узоқларда жилади
Уч-тўрт хотин-қиз.

Ой ҳам заиф боқади,
Юзи қаварган.
Ма'юс, секин оқади,
Гўёки толган.

2

Қуёш ҳамон ухлайди,
Ҳар'ён булутлар.
Тарқалмаган оқшомғи
Майин сукутлар.

Ўчли-кучли учади
Бўрон — шамоллар,
Қор — ун тўзиб кетади.
Титрайди толлар...

«Муз тоғ»лардан чиқади
Бир алла сози,—
Еш гўдакни юпатган
Она овози.

Олмазорлар очганлар,
Кўпик чечаклар.
Хар новдада чўзилган
Оппоқ ипаклар.

3

Муз сийнасин тилади,
У, зар игналар,
Парча-парча синади,
Садаф тугмалар.

Қирар иссиқ бир оқини,
Қорлар эритар...
Ҳар ер булоқ... ёз яқин...
Сув оқиб кетар.

Кўк юзини тутганда
Олтин пардалар,
Баҳор блан яйрайлар
Гўдак новдалар.

Қирлар олтин сувларни
Тўймай ичади.
Кўкда оппоқ булутлар
Тинмай кўчади.

Оқ пардани ташлайди
Юмшоқ бахмаллар.
Сўнг ўсмоққа бошлайди
Кўк, юмшоқ парлар.

Мен йўлларда кетаркан,
Уйнаб қарайман.
Илҳомимнинг сочини
Аста тарайман.

ЧУЛЛАР

Нам кўрмайин, қақраб бу чўллар,¹
Асрларни кутиб олганлар.
Юрак — ташна, тил — йўқ, ястаниб
Ҳар ўтганга тўниб қолганлар.

Минглаб йиллар, меҳнат боласи,
Бу ерларда роҳат кўрмаган;
Уйнаб, нафас олиб, ёзилиб,
Эркин қулоч отиб юрмаган...

Узоқларда жонсиз кўринган
Овуллар ҳам йиғлаб ухлаган.
Саҳар туриб шўрли хотинлар
«Тангрим...» деган тўлиб йиғлаган.

Энди, бу ерларда ҳар нафас,
Аламларни завқлар сиқади.
Поезд учган чоқда бекатлар,
Алвон рўмол ўраб чиқади.

Шу дилкаш дамларда мен яйраб,
Лаззатга ғарқ бўлиб кетаман.
Кенг чўллар кўксига диллардан
Завқ блан эсдалик битаман.

СИЁБ

1

Кўкдан
 Ҳаркун Олтин олов тўкилди.
 Жимжит ҳар тун
 Ғовға блан сўкилди.
 Мудраган,
 Ухлаган Ҳар ер жонланди.
 Қиш кетди,
 Қор битди,
 Ҳар новда
 Оқ, пушти
 Чечаклар тақиб,
 Ҳар кўнгил
 Унларга завқ блан боқиб,
 Баҳмал кўйлаклэр-ла
 Кўклам бошланди.

2

Биз шод, қувноқ,
 Сиёб сари оқамиз,
 Ҳар томонга
 Севинч блан боқамиз.
 Бир ёнда:
 Ёйилган
 Қўйлар, қўзлар,
 Кезади,
 Утларни эзди,

Боққанда
Унларга
Хаёл чўзилар...
Бир ёнда:
Етади
Вайрона мозор,
Бағрида
Юради
Бир гавда:
Истайди
Кечмишдек вафоли бир ёр.
Ястаниб ётади
Вайрона мозор.
Биз бир тўлқин —
Сиеб сари оқамиз.
Еш дилларга
Олтин чечак тақамиз.

3

Сиеб,
Гўё,
Тўлган, кулган юзлардек,
Кўтарилар ҳар нафас.
Уйнар,
Истамас қафас,
Тўлқинлар ўтишади.
Сезгир, зийрак кўзлардек,
Баланд-пастга тушади.
Агдарилиб,
Кашта тикиб,
Тез-тез ўтиб кетади.
Ким билади,
Балки, кунда,
Балки тунда,
Ким қайларга етади.
Қанча йўлни
Енгиб, сўнгра

Сайнд,
Лекин,
Қурбон-да йўқ,
Ғам — узоқ,
Янги, ўтли
Пўллар учун
Қўялмайди
Дин тузоқ.
Ҳар дил — хурсанд,
Ҳар юз — кулган,
Сажда қилмай тангрига.
Англаган ул,
Бош эгмайди
Унинг хоин амрига.

Эсади ел,
Юксакларда
Ҳилпирайди рўмоллар.
Эгади бел,
Тубанларда
Сувга сероб
Еш толлар.

Ҳамма хурсанд
Уйин... кулги... роҳат...
Соз... мусиқи... чавади...
Ҳар ҳисни-да
Қитиқлайди,
Ҳар дилдан сир олади.
Кенг бир довра
Уртасида,
Бир гўзал қиз ўйнайди.
Кўзни сузиб,
Қошни кериб,
Тинч турганни қўймайди.
Майда-майда
Қадам ташлаб,
Қўшиқлар-ла
Қайнайди.

Букун сайил,
Еш юракда
Қолмагандир
Қайғу ҳеч,
Эй, қайдасиз:
Уйғун,
Илҳом,
Кетмаймизми,
Бўлди кеч!

ҲОЙ, ЯХШИ ҚИЗИ

Ҳой, яхши қиз,
Яқинроқ кел,
Бир-икки сўз сўзлайин,
Шу ҳолингдан
Та'сир эмган
Кўнглимдан ше'р куйлайин.
Равшан, нурли
Кўмкўк кўзинг
Ҳали кўпни кўрмаган.
Кулча юзинг
Қаррилардек.
Қат-қат бўлиб сўлмаган.

Тола-тола
У сочларинг
Қуёш блан ювилган.
Пок сийнадан
Сутлар эмган,
Ҳой, ойдинда
Туғилган —

На қайғи-ғам,
На кўзда нам
Ва на стам
Сезмайсан.

Ҳаёт блан
Қайнаб тошган
Кўнгилни ҳеч
Бузмайсан:

Киприкларинг
 Ипак каби
 Кўтарилган,
 Пир-пир этиб туради.

Пастга тушгач,
 Кўзларингга
 Парда каби бўлади.

Момик қўлинг
 Шимарилган,
 Юпқа кўйлак кийгансан.
 Ёш кўкрагинг
 Кўтарилган,
 Сен яшашни севгансан.

У, шўх, зийрак
 Кўзлар блан
 Ҳар томонга қарайсан.

Ширин-сучук
 Сўзлар блан
 Қарашларни тарайсан.

Отанг — онанг
 Сени жондан
 Ва виждондан
 Севади.

Лекин, афсус...
 Англамасдан
 Сенга қадаҳ беради.

Фақат, сен ҳам толпинасан,
 • Шодликларга тўласан.

Гўё, эркин
 Бир қуш бўлиб,
 Шохдан
 Шохга
 Қўнасан

Ичма синглим,
 У—бир заҳар,
 У — бир ўлим сувидир.

Бир кўл бўлган
У, ҳаётнинг,
Сўнг юпаниш йўлидир.

Агар ичсанг,
Баданларинг
Олов бўлиб ёнади
Кўкракларинг
Қисилади,
Кўзларинг ёш олади.
Сўнгра бир дам ҳушдан кетиб
Жинни бўлиб қоласан.
Эҳтимолки,
Сен абадий
Курашлардан толасан.
Қичқир-ҳайқир!
Отанг — онанг,
Энди сени тингласин.

Қадаҳларни
Тез улоқтир,
Улар бир оз ингласин.
Бўлмаса қоч,
Замон сенга
Кенг бағрини очгандир.
Унда юзинг,
Бир ой каби,
Бир кун каби
Тўлади.
У юзларда
Сенинг бахтинг,
Истиқболинг
Кулади.

УЗБЕКИСТОН

1

Қуёш чиқар, тўр ёяр,
Оқар олтин тутунлар.
Кўчалар қизар, куяр,
Шундай бошланар кунлар.

Ғижиллар кичик эшик,
Чиқар қизил кашшоф қиз,
Ғмгир ювган япроқдек,
Жонли, тирик ва тетик.

Яйраб яшнаб кетади,
Уйнаб нурли кўзлари;
Мактабига кетади,
Порлаб анор юзлари.

Йўлдошларин кўради,
Сўрашади, кулади.
Муаллима — ёш хотин,
Уни жондан севади.

2

Шаҳар... Ҳар юмшоқ саҳар
Қуйлар блан уйғонар.
Аламлилар бағрига
Севинч тикандек ботар.

Шалоладек шағиллаб,
Шовқин-сурон қайнайди;
Машиналар ўйнайди,
Ениб, порлаб, гуруллаб.

Букун байроқлар яна
Қизил карвон кутади.
Кўчаларни тўлдириб,
Пўлат отлар ўтади.

Соқолига оқ тушган
Деҳқонота минбарда:
Чопган,
Ҳовлиққан,
Шошган...
Сўзлар бир зум
Бир парда:
— «Биз, сиз блан биргамиз,
Муштумзўрлар йўқ бўлсин.
Биз кўплашиб келамиз,
Бу уларга ўқ бўлсин».

3

Зарафшон асир букун,
Ҳовлиқмайди, тошмайди.
Қирғоқлардан ошмайди,
Бўйинини эгмиш бутун.

Ҳар томонда ишчилар
Тошларни синдиради.
Дар'ени тиндиради,
Темир тан курашчилар.

Духоба қирғоқларда,
Янги дун'ё яралган.
Игна — сарғич иплар-ла
Электр зафар чалган.

Тўғонларда ёзилган:
 «Қумлиқларга оқмайсан,
 Буржуйларни боқмайсан»
 Зарафшон нурга тўлган.

4

Мармар каби салқин тун...
 Кўзгудек тиниқ, ойдин.
 Дала яйраб ётади,
 Янграмай куй, чиқмай ун.

Жўра қўлда кетмони,
 Сув очгали кетади. ..
 Оқолтиннинг гуллари, ..
 Чўллаб уни кутади.

Сувлар келади ана,
 Кутуриб мастдек, тошиб,
 Паст марзалардан ошиб,
 Жўра севинар яна.

5

Тинди ойнинг нурлари,
 Хўрозлар овоз солди.
 Адолатой уйғониб,
 Барг кесгали йўл олди.

Қучоқ-қучоқ барглари
 Тўплади катта боғдан.
 Севинчлар қалдирғочдек,
 Учарди сўл ва соғдан.

Уйда ипак қуртлари,
 Бир хашарни кутгандек,
 Очлик йилин ўтгандек,
 Пишиллар, ҳовлиқарди.

Адолатой келарди
Полвон каби дам тортмай.
Новдаларга кўмилиб
Чарчамай,
Толмай,
Ботмай.

6

Фабрика — улуғ бир қалб,
Бутун ҳислар бирлашган,
Сезги-ҳислар улашган,
Ҳамма бир оғиз, бир лаб.

Парралар айланади,
Ериғ, эркин диллардек,
Пиллаларнинг қиллари,
Бир-бирга бойланади.

Қизил ўтлар ёнади,
Ҳаркун янги учлар-ла,
Унинг бахти, завқига,
Тер тўкканлар қонади.

7

• • • • •
• • • • •

8

Кўчалар олов ва чанг...
Яктагини ёпиниб,
Йигит сўзлайди кулиб;
— «Қовун келади, кетманг».

Аста-секин жилади,
Бир арава узоқдан.
Чўзилиб кўшиқлари,
Одам чиқар ҳарёқдан.

— «Чўллаб қолдик, ташнамиз,
Ташлаб кетинг биттани».

: : : : : : : : : : : : : :
: : : : : : : : : : : : : :

— «Хўп, берайин жон блан,
Ол пичоқни, сўй, қани».

Тўрдор қовун карсиллаб,
Қантдай эриб кетади:

— «Эшмат ака, албатта,
Истагига етади».

1930 - 1932

УЛКА САФАРБАР

Япроқлар
Сариф эмас,
Япроқлар
Ериф.
Япроқлар
Ориф эмас,
Япроқлар
Тетик.
Ойна каби
Зилол сувлар
Оқаётир тек.
Оқаётир, зилол сувлар
Ювиб қалбларни,
Довруқ солган
Қўшиқлари
Кучиб лабларни.
Тўлган Норин
Кўчалари
Оқолтин блан,
Тупроқларга
Титроқ бериб
Чопар грузовой,
Колхозидан
Буқун
Келган
Ботир
Болтабой,
Шу қайнаган курашлардан
Ўлса-да қайтмас!
Муштумзўрга
Ҳеч ён босмас,

Сра сир айтмас;
 Тўлқинларда
 Ганграб қолган
 Қайиқдай ботмас!
 Қиприқларга
 Дам бермасдан
 Ҳар кечалари,
 Бешйилликни
 Тўлдирмоққа
 Сўз бераётир.
 Миясида
 Кучли бир зарб
 Бонг ураётир.
 Райпарткомнинг
 Эшигига
 Қизил карвонлар.
 Рапорт блан
 Келиб дейлар:
 — Утмасин онлар,
 Асримизнинг минутлари
 Бўшга кетмасин!
 Басма-баснинг
 Паймонлари
 Изсиз битмасин!
 Сим қоқингиз.
 Сталинга,
 Хабар берингиз!
 Эшитдириг.
 Москванинг
 Ишчиларига,
 Салом ёзинг,
 Фабриқларнинг
 Урдуларига,
 Бешйилликни
 Биз тўрт йилда
 Тўлдиражакмиз!
 Режамизнинг
 Шу раҳмсиз,
 Уткир учини.

Муштумзўрнинг
Кўкрагига
Аямай қадаб,
Большевикнинг
Бу пахтазор
Водиларнда,
Ҳар кўсакни
Бир ўқ каби
Кулдиражакмиз!
«Будённий»нинг
Колхозига
Букун шу аскар,
Узоқларни
Босиб келган
Шу ўртоқ.
Раҳбар.
Соқоллари
Қор каби оқ
Шу ботроқ
Падар
Шу баттарин,
Шу шовқинли,
Шу зарбдор денгиз,
Шу комсомол.
Шу қаҳрамон,
Шу чилвирсоч қиз,
Эрта кунги
Бахт белгиси,
Шу порлоқ юлдуз.
Пахта тўплаш
Фронтига
Бўлиб сафарбар.
Бешйилликни
Тўлдирмоққа
Сўз бераётир.
Комсомолга
Дадил туриб,
Аҳд этаётир.

«Охунбобо» колхозининг
 Ибрат эрлари,
 Янги колхоз
 Оқимига
 Қучоқ очади.
 Еппалашиб,
 Биргалашиб,
 Усиб,
 Қуряшиб,
 Бундан сўнгра
 Муштумзўрнинг
 Усган ерига,
 Елғиз
 Колхоз
 Чироглари
 Ериг сөчади.
 Чақмоқ каби
 Юксал,
 Яшна,
 Уч узоқларга,
 Кенг жаҳонга
 Донг тарқатган
 Эй, азамат шер!
 Эй, большевик исми блан
 Нафас олган эр!
 Михлар каби,
 Қадаб кўзни
 Душман ёқларга —
 Тўғонларни тупроқ қилиб
 Уғиб кетабер!

ҚИШ КҮЧАСИДАН

Йўллардан завқ блан келаман,
Ҳар'ён — жим...

Севинчим

Енаркан кўнглимда... еламан...

... Жиламан...

Уйларим тарқоқмас,

Кўзларим ерларга тикнлган,

Диққат-ла тўнаман.

Хаёлим

Қарорсиз тез оқмас.

Оппоқки,

Шу қадар бу қорлар...

Бошлайман,

Тубандан — юксакка интилиб,

Авайлаб одимлар ташлайман.

Ҳамаёқ шу қадар оппоқки...

Ғачирлар ерларда қорлари.

Ҳар тили шу қадар чахчахки...

Бошлайман,

Авайлаб одимлар ташлайман.

Дарахтлар шу қадар оппоқки,

Оқ булут кўклардан энгандай,

Новдалар, шу қадар оппоқки,

Булутда чўмилиб тингандай.

Қорлардан йўл очиб келаман,

Шу совуқ жонлилик бергандай.

Қонларим

Соф ҳаво эмгандай,

Оппоқ қор устида жиламан.

Йўллардан, завқ блан келаман.

ИККИ ТОМЧИ ҚОН

«Эҳтимол келажак — шонли тарихнинг
Қизил қанотини кўраолмасмиз.
Қизил қанотидан шонли тарихнинг
Қувват, ором олиб кулаолмасмиз.

Эҳтимол, бизларнинг темир қонимиз
Учили оқишлардан балки тўхтарлар.
Эҳтимол, бизларнинг юрак-жонимиз
Кучли урушларга кўпларни чорлар.

Сезамиз: титраган ҳар бурчаклардан,
Янги бўронлардан хабар келадир.
Дард блан ҳайқирган шу бўронларда,
Келажак кунларнинг юзи куладир...»¹

Шундай ёзган эди ўнбир йил бурун
Бизнинг юраклардан оққан икки қон.
Қора кафанларга томиш олдидан,
Бизнинг юракларни ёққан икки жон.

Берлин кўчалари йўқотиб уни:
Бўрон бурчаклари мотам қилганда...
Берлиннинг у, иблис, олчоқ левлари
Суяклар устида базм қўрганда.

Лекин асримизнинг битта бурчаги,
Шундай қонлар блан хўб бўялгандир.

¹ Милитаризм ва уруш оловини ёқувчиларга қарши курашган Карл Либкнехт ҳам Роза Люксембург назарда тутилади.

Ҳар тупроқ,
 Ҳар темир,
 Ҳар чўян букун,
Шу каби қонларга ўзни солгандир.
У қонлар, ҳали ҳеч тўхтаган эмас,
У қонлар, Берлиннинг миллион очлари.
У қонлар, ҳали ҳеч тўхтайин демас,
У қонлар, Берлиннинг яланғочлари.

Битмас кўнгиллардан ўн бир йил бурун,
Бизнинг юраклардан оққан икки қон.
Қора кафанларга томиш олдидан,
Бизнинг юракларни ёққан икки жон

ТЕМИР ҚОНУН

1

Ўзбекистон,
 Яйра,
 Қувон.
 Қайғидан
 Кенг бағрингда зарра бўлсин
 Асар йўқ.
 Бир полвоннинг
 Мадад сочган
 Отидан,
 Яшин кўзли
 Бир паровоз кетидан,
 Юзмакдасан:
 Йўллар — ўткир,
 Одимлар — нур,
 Армон — ҳур,
 Томирларда
 Тебранган
 Жон,
 Айтар:
 — Юр.
 Қарашлар — тўқ...
 Бу зўр оқин.
 Бу — бир ердан учган ўқ,
 Кетаётир,
 Утаётир,
 Жон кўрмаган
 Чўллардан;

Оғир, Мушкул Иўллардан.
Порлаётир Юракларда
Лахча,
Нур.

2

Кўрсин Букун,
Юрагига боғлаб олганлар тугун,
Бу ҳайқирган кетишни,
Тўғонларни Тупроқ қилиб ўтишни.
Туйсин, Секин,
Узоқларда ҳарбир тун,
«Яқиндаги» Иўлдошларин,
Юракдаги тутунин.

Кўрсинларким, Қулаётир Деворлар.
Олов тушган чордевордек Тинмасдан
Улаётир:

Деворларни яратган,
Тирноқ блан юракларни қонатган
Сўфи чоллар Улаётир.
Юксакларга минмасдан Деворлар-ла,
Чоллар-ла

Чирик, узун чинорлар...
Бу бир ҳукм. Замон —
Босган Қалблардан

Шундай олов чиқарган,
 Вайрон,
 Тарқоқ,
 Ҳайрон,
 Қўрқоқ
 Қишлоқлар.

Чумолидек бир уяга
 Оқаётир.

Бир уяга бирга қон ташиб,
 Бир уяга бирга жон ташиб,
 Бир эшикни бирдан қоқаётир.
 Яшил,

 Юмшоқ
 Ўтлоқлар,
 Кўкрагида боқаётир
 Оқ булут.

Кураш қизғин,
 Ҳар томчи қон
 Сочиб ўт...

3

Ана,
 Отда
 Оловларга
 Кўмилиб,
 Олов сочган шу'лаларга чўмилиб,
 Энаётир
 Бир уяга... қон ташиган
 Бир йигит,
 Баланд — юксак тоғлардан
 Ағдарилган
 Тош каби,

Эски, чуруқ қулбаларни
 Бузаётир.
 Метин пўлат тош каби.
 Учаётир,
 Қанотлари оловланиб,
 Ўт сочиб.

Қора-қурум
тунларда-да,
Оловланган қанотлар-ла
Иўл очиб.
Кулаётир
Чиғриқлардан
Омон ўтган
Бир чигит;
Учаётир,
Бир уяга... қон ташиган
Бир йигит
Олиб қувват
Бу енгучи
Чоғлардан.

4

Сезаётир.
Бу кетишнинг кучида,
Бу ўтмишнинг,
Бу ютишнинг
Ўчида,
Сийнасига
Тракторнинг босганин:
Сийнасини
Ерлар каби,
Қўпорганин,
Очганин;
Сезаётир,
Сўнгги дамнинг ўнга қадам
Босганин —
Улаётир,
Муштумзўр.
Енаётир,
Ғазаб блан,
Ўч блан,
Тутайётир.
Сўнгги ис'ён,
Куч блан,

Учаётир. Шу ўчишда кечаётган
Чилчироқ, Ироқ,
Узоқ,
Кўп узоқ
Кўрган ҳузур: — Кечаётир —
Оғир
Ва зўр
Бир давр.—
Кулаётир, Члғриқлардан
Омон ўтган
Бир чигит:
Учаётир,
Мағрур, пўлат отларда
Бир уяга... жон ташиган
Бир йигит.

БИЗ ЕНГДИК

Шу кучли,
Шу огир машиналарсиз:
Бўлмаса
Азамат
Волховстрой,
Электр кучининг
Зўр тўлқинлари,
Оқмаса
Зарб блан
Кенг Днепрдай,
Трактор
Тиргизиб
Сталинград,
Олий сур'атларга
Утмаса эгар,
Улканинг бағрида
Гигант гавдалар
Тоғлардай гердайиб
Гар тўкмаса зар,
Донбассда
Зарбачи
Бутун қалби-ла
Кўмирлар қўйнида
Усмаса эди;
Кенг Памир бағрида.
Ваҳш саҳросида
Тупроққа
Ботмаса
Экскаватор;

Шу оғир,
 Шу мағрур машиналарсиз,
 Жаҳонларга Жои киргизган
 Тарих бетидан,
 Шу пўлат,
 Шу чўян Машиналарсиз,
 Бир ёлгиз Пўлчи-дай
 Битажак
 Эдик.
 Орқага Айланиб
 Тарих — ғилдирак,
 Онасиз, Инграган
 Шўрли гўдак-дек,
 Севгисиз, Наш'асиз,
 Кучсиз, Мадорсиз,
 Бир келиб, Бир кулиб
 Кетажак эди.

Қуламаса
 Қалин пахса,
 Қора деворлар,
 Томиридан чиримаса
 Асрлик толлар,
 Якка қалбга Қарши бирдан
 Оқмаса қишлоқ,
 Муштумзўрнинг Юрагини
 Еқмаса қишлоқ,

Юракларга
Бирлик сувин
Оқизмасайдик,
Қаттиқ,
Кескин курашлар-ла
Саноат қонин
Урта деҳқон
Томирига томизмасайдик,
Миллионларни
Сўра-сўра
Яшнаса
Қулоқ;
Якка,
Елғиз
Кулбалар-да
Қора-оқ байроқ:
«Омоч! омоч!»
Дея ҳар чоқ
Ҳилпилласайди;
Қалбимиз ҳам
Курашларда
Унгла қалбидай
Муштумзўрга
Омон тилаб
Бир гулласайди,
Унгла блан
Борса агар
Бирга партия,
«Секин ўсар
Бизга қараб
Муштумзўр»
Дея
Ишончсизлар,
Умидсизлар,
Унгла қайиғин,
Тўлқинларда,
Денгизларда
Ботирмасайдик;

Хужумларда Маҳкам туриб,
 Синфий курашнинг
 Қаттиқ, Пўлат отларига
 Утирмасайдик;
 Мағрур, Метин одимлар-ла
 Уса олмасдик.
 Мудҳиш душман Тоғларини
 Кеса олмасдик.

Беш йилликнинг Уч йилига,
 Энг кескин йилга —
 Энг кескин,
 Энг қат'ий, Энг улуғ йилга —
 Энг улуғ, Энг ўткир
 Қилич бу йўлга,
 Юракларни Дадил ушлаб
 Кирмасак агар;
 Қўл кўтариб, Бизга қараб,
 Тоғлар, Қишлоқлар;
 Кўкрагига Кўсак оскан
 Юмшоқ
 Утлоқлар;
 Булутларга Бош суқароқ
 Дароз трубалар:

— «Биз тайсрмиз!
Биз ҳозирмиз,
Бизмиз сафарбар!

Зарбдор —
Бўлар
Бу кунларда
Танларда
Ҳар пар!»—

Деб доврўқлаб,
Ҳар кечалар,
Ҳарбир саҳарлар
Гумбирлаган товушлар-ла
Қичқирмаганда,
Ғилдираклар белларига
Боғланган камар,
Сур'атларга
Тил киргизиб
Бонг урмаганда,
Большевниклик қўшиқларин
Ҳарбир заводдан,
Юракларни
Улчаб босиб,
Уйнатмасайдик;

Ҳар ишчининг
Шуурига,
Басма-бас сингиб,
Ялқовликни томирлардан
Ирғитмасайдик;

Ҳисоб олиб
Тупроқлардан,
Темир тоғлардан,
Нур тўкарак
Қишлоқларга
Ток-чиروқлардан
Тилхатларга
Қўл қўйдириб
Олмасак эдик;
Беш йилликнинг

Севгисини Ҳар дўст юракка
 Янги ҳаёт Ишқи каби
 Солмасак эдик;
 Кенг ҳужумнинг Болғасидан
 Олов чиқариб,
 Бир илоннинг боши каби
 «Промпартия» Бошларини
 Мажақ-мажақ
 Қилмасак
 эдик;
 Уткир, олмос одимлар-ла.
 Уса олмасдик.
 Жаҳонларга
 Жон киргизиб
 Говға солмасдик.

—
 Пўлат каби Юракларни
 Қаттиқ ушлашиб,
 Тоғлар блан Ма'дан учун
 Ҳар он мушглашиб,
 Ҳайкал каби Гавда қурган
 Ҳар юксак тошнинг
 — «Чўён бер!» деб Тепасида
 Турмасак агар;
 Қоронғунинг сукунати Утла ёрароқ,
 Ҳарбир тошнинг Юрагини
 Тинтув қилароқ;

— «Кўмир қайда»

— «Топшир бизга!»

Деб турмасайдик;

НЭПманларнинг

Думоғига

оқизиб заҳар,

Тупроқларнинг

Томиридан

Қора қон каби

Нефтларни

Саноатга оқизмасайдик;

Аср бўйлаб

Ухлаб ётган

Саҳро бағрига

Темир босиб,

Турксибларни

Турғизмасайдик,

Шу полвон,

Қаҳрамон

Беш йилликларсиз,

Соҳилига

Яқинлашган

Бир кема каби,

Юракларга

Қувват бериб

Уса олмасдик.

Ваҳший,

Мудҳиш тўлқинларни

Тўсаолмасдик.

Биз енгдик!

Биз енгдик!

Енгажакмиз,

Биз!

Саодатчи —

Партиянинг

Ибрат байроғи,

Иўллар кескин

Сталиннинг иродасидаё.

Сталиннинг Иродаси:
Бизнинг йўлимиз!
Жумла жаҳон Ишчисига
Кўрсатажакмиз:
Қандай қилиб,
Одимларни Ташламоқ керак!
Қандай қилиб,
Тарихларнинг
Кенг кўкрагида
Большевикча
Курашларни
Бошламоқ керак
Бешйилликнинг
Энг азамат,
Энг қат'ий йили
Заводларни
Зарбдор этиб
Янгратажакдир.
Янги дун'ё
Бойлигиниц
Пойдеворлари,
Электрик одимлар-ла
Қурилажакдир.

КАДР

Дарсхона жим...
Огир устоз,
Уртоқ,
Муаллим,
Асарлари тепасида
Ленин, Маркснинг,
Қўлга ушлаб тизгинини
Ақлнинг,
Ҳиснинг,
Кўзларини ярқиратиб
Юлдуз юзидай,
Электрик лампалари
Тегида тинмай,
Стулларда
Саҳаргача
Ўтириб, энмай,
Сатрларга
Қаттиқ боқиб
Диққат кўзидай,
Мужодала
Қуввасида
Ҳарбир ҳарфнинг,
Уруғини топмоқ учун
Коммунизмнинг,
Кеча-кундуз
Тиришувга
Йўллаган одам,
Кичик китоб,
Тепасига
Ёзаётир аччиқ хотира:

«Оғир
 Ва зўр
 Талашларнинг
 Узоқ умрида.
Иродангиз
 Қўлларидан
 Чиқмасин сра,
Мафкуравий
 Курашларнинг
 Хандоқларида,
Қилич,
 Милтиқ,
 Бомба
 Бўлсин
 Диалектика!»
Кўрсин
 Букун
 Кенг уфқлар
 Ленин таққанин.
Билсин
 Бу кун
 Яшнн-ўқлар
 Қайга оққанин.
Кеча,
 Сотқин
 Профессор,
Дорилфунун
 Минбаридан
 Лекция қилган.
Синфларга тўлиб
 Юзлаб,
 Минглаб студент,
Зўр қўшиндай
 Усаётган
 Минглаган
 Кадр.

Диққатини
Михдай қоқиб
Тинглаган шуни!

Кеча,
Душман
Наркомпрос бўлмаларида.

Хоин,
Сотқин
Юмушларга
Сигналлар урган;

Қизил стол
Тепасида
Қўлни кўтариб,
Қора тилак
Меҳробида
Фотиҳа қурган.

Кеча,
Унда —
Қурилишда
Душман инженер,
Қурилажак зарур, янги
Гигант заводнинг

Фундаментин
Содда,
Чирик,
Бўш қилиб қўйган.

Кеча,
Унда —
Социал ўлка қал'асининг
Кўмир конида

Олчоқ техник,
Оқ инженер:
Машиналар,
Моторларни
Бузиб ташлаган.

Кеча,
Бизнинг мактабларда
Бир тўда душман,

Тоза, ўсгич,
 новдаларни
 Бузабошлаган

 Улаётган синфларнинг
 Тулки эрлари,
 Ниқоб кийиб,
 Бош кўтарган,
 Беркинган жойдан
 Уқ узмоққа,
 Куч тўплаган
 Ҳар ифлос сойдан.
 Ҳаёт-мамот
 Учун борган
 Кенг ҳужумимиз.
 «Ким — кимни?» деб,
 Фурсат бермай
 Кенг жабҳа бўйлаб,
 Муштумзўрни
 Барбод қилган
 Бизнинг ҳукмимиз
 Ерган
 Яра
 Юрагини
 Ҳарбир душманнинг,
 Хаёллари
 Пучга чиққан
 Қора
 НЭПманнинг.
 Ҳужумимиз
 Зарби блан
 Синган
 Инженер,
 Тарих ҳукмин
 Тингла!
 Бажар!
 Сўйла!
 Ҳисоб бер!

Бу тақдирнинг қонунлари
Эмас бетамиз!
Ер ва сувнинг
Жиловини
Техниканинг
Иродасин
Биз турмушда
Янги жаҳон
Керак бизга,—
Ўзнинг кадр!
Керак бизга
Саноатда пишган ишчидай,
Огир кунлар
Кўкрак керган
Кескин, қат'ий курашларга
Зўр курашчидай,
Юраги,
Кўкраги,
Суюги блан
Ботир сафарбар!
Улуғ ишлар
Шарафига
Бизнинг боғда
Ўзни бахш этган,
Биз-ла ўсиб,
Вояга етган,
Миясининг милтиғини
Постларда ўқлаб,
Огоҳ,
Сергак,
Хуш'ёр
Турган
Қаҳрамон аскар.

— «Қани?
Деса — — Бизга кадр!»
Гигант заводлар,
«Бергин!
Деса — — Бизга кадр!»
Ҳам колхоз,
Совхоз.
«Кадр!» деса
Бонг урароқ
Партия, Цека,
Чанқов блан
«Кадр» деса
Пахтазор ўлка,
Тайёр турган,
Керак кадр:
Яратгучи,
Ўзгартгучи,
Курашгучи,
Ботир,
Моҳир,
Уста,
Муқтадир,
Керак кадр!

УЛИМ ЕВГА

Агар душман
Узи
Таслим бўлмаса,
Узи,
Евуз кечмишига
Кулмаса,
Узи,
Сассиқ алаф бўлиб
Сўлмаса,
Узи,
Қора тарихининг қилмишларини
Ўз қўли-ла
Жаллод каби
Янчиб юлмаса.
Бўлар тор-мор,
Этилар хор!
Бўлажакдир
Бир сиқим ҳам
Тупроқларга зор!
Минг бўялиб
Ниқобларга
Биқиб кирса-да,
Ниқобларда
Аччиқ кулиб
Нидо урса-да,
Бир тўда эзилган,
Сиқилган душман,
Ўзига
Жаннатдан
Жой буюрса-да,

Оёқлар остида
 Қолдирар тарих,
 Ажаллар қўйнида
 Толдирар тарих!!
 Тақдири шу,
 Зўр оқинга
 Тўсиқ бўлганнинг;
 Тақдири шу,
 Қизил тарих
 Филдирагини
 Кетга сурмоқ тилаб кўзи
 Қонга тўлганнинг;
 Тақдири шу,
 Пўла,
 Чирик,
 Гаранг бошини.
 Пўлат,
 Метин қиргоқларга
 Тинмай урганнинг!
 Душман
 Кўпдан
 Ултиради қора курсида,
 Қути учган,
 Қон қолмаган
 Унинг тусида.
 Ҳукм бўлган
 Улимларга
 Ун тўрт йил бурун.
 Лекин, буқун
 Улим хавфи ўраган
 Душман,
 Осонлик-ла жон бермагай
 Чиқармасдан ун.
 Ҳукмларин
 Донгги чиққан
 Пролетарнинг,
 Тоғ титратиб бораётир
 Диктатураси.

Душманларга ўлим бериб
Уч ҳарфнинг саси,
Сақлайётир
Пролетар дастгоҳларини.
Сезгисини,
Иродасин
Этиб сафарбар,
Миллион ишчи,
Кенг колхозчи,
Азамат аскар,
Совураоқ
Сўнгги дамга,
Сўнгги учрашга,
Узил-кесил
Қурашларга
Мажбур душманини
Ғазабини,
Аччиғини
Ва оҳларини,
Ғиртиб ниқоб
Сун'ий кулиш,
Нигоҳларини!
Секин ва тек
Жон бермоққа
Ҳозирмас душман,
Шуни яхши,
Шуни аниқ,
Қаттиқ билсинки,
Бу ўсишлар қаршисида
Бир эрик қорки
Бу юксалиш
Даҳшат блан
Шундай оқарки.
Қуёшлари
Енгин бошлаб,
Шундай боқарки,
Из ҳам қолмас
Унинг босган
Қўчаларидан;

Бу кулбозор
 Унинг кечган
 Кечаларидан!!

 Ҳар замон
 Эшиклар
 очилиб секин,
 Бир йигит,
 Бир хотин,
 Бир қиз
 Олиб тин,
 Чиқариб қўйнидан
 Кичик бир қоғоз,
 Езилган,
 Чизилган,
 Сўзлар:
 Қисқа.
 Оз:
 Бир тарих
 Чиқариб
 Мағрур бир овоз.
 Сўзлайди
 Ҳужжатлар тиллари блан:
 «Ботулар,
 Олтойлар,
 Бўлароқ бир тан,
 Шўрога қарши бир
 Ташкилот қурган.
 Қур'онлар,
 Мажлислар...
 «Миллий истиқлол»
 Қўзғалиш,
 Ис'енга
 Йўл-йўруқ чизган...
 Ромизлар,
 Ботулар,
 Ниқобга кирган,

Энг ёмон
Ашадднй
Зараркунанда,
Иккиюз!
Дўст каби
Қилса-да
Ханда.
Жаҳонгир итларга
Қул,
Малай,
Банда!!!»
Очилиб,
Епилиб,
Қароргоҳ эшик,
Диктатура
Одимлари
Огир, юриб тек,
Буйруқлар
Қоғозда
Нидо уради,
Буйруқлар
Ток каби
Чопиб юради.
Душман бўлар
Тамом тору мор!
Билсинки,
Ҳар душман,
Ҳар Ромиз,
Боту,
Тавонининг
Тегидаги
Пойдевор қулаб,
Синфликдан
Битаётган
Ҳар ваҳший тикан.
Диктатура душманининг
Энг раҳмсиз қотили.

Уч ҳарфла
 Ҳар душманга
 Титроқ берган —
Г.
 П.
 У!!!
Ҳокимият қиличини
 Қинларидан
 Олган бу!
— Улим ёвға!!!
Бу — синфнинг,
 Партиянинг,
 Бу — тарихнинг
 Йўли
 Бу!!

ТАЙЕР ТРАКТОР

1

Узун ва зўр
Кенг ишхона
Тўла
Одам-ла.

Ҳаёт қайноқ
— Ҳар ёнга боқ!
Қайнашлар
Қизғин,

Кўк кўйлақлар
Утмакдалар,

Тез
Бирин,
Кетин
Кечмакдалар
Пўлатларни кўтариб ишга,

Келмакдалар
Гурас-гурас
Порлоқ турмушга.

Ғилдираклар
Кўз тиндириб
Айланмакдалар.

Ғилдираклар
Тилларини
Тез учраштириб,

Ғилдираклар юрагини
Ювиб,
Шошдириб,

Айланишнинг
 Сур'атларин
 Қувиб,
 Ошдириб,
 Сув сингари
 Оқаётир
 Қайиш камарлар.
 Томаётир
 Тешиклардан
 Нефть томчилари,
 Учқун бошлаб
 Болгаларнинг
 От қамчилари,
 Кезаётир
 Қорхонани
 Азамат оҳанг.
 Юракларни
 Пўлатларга
 Болғадай урсанг!
 Урсанг агар
 Томирлардан
 Олов чиқариб,
 Оловларинг
 ёлқин сочса
 Порлаб.
 Куч олиб,
 Электрик лампасида.
 Шу комсомолдай,
 Тракторнинг
 Мурватларин
 Кўздан кечирсанг,
 Тўхтаб қолган
 Темирларга
 Ҳаёт ичирсанг.
 Қайнаб,
 Шошиб олишмоқда
 Буюк юрак қон,

Тўлаётир
Корхонада
Промфинплан.

2

Тақир-тиқир
Кечаётир
Юк вагонлари —
Кечаётир,
тақир-тиқир
Узун ўқ каби.

Паровознинг
ёзиб қўйган
Ут кўзларига:
Қат'ий йилнинг кўкلاميغا
Тайёр
Трактор!!!

Бекатлар — зич,
Жуда қайноқ,
Одам-ла
Тўла,
Паровозлар
Ендириб ич,
Муздай изларда
Сузмакдалар
Пўлат, оғир,
Толмас қадам-ла.

Уйдан-уйга
Югурарак
Бригадачи.
Тиними йўқ,
Дам олмасдан
Ҳеч кундуз,
Кечи,

Гилдиракни
 Яна тезроқ,
 Бир айландирса,
 Сахроларга
 Темир босиб,
 Ерни қондирса.
 Тикилмакда
 Уён-буён
 «Манзил қайда»
 Деб,
 «Ҳой машинист!
 Паровозни
 Тезрак ҳайда!»
 Деб.

Тақир-тиқир,
 Кечаётир
 Юк вагонлари,
 Тақир-тиқир,
 Кечаётир
 Узун ўқ каби;
 Паровознинг
 Уқдай ёнган
 Лахча кўзлари.
 Мияларга
 Аниқ,
 Қисқа
 Сўзлар қоқади...
 Тракторлар
 Пахтазорга қараб оқади...

3

Янги кўклам
 Байрамига
 Тайёр
 Трактор,

Тракторнинг
Тепасига
Маҳкамроқ ўлтир!
Ултир!
Қўпор!
Далаларнинг
Кўрагини ёр.
У меҳрибон
Сийналардан
Олтинлар чиқар!
Ҳайда тезроқ,
Тупроқларнинг
Боши айлансин,
Бос қаттиқроқ,
Муштумзўрнинг
Тили боғлансин.
Трактор-ла
Қўпор ерни,
Қўпор қалбларни.
Қўпор,
Тинма.
Марзаларни,
Қисқа лабларни.
Мустақиллик
Уруғини:
Чигитларни
Соч!
Ағдар ерни,
Трактор-ла,
Пахта йўлин оч!
Оч!
Пахтанинг донларини
Яна!
Кўпрак
Соч!!
Соч!
Пахтазор денгизларга
Етмасин қулоч!!

Сочма ўқдай
 У,
 Қадалсин
 Душман юракка.
 Тиқажакмиз
 Муштумзўрни
 Тор,
 Берк бурчакка.
 Пахта блан
 Йиқилажак
 Ҳар олчоқ
 Душман.
 Ҳеч муштумзўр
 Утаолмас
 Бу имтиҳондан.
 Янги кўклам
 Курашига
 Ҳайқир,
 Трактор!
 Қаттиқ ўлтир,
 Бу трактор
 Устига зарбдор.
 Тупроқларнинг юрагини
 Қўпор,
 Ағдар,
 Ёр!
 Тракторнинг
 Ҳар винтини
 Бил,
 Ихтиёт қил!
 Колхоз,
 Пахта
 Ва трактор —
 Буни онгла,
 Бил!!! —
 Йиртқич ёвга
 Улим берган
 Энг дов юракдир.

Тракторнинг Ҳар винтини
 Бир чопар от қил!

Тракторнинг Ҳар қўшиғин
 Ерга ҳаёт қил!

Шу йўл блан —
 Беш йилликнинг

Кескин йўлидан
Биз ўтамиз,
 Ғалабалар,
 Юксалишлар,
 Зафарлар блан.

СЕРГАК

Юр,
 эй ўлкам,
 Жаҳонларга
 Титроқ бериб юр!

Мажруҳ,
 Маҳкум
 Синфларга
 Улим сешиб юр!

Юр,
 Югурсин,
 Танларингда
 Оқсин электр.

Юр,
 Олғала,
 Тракторга
 Ултир!
 Айлантир!

Юр,
 Пахтазор далаларнинг
 Қўкрагини кер!

Юр,
 сен блан бўлганларга
 Яна мадад бер!

Юр,
 Заводлар,
 Фабрикларинг
 Қувурларидан

Тутунлари,
 Қўклар сари
 Талашиб чиқсин.

Темирларнинг Товушлари
Янграб ўлкада,
«Мусулмоний суратларни» Гўрларга тиқсин!

Ҳар душман Билсинки,
Биз ўсмоқдамиз,
Партия — ол байроқ. Сталин — маҳкам.
Йўлбошчи юлдузлар
Ярқираб
Ҳар дам,
Бермасдан адашган
Унг, — «сўлларга» Дам,

Большевик поездин
Отламоқдадир.
Сталин — йўлбошчи, Партия — дадил,
Пўлатдан
Изига йўллар қўяроқ,
Зўр,
Полвон одимлар
Ташламоқдадир.

Қурилиш,
Курашла
Барча миллатлар:
Барчаси — биродар,
Барчаси — ўртоқ,
Бирлашган ҳар ишчи,
Қолхозчига
Боқ!

Қўзғолди
Бир туркум
«Истиқлолчилар»

Қўзғолди:
 «Торгпром»
 «Промпартия»
 Ниқоби:
 «Истиқлол»
 — «Озодлик!»
 Дей.

СССР
 Қўйнига
 Пуанқара,
 Чемберлен,
 Чўқаев,
 Қора,
 Қопқора
 Ажаллар чопари
 Тилаклар била.
 Бир илож ахтариб,
 Қўл солиб кўрди.
 Дардига,
 Эм топмай
 Қийналган,
 Илон.

Эртанги
 Улимни
 Кутиб ётган
 Жон,
 Бир карахт
 Қайф блан
 Озроқ югурди.

Зарб еган
 Синфлар
 Улиш олдидан,
 Жон бериш олдидан,
 Бир бош кўтарди.

Уяси бузилган
 Хаста жонивор.

Типирлаб,
 Охири, гўр сари борди.

Азамат бешйиллик,
Кенг ҳужум блан,
Улгучи бир синф,
Бир ваҳши ғужум —
Душманнинг қалбига
Заҳар юбордик.
Тўхтатиб
Қутурган
Қулоқ наҳрини,
Зўр,
Эски дун'ёнинг
Юрагин ёрдик.
Юксал ўлкам!
Ев ёнларга
Титроқ бериб юр!
Бешйиллик-ла
Енгган синф
Шод,
Кулиб дейдир:
Бутун бир мамлакат,
Бутун бир ўлка,
Қўйнида
Ювароқ
Қалбларни бизим,
Қурамыз:
Чин дун'ё —
Социализм.
Бутун бир пахтазор,
Бутун бир води,
Бутун бир Фарғона,
Кенг,
Юмшоқ
Тупроқ;
Соф,
Бахмал
Бўшлиқлар,
Бағри оқ она,

Чўянлар,
 Темирлар
 Кучиб бағрига,
 Электр қуёши
 Еқиб қалбига,
 Бир жойдан
 Буюк қувват,
 Мадад олади.
 Бошлашиб
 Қуёшга,
 Зўр мусобақа
 Бутун жаҳонларни
 Ишга солади.
 Қурароқ қалбларни
 Қайтадан бизим,
 Юксалди
 Чин дун'ё —
 Социализм.
 Буни биз қурамыз,
 Бу кучлар — бизнинг
 Ма'данлар,
 Пўлатлар,
 Нефтьлар ичида,
 Усмоқда
 Юраклар,
 Тилаклар бизнинг
 Бағрида
 Пахтазор,
 Порлоқ денгизнинг.
 Қулоқликни
 Қилдиқ,
 Барбод
 Ва хароб,
 Бир латгадек
 Титдик унинг
 Бор ва йўғини.

Учирароқ,
Юрагидан
Сўнгги чўғини.
Энг сўнг даф'а
У бўлажак
Барбод
Ва хароб.
— Сўнгра оқтар,
Сўнгра қидир
Изларини тон!
— Йўқ!
Асло йўқ!
Муштумзўрлик
Йўқ бўлажакдир.
— Огоҳ!
Тинчлик,
Бўш
Ҳушсизлик
Чиқармасин сас;
Қат'ий енгиш
Келган чоқда
Тўхтамас
Нафас!
Муштумзўрнинг
Ураётир
Ҳамон юраги,
Оқаётир
Томирида
Қора қон ҳали.
Олчоқларнинг кўзларига
Тўлиб қонлари,
Пуанқара:
— «Уруш!»
Дея,
Бонг ураётир
Олдиндаги
Учрашларда
Даҳшат бор ҳали!!!

Кўзларимиз
 Аниқ, Тўғри Олсинлар нишон.
 Қуроллансин:
 Қувват, Ақл, Сезги, Томир, Қон!
 Сигнал берди:
 Тарих, Синф, Партия, Замон.
 Жабҳаларда.
 Босиб, Енгиб, Қуриб, Тузарак,
 Ҳар душманни Яқинлардан Аниқ кўрарак.
 Ҳарбиримиз Бўлиб сергак, ГПУ миздек,
 Мияларни Милтиқ каби Уқламоқ керак!

Зафарларнинг
 Пўлат, Чўян рельсларида,

Яна янги

Сафарларга,

Олга!

Илгари!

Олга!

Тинмай,

Ва бурудмай

Чин дун'ё сари!

ТАРИХ КУРГАНМИ?

Мана АМО,
 Мана азамат,
Мана бу ташаббус,
 Мана бу сур'ат.
Мана бу,
 Қаҳрамон пролетариатнинг
Тер тўкиб
 Дун'ёга
 Келтирган ниши.
Мана бу —
 Қудратли
 Меҳнат деганнинг
Бағридан
 Сут эмиб
 Етишган киши.
Эллик йил
 Олдинги
 Улкалардан биз —
Эллик йил!
 Судралиб
 Орқада қолдик.
Эллик йил
 Орқадан сафарга чиқиб,
Қувиб
 Утмакликка
 Йўл олдик.

Йўлчи юлдуз бўлди,
Порлатди
Ленин.
Бу кескин
Сафарнинг
Галаба йўлини —
Шу йўлни
Ун йилда
Босиб ўтмасак,
Ун йилда
Шу йўлни
Сувдай ютмасак,
Тишини
Қайраган
Дун'ё олдида,
Кучсизча
Бош блан
Жавоб берамиз.
Бош блан,
Тан блан,
Таналар блан,
Эзилган,
Титилган,
Эллар кетидан
Очқоқ кўчалардан
Узоқ терамиз,
Тонг турадир
Тоза,
Совуқ
Мармар ҳаво
Москва
Юзларига уради.
Қор
Тиззадан юқори,
Моторлар
Кетидан
Чопиб юради.

Бўрон,
 Тўпалон
 Жонсиз парларга
 Миниб учади,
 Совуқ шамолларда
 Соврилган
 Хирмон.
 Ҳаёт жонли,
 Ишга кирган йигитдай —
 Чарчаш
 Сра йўқ.
 Осмон:
 Тип-тиниқ,
 Чизиқсиз,
 Белгисиз
 ёзилиб кетган.
 Уйнаб,
 Қувалашиб,
 Инаётган қор
 Гавдалар
 Устига
 Тез ёпишади.
 Чумоли сингари
 Автомоторлар
 Бирининг изига
 Бери тушади,
 Шундай кўчаларда,
 Шундай кунларда
 Москва
 Қурилгани киради.
 Фақат Москвамас
 Бутун СССР —
 Шимолдан
 Жанубга
 Қулоч ёзган эр;
 Шимол,
 Жанубларни
 Қўлга олган эр,

Янги дун'ёларни
Барпо этади.

Биз, удуғ
Бир дун'ё
Қурмишга,
Бутун жаҳонларга
Сўз бердик.
Бутун жаҳонларни
Ташвишга солиб,
Бутун бурчакларни
Титиб,
Уқиб
Куч олиб,
Бешйилликлар
Биносини
Чарчамай қурдик.
Бутун қарашларни,
Барча сезгини
Бутун иродани,
Бутун севгини,
Бешйиллик
Сафарнинг
Изига бурдик,
Қўрқитмади
Бизини
Умидсизликлар,
Қўйинликдан
Хуркиб
Қайтмадик.
Уфқлари қора,
Тақдири — ўлим:
Адашган,
Тойганлар
Йўлига кириб:
«Сур'ат....
Ҳадсиз
Кучли...
Қутаралмаймиш...

Аравани
 Узоқ йўлга
 Кўп итаралмаймиз...
 Бўлдик,
 Қурмаймиз»
 Деб айтмадик...
 Меҳнат бўлди
 Бизнинг шараф,
 Бизнинг ирода,
 Куч қўшилди,
 Ортя,
 Қувват
 Бўлди зиёда.
 Кетда қолди
 Бир замонлар
 Ҳарсанг тош-меҳнат.
 Меҳнат бўлди:
 Қаҳрамонлик,
 Бирлик,
 Омонлик.
 Барча бирдан
 Ишга ёпишдик.
 Кулбалар ўрнига
 Гигантлар қуриб —
 Қурмоқ
 Одатининг
 Ишқида пишдик.
 Бутун оғирликлар,
 Бутун мушкиллар
 Оч қолган
 Бир бўри,
 Қўпол айиқдай,
 Бизнинг елкалардан
 Босмоқчи бўлиб,
 Шунда
 Қулатмоқчи,
 Осмоқчи бўлиб,

Кучаниб,
Уриниб
Кўрдилар.
Охир елкалардан
Коллектив кучнинг,
Учи, зарби блан
Эндилар.
Мана АМО,
Мана бизнинг юрак,
Бизнинг жон,
Мана бизнинг томир,
Бизнинг қон,
Мана шу АМОлар,
Гигантлар блан
Шарманда бўлмасдан
Жаҳонга боқдик.
Умидсиз,
Ишонмас,
Пуч юракларга,
Биз мардлик,
Йигитлик
Шамини ёқдик.
АМОнинг
Қичқирган
Товушларига
Бутун Москва
Қулоқ солади,
Бутун Москва
Шунга уйғониб,
Бутун Москва
Шу блан ёниб,
Шундан
Ҳаёт нури олади.
Ана у цехнинг
Саҳнидан
Янги машиналар
Юра кетди-ку!

Янги машиналар
 Дун'ёга келиб,
 Бизнинг ироданинг
 Наш'аси кулиб,
 Янги машиналарни
 Сура кетди-ку!
 Булар
 Эртасига
 Сафарга
 Чиқиб,
 СССР бўйлашиб
 Кетади.
 Шўро даласининг
 Кўкракларида
 Инқилоб қургали
 Етади.
 Эски асрларнинг
 Аравалари,
 Тева карвонлари,
 Кўнгироқлари,
 Бизнинг АМОларга
 Йўл бўшатажак,
 Бизнинг АМОларнинг
 Отлари ўтган
 Узун кўчалардан,
 Сўнгсиз йўллардан
 Асрлик ҳушсизлик,
 Жимлик ботажак.
 Мана шундай
 Одимларни биз,
 Йўлларга
 Ботириб
 Ташлаймиз.
 Қувиб ўтмак
 Ашуласини,
 Бутун жаҳон бўйлаб
 Бошлаймиз.

Бизга мазақ блан
 Кўз тиккан Душман —
 Эшитсин
 Ун йилнинг Ашуласини,
 Қаҳрамон кунларнинг Кўкраклариди,
 СССР кўкиди Порлаган
 Қувиб Утмакликнинг
 Зўр шу'ласини,
 Бизнинг ироданинг Пўлат буйруғи,
 Бутун жаҳонларни Ишга солиди.
 Бутун жаҳонларни Ишга ҳам солиб,
 Улардан Утиб ҳам олади.
 Янги ютуқларга,
 Ғалаба сари.
 Беш юзу ўнсаккиз
 Гигант АМО ни,
 Қат'ий йил ичида Ишга қўямиз.
 Ҳечқандай Бир тарих
 Кўрганми Буни,
 Янги ютуқларга,
 Ғалаба сари!

НИМА БИЗГА АМЕРИКА!

Нима бизга,
Америка?!
Нима бизга,
Унинг сур'ати.
Унинг тезликлиги,
Кучи,
Қуввати.
Унинг шижоати,
Унинг ғайрати.
Мана биз
Шу қисқа муддат ичида
Шундай тезлик блан
Етдик-ки,
Шундай гигантларга
Кетдик-ки,
Ҳатто,
Уйлай олмас
Унинг фордлари;
Унинг раҳбарлари,
Унинг лордлари.
Булутларга
Бош чиқарган
Америка
Мана!
Мана ўша
Бадмаст гавда,
Қарри тантана.

Букун шундай:
Асаби Бузилгац
Томири Толган.
Гўштар Эриб тушган,
Бир суяк қолган.
Илдизи чириган
Бир чинор каби
Қаттиқ шамолларга
Бўйин эгади.
Булутлардан
Кулиб боққан
У мағрур тана
Бир карра
Ерга тегади.
Заводда
Иш кўрган
Бечора ишчи,
Эртанги
Қора кун
Тушин
Кўради
Эртанги
Ишсизлик
Ашуласини
Оқшомги уйқудан
ёдлаб туради.
Ранги сўлгун унинг,
Дилида — алам
Юрагини
Эзаётир
Жуда оғир
Ғам.
Кеча
Қорхонада
Бир шов-шув бўлди.

Ишдан қайтар экан
Чарчаб,
Бўшашиб,
Станоклар
Гўё
Боқиб,
Тўниб,
Термилиб
— «Эрта келма»
Деган
Бир қараш қилди.
Эртага,
Машиналар тўхтади.
Эртага,
Зўр завод
Юрмайди.
Эртага,
Қорни оч,
яланғоч
Ишчи,
Бир парча
Нон сўраб
Ҳарён чопади.
Тарқалса
Бир жойдан
Бир овқат иси,
Эзилиб,
Қўзғолгач
Орзу
Ҳаваси;
Боласи,
Хотини,
Қизи, синглиси,— оч бари.....
Овқатни
Кимлардан,
Қайлан топади?

Кечаси
У ширин
Хаёлга ботиб,
Кучини
Қимларга,
Нимага
Сотиб,
Юрган кунларига
Афсус қилади.
Балки, у
Эртанги
Забастовкада
Энг олдин
Йиқилиб
Уқдан ўлади.
Балки, эртага-да
Бир парча ноннинг
Ҳавас,
Ишқи блан кулади.
Мана мен,
Эртанги
Ериқ кунимнинг
Қайдан келажагин
Биламан.
Эртанги
Бахтимнинг
Ашуласини
Мен ўзим
Қўл блан қиламан.
Эртанги
Ашула,
Эртанги
Достон,
Мана шу пўлатнинг
Оҳангги бўлар,
Сезги,
Шуурларни

Сафарбар қилган
 Куйларда
 Темирнинг
 Товуши кулар.

Мана бу
 Машина,
 Мана бу
 Қувват,

Мана бу
 Фабрикам,
 Заводим менинг.

Айланиб,
 Ҳар куни
 Бахт келтиради.

Ҳар минут,
 Ҳар онда
 Менинг юрагим

Шу бахтнинг
 Ҳавасин
 Эмиб туради.

Мана мен
 Кучимнинг
 Болғаси блан,

Уз синфим ишига
 Олов бераман.

Бешйиллик
 Куйига
 Одимлар ташлаб,
 Минглаб йўлдошларни
 Етаклаб,
 Бошлаб

Янги дун'ё сари
 Юраман!

Нима бизга
 Америка,
 Нима бизга
 Унинг сур'ати!

Унинг тезликлиги,
Кучи,
Қуввати.
Мана биз,
Узимиз
Сафарга туриб,
Ундан ўтиб кетамиз —
Яратиб
Заводлар,
Машиналарни.
Чўянни,
Пўлатни
Изларга солиб,
Ундан йўлимизга
Мадад,
Куч олиб.
Олий тилакларга
Етамиз!
Сибирь саҳролари,
Урал тоғлари,
Днепр сувлари,
Нефть булоқлари —
Бизнинг иродага
Бўйин эгади.
Бизнинг ироданинг
Пўлат зарбаси,
Қўл етмас жойларга
Қаттиқ тсгади.
Мана мен
Америка сур'ати блан
Станок
Бошида
Пойга
Қураман.
Тўрт
Минут
Ичида
Қилган ишини,

Икки минутларга
 Бўламан.
 Шундай сур'атларни
 Қувиб етдикки,
 Шундай қадам бошлаб
 Чопиб кетдикки,
 Америка
 Хаёл ҳам қилолмас уни.
 Ҳар ишим,
 Юришим,
 Турмушим
 Менинг,
 Белгиси
 Эртанги
 Порлоқ бахтимнинг!
 Мана шу белгилар
 Остида туриб,
 Эртанги
 Бахтимни
 Мен чақираман.
 Пўлат рельсларда
 Сафарга
 Юриб,
 Унинг амалини,
 Отини
 Атаб,
 Албат келишликка
 Мажбур қиламан!

МУДОФАА КУНЛАРИДА

Бос,
Одимлар
Қаттиқ-қаттиқ
Ерларга ботсин —
Тракторлар
Ғовға бошлаб
Ерни ёргандай.
Бос,
Тарихда
Улкан, улуғ
Қадамлар отсин —
Енгган сиф
Зафарларга
Тўлиб боргандай.
Бос,
Душманнинг
Кўрагига;
Бос,
Юрагига;
Бос,
Қаттиқроқ,
Сўлаётган
Ев тилагига.
Бос,
Узулсин
Ҳар душманнинг
Сўнг томирлари,
Қўлдан чиқиб
Бойликлари,
Даври.
Ерлари.

Ларзалансин
 Қулаётган
 Бир чолдевордай.

Бос,
 Титрасин
 Ҳар муштумзўр
 Бир зах девордай.

Эй,
 Милтиқни,
 Милтиқ каби
 Қўруғлаб турган;
 Вужудларни живирлатиб
 Даҳшат-ла
 Юрган;

Эй,
 Донбасда
 Кўмир ялаб
 Қаҳ-қаҳа урган,

Эй,
 Шўролар даласида
 Трактор
 Бурган;

Эй,
 Пахтазор
 Водиларнинг
 Наш'асин сурган;

Эй,
 Дун'ёнинг белларига
 Қизил боғлаган,

Эй,
 Қурилиш қўрғонини
 Ҳирс блан
 Қучоқлаган,

Эй,
 Бағрининг сути блан
 Узни оқлаган,

Синф учун,
 Ҳар нафасда
 Партия учун

Уткир,
 Олмас одимларни
 Маҳкам бос букун!

Эй,
 Ишчининг иродасин
 Барча
 Жаҳонга

Санаб босган,
 Қаттиқ
 Пўлат
 Одимлари-ла.

«Байналминал»
 Марши каби
 Тарқатган қўшин,

Кенг елкамиз
 Бино қилган
 Меҳнат тоғларин,

Кўз қораси
 Орасида
 Сақлаган қўшин,

Синф учун,
 Ҳар нафасда
 Партия учун,

Темир,
 Толмас одимларни
 Маҳкам бос букун,—

Зулм оқизган
 Саройларни
 Гўрларга тиқиб,

Русияга
 Қизил байроқ
 Ҳов,
 Осғанингдай,

Синф учун,
 Ҳар нафасда
 Партия учун,
Бомба одимларни маҳкам
 бос букун!

Бизнинг танда
 Тўхтамасдан
 Қон
 Югурганда,
Душманларга
 Нафратимиз
 Постда
 Турганда.

Ҳар изимиз
 Сергакликдан
 Нидо
 Урганда
Ҳарбир олчоқ,
 Ҳарбир жосус
 Зараркунанда,
Асар қолмай
 Изларидан
 Қизил ватанда,
Бомба тушган
 Бир кулбадай
 Портлаяжакдир.

Пролетар
 Қўлларидан
 Яшайиш эмган,
Еш ва бахтли
 Гўдак каби
 Бир ҳаёт шимган
Янги дун'ё
 Яратажак
 Қурра юзидан.

Пуанқара,
 Ҳар оқ қочоқ,
 Антанта
 Барил
 Битта ифлос
 Фоҳишадай
 Ҳайдалажакдир.
 Милтиғи,
 Тўплари,
 Бомба,
 Газлари,
 Бир улоқ
 Бойқушнинг
 Шум овозлари,—
 Қуёшлар-ла
 Бизнинг ўлка
 Пойга
 қурганда;
 Ҳар изида
 Бино қуриб
 Олдин юрганда,
 Узи учун
 Улим бўлиб
 Портлаяжакдир!
 Синф учун,
 Ҳар нафасда
 Партия учун,
 Нефть шимирган
 Одимларни маҳкам
 бос букун!
 Жавоб учун
 Букун ўлка
 Олчоқ душманга —
 Эй, уруш деб
 Қутиручи
 Жаҳонгир,
 Сенга,—

Милтиқ
Отмоқ
Ургангани
Тирга боради.

Жавоб учун
Ҳарбир завод,
Ҳарбир фабрика

Уприлишнинг
Утагасин
Тўпдай ёради.

Далаларда
Тонг отқизган колхозчи ўртоқ,
Партияга
Содиқ бўлган
Ҳар дўст,
Кўнгли оқ —

Пахтазорлар
Кўсагига
Жон киргизади.

Беш йилликнинг
Тўрт азамат
Филдирагини

Айлантириб
Яна қаттиқ
Тез юргизадн.

Жавоб учун
Душманларга
Мана букун
Мен,

Сафарбарлар
Онги блан
Постда қоламан.

Жавоб учун
Юрагимни,
Ше'рим,
Ишқимни,

Душманларга
Нафрат блан
Қўлга оламан.

1930 — 1932

Синф учун, Ҳар нафасда Партия учун,
Оғир, Чўян одимларни Маҳкам бос букун!

*Толи'им шулким, ватанда бир гулистон танладим,
Бахтни топган эл блан жондош бўлиб отдим одим;
Йўлдан озганларга ҳечбир бўлмадим мен қайғудош,
Шул сабабданким, менинг бағримда жой олмиш қуёш
Шул сабабданким, ватанда бўлмадим илҳоми хор,
Шул сабабдан менга ётдир бахт талоф этгин диёр.*

БАХТЛАР ВОДИСИ

(Фаргона ше'рларидан)

Кўмкўк,
 Кўмкўк,
 Кўмкўк...
 Кўклам қуёшидан
 Кўкарган қирлар,
 Пўлат яғринларни
 Кўтарган ерлар
 Кўмкўк!..

Салқин саҳарларда
 Уйқидан турган;
 Булоқ сувларига
 Юзини ювган,
 Мармар ҳаволарнинг
 Қўйнига чўмган,
 Зилол бўшлиқларга
 Кенг қулоч қўйган,
 Мустақиллик
 Ишқи блан
 Ёнган далалар
 Кўмкўк...

Уфқимизнинг ҳирсларини
 Узига тортган,
 Елкасига тарих билмас
 Ғалаба ортган.
 Улуғ йўлда толиқмасдан
 Тез кетаётган
 Бахмал қирлар,
 Кенг бўшлиқлар,

Пахтазор ерлар
Кўмкўк...
Тонг палласи ҳавас блан
Далага оққан,
Муздай совуқ шаббодалар
Танига ёққан,
Кетмонлари
Кун тиғида
Ярқираб боққан;
Ғўзалари
Усиб,
Гуллаб,
Кўсақлар таққан;
Бу — тоғларнинг этагига
Ёзилган гилам;
Соғ ўпкаси
Тўлиб нафас
Олгучи бу дам;
Товушлари куйга тўлиб
Пишқирган дар'ё,
Ҳеч ғуборсиз сезилгучи
Бу тоза ҳаво;
Бутун борлиғи-ла
Орзуга тўлган,
Ҳуснлари қип-қизариб
Етилган гўзал,
Томирлари кучга тўлган
Бу ёш новқирон,
Яна янги ўлжаларга
Отланган
Карвон;
Зўр сафарга
Рух беришга
Ҳаводай даркор,
Янги бешнинг нотасини
Олган бастакор;

Барча япроқлари
 Бирдай кўкарган,
 Новдалари жонли,
 Бу ноёб баҳор,
 Қарашлари нурга тўлган
 Бу улуғ води
 Кўмкўк!..

Эй, Фарғона!
 Эй, большевик водисида
 Пахтакор — деҳқон,
 Эй, ўлкамиз
 Томиридан,
 Жўшган
 Тоза қон,

Салом сенга!
 Эй, Қайнардан
 Чиққан
 Қаҳрамон!

Салом сенга,
 Ўлкамизнинг кўз қорасидай,
 Гард юқтирмай,
 Гуркиратиб
 Кўкка кўтарган;

Салом сенга!
 Полосонли
 Ҳайдар капитан!

Кўмкўк...
 Кўмкўк...
 Кўмкўк...

Меҳнат-шараф ва шон бўлган
 Водилар
 Кўмкўк...

Ғўза гули блан
 Қалблари ўсган,
 Ғўза япроғила
 Қалби кўкарган
 Водилар
 Кўмкўк...

Кўмқўк водиларда
 Пўлат излардан,
Кечаётир қора поезд
 Учиб,
 Қарсиллаб,
Электрик томиридан
 Оққан қонлардан
Бутун ўлка
 Шимираётир
 Чанқаб,
 Ҳарсиллаб,
Бутун ўлка ишлайётир
 Пишиниб,
 Терлаб...
Эй, Фарғона!
 Эй, бўйнига
 Қора тўрва
 Осган жонлардан,
Эй, қар куни,
 Гадойликка
 Тортган онлардан,
Эй, танларни
 Шилиб ётган
 Ҳаром танлардан
Бир йўласи озод бўлган азамат ўлка!
Эй, ҳаққила
 Бош кўтариб,
 Янги даврга,
Миллионларнинг кенг бағрига
 Улғайиб кирган,
Эй,
 Муштумзўр ўсган ерга
 Электрикдан,
Трактордан ,
 Комбайндан
 Қўзғалиш берган,

Бўла,
 Юмшоқ,
 Семиз,
 Сероб
 Сийналарида
 Янги давр юрагининг
 Ути кўкарган,
 Юраклари тетик урган
 Оппоқ,
 Момиқ тан!
 Кўмкўк... Кўмкўк... Кўмкўк...
 Диллар
 Ҳавас блан тўлади,
 Юзлар
 Севинч сепиб кулади.
 Тўрт томони осмон блан
 Уралган води
 Кундан-кунга
 Ҳусни ортган ойдек тўлади.
 Кўмкўк... Кўмкўк... Кўмкўк...
 Янги кунга чиққан
 Води оёқларида
 Оч ит каби,
 Судралгучи
 Давр ўлади.
 Эй, Фарғона!
 Мушкул куплар боласини
 Тишида тишлаб,
 Ювиб,
 Тараб,
 Севиб,
 Ўпиб,
 Қучиб,
 Опичлаб,
 Эй, бахтларни балоғатга
 Еткизган она!

Езилиб,
Етилиб,
Тўлиб ётади —
Еппасига
Янги кунга
Эришган Қува!..
Нафаслари тўлиб-тўлиб
Қулоч отади —
Уйқуни тарк этиб,
Керишган ува..
Кўмкўк... Кўмкўк... Кўмкўк..
Дун'еларни қойил қилган
Увалар
Кўмкўк!..
Мардчасига отни сурган
Қувалар
Кўмкўк..
Бу голиб шторма тантанасидир.
Бу бизнинг
Сафарнинг
Зафар сасидир.
Дун'ё остин-устин бўлди,
Янги дун'енинг
Қарашлари ўткир,
Хужумлари зўр,
Енгилган дун'енинг бағрини босиб,
Юлдузга интилган
Бу давр мағрур,
Ишонч кўзи блан
Олға боқадур.
Кўмкўк... Кўмкўк... Кўмкўк..
Йўлда катта довон бор ҳали,
Қизил соҳилларни
Маҳкам тутайик.
Шунда денгизларда
Сузмас ёт қайиқ;
Баланд чўққиларга
Кўтарилганда

Тоза нафасларни
Тўла олайик.
Эй, бахтли водининг большевиклари!
Эй, ўлкани
Электрик дар'ёларига
Еш боладек чўмилтмоқчи
Бўлган фидокор!
Эй, болага тоза кўйлақлар
Кийгизучи ўртоқ пахтакор!
Кўмкўк водиларни
Кўз қорасидай,
Асра!
Баргларига
Гард ҳам юқтирмай!

1933 - 1935

МАҲОРАТ

(Пахта планини тўлатиш тўйларига)

1

Тонг ёришиб,
Тонг ярқираб келади;
Кўзга ҳам, қўлга ҳам ўзни сездирмай —
Оёқ босишлари қоронғилиқнинг
Акс этмас қулоқда бир оҳанг блан.
Ҳаво — нафасларда булоқ сувидай,
Шиша кўмкўклиги,
Кўк тиниқлиги,
Саҳар салқинлиги касб этар мағрур.
Кеча йўқолади.
Тонг-чи?
Ярқираб,
Тўла ҳусн блан, қучоққа сиғмай,
Ҳур-ҳур шамол блан тўлиб елади.
Дала —
Ғунчаларни очиб бирма-бир
Япроқлардан товуш беради.
Ҳаёт чақиради
Тўлиб ишқ блан.
Азон товушимас
Мени чақирган!
Е қўпол ва оғир
Дағал йўталиш
Гурзи тушкан каби тушмас елкадан,
Ҳечким қувламайди далага қараб!
Наҳор-чи —
Даланинг сочини тараб:

Сезилмай қистави ташқари кучнинг,
 Келтирмай хаёлга қамчи захрини,
 Биз ўнлаб,
 Биз юзлаб,
 Биз минглаб... шундай
 Далага оқамиз экин оралаб...

2

Бу дала,
 Бу кўклик
 Кўп ошно бизга,
 Қиндик қони шунда тўкилган;
 Бизнинг суягимиз қотган шу ерда...
 Жуда кўп насллар
 Шу ерда битган;
 Улим:
 Чўлда товонларга қадалган тикан.
 Мўккига ёпишган янтоқдай солда,
 Одатга айланган,
 Бир расм бўлган:
 Бизнинг бобо,
 Бизнинг уруғ,
 Қавм-қариндош,
 Бизнинг авлодимиз янчилиб ўтган.
 Уларнинг бошлари чумчуқ бошидай
 Шартта узилганда
 Сўрмаган ҳечким:
 Муштумзўр оёғи остида
 Улар — қул,
 Кафангадо,
 Улимга маҳкум.
 Уларни латтадай
 Поладай,
 Молдай
 Қўлдан-қўлга сотганлар бирдай.
 Биз мажбур бўлганмиз
 Очлик,
 Улимга!

Бизларни қилганлар:

Хор,

Ожиз,

Гадой;

Қулаб чўкаётган йиқиқ деворни

Улим босаберган

Тошган дар'ёдай.

Зулм кўланкаси бошдан кетмаган,

Қамчиси сингану

Занжири келган.

Кишани баттарроқ бир офат блан

Улим сиртмоғини чўзабошлаган.

Нафас олмоқлиққа дун'ё бўлган тор;

Тиланчи,

Чойракор,

Муҳтож,

Мардикор —

Булар ма'носидир ҳаётимизнинг;

Фақир, қашшоқлиқнинг бадбахт совғаси,

Бу мушкул,

Энг оғир,

Буюк фожиа.

Ла'нат ижодидир у, жамиятнинг,

Асло, яшаш эмас,

Улим блан тенг,

Энг арриқ,

Энг қаттиқ,

Энг оч, қоқ ерда

Биз омоч сурганмиз—

Қўлларда кишан;

Биз чигит тикканмиз —

Сочиб ерга дард.

Ҳосил-чи?

Шилиниб олинган биздан

Икки қат зулмнинг қамчиси блан.

Аччиғ ғазаб блан вужуд титраган:

—«Э новмид,
 Бейнсоф,
 Худо беҳабар!»
 Жазо отрядининг товонларидан
 Бизнинг пешонанинг қонлари томган...
 Ҳеч қуёш кўрмаган бизнинг орқамиз.
 Янада, биз фақир,
 Кўмаксиз,
 Якка,
 Тирикчилик,
 Бола,
 Оила,
 Кун қолган фақат кўсакка!..

3

Улка бўйлаб ғалаба қилган
 Отлиқлари колхозчиларнинг
 Донг чиқариб, кишнаб ўтадир.
 Дун'ё-дун'ё ғалабаларда
 Доҳий илҳомчимиз —
 — Сталин сен-ла,
 Йўлчи юлдузимиз,
 Сенинг йўлинг-ла,
 Емрилиш хавфидан тамом қутилган,
 Барча ҳодисани,
 Барча не'матни,
 Чанқов эгаллашнинг завқига тўлган;
 Ҳаёт саҳнасида шу янги одам,
 Узи ижод этган му'жизаларнинг
 Улуғ тарихини
 Дала кўксига
 Большевистик рўзгор,
 Бахтли онла,
 Янги тартиб блан битеди.
 Бепоен чўлларнинг жиловларини
 Бизнинг қўлимизга сен олиб бердинг,
 Бизларни яроқлаб трактор блан,

Политотдел номли карвонбошилар,
МТСлар қуриб йўлларимизга
Тўла сабот блан ишга киргиздинг.
Шу юксак тоғларнинг

Этакларидан,
Улуғ дар'ёларни
Еқалаб кетган,
Уфққа улашиб,
Осмонга етган,
Шу гўзал мамлакат,
Шу олтин чўллар,
Қиличдай йигитлар,
Лочиндай қизлар —
Сенинг исминг блан оталиб,
Ҳечким синамаган,
Ҳечким кўрмаган,
Парранда учмаган,
Юлдуз кечмаган,
Энг улуғ сафарга
Йўлга чиқдилар.

Уйда,
Оилада,
Далада,
Қирда,
Оппоқ пахта битган сер унум ерда,
Озод меҳнат зўр жадал блан
Инсонни қайтадан кўкартирганда,
Ҳар минут сен ўзинг биз блан бирга!
Муштумзўрдан,
Муштумзўрликдан
Пахтазорни тозалаганда,
Бизга йўл бошлаган —
Бу—сенинг чоранг!
Ҳосилдор ерларга,
Бўстон чўлларга
Бизни хўжа қилган
Сенинг ироданг!
Водилар бахтининг сен байроқдори!

Энг илк қадамини ташлаган зарбдор,
Барча колхозчининг

Фахри,

Мадори,

Сен бизда энг буюк, олий пахтакор!
Тўла енгишида коллективлашнинг
Бизга ишонч берган

У, улуғ номинг,

Бизни ҳавас блан

Куйига солган,

Чидам, сабот берган,

Сенинг илҳоминг!

Бутун мамлакатнинг кўзида баҳор:

Бутун диққат

Унга тикилган,

Бу муқаддас,

Ет қўл урилмас,

Ҳар нарсадан олий меҳнатнинг

Покиза мевасин кўриб бахтиёр.

Бутун ўлка оппоқ далада:

Дала — тўла,

Дала — оппоқ,

Оқ,

Ер ва кўкни пахта тутгудай,

Худди қор ёққандай далага!

Шуларнинг барига

Ўзимиз хўжа!

Шуларнинг ҳаммаси

Бизнинг қўл блан,

Бизнинг блан блан юзага келган.

Бу — бизнинг кучимиз,

Бу — қудратимиз:

Оппоқ пахта бўлиб етилган!

Фақирлик,

Қашшоқлик,

Муҳтожлик,

Хорлик,

Бу сифат энг улуғ сафар йўлида

Емрилиш йўлини кечган карвонга
Ортиқ мансуб эмас!
Бу ўтилган из!
Бу ортиқ орқада қолган бир манзил!
Олда — порлоқ,
Мукаммал ҳаёт;
Табиатни енгган озод иш.
Инсонга муносиб
Давлатманд турмуш,
Баҳордай барқ уриб тўлади.
Бу — маҳорат,
Бу — зўр тантана.
Бу — фақат, бизларга аталган бир шон,
Бу — тарих исмидан
Бизнинг кўкракка
Чексиз шараф блан
Тақилган нишон.

Йўлчи йўлда давом этади;
Тетиклик зўр босган изларда,
Забт ўлмаган юлдузларнинг
Нури кўзларда,
Жанг шундайин завқ блан тўла;
Табиатнинг ваҳший кучини
Оягли меҳнат тўла енггунча,
Муштумзўрдан,
Муштумзўрликдан,
Хусусий мулк фалокатидан,
Ла'нат салқитидан у, маишатнинг
Инсон онгин бутунлай озод
Ва покиза қилганга қадар
Чидам,
Ғайрат,
Жанг,
Зарра бўшашмасга бўлган сафарбар!

Барча заруратла аслаҳаланган
Олға ўтар Сафари отнинг.
Бу жанг-кўтаражак Бош чўққисига,
Асл манзилига Синфсиз ҳаётнинг.

ЎЗБЕКИСТОН ХОТИРАСИ

(Вера Инбердан иқтибос)

Мен кўрдим энг гўзал баҳор пайтини,
Япроқни кўқартган у, тонгларингни;
Меним бошларимга тегиб ўтдилар
Гулдаста қўллари бутоқларингнинг.

Баҳор боғларидан куй айтиб ўтган,
Зилол сувлар ҳали эсимда —
Чанқаб бориб сероб бўлганим —
Далангга қуёшлар тўшалган кунда.

Мендан сўра: доно қуртларнинг
Чарчамасдан, сра тинмасдан
Гўзал келинчакни кийинтиргали
Ипак тикишини энди биламан.
Сенинг хотирангни унутмас, асло,
Меним юракларим, Ўрта Осиё!

Ўзумзор жаннатни мен кўрдим,
Баҳор эртасида боғбон дер:
— «Қўзғол!»

Қишнинг уйқусидан кўз очган новда
Талпинар шомолда:
— «Мана, мени ол».

Сунбул сочли парқи очилган
Лола лабли бир қизни кўрдим,
Кеча грензавод ўқишга қўйган;
Олдида микроскоп, узун киприги
Қарашдан тўсарди кўзнинг нурини.

Яқин бордим,
 Гап ташлаб кўрдим:
 — «Салом,—дедим унга,—Москвадан».
 У ҳам жавоб берди:
 — «Сизга ҳам мендан»
 Қалдирғоч қошини яна чимирди,
 Суҳбат очар эди илмдан —
 Фандан.
 Сенинг хотирангни унутмас асло,
 Меним юракларим, Урта Осиё!

Икки ўртадаги узун масофа,
 Менинг кўзларимнинг нури-ла тўлган
 Эй, Урта Осиё,
 Сенинг хаританг
 Менинг деворимга ёпиштирилган.

Колхозчилар, шаҳарлиларнинг
 Узун қаторида
 Қуёш,
 Шовқин,
 Шон!

Гулловчи водидан,
 Бол боғларингдан
 Уйнаб оқар экан эрка Зарафшон.
 Чошгоҳ чоғи далада бўлдим,
 Ловуллайти тепада қуёш,
 Қум ёнадир, чўғ бўладир тош;
 Ҳалқумлар қурийдир,
 Ҳаво иссиқ, дим,
 Чопиқдан бўшаган колхозчи бир зум,
 Дам олиб ётади, кўлагада жим.
 Ҳамма нарса сафарбар сенда,
 Ҳарбириси ўз куйин куйлаб:—
 Автомобил,
 Арава,
 Туя —
 Пахта ташир ўлкани бўйлаб...

Қулочинг чўзилган Афғонга қадар;
Унда тамом бўлар бизнинг ўлкамиз,
Бир сиқим тупроғи олтиндан азиз.
Соқчи сергак турар чегарамизда;
Ильич чироғининг нурлари кўзда,
Меҳнат ва шодликнинг қўшиғи —
Меним қўшиғим ҳам тугалар шунда.

Сени унутолмас юрагим, асло,
Эй, Урта Осиё, Урта Осиё!!!

ОНТ

Кўк юзи ойнадай тиниган бир тонг,
 Миллион-миллион қизил байроқлар,
 Лоласига ўлка бекинган;
 Гўзал бир буюклик, тантана!
 Қаҳрамонлар ва нишондорлар
 Минбарига мамлакат минган.
 Улка куни тамом қутилган
 Ҳалокатдан, ўлим—қазодан;
 Қасам такрор этган —

Онт ичган

Мағрур садо келар фазодан:
 — «Менким, СССР
 Меҳнаткаш халқининг ўғлиман;
 Шимолдан — жанубга,
 Шарқдан — ғарбгача
 Чўзилгандир менинг ватаним:
 Энг баланд учида Памир тоғининг
 Тикилгандир зўр байроғимиз:
 Қутбнинг қаҳратон муз саҳросида
 Шмидт деб аталган буюк тоғимиз.
 Қорақумнинг энг жазирама,
 Ешиб турган ўт қучоғидан
 Толиқмасдан ўтди бизнинг от;
 Осмонни тўлдириб ўз товушига
 Пўлат қушларимиз ёзгандир қанот.
 Улка осмонининг булут орқаси
 Текширилмоқдадир бирма-бир;
 Фазоларда турар қоровул;
 Кенгаймакда юрт харитаси.

Ерда ёвлар этилган барбод;
Муштумзўрни этдик тору мор;
Қиличимиз дамига келган
 Яксон бўлар,
 Бўлар хору зор.
Бутун бурчакларда,
 Ўлкада
Мустаҳкам қўрғонлар юзага келган!
Завод-фабрик блан,
Қолхоз-совхоз блан!
Тупроғимиз тамом бекилган.
Ўлканинг энг гўзал баҳори:
Гулга тўлган дала-тузимиз,
Шаҳарига, боғи, чўлига,
Дарёсига, наҳри, кўлига
Хўжайинмиз бизнинг ўзимиз.
Инсонликнинг шу ёшлигининг
Биз ўзимиз яратучиси;
Бизникидир бутун муҳаббат,
Биз ўзимиз унинг куйчиси.
Ўлка ишқи блан тўлгандир юрак,
 Уникидир шараф,
 Уникидир ҳаёт.
Унинг ёди тўлган юракка —
Ҳарқандай ваҳима элга ёт!
Яшнаётган ўлка ғурури
 Этар дадил,
 Этар қаҳрамон;
Қўрқитолмас ўлим;
Қўрқитолмас ёв,
Душман бунда топалмас омон!
Ялонғочдир қўлда ҳиличлар:
Бойқуш қўнмас ўлка боғига.
Қуроллидир нафратлар, ўчлар:
Қузғин келмас Ватан тоғига.
Чегаранинг тиниқ кўкига
Душман булутининг солинмас доғи;
Колхоз чаманининг кўксига

Тушмас отларининг туёғи.
 Кўкимизда ҳатто бир юлдуз
 Учиб ўтмас чегара ёққа,
 Сезса бирор хавф шарпасини
 Юрагимиз турар оёққа.
 Душман ўқи тешиб ўтолмас
 Кўкимизда булутимиздан:
 Чегарада қурармиз албат
 Пўлат бир тоғ кўкрагимиздан.
 Ҳечбир душман минбаримизга
 Қадаёлмас у ифлос тиғин,
 «Ватан гулзорига ҳечқачон
 Суқаолмас харом тумшугин».

Қасам тугар,
 Қизил майдон жимир бир фасл;
 Акси садо кутар кучларимиздан
 Ватанпарвар буюк бир насл.
 Тўплар салют берар гумбурлаб:
 Ерни олиб қанот остига,
 Намойишни бошлар аэропланлар.
 Осмонга тикилар юраклар, жонлар,
 Ҳаракатга келар танклар;
 Отлилар кўтарар тоғдай кўкрагин;
 Юлдуз учар босган изидан;
 Аскаррийлар,
 Халойиқ —
 Ўлка
 Қасамида қағиқ мамлакат,
 Қилич келса қайтмас сўзидан.

Х. Олишжон

БАҲОР

Ҳусн қўшиб ҳаркун ҳуснига,
Табиат чақирар ўз қучоғига;
Ҳаркун кийиб янги бир либос,
Чақирар ўзининг ёшлик чоғига.

Тинмай эсар ҳар томонга ел,
Қўймай сочар ўрикнинг гулин,
Дарахт шоҳларини силкитар,
Уйғотишга бошлар уни тун.

Булбул сайрар, чумчуқ чирқирар,
Хабар берар асли — зотидан,
Гулга қўниб қаттиқ сўйлашар,
Қиш пайтининг хотиротидан.

Тиним йўқ, ҳар нафас сеп ёзар,
Баҳор ечиб ўз тугунчагин,
Тонги куртак, оқшоми гунча
Саҳар туриб очар чечагин.

Дала юзин қоплар чечак — гул,
Кулиб чиқар ёриб ер тегин,
Занггор кўзларига тўлар нур,
Шудринг блан ювар кипригин.

Янгидан жонланар коинот,
Ҳаёт бошлар колхоз ерлари,
Коллектив куч блан гуркирар
Адирлари, чўли, қирлари.

Меҳнат завқи тутар ўлкани,
Саҳар кетар чўпон тоғига,
Бири ариқ қазир, ер ҳайдар,
Бири гул ўтказар боғига.

Ҳар япроқни аяб ўстирар,
Ишққа тўлиб чиқар наҳорга,
Шоир бошлар юрак ше'рини,
Севгисини очар баҳорга.

Бағринга торт, кучоқла, баҳор!
Жозибалар барчаси сенинг.
Ишга кирган, гуллаган чоғи,
Сен ёшлиги буюк ўлканинг.

Йўлга солар, тутар қўлимдан,
Бошимдадир сенинг хаёлинг;
Юракларда ёнар суратинг,
Гўзаллигинг, гулинг, жамолинг.

ДОН ЧИРОҒЛАРИ

Тунда ўтдим, ташна кўзларим
Чироғларга этилди банда;
Енардилар улар кўкдаги
Юлдузларни этиб шарманда.

Енар эди Дон чироғлари —
Қаршисида юлдузлар хира,
Чироғларнинг ёлқин шу'ласи
Этган эди ойни асира.

Тунда ўтдим ҳарер чароғон —
Ер ва осмон эди лахча нур;
Бу нур эмас, кўкни қоплаган
Донни тутган элдаги ғурур.

Бу — бахтиёр саодатли эл,
Бу — қаддини кўтарган ўлка;
Бу — ҳосилдор ва момиқ тупроқ
Ўз кўкига ташлаган кўлка.

Бу—Сталин номли зўр бахтга,
Саодатга эришган умр.
Бучи, бутун СССР бўйлаб
Оққан блан тугалмас кўмур.

Тунда ўтдим, яшнаган дала
Қаҳ-қаҳ уриб этарди ханда
Ва кўкдаги миллиард юлдузлар
Тўнар эди бўлиб шарманда.

ДАР'Е КЕЧАСИ

Дар'е гўзал... осмонда юлдуз.
 Ой сузмоқда адир устидан.
 Соя солган кўкдан оқ булут
 Фазоларга ўз уйқусидан.

Кеча гўзал, дар'е тинимсиз,
 Ағдармоқда сойнинг тошини,
 Далаларга чўзиб оёғин,
 Қорлиқларга ўраб бошини.

Тоғлар боши қорга кўмилган,
 Қор устида оппоқ бир тумон...
 Тумон хаёлига қуюлган,
 Паға булут, феруза осмон.

Тинмай оқар, дар'е пишқириб,
 Қуйи кетар ойли тун бўйлаб;
 Сой бўйидан, дар'е тунидан
 Водиларга ҳикоя сўйлаб.

Дар'е тўлқин шамол қўйнида,
 Порилламоқдадир чироғлар;
 Еришмоқда унинг аксидан
 Чўққилар, адирлар ва тоғлар.

Кеча бўйлаб, дар'е сқалаб,
 Ўтмоқдадир катта намойиш;
 Келмоқдадир баланд қирлардан.
 Ер қўпорган портлашдап товуш.

Ер қўпориб баланд бақирган,
Қирдан тошар бир кучнинг саси;
Гидромантёр сувидан қочган,
Шағалларнинг сўнгсиз ғовғаси.

Сойда шамол... дар'ёда тўлқин...
Паром сузмоқдадир чайқалиб;
Ўтмоқдадир ишчи, уйғоқ тун,
Ер ва кўкка ғовға, жар солиб.

Тун тинчини бузган зўр дар'ё,
Товланмоқда инсон қўлида,
Қурилмоқда буюк бир бино
Дар'ё ўтган ўлка чўлида.

Довул қоқиб ўтар уйғоқ тун,
Тайёр бўлар тонгда бош тўғон,
Чексиз шодлик блан югурар
Саҳроларнинг юрагига қон.

Пишқиручи ваҳший дар'ёга
Кўрсатилар тамом янги йўл.
Бош инженер завқ блан қўяр
Чирчиқ тутган бир қоғозга қўл.

Бўйин эгар дар'ё амрга,
Оқабошлар янги из блан,
Инженерлар, ишчи зарбдорлар
Мағрур кулар ёнган кўз блан.

Тун ҳам ўтар мазмунга тўлиб,
Ўнутилмас дар'ёга бу он.
Ўнутолмас бунн ҳечқачон
Дар'ёдан зўр ва моҳир инсон.

ҚИЗ

1

Мардликларга тўлган ўлканинг
 Даласида, қишлоғида ёз,
 Кўкда қуёш ва бир лочин қиз
 Чаппор уриб этмоқда парвоз.

Пўлат қушлар ўраб атрофин,
 Учмоқдадир булутдан баланд.
 Учмоқдадир қалдирғочдан тез.
 Бутун ҳаво қўшиғига банд.

Қанотини қиз ёйган мағрур,
 Осмон ости сўнгсиз, тиниқ, кенг.
 Арзандаси, фахри, эркаси —
 Кўкда учар юраги элнинг.

Эл биргадир кўкда қиз блан,
 Юрагини олган қўлига,
 Ардоқлаган бўлиб жонини,
 Кўзни тиккан қизнинг йўлига.

Юрак ўйнар қинига сиғмай,
 Осмонда қиз ва ёнар қуёш,
 Эл тикилар ва севинчидан
 Жовдирайдир кўзларида ёш.

Сўйла қуёш! Нималар бўлган?
 Сен чиққанда биринчи марта?

Бўлганмикин ер узра бир кўз
Кўрмак учун сени осмонда.

Сен тўшаркан нурингни ерга,
Нима бўлган шу сўнгсиз олам?
Бўлганмикин байрам ва шодлик,
Босмагани ер юзинн гам?

Одам ўғли кўз очар экан
Сени кўриб қадим осмонда,
Не бўлгандир, нелар кечирган,
Қандай сезги бўлгандир жонда?

Кўкда кўриб ўтнинг сайрини,
Ерилмаганмикин юраклар?!
Уз устида олов наҳрини...
Парча-парча бутун тилаклар!..

Дун'ё-дун'ё ваҳм бўлгандир
Сендан тушган бир ўт парчаси,
Сигингандир этиб бут, худо,
Топингандир юртнинг барчаси.

Унутгандир эркак ва аёл,
Қелганини дун'ёга қачон,
Сенинг блан ўз жақонини,
Шуқадарлик кўриб чароғон.

2

Парашютда ёнар аланга
Қизни қувган қуёш ўтидан,
Қиз сайр этар кўкда ва кўзлар
Чақмоқдек югурар кетидан.

Кўзлар сўрар бири-биридан,
Савол берур юмшоқ тикилиб,
Ўилмоқ бўлар қандайдир бир сир
Ифо этар фикрини кулиб.

«Биласанми, ким у, ўша қиз,
Осмондаги ўша қалдирғоч?
Ўша қўрқмас ва ўша лочин,
Ўша дилбар, ўша чилвир соч?

Осмон эмас, ерда юришдан,
Этилганди бир умр маҳрум,
Чирик турмуш уни кишанлаб,
Тириклайин этганди марҳум.

Ҳаром эди қўшиқ, ҳаром куй,
Унга севги, гўзаллик ҳаром,
Бир чор девор ва зах босган уй,
Ҳамдард эди битта пастак том.

Утар эди тор уйда куни,
Шу бўларми қиз учун одат?
Бир номарднинг содиқ чўриси —
Бўлмоқ эмиш унга саодат....

3

Эскиликни енгиб чиққан қиз
Кўкда қилар бахтли бир ханда,
Афсоналар, динлар, одатлар,
Ерда ётар бўлиб шарманда.

Парашютда ёнар аланга
Қизни қувган кўёш ўтидан,
Қиз сайр этар кўкда ва кўзлар
Чақмоқдек югурар кетидан.

БАҲРИ

Севинтирар хўп ажаб бир ҳол,
Қанот қоқиб учиб келган бахт:
Шойи кўйлак ва ғижим рўмол
Юборибдир унга пойтахт.

Баҳри шошар босолмай қадам,
Улчаб бўлмас унинг севинчин;
Типирчилар юрак тинмайин
Сиғдиrolмай шодликнинг кучин.

Колхозда тўй, дутор, дўмбира,
Базм тинмас саҳарга қадар;
Баҳри қонмас ўйиндан сра,
Хўроз берар эртадан хабар.

Ҳамма хурсанд, ҳаммада шодлик
Етганига шундайин дамга,
Узатар Баҳрини колхозини
Тошкентдаги катта байрамга.

Узатишар Баҳрини ҳамма:
«Биз учун ҳам қилинг саёҳат,
Шаҳарларни кезинг биз учун,
Омон боринг, қайтинг саломат!»

Тайёрланар Баҳри сафарга
Ўзин сезар қушдайин энгил;
Сандиғини очиб бисотин
Титабошлар барин бирма-бир.

Марказда хўп махтанмоқчидир:
«Пахта териб сигир олдим» деб,
Кўрсатмоқчи шол рўмолини:
«Хур меҳнатга қойил қолдим» деб.

Баҳри англар меҳнатнинг сирин,
Бахт қидирар ҳалол меҳнатдан.
Оппоқ пахта, коллектив ҳаёт,
Қутултирар азоб, ғурбатдан.

Баҳри юрар далада доим,
Ҳар ғузани этиб парвариш;
Мардлик берар унинг кўнглига
Эркин турмуш ва маҳсулдор иш.

Қуёш чиқар ҳар кун ярқираб,
Баҳри тутар унинг қўлидан.
Чиқар юлдуз, чиқар тўлиб ой,
Бари юрар Баҳри йўлидан.

Тонгда турар ҳаммадан бурун,
Севиб очар далага қучоқ;
Қучоғига тўлган оқ олтин
Хирмонидан ўзи ясар тоғ.

Пахта териб ўтар узун кун,
Ошиб тўлар унинг плани;
Иши бўлар унинг овоза —
Достон бўлар донғи ва шони.

Ҳамма олар ундан намуна,
Туғар янги севги, муҳаббат:
Эркак, аёл қилишар дарров
Уни қувиб етишликка аҳд.

Хотин-халож тинглашар уни,
Баҳри сўйлар қилган ишидан,
Ниятидан, истиқболидан,
Сўзлаб берар тўқ турмушидан:

«Пахта бериб оламан шойи,
Пахта бериб атлас ва кимхоб;
Пахта бериб оламан бахмал,
Пахта бериб бойлик беҳисоб.

Пахта экиб соламан оқ уй,
Қўкрак очиб қуёш ва нурга;
Пахта бериб тўй қиламан, тўй,
Қашшоқликни ирғитдим гўрга.

Колхоздаги ҳур, ҳалол меҳнат —
Шудир бахтим, шудир иқболим.
Шунга ишқим, меҳримни қўйдим,
Шунга келган гижим рўмолим».

Севинтирар хўп ажаб бир ҳол,
Қанот қоқиб учиб келган бахт:
Шойи кўйлак ва гижим рўмол
Юборибдир унга пойтахт.

Баҳри кияр шойи кўйлакни,
Рўмолини ўрар севиниб;
Ойнасига қарар жилмайиб,
Ҳайрон бўлар ўзига тўниб.

Баҳри шошар босолмай қадам,
Ўлчаб бўлмас унинг севинчин.
Юрак ўйнар ололмайин дам,
Сигдиrolмай шодликнинг кучин.

Баҳри жўнар тонг блан туриб,
Хурсанд бўлиб шу ширин дамга,
Баҳрини узатар колхози
Тошкентдаги катта байрамга.

МОСКВА

Буюк пойтахтга кириб бораман,
Уйғоқ кўзларимда эрир совуқ тун,
Күёш ва юлдуздан яралган олам,
Зеҳним, хаёлимни этмишдир мафтун.

Кўксимга сиғмасдан талпинар қалбим,
Кириб бормоқдаман кўзни олмасдан;
Ҳирсимни қайнатган бу юлдузларким,
Кўзимга урилар бири қолмасдан.

Чанқаб тикиламан — таним, жоним кўз,
Пойтахт чироғи ёнар қаршимда,
Кремль бошида ёнучи юлдуз,
Чарақлаб порлайди менинг аршимда.

Мен блан биргадир, дўстлар, ҳамроҳлар,
Бу чироғ ёритар барчанинг қалбин,
Бу ерда учрашар жуда кўп йўллар,
Бу ерда дўст бўлар узоқ ва яқин.

Жаннат ўлкасини яратган инсон,
Ошиқар умрида энг бахтли дамга.
Чегарадан келар қўриқчи, посбон,
Тарихда энг буюк оддий одамга.

Ҳаммаёқ интилар Москвага қараб,
Шу ердан қон олар қалбига ҳаёт,
Шу қуёш ўнгида айланар дун'ё,
Шу ердан бошланар бутун коинот.

Буюк пойтахтга кириб бораман,
Қайноқ кўзларимда эрир совуқ тун,
Қуёш ва юлдуздан яралган олам
Зеҳним, хаёлимни этмишдир мафтун.

КРЕМЛЬ ЧИРОҒИ ҚАРШИСИДА

Гўдаклик чоғимдан сенга ўргандим,
 Сен бўлдинг кўзимни очиб кўрганим,
 Едимда севмакка айлаган аҳдим,
 Едимда нурингни кўзга сурганим.

Ҳали бола экан менга узоқдан,
 Кўкар, юксал, дея айладинг хитоб,
 Қўлимни узатдим кун чиқар ёқдан,
 Йўлдошинг бўлур деб, бердинг бир китоб.

Сенга қараб юрдим ва ёниқ маш’ал
 Улуғ бир дун’ени этдирди идрок;
 Кўзимга нур берди ва порлаб ҳар гал,
 Йўлларимни қилди хору хасдан пок.

Мени олиб учди узоққа еллар,
 Кўҳна бир дун’ени қолдирдим ўтда.
 Зеҳнимни ёритдинг, янги соҳиллар
 Кўринди мен сузган буюк муҳитда.

Едимдан чиқмайди қадим Самарқанд,
 Едимдан чиқмайди қарри Регистон...
 Сенинг юрагингга юракни пайванд
 Этганим соатда ўқилган дoston.

Узоқ йиллар ўтар, лекин умрбод,
 Барча айтганларинг силинмас дилдан,
 Ҳали йўлдош экан қалбимга ҳаёт,
 Сенинг мақтовингни қўймасман тилдан.

Шунинг учундирки, ҳарбир сафарда
Бир келиб кўрмаклик одатим бўлди,
Ҳарбир учрашганда шу ёниқ парда
Тўлқинга ташланиб ўйларга тўлди.

Улуғ Сталиннинг кўзидаги нур,
Салом, эй юлдузлар, ошиноларим!
Озод инсондаги энг порлоқ сурур,
Салом, эй сафарда, жангда раҳбарим!

КУЙЧИНИНГ ХАЕЛИ

Фозил Йўлдошга

1

Бу хаёл сўнгсиздир, осмон каби кенг,
 Бу хаёл тугамас ҳеч ҳали-бери.
 Унинг бойликлари умрларга тенг,
 Ҳамон белгисиздир бошланган ери.

У сра тўхтамас, тошар доимо,
 Қилиб бўлармикин уни ҳеч баён?
 Чўлларда дарбадар, тоғларда танҳо,
 Ҳар кеча янги сир бўлади аён...

Сўзсиз ҳикоялар, энг буюк сирлар,
 Бирдан тилга келар дарёдай тошиб,
 Юзлаб қабилалар, ўнлаб асрлар
 Унинг осмонидан ўтар адашиб...

2

«Ошиқнинг фаҳмидир қоронғу кеча»,
 Қуёш уйқусига тўйиб тургунча,
 Кўзи ёшлиқларнинг бордир йўлдоши,
 «Йиғласам ҳолимга йиғлар бирвеча»

Айрилиққа тушиб йиғлар икки ёр;
 Бириси интизор ва бириси хор,
 Сабрлар тугадн, синди косаси,
 «Ғам блан сарғайди гулдайин дийдор».

Қирғоқларга урар дар'ё ўзини,
Осмон қуршамишдир тупроқ юзини.
Баҳорий даштларга, гул водиларга,
Ой Барчин тикмишдир қора кўзини...

3

Бунда на уй бордир, на том, на девор,
Далада ўтади қиш, баҳор ва ёз,
Тоғларда йўлчини ажалдан сақлар
Кўллардан қоғолаб учиб чиққан ғоз.

Инсон ўрганмаган ўтроқ ҳаётга,
Унингчун ватандир ҳар гулшан води;
Бугун қўниқ экан шу баҳор воҳа,
Эртага бир ерга кўчмакдир ёди.

Қарвон йўлга тушар юкларни ортиб,
Сукунат бузилар қўнғироғидан,
Қуллар уюр ҳайдар сурини тортиб,
Элчибой ошади булут тоғидан.

Далани тутади йилқилар, қўйлар,
Бахмалдан ёпилган ўтовлар, уйлар,
Қирқ кеча, қирқ кундуз тинмайин ўтар
Бойвачча ўғилга аталган тўйлар.

4

Оёқлар остида ястанар сойлар,
Қошларда чарх уриб айланар ойлар.
Қулларга амр этар қамчи ўйнатиб,
Экинни билмаган йилқичи бойлар.

«От чопса гумбирлар тоғнинг дараси,
Урушда билинар марднинг сараси»,
Олтойчилик йўлда қолган шўр элнинг
Кўринарми юлдузининг қораси?

Қора булутдайин босиб келар ёв,
 Алплар давра солар, отлари асов;
 Эл чиқар, фар'ёди учар кўк сари,
 Қуллар ис'ён қилар қўлида касов...

5

Куй кўпдир аламлар бутун бир олам,
 Уни ташучилар яшар саҳрода,
 Куйларда қақшайди фақирлик ва ғам,
 Куйнинг тингловчиси ҳайдайди пода.

Куй кўпдир, қўшиқлар шу осмонни
 Беркита олади булутлар қадар,
 Куй кўпдир, қўшиқлар миллионча жонни
 Қўзғота олади, муҳтарам падар!

Куй кўпдир, ҳар юрак сақлайди армон,
 Куй айтиб доимо қушлар чийиллар,
 Куй берар юракка ҳордиқ ва дармон,
 Куй айтиб учади беватан еллар.

Куй кўпдир, ис'ёнкор дод кечасида —
 Беномус этчлди куйчининг қизи,
 Куй кўпдир, куйчининг пешонасида
 Жазо отрядининг товонин изи.

Дорларга осилди жувоннинг эри,
 Қўшиқлар этилди мажруҳ ва бетоб,
 Саҳрони қоплаган элнинг шоири,
 Қолиб кетди чўлда бекитоб.

6

Энди қўшиқ ҳурдир, юраклар бевоғ,
 Қаддини кўтарди ўлка ва одам,
 Қўшиқлар мўл бўлсин тетик ва қувноқ,
 Ота, замонимиз ғазалхон бир дам.

Далалар, саҳролар, чўллар бахтиёр,
Куй айтиб яшайдн манзиллар, эллар.
Тинмасдан куй айтар суюкли диёр
Қўшиқдан осмонлар, тоғлар гумбирлар

Куй айтар булутлар ичидан ивсон,
Куй керак мардона, жувон ҳаётга,
Куй айтар лочинлар ўлкаси — осмон
Ота, қўшиқ айтган етар муродга!

ДУСТИМГА

Кўз тутади далада баҳор,
Булоқлар қайнасин қўйнингда,
Кутмакдадир эл туриб наҳор,
Қарзи бордир сенинг бўйнингда.

Тонг отадир ўлкада ҳар кун.
Ҳар кун чиқар ярқираб офтоб,
Ҳар соф саҳар, ҳарбир тиниқ тун
Шараф бер, деб этадир хитоб.

Тонг бошланар далада, тоғда,
Ўлка солур юрагингга нур,
Ҳар ҳодиса, ҳарбир оддий кун
Шараф бер, деб этадир мажбур.

Ҳарбир кунда бир буюк мазмун,
Қуёш тўкар бошларингга зар,
Тожихонлар тонги бошланган
Фарғонадан Амуга қадар...

* * *

«Муҳаббат
Ул ўзи эски нарса,
Лекин ҳарбир исрак
Они ёнгорта...»

Ҳоди Тоқтош.

Ҳар юракнинг бир баҳори бор,
Ҳарбир қалбга ишқ бўлар меҳмон,
Ҳар юракда гуллар муҳаббат,
Бўстон этар уни бегумон.

Лекин Лайли бошига келган
Қора кунлар бизга ёт бутун;
Бизга ётдир Ширин бахтини
Поймол этган у қопқора тун.

ОФЕЛИЯНИНГ УЛИМИ

1

Орзунг бор куйлашга, лекин қалбингдан
Тарқалар бир ма'юс ва ғамгин сазо,
Қўйнингда бир кучоқ оқ ва нафис гул,
Лекин, руҳинг тўла мотам ва азо.

2

Фойда йўқдир, гўзал, золим фалакдан
Қанча дод қилсангу, қанча шикоят,
Қанча ялворсангу қанча тўксанг ёш,
Барибир, аламга бўлмас ниҳоят.

Қанча ма'сум бўлсанг, қанча вафодор,
«Қордай оқ бўлсангу муз қадар тоза»,
Ҳеч замон кор этмас, шум фалак бадкор.
Ўқилур севгингга қора жаноза.

Нега керак эди, шу чирой, шу ўт,
Шу ёниқ юлдузни кўзга яширмоқ?
Нега лабларингдан ҳусн олди ёқут,
Нега сийнанг бўлди қор тоғидай оқ?

Ҳусн балосига ким этди дучор?
Ҳолбуки бусиз ҳам қанчалар алам,
Ҳолбуки бусиз ҳам қизнинг бошида,
Сўнгсиз мусибатлар, дун'ё-дун'ё ғам.

Ҳолбуки бусиз ҳам қийналарди жон,
Бусиз ҳам етарди фалокат, азоб.
Фақат гўзал эмас, ҳатто ҳунук қиз
Кўз очиб кўрарди ёлғиз изтироб.

Орзунг бор куйлашга, лекин қалбингдан
Тарқалар бир ма'юс ва ғамгин сазо,
Қўйнингда бир қучоқ оқ ва нафис гул,
Лекин, руҳинг тўла мотам ва азо.

Шундайин латофат, шу оқ кўкракка,
Наҳот муносибдир шу ғамгин либос,
Онанг шунинг учун суюнганмиди?
Наҳотки, шу сифат гўзалликка хос?

Жавоб бериб кўрчи, номард табиат,
Бунчалик гўзални нечун яратдинг?!
Узинг гуноҳқорсан, осийсан беҳад,
Нечун яратдинг утларга отдинг?

Ҳали севишмоқдан шумидир ма'но?
Фақат азоб бордир қисматда, наҳот?
Наҳотки, севгига шудир таманно?
Наҳот, гўзал учун фақат, фақат дод!..

3

Ҳамлет севар эди, унинг қалбини,
Гўёки икки чўғ, иккита оташ
Бўлиб ёндирарди кўзинг тун-куни,
У ҳам қилмас эди бу оташга ғаш.

Ҳамлет юрагига берарди ҳаёт
Сенинг у оташин, гулбарг лабларинг,
Жасур хаёлига боғларди қанот
Боғидан бир кезиб ўтганинг сенинг.

Фақат нетмак керак, бордир начора,
Севгучи юракни қуршаса бало?
Бутун олам кўзга эса қоронғу,
Балоларга Ҳамлет эса мубтало?

Шубҳа оташида ёнар тафаккур,
Дун'ё бир ғамхона, «Дониё зиндон»
Йўқдир юракларни ёритгали нур,
Занжирдадир севги, қафасдадир жон.

Ишқий тугёнларга қайнаб юракдан
Чиқалмас бир товуш, бир сазо, бир ун,
Этмишдир ердаги оддий азоблар
Аллақачонларким, Ҳамлетни мажнун.

Ҳосил бўлмас мурод, ҳечнарсa насиб,
Қанча йиғласангу, қанча чексанг оҳ:
Севгучи йиғитни солмишдир йўлга
Тунда эртак айтган бир мудҳиш арвоҳ.

Жаннат, фаришталар, тоза малаклар,
Бир пулдир энг ма'сум ва энг пок ўпиш,
Дўзах ичра Ҳамлет ёниб алаклар,
Бутун олам кўринади гўё туш.

Кўнгил гулшанини қоплади хазон,
Йўқолди шунчалик бебаҳо севги.
Шу бўлди бокира, дун'ё кўрмаган
У ёқут лабларнинг қора тақдири.

Севги кўклариди учучи лочин
Аршидан йиқилди ва кўҳна дун'ё —
Бутун армонларни кул қилган оташ
Узи бўлиб қолди севгига гадо.

ВИДО'

(Байрондан)

Жудо бўлмас эдилар улар,
Бадкирдорлар жудо этдилар.
Ортиқ, қалблар сақлайди жафо,
Осмондадир ҳақиқат, вафо.
Шодлик битди уларга мангу,
Ешлик хазон, яшашда оғу.
Айри яшаш деган ўй, хаёл
Бўлди заҳар, оғули бир ҳол.
Севгучилар қалбида фиरोқ,
Қунлар ўтар ўксиз қаётда,
Қайғуларни, асло аритмоқ
Мумкин бўлмас бу коинотда.
Айрилиқда ва лекин ҳамон
Жароҳатлар изи сақланур,
Шундай, довул уриб ажратган
Икки қоя зулмагда ёнур:
Шўрликларни сўнгсиз, беомон
Денгиз қаҳри ажратиб ётар,
Қалдироқлар уриб титратар,
Лекин ва на чақмоқ, на бўрон,
Ва на ўтда куйдиргучи ёз,
На қишдаги қаҳратон аёз
Бир замонлар иккита дўст — ёр
Юрагида бўлган муҳаббат
Изларини нобуд, тору мор,
Ҳалок эта олмамиш албат.

(Голдриджининг „Крестабль“ поэмасидан)

Алвидо' ёр! Агар шу бало
 Қисматда бор бўлса — алвидо'!
 Сен бераҳм бўлсанг ҳам аммо,
 Мен душманлик қилмасман — видео'!

Қучоғида ширин, осуда
 Уйқу блан тўлиб ётганинг,
 Ер ҳислари, асло кўзингга
 Бадном бўлиб учрамас санинг!

Агар қалбим уришларини
 Жиндак сеза олсайдинг — инон!
 Шунча ёмон кўрмакдан мани
 Бўлур эдинг ўзинг пушаймон.

Юрт кулса ҳам энди майлига,
 Зарба гали сандадир бу бор:
 Мен мубтало бўлган балода
 Сени мақтар, мен ман шармисор.

Майли қаро, осий бўлай ман,
 Ҳақ ҳам берай қарғамоқ учун,
 Аммо, мени қучиб ўрганган
 Қўллар блан ўлдирмоқ нечун?

Сен ишонким севги ўтини
 Елғиз йиллар сўндираолур,
 Аччиғ ғазаб икки юракни
 Ажраталмас ва ожиз қолур.

Шу сезги сенда ҳам сақланур,
 Севиб ёнмоқ қисматдир менга,
 Бир ўй блан юрагим ёнур:
 Энди доим ётдир мен сенга.

Уликларга аламли фар'ёд,
 Оҳ, нақадар мудҳиш бу таққос?
 Иккимиз ҳам ҳаётмиз, ҳайҳот
 Кунлар ўтар беваларга хос.

Ширин тили шод этган чоёда
Қизимизни эркалар экан,
Қизим, отанг сендан узоқда,
Дея нмо қилганингда сан —

Пайқаганда ма'сума буни,
Уни ўпу шу онда бедод
Севгинг ичра жаннат топгани
Ва хайрихоҳ бўлгани эт ёд.

Агар қизда, ташлаб кетганинг
Бир ер топсанг падарга ўхшаш,
Урабошлар юрагинг санинг
Ва қўзғолар манда ҳам шу ғаш.

Гуноҳимни биларсан, балки?
Мажнун бўлиб суйганим, холос.
Армонларим хазон ва сени
Суймак блан куйганим, халос.

Горлиғимни титратдинг, ишон,
Қиборликни севмас бу мағрур
Руҳим сени дерди ва бу жон,
Энди ундан албат ажралур.

Ҳамма битди — сўзлардир абаъ.
Мен айтганлар ундан ҳам ёмон,
Лекин қалбга биз ҳоқим эмас,
Унда орзу чексиздир ҳамон.

Алвидо' ёр! Сандан узоқда,
Ҳарбир мунис нарсадан маҳрур,
Қалбим азоб деган тузоқда,
Бундан ортиқ бўларми ўлам?

ПУШКИНДАН

(1830)

Тикиламан кўрганда, дарҳол
Идрокимни йўқотиб ва лол:
Ягона кўз менинг бошимда,
Ой юзингиз ёнар қошимда,
Агар тақдир кўрмаса малол,
Эга бўлса эдим юз кўзга,
Бари блан қарардим сизга,

ЖАНУБ КЕЧАСИДА

Сен бўлмасанг шу оч тўлқинлар
Қўринмасди сра кўзимга,
Сен бўлмасанг ўзимнинг кўнглим
Кирмас эди айтган сўзимга.

Сен бўлмасанг этмасди хурсанд
Сув устида сузиб юрган ой.
Ҳамиша шўх, доимо баланд,
Юлдуздаги жон ёқар чирой.

Қарашларинг тинчимни олиб
Чертиб кетди қалбим торини,
Шундан кейин сездим юракла
Шунча кучлик ўтнинг борини.

Айтиб берчи, шунча севганлар
Бўлганмикин менча бахтиёр;
Айтиб берчи, қайси қиз бурун
Севиб бўлган умид блан ёр?

ХАЕЛИМДА БЎЛДИНГ УЗУН КУН...

Хаёлимда бўлдинг узун кун,
Сени излаб қирғоққа бордим,
Оч тўлқинлар пишқирган тунда
Топиб бер, деб ойга ялвордим.

Ишон бунда, сени доимо
Эсга солур чиройли тунлар,
Шўх юлдузлар, салқин саҳарлар,
Эсга солур бахтиёр кунлар.

Толлимнинг ошиноси сан,
Сен севгимнинг кўкарган боғи,
Сенинг блан бирга иқболим,
Ишончимнинг сен вафо тоғи.

Мени қуршар салқин бир ҳаво,
Сув устидан тун қуюлади,
Шунда қанча-қанча гапларни
Эсга солиб ой ҳам тўлади.

Кеча жимжит, ёлғиз тўлқинлар
Пишқиради билмай тинимни,
Ҳийлагар ой, сеҳргар дилбар,
Солиб қўйдинг ёдимга кимни?..

ЧИМЕН ЭСДАЛИКЛАРИ

Тоғда юрар оҳу бир жувон,
Сочимни тарайди шаббода,
Менга бугун яқиндир осмон:
Булутлардан теппамда пода.

Қашқатоғнинг ярқирар қори,
Енбағирда худди чумоли,—
Ўрмалайман ва борган сари,
Очилади бу ҳолнинг фоли:

Бунда гулнинг энг асллари —
Бахмал гилам алвон поёндоз,
Табиатнинг бор фасллари:
Баҳор ва ёз қаршимда пешвоз.

Қояларда асрлик дoston,
Дараларда оппоқ, мангу қор,
Чўққиларда оташ саратон
Енбағирлар бинафша баҳор.

Гўзалликда туганмас булоқ,
Шамолда ўйнайди шалола,
Баҳор юрар кўчиб тоғма-тоғ,
Қўлларида лола пиёла.

Йўлларимда зангори кўллар,
Ўйна каби тиниқ ва бежон,
Мен умримда кўрмаган гуллар,
Ном қўйишда ожиздир инсон.

Бу гўзалдир, бу ажаб бир ҳол,
Ҳам ваҳшидир, ҳамда осуда,
Бўлмасинми шоир тили лол
Шамол учиб ўйнаса сувда?..

Болалигим тутди ва бир бор,
Булоқ узра ётдим узаниб,
Ва сав'атга бермасдан озор,
Ҳовуч-ҳовуч сув ичдим қониб.

Ҳ. Олимжон

* * *

Кеча. Сахро. Уйқу ва шовқин.
Кеча чўккан узоқ уфққа.
Теразадан тўниб қарайман,
Кўзим чўмиб қоронғилиққа.

Теразадан тўниб қарайман:
Уйқу босган сўнгсиз саҳрони,
Уйқуда ер, уйқуда осмон,
Кўринмайдир юлдуз нишони.

Бошламишдир ўз ҳаётини
Саҳронинг устига чўкиб тун,
Жимжитдир ўйланиб ётгандай,
Кундузини этганди якун.

Сахро ётар сўнгсиз, тептекис,
Сахро ётар ажиб туш кўриб.
Ундан ўтар тинмай поездлар,
Ўтар оташ юраги уриб.

Поезд чопар, масофаларни
Қамраб босар оёқ сстига,
Давонлардан, қирлардан ошар,
Тоғлиқларнинг тушар пастига.

Поезд ўтар тунни оралаб,
Қушдай учар, учар бехатар,
Поезд ўтар қардош халқларнинг
Дўстлигидан берарак хабар.

ҲОЛБУКИ, ТУН...

Шағирлайди бетиним дар'ё,
Шағирлайди ваҳм тўлган жар,
Шағирлайди қоронғи дун'ё,
Шағирлайди води, даралар.

Шағирлайди... Бермайди уйқу,
Хаёлларим бўлар паришон,
Бир изланиш бошланар менда,
Тушунчамга яна кирар жон.

Ҳолбуки, тун — бунда одатда,
Бутун борлиқ ухлардай сокин,
Бутун ер осмонга ўраниб,
Олар каби кундузидай тин...

Сойга тушдим, кўкда чиқди ой,
Нур ёғилди оқ булутларга,
Нурга тўлди дара, тўлди сой,
Нур ёғилди қоронғу жарга.

Кўзларимда ёнар учқунлар,
Зилол сувга ой эди сирдош,
Ялтирарди, доим товланар,
Ой нурига чўмилгучи тош.

Кўзни тикдим, парқув булутлар,
Кўчар эди зилол ва тоза.
Лочин каби самолёт учар,
Учар эди солиб овоза.

Тикияганди кўзим қоғозга,
Қўлларимда югурар қалам,
Қуршамишди уни ҳаяжон,
Бир интилиш, бир орзу бу дам.

Шағирларди осмон ва ҳаво,
Шағирларди бутун коинот,
Шағирларди бетиним дар'ё
Шағирларди дар'ёда ҳаёт...
Ҳолбуки, туи...

ҚОРА ДЕНГИЗ БҮЙИДА

Егин эртаси

Букун кун бўлади: тоғ тепасида,
 Япроқлар ялтираб турипти,
 Юлдуз йўлга чиқиб саҳарда,
 Келаётган кунни кўрипти.

Букун кун бўлади: хурмо баргларин
 Силкитмоқда енгил шаббода,
 Букун кун бўлади, равшан ва бедоғ,
 Ғубор йўқдир зарра ҳавода.

Букун кун бўлади: денгиз чайқалар,
 Тўлқинларда сра йўқ тиним.
 Сув бўйида туриб интизор,
 Кун йўлига тикиламан жим.

Кунга бўлган ишқим қуёшга —
 Топинганлар ишқидан буюк.
 Кун бўлади: мрамар ва зилол,
 Кўринади поёни йўқ кўк.

МИЗИМТА ДАР'ЕСИ

Узоқ кетдим мизимта бўйлаб,
Дар'е менинг ҳамроҳим бўлди.
Узоқ кетдим ва чанқоқ қалбим
Дар'е айтган қўшиққа тўлди.

Инжудайин оқарди зилол,
Водиларнинг бу гул чиройи,
Тиниқликнинг мангу тимсоли,
Дараларнинг бу гўзал ойн.

Бу ферўза, эриган мрамор,
Бу ялтироқ сўнги йўқ симоб,
Синар эди устида чил-чил,
Қўкда туриб ёнуви офтоб.

Тошқин эди, пок ва мулойим,
Тиним билмас, мангу занггори,
Равон, ма'сум, гўзал ва доим
Бокиралик бўлмишдир ори.

Кўринарди юксак тоғларнинг
Булутларга ранг берган қори,
Оқар эди дара, сойларнинг
Қизлигини сақлаган ёри...

СОҒИНГАНДА

Қабутардек юрак уринар,
 Неча кундир сенсиз яшади.
 Мана кўрким, энди ҳар нафас
 Вужудимда ўт туташади.

Неча кундир йўқолди тинчим
 Ва уйқуга этдим алвидо',
 Неча кунлар, неча соатлар
 Хаёлингга айладим фидо.

Ўтар экан тунлар ва кунлар,
 Айрилиқда ахтариб висол,
 Ва тонгларда якка ҳам ўйчан
 Қезар экан паришон ва лол

Борлиғимни исмингни айтиб
 Чулғаб олар бир гўзал хаёл,
 Ўша жилва ва ўша оташ,
 Ўша кўзки, сузгун, хаёлкаш
 Ўша имо, ўша ишора
 Этабошлар юракни пора.

УЛКА

Мен дун'ёга келган кундавоқ
Ватаним деб сени, уйғандим,
Одам бахти биргина сенда
Бўлурига мукамал қондим.

Қулоғимга номинг кирганда
Қумлиқ каби ташна боқурман,
Сенинг жаннат водиларингдан
Наҳрлардай тўлиб оқурман.

Билсинларким, йўлдошим бўлмас,
Кўзда ёши блан кулганлар,
Тиллари бор, ўзлари ҳаёт,
Лекин, юрак-бағри ўлганлар.

Ҳар айтганинг буюк жангнома.
Қайга десанг қайтмай кетурман,
Кўзларимни юммасман асло —
Дар'ё каби уйғоқ ўтурман.

ҲУЛКАРНИНГ ШЕ'РИ

Қизимга

Муҳит узра қанотингни ёз,
 Оқ қушларнинг ўлкасида юр.
 Даста-даста гуллар келтирсин,
 Шўх ва қувноқ дўстларга буюр.

Уфқларда сайр этгин мудом,
 Қуёш келиб сувга чўкканда...
 Ой булутлар орасидан шом
 Этак-этак шу'ла тўкканда...

Тўшаб алвон-алвон гиламлар,
 Сенинг блан яшнасин баҳор,
 Сенинг блан хуш бўлсин дамлар,
 Сенга доим шодлик бўлсин ёр.

Сени кўрса очилсин гуллар,
 Сени кўрса ёнсин булбуллар,
 Сени кўрган бари топсин жон,
 Сен юрган ер кўрмасин ҳазон.

УРИК ГУЛЛАГАНДА

Деразамнинг олдида бир туп
Ўрик оппоқ бўлиб гуллади...

Новдаларни безаб гунчалар,
Тонгда айтди ҳаёт отини
Ва шаббода қурғур илк саҳар
Олиб кетди гулнинг тотини.

Ҳар баҳорда шу бўлар такрор,
Ҳар баҳор ҳам шундай ўтади,
Қанча тиришсам ҳам у беор
Еллар мени алдаб кетади.

Майли дейман ва қилмайман гаш,
Хаёлимни гулга ўрайман;
Ҳар баҳорга чиққанда яккаш,
Бахтим борми дея сўрайман.

Юзларимни силаб, сийпалаб,
Бахтинг бор деб эсади еллар,
Этган каби гўё бир талаб,
Бахтинг бор деб қушлар чийиллар.

Ҳамма нарса мени қаршилар.
Ҳарбир куртак менга сўйлар роз,
Мен юрганда боғларга тўлар
Фақат бахтни мақтаган овсз:

«Мана сенга олам-олам гул,
Этагингга сиққанича ол,

Бунда толи' ҳар нарсадан мўл,
То ўлгунча шу ўлкада қол.

Умрида ҳеч гул кўрмай йиғлаб
Утганларнинг ҳаққи ҳам сенда,
Ҳар баҳорни йиғлаб қаршилаб
Кетганларнинг ҳаққи ҳам сенда...»

Теразамнинг олдида бир туп
Ўрик оппоқ бўлиб гуллади...

БУТУН ОЛАМ БИР ОППОҚ СИЙНА

Хайрлашди... Үзида йўқ шод,
Сув бўйига келиб ўлтирди,
Кўкка кўкрак кўтариб кушод
Ой қўйнида ўзини кўрди.

Кўзи ойдан дар'ёга қочди,
Сўйламоқчи эди ҳикоя,
Сувга қараб лабини очди
Ва кўринди жилвагар соя...

Дар'ё худди зилол ойна,
Тасвири бир қиз бўлган эди:
Бутун олам — бир оппоқ сийна,
Икки қора кўз бўлган эди.

У жим бўлди, бир лаҳза бетин,
Ихтиёрин қўлига олди,
Сўйламоқчи.... ва ундан олдин
Соя туриб сўз бошлаб қолди.

Ойнага тикиб кўзини,
Таниб қолди гўзал ўзини,
Үзи эди сувда уринган,
Үзи эди ойда кўринган.

Уялдию ҳеч гап айтмайин,
Уйга қараб секин қўзғолди.
Сув бўйида, ойдинда, майин
Битта шоҳи рўмолча қолди.

ТУННИ ИЗЛАШ

Унбеш кунга тўлганида ой,
Кўкка чиқиб тунни ахтарди,
Орқасидан баланд осмонда
Олам-олам юлдузлар борди.

Тундан ҳечбир асар чиқмади,
То ботгунча қилса ҳам тинтув...
Дун'ё ёруғ эди ва ҳатто
Ялтирарди сойда қора сув...

Тополмасдан ой тунни, охир
Узи ботди. Юлдузлар бир-бир
Учиб ўтди ва ортиқ қуёш
Блан энди ялтирарди ер...

ДАР'Е ТИНИҚ, ОСМОН БЕҒУБОР

Бахтим борки, ҳар нарса гўзал
Кўринади менинг кўзимга,
Водиларга қуёш тўккан ҳал,
Шунинг учун сархат сўзимга.

Айбим йўқдир, гул водиларда
Бадбинларни хушлай олмасам,
Кўкка қараб туриб саҳарда
Шод ўтарман деб ичсам қасам

Оппоқ қордир тоғларнинг тоши,
Дар'е тиниқ, осмон беғубор,
Шу ердадир ўлканинг боши,
Сув бўйида менинг уйим бsr...

Бу ўлкада қалбларнинг тоза
Ва поклари келиб учрашар,
Одам топган бахтни овоза
Қилиб гуллар, булбуллар яшар.

ҚОЗОҒИСТОН¹

Қозоғистон — кўп наслларнинг
Армон блан кўрмай кетгани,
Қозоғистон — бу боболарнинг
Гадойликда хаёл этгани.

Қозоғистон — бу ма'мур ватан,
Бу улуғ халқ эркин олган тин,
Бир ўлкаки, бутун тоғи кон,
Тупроқлари сап-сариқ олтин.

Қозоғистон — бу қатламлари
Ма'дан блан тўлиб ўтган ер,
Бу — Эмбанефть, бу — бойлик фақат
Бу — хазина, Балхаш ва Реддер²...

Қозоғистон — бу, олтин, кумуш,
Бу бахт блан тўлиб оққан сой,
Қозоғистон — гуллаган турмуш,
Бу дун'ени қоплаган буғдой.

Бу — саодат, бу — деҳқонларга
Мангу хатлаб берилган ерлар,
Бу тоғларни, дала-даштларни
Жойлаб ётган йилқи, уюрлар.

¹ Бу ше'р—1937 йил 28 мартда Қозоғистон Советлар қурул-
тойини табрик қилганда ўқилган эди.

² Эмбанефть. Балхаш, Қараганда, Реддер — Қозоғистонда
катта саноат марказлари.

Қозоғистон — бу қарри Жамбул
Тўқсон йиллаб кечган бир умр,
Қозоғистон — бу Қарағанда —
Қазган блан туганмас кўмир.

Қозоғистон — бу китобхон эл
Бу янги онг, бу савод, бу хат,
Қозоғистон — бу чақмоқ каби
Яшнаб чиққан бир гўзал сан'ат.

Бу эзилган, мазлум Шарқ учун
Саодатга, бахтга ишора,
Қозоғистон — бу Кузанбоев,
Омонгелди, раққоса Шора.¹

Бу эрк олиб юксалган элнинг
Гул баҳори, ҳосилдор ёзи,
Қозоғистон — бу жаннатга тенг,
Бу — Кулашнинг ипак овози.²

Қозоғистон — кўплаб насллар
Армон блан кўрмай кетгани,
Қозоғистон — бу боболарнинг
Гадойликда хаёл этгани.

Бу — удақдос — бу — иттифоклош,—
Ҳарбир тонги бошлар янги кун;
Қозоғистон — доно доҳининг
Қўли блан битилган қонун.

Кўп яшасин, кўкларга қадар
Кўтарилсин, бу элнинг боши,
Олатовнинг бошида порлар
Сталиннинг бахт қуёши.

¹ Қозоғистоннинг отоқли кишилар

² Кулаш — Қозоғистоннинг севиля сан'аткори, СССР халқ артисткаси.

Бу бахт блан насллар яшар,
Бу бахт блан ҳаёт паровон.
Йиллар турсин, йилларча турсин
Бошимизда Сталин омон.

•

БАХТИМИЗ ТАРИХИГА

Қанча бўстонлар вабо айёмида бўлди хазон,
Зўр жаҳаннам ичра ёнди қанча номус, қанча жон.
Не қуёшлар ўртаниб тош бағридан топди ўлим,
Неча дар'ёларни ютди ўт бўлиб ёнгучи қум.
Лекин иқболи чиқолмай битди тақдир шомидин,
Қанча оғулар қуйилди элга қайғу жомидин.

Бенаво, танҳо Фузулий зор бирла оҳида
Ўртаниб қоврилди доим қайғу оташгоҳида.
Ҳам Навоий бир умр айрилмади Фарҳодидин,
Барча оламини ўтантирди унинг ҳар додидин.
Ҳам қаро кунлар қаро томуғида ёнган китоб,
Қайғу йўлдошининг бўлур деб доимо қилди хитоб.

Ахтариб ўтди жаҳондин ҳечбири бахт топмади,
Бахт баҳори ҳечбирин устига бахмал ёпмади.
Кимки бахт ахтарса қайғу бирла зор олди қақин,
Ким яшаш истарса унларга ўлим келди яқин
Қанча ёрзу, қанча армонлар куйиб бўлди адо,
Қанча эрлар бир умирлик ғам блан ўтди гадо.

Охири ман ўсган эл яксон этиб ғам тоғини,
Барча тилсимларни очди, топди роҳат боғини.
Бир ватанким, бунда йўқдир дард ва ҳасратдан
нишон,
Бир ватанким, ер ва осмонида одам топди шон;
Бир ватанким, ҳар гулистонида мангудир баҳор,
Бир ватанким, бунда элнинг бахти мангу барқарор.

* * *

Шу кунларда қутб олинди.
Музлар таслим бўлиб ялинди,
Москвадан Америкагача
Тахти равон бир йўл солинди.

Кўк йўлидир, унда қаноти
Синмас бўлган лочинлар учар.
Лочинлари блан ўлка ҳам
Ерни ташлаб осмонга кўчар.

Қўдрати зўр эл учун осмон
Худди ердай осойиш бўлур.
Бирнеча йил мобайнида кўк
Одам блан албатта тўлур.

ДУН'Е ГҶЗАЛ КҶРИНУР СЕНГА

Келтиради рашкимни доим,
Гулга қўнган асал арилар,
Аллақандай туйнлар менга,
Яшаручи хушбахт қарилар.

Агар,— дейлар,— кўнгил ёш эса
Оқсоч ўзи бир ҳусн бўлур,
Кўкраккача тушган оқсоқол
Кўзларингга нурдай кўринур.

Дун'е гўзал кўринур сенга,
Узи қанча эски бўлса ҳам,
Яшараркан бутун табиат,
Ўз эгаси қўйганда қадам.

* * *

Розимасман бир ёш томса кўзимдан.
Розимасман сал ранг кетса юзимдан,
Йўл ошсаму, сал яшашдан адашсам
Розимасман унда тамом ўзимдан.

Боғим бору, гулзоримда гулим кўп,
Ҳар ёқда гул, шохларда булбулим кўп.
Мен кўрмаган гулзор қолмас жаҳонда,
Гулзорларга бахтим берган йўлим кўп.

САВОЛ

Кийинтирсам сени баҳорга,
Юлдузларни ўрасам қорга,
Олиб келиб олдингга қўйсам,
Ҳам юлдузни ҳам сени суйсам;
То тонггача сўйласам эртак.
Чечак териб этак ва этак,
Оёғингга келтириб тўксам,
Сени мақтаб ағёрни сўксам,
Шунда сенинг кўнглинг тўлуғми?..
Айтганларинг бажо бўлуғми?..

ДУМБИРАНИНГ МАҚТОВИ

Абдулла шоирга

Сўз бошлайин энди яхши ёмондин,
Кўзларимнинг нури бўлган дўмбирам,
Сен қўлимда, кезиб ўтдим жаҳондин,
Юрагимнинг жўри бўлган дўмбирам.

Сендан ҳечбир мумкин эмас совушим,
Сен тоғларда кезган чориқ ковушим,
Сенинг блан баланд бўлди товушим,
Билагимнинг зўри бўлган дўмбирам.

Сен бор экан билинмас тўқ ва очим,
Сен бўлмасанг, парвоз этмас қулочим,
Сенсиз экан доим ёзиғдир сочим,
Қуллиғимда чўри бўлган дўмбирам.

Гулзоримда сен булбулим Ҳалима,
Соғинганда юрагим қийма-қийма,
Сен бўлмасанг бағрим бир қонли кема,
Юрагимнинг жўри бўлган дўмбирам.

Айланса-да рангим сариг сомонга
Сени чалдим, хор бўлмадим ёмонга,
Қариганда етдим яхши замонга,
Ёвларимга бўри бўлган дўмбирам.

Сен бор экан ҳар иш келар қўлимдан,
Сен бор экан ҳайиқмасман ўлимдан,
Минг ўргулиб толи' топган элимдан,
Ўтирганга сўри бўлган дўмбирам.

Сенинг блан сўз бермадим ман ёвга,
Сенинг блан бирга бордим ҳар овга,
Сен дингғиллаб олиб бординг Масковга,
Кўзларимнинг нури бўлган дўмбирам.

Ҳурмат блан сени қўлга олурман.
Минг яшариб чертиб-чертиб чалурман,
Ҳали яна Сталинга борурман,
Гулзоримнинг ҳури бўлган дўмбирам.

Сен нур тўла менинг ойли тунимсан,
Сен омборда қоплаб қўйган унимсан,
Сен колхозда топган ёруғ кунимсан,
Душманимнинг гўри бўлган дўмбирам.

БАХТ ТУҒРИСИДА

Ҳаркимга бир «нони-насиба» —
 Паррандалар ўз ҳаққин тилар,
 Кўпни кўрган қари дун'ёда
 Бахт ахтариб кўплар ўтдилар.

Кўплар ўтди, кўпгина одам
 Таний олди дўзахни, ўтни,
 Дун'ё деди, кўзни очдию,
 Лекин кўрди фақат тобутни.

Шодлик истар эди барчаси,
 Лекин келиб кучарди мотам,
 Хурсандликка зор дийдаларда,
 «Шодлик мен» деб кулар эди ғам.

Бахт ахтарар ва қора тақдир
 Мазах блан қилар ҳақорат,
 Дун'ё-дун'ё армон ва орзу
 Гадойликда бўларди ғорат.

Мотам ва зор, азоб ва қайғу
 Гадойликнинг кўҳна йўлдоши,
 Инсон қалби устида ётар,
 Асрларнинг муҳтожлик тоши.

Бахт топилмас ҳечбир замонда,
 Эл қул бўлса, бўлса ялонғоч,
 Жаннатларни яратган одам,
 Натижада ўзи қолса оч.

Қувонч шулким, толи' ёр бўлиб,
Бахтни топган элни кўролдим;
Асрларнинг қайғусин қарғаб,
!Шодлик ва бахт куйини чалдим.

Элим яшар осойиш ва шод,
Ўлкам ўзи янги бир жаҳон;
Ўзбекистон номли бир жаннат,
Боғларида ором олар жон.

Бахт қайнайди соф булоқларда,
Дамларимиз ўтар беозор,
Шаҳарларда, боғлар, тоғларда,
Элни қучган мангу бир баҳор.

ПУШКИН

1

Эсини таниди ва кўҳна дун'ё
 Унинг юрагига чангал ташлади:
 Ердаги аламлар, қайғулар, ғамлар,
 Фар'ёдлар ўтида ёнабошлади.

Дун'ёвий азоблар ёндирди қалбин,
 Омонсиз ёв бўлди, зolim фалакка,
 Итоатсиз бўлди, ис'ёнкор, бедин,
 Фақат, ғариб қолди, ўртанди якка.

Юз ўгирди сарой, кошоначлардан,
 Тарихий жумбоқни шундай этди ҳал,
 Аҳли киборлардан, подшолардан
 Ўғри деб ном олган Пугачёв афзал.

Буюк дар'ё каби оқизиб ўгди
 Пойтахт остида битганлар бошин,
 Бутун Русиянинг зори, фиғони,
 Банди деҳқонларнинг аламли ёшин.

Балоларга пешвоз тутди у, жонни,
 Бир оташ ёнарди жўшқин қонида,
 Дўзах Русияда топди хазонни.
 Куйиб адо бўлди ғам тўфонида.

2

Фақат, ўлгунгача таслим бўлмади,
 Сўнги соатгача бўлди қувғинда,

Ишрат шони эмас, ўшанинг дарди
Ватанни ёритар қопқора тунда.

Фақат шу берарди дийдаларга нур,
Фақат шу қиларди дилларни равшан,
Ўша қувғин, ўша сургундаги ҳур —
Бўлмаса тоза ҳам хор эди ваган.

Жануб қуёшида қайнаган кунда
Буюк Элбруснинг ярқирар қори...
Подшодан узоқ, оғир сургунда
Тўлишарди рус шеърининг баҳори...

3

Русия, Русня, шўрли Русия,
Аянч хўжаларнинг қашшоқ ўлкаси!
Қашшоқ хўжаларнинг юрти Русня.
Қалбингда икки бош қузғун кўлкаси!

Русня, Русня сўнги йўқ тупроқ,
Эй буюк вайрона, эй кафангадо!
Энг яхши фарзандинг этилмишдир оқ.
Эй бало тутқуни, кулфатда адо!

4

Ерга йиқилдию тортди бир фар'ёд,
Чунки юрагига бир яшин тушди:
Бутун Русия кўз тиккан жаллод
Дантес либосида келиб отишди.

Шундай якун топди фожи' муаммо:
Ажал очиб келди унга кенг қулоч,
Оппоқ қор қон эди... ва шонр аммо,
Мозор Русняда қабрга муҳтож...

Арава ғижирлар тунда, похол-хас,
Хашаклар ичига тобут кўмилган:
— Бу ўзи нима гап?
— Ҳеч нарса эмас,
Пушкин деб аталган биттаси ўлган...

5

У яшрин кўмилди. Ўз азобида,
Ўлка осмонини зўр мотам тутди
Ва бутун рус халқи ўз юрагида
Шу буюк тобутни кўтариб ўтди.

СУЛМОҚ БЎЛМАС ЭЛ БАҲОРИДА

Дун'ёларни тикка қўпормоқ
Ути агар бўлса орида,
Евларини айласа тупроқ,
Сўлмоқ бўлмас эл баҳорида.

1938 - 1941

ШОДЛИКНИ КУЙЛАГАНИМНИНИГ САБАБИ

Шоирларни кўп ўқиб чиқдим,
Билмаганим қолди жуда кам,
Ўқиб чиқдим, чувалди фикрим,
Кўравериб ҳаммасида ғам.

Фузулийни олдим қўлимга,
Мажнун бўлиб йнглаб қичқирди.
Ва Навоий тушиб йўлимга,
Фар'ёд блан ўрнидан турди.

Лермонтовни ташламадим ҳеч,
Ахир қўйиб олдим Ҳофизни,
Пушкин менга кўрсатди ҳар кеч,
Йнглаб турган бир черкас қизни.

Шекспирдан сўрадим савол,
Жавобини келтирди Хайём:
«Чунки ғамга ошинодир ҳол,
Қайғи блан тўлиғдир айём».

.

Ўйладиму узоқ қолдим жим,
Сўнгра савол қилдим ўзимдан,
Дар'ё каби тошиб севинчим,
Еш тирқираб келди кўзимдан.

Шодлик йўлга бошлади мени,
Бахтиёрлик бўлди одатим,
Шоир бўлиб шодлик ва бахтни
Куйламаклик зўр саодатим.

Чунки элим қайғуни билмас,
Чунки йўқдир ватанда мотам,
Озод халқим бошига келмас,
Энди сра мусибат ва ғам.

Шунинг учун шодман бир умр,
Шунинг учун шодлик ҳамдамим,
Ҳаркун ортар кўзларимда нур,
Шунинг учун йўқ асло ғамим.

Мен биламан, душманним кимлар.
Сергак бўлиб боқдим йўлимга.
Чунки халқим барча тилсимлар
Қалидини берди қўлимга.

ГОРЬКИЙ ҲАҚИДА

1

Қолмиш эди ҳаёт тубинда,
 Русияни қуршаганда тун,
 Бола экан ҳар чеккан жафо,
 Унга бўлди бир дорилфунун.
 Унга бўлди муҳтож, ялонғоч
 Русиянинг сирлари аён,
 Жангга кирди, унда ҳарбир оч,
 Қайғусини айлади баён.

2

Бир асрлик Русияни у,
 Елкасига кўтарди дадил,
 Кўтарди ул, кўтарди мангу,
 Буюк эди бу одамда дил.
 Умр бўйи эл блан бўлди,
 Гўдак экан уни кўрди хор,
 Улмаи туриб яна туғилди,
 Бўлганида халқи бахтиёр.
 Буюк эди, ҳаттоки тошлар
 Куйлаганда сезаолурди.
 Ҳайратидан кўзида ёшлар,
 Тоғлар каби жимжит қолурди.

3

Ростгўй эди, бу улуғ падар,
 Ҳақиқатдан асло қайтмади.
 Туғилгандан ўлганга қадар,
 Бир сўз бўлсин ёлғон айтмади.

Юрагида қайнар эди дард,
Евни кўрса ўтдай тошарди,
Душманидир хоин ва номард,
Унга нафрат блан яшарди.
Шунинг учун ололмади тин,
Заҳар блан кесилди бу тил,
Тирик экан уйига яширин,
Олиб келди тобутни қотил.
Келтирдию солди буюк ғам,
Тилагига етгандек бўлди...
Шундай кетди бу улуғ одам,
Киприклари секин қуюлди...

Горький кетди, бу оғир ўлим
Бағримизни бир ўйиб кетди.
Горький кетди ва лекин у, шум —
Евга қарши ўч қўйиб кетди.

ЎЗБЕКИСТОН

Водиларни яёв кезганда,
 Бир ажиб ҳис бор эди манда..
 Чаппар уриб гуллаган боғин,
 Упар эдим ватан тупроғин.
 Одамлардан тинглаб ҳикоя
 Усар эди шоирда ғоя.
 Дар'ёлардан куйлаб ўтардим,
 Эртақларга қулоқ тутардим.
 Ҳаммасини тинглардим, аммо,
 Ўхшашини топмасдим асло.

* * *

Ўхшаши йўқ бу гўзал бўстон,
 Достонларда битган гулистон —
 Ўзбекистон дея аталур,
 Уни севиб эл тилга олур.
 Чиройлидир гўё ёш келин,
 Икки дар'ё ювар кокилин;
 Қорли тоғлар турар бошида,
 Гул водилар яшнар қошида.
 Чор атрофга ёйганда гилам.
 Асло йўқдир бундайин кўклам.
 Тоғлардаги қип-қизил лола
 Бўлиб гўё ёқут пиёла,
 Булоқлардан узатади сув
 Эл кўзидан қочади уйқу.
 Далаларда бошланади иш,
 Бошланади ижод ва турмуш.

Кундан-кунга ўсади пахта,
Барг чиқадн ҳарбир дарахтда,
Олмазорлар гулин тўкади,
Мева боғлаб шохин букади.
Шаҳарларда ишга чиқиб эл
Одам блан тўлар Текстиль.
Ҳаммасининг бир истаги бор,
Ҳаммаси ҳам хурсанд, бахтиёр.
Бу ўлкада ҳар нарса бордир,
Кўрмаганлар доим хумордир.
Аму блан Сирдан сув ичган,
Зарафшонни лойлатиб кечган,
Чавандозлар бордир бу элда.
Баҳор чоғи пишқирган селда
Аргумоқлар қўшиғи бордир.
Бу шундайин ажиб диёрдир.
Даласида ўсмас тиконлар,
Чўлларда чопмас илонлар;
Қуш учганда куймас қаноти,
Одам ўтса қуримас зоти;
Чанқов қолиб йўловчи ўлмас,
Ҳар бурчакда бошкесар бўлмас.
Кулбаларни келиб босмас қум,
Гўдакларни ютмас оч ўлим.
Одамга бахт ва толи' ёрдир—
Бу шундайин ажиб диёрдир.

* * *

Бунда булбул китоб ўқийди,
Бунда қуртлар ипак тўқийди,
Бунда ари келтиради бол,
Бунда қушлар топади иқбол,
Бунда қорнинг тағларида қиш,
Баҳор учун сўйлайди олқиш.
Бир ўлкаки ҳуснга бойдир,
Унинг энг зўр кўзгуси ойдир;
Бир парча ўт бўлиб бунда кун

Пахтасига ишлайди ҳар кун.
 Ботирлари канал қазади,
 Шоирлари ғазал ёзади,
 Куйчилари ўқийди ялла,
 Жувонлари айтади алла,
 Пазандаси ёпади ширмон,
 Қарилари кутади меҳмон —
 Бу шундайин ажиб диёрдир.
 Бунинг қизиқ ҳикмати бордир:
 Москвада суянган тоғи;
 Гуржистонда севган ўртоғи
 Унга ҳусн ва ифтихордир;
 Узоқ Шарқда қўшини бордир,
 Шунинг учун тинчдир ул кўнгул,
 Шунинг учун осойишдир ул.
 Шунинг учун самонда ётмас,
 Шунинг учун совуқда қотмас,
 Евларига осмон тутундир,
 Шунинг учун бағри бутундир,
 Шунинг учун ёпинмагай хас,
 Шунинг учун кийинар атлас.

* * *

Шундай ўлка доим бор бўлсин,
 Шундай ўлка элга ёр бўлсин.
 Омон бўлсин оғайнилари,
 Омон бўлсин дўстларнинг бари.
 Доим бўлсин доҳиси омон,
 Шундай бўлсин бу бутун жаҳон.

* * *

Шафтолузор боғларни кўрдим.
 Гул кўкарган тоғларни кўрдим.
 Меҳр қўйиб ўпган сари оқ,
 Оппоқ бўлди бу, азиз тупроқ.

Водиларни яёв кезганда,
 Бир ажиб ҳис бор эди менда

САМОЛЕТ

Болаларга

Осмонларни тўлдириб
Самолёт ўтиб кетди.
Унинг кучли овози
Оламни тутиб кетди.

Эй Ватаним қурган қуш,
Тўхта, мани олиб кет!
Тўхта, бир хат берайин,
Қанотингга солиб кет.

Осмонларда менинг ҳам
Битта лочин акам бор.
Хатимни бер, ўқисин,
Ўқисин такрор-такрор.

Ватанимиз ёвига
Омон берма — деб ёздим.
Орден олмасдан туриб,
Уйга келма — деб ёздим.

Осмонларни тўлдириб,
Самолёт ўтиб кетди.
Унинг кучли овози,
Оламни тутиб кетди.

ВАТАН*Болаларга*

Шодлигим кўкка сиғмас,
Битмас бахтим бор маним,
Мени бахтиёр қилган,
Шу енгилмас ватаним.

Душманга омон бермас,
Ҳарбир аскар отган ўқ.
Дун'ёда меникидай
Қатта ва зўр ватан йўқ.

Евнинг ўқи, ҳечқачон
Аскардан ўтмайди.
Нишон олса осмонни
Самолётга етмайди.

Шунинг учун қишлоқлар
Кун кечирар эркин, тинч,
Шаҳарларнинг қалбида
Кеча ва кундуз севинч.

ЛОЛА

Болаларга

Лола боқчага чиқиб
Кечга қадар гул терди.
Этак-этак тўплади,
Ҳар кунгидав мўл терди.

Сочига гул боғлади,
Чаккасига тақди гул.
Елкаларидан ташлаб
Гулга кўмилди буткул.

Сўнгра уйга келдию
Бирпас ётиб дам олди,
Қиприги юмулди-да.
Гул каби ухлаб қолди.

ЯНГИ ЙИЛ ОРЗУЛАРИ

Май тўла косалар солар шовқин,
Янги йил ўз қучоғига тортар,
Бормикан шу қадарли қувноқ тунъ
Юрагимда ҳамон ҳавас ортар.

Тушмаса юзга ҳеч ажиндан из,
Яна бир муддаоки, ҳал бўлса,
Бахтимиз борҳо ёйиб илдиз,
Умримиз бир аср тугал бўлса.

Яшнаса бу чаманда дилдорлар,
Севгида сарғайишни билмасдан,
Қайғуни кўрмаса гўзал ёрлар,
Ун гулин бир гули очилмасдан.

Билмаса наслимиз надир қаримоқ,
Етмаганку замон ҳам элликка;
Тушмасин ҳеч бирорта бўлсин оқ
Енгилиш билмаган йигитликка.

* * *

Кел, эй соқий! Пиёлани тўлдир!
Йигит умримга янги йил кирди.
Шодлигим дўстларимга ма'лумдир —
Йилга йил кирса, элга эл кирди.

Қадрига етмагани бу оннинг,
Халқ ичинда юзи қаро бўлсин!
Ҳам сафил, ҳамда у мохов била тенг,
Бутун оламга можаро бўлсин!

Марҳабо, янги йил, омон келдинг!
Яхши кунлар кутар яна олда,
Кўзимизга жаҳонни кўрсат кенг,
Кўрайик ҳарна бўлса иқболда.

ЧИРЧИҚ БҮЙЛАРИДА

Гулшан водиларда чақнайди кўзим,
Фикрлар дар'ёдек босиб қилар лол,
Узининг бағридан оққан сувларнинг
Орқасидан қараб қолгандай Чотқол.

Чирчиқ бўйларида кезаман ҳайрон:
Кўзимга Аму ҳам, Сир ҳам кўринар,
Табиат сирини ўргатар менга
Сувнинг ўйинида бир кимиёгар.

Элнинг ўғиллари, мардлар қошимда,
Мен суҳбат қиламан олимлар блан;
Табиатшунослар, ҳикматчи дўстлар,
Менга ўргатади ажойиб бир фан.

Бирининг қўлида чўлларга ҳаёт,
Бирининг қўлида дар'ё товланар;
Бирининг қўлида семиради ер,
Ва ҳар муз томчида оловлар ёнар.

Бу — Шарқнинг юлдузи—Ўзбекистондир,
Урта асрларнинг Осиёси йўқ.
Янги дар'ёларни севар ўлкаси,
Бағри шодимонлик, бахт блан тўлиқ.

Сероб даласида пахта гуркирар,
Тоғларида олтин, боғларида бол;
Бутун қўшниларининг кўзлари унда,
Шундай бўлмоқликни қилади хаёл.

Қадим Шарқнинг ери ташна қовжирар
Катта Фарғонанинг сувига муҳтож,
«Мадорим кетибдир, ўғит бер!» дейди,
Чирчиқ азотига телмуриб у оч.

Навоий ўтказган ариқлар қурғаб,
Янги Навоийдан кутмоқдадир сув,
Чирчиқ бўйларидай кўкарсам деган,
Гиёҳсиз чўлларнинг кўксида орзу.

Ҳеч ажаб эмаским, Шарқнинг деҳқони,
Чирчиқ қурганларни кўргуси келса,
Ҳеч ажаб эмаским, сувни кўрганда,
Кўз ёши қон бўлиб ерга тўкилса.

Мен шарқди шоирман, кўзнинг ёшлари
Қўшиқ бўлганини кўрган куним бор,
Қўшиқ одамларни жангга ташлаган,
Қўшиқ кўнгиллардан кеткизган ғубор.

Қўшиқ одамларни Ленинга элтган,
Қўшиқ Сталинни ахтарган йиллар;
Бу қўшиқ халқларни этган биродар,
Занжир, кишанлардан қутилган эллар.

Ҳеч ажаб эмаски, Шарқнинг деҳқони,
Чирчиқ қурганларни кўргуси келса;
Ҳеч ажаб эмаским, сувни кўрганда,
Кўз ёши қон бўлиб ерга тўкилса.

Негаким, дардларга даводир бу сув,
Бу нурлар қилади кўзларни равшан,
Чирчиқли шоирда бордир бир армон:
Бутун Шарқни озод кўролсам деган.

Чирчиқ бўйларида ёнар чироғлар,
Қаршимда зўр дун'ё очади чирой.
Қалбимдан оқмоқда бир дар'ё қўшиқ,
Қор босган тоғларнинг тепасида ой...

*Ягирма иккинчи июнь саҳари
Чиқмас кишиликнинг асло ёдидан.
Қочиб қутулолмас ҳеч фашист ҳали
Ма'сум гўдакларнинг аччиқ додидан.*

1941

ҚўЛИНГГА ҚУРОЛ ОЛ!

Ҳаёт қайнаб тонг тумонида,
Кўз илғамас эл ўрмонида,
Зўр ўлканинг қайноқ қонида
Ҳукм сурар сафарбар бир ҳол,
Қўлингга қурол
ол!

Кўрсин десанг жаҳонни кўзим,
Уссин десанг боғимда узум,
Умид блан ўстирган қизим
Десанг агар, бўлмасин увол,
Қўлингга қурол
ол!

Бўлсин десанг дун'ё сенга кенг,
Қолсин десанг қўлингга эркинг,
Бўлай десанг сен одамга тенг,
Бўлмай десанг ёвларга ҳаммол,
Қўлингга қурол
ол!

Олай десанг фашистдан қасос,
Қўлингга ол қилич ва олмос,
Яфринингга винтовкани ос!
Қолмай десанг айтишганда лол,
Қўлингга қурол
ол!

Юрса агар томирда қонинг,
Азиз бўлса бир парча нонинг,
Керак бўлса номус, виждонинг,
Бўлсанг йигит, бўлсанг ҳамки чол
Қўлингга қурол

ол!

Жон юртингга босиб келган ёв
Тоғларингда қилолмасдан ов,
Сен қувганда пиёда яёв
Қочсин десанг гўё қорамол,
Қўлингга қурол

ол!

ҒАЛАБА ҚУШИҒИ

Фашизм одамизод учун қора доғ келди,
 Қуёш нурига қарши чанг блан тўзон келди.
 Улакса устидаги қузғун блан зоғ келди.
 Елғиз менинг ватаним бахт ўстирар боғ келди.

Кундузни тун деб ўйлаб сарҳадга келди ўғри,
 Кўршапалак охири оташга келди тўғри.
 Тушар доим эсимга — ўзбек мақолидир бу:
 Ким аввал мушт кўтарса, албатта, кўрқоқ келди.

Гитлернинг ичда қилган қарғишини билардик,
 Ер тагида илоннинг изғишини билардик,
 Ғофил деб ўйламасин, ҳар ишини билардик;
 Ўрмонда бўри блан шер олишар чоғ келди.

Душманнинг тепасида ёзиб пўлат қулочин, ¹
 Қалхат блан олишгай осмонда зўр лочин.
 Тарихнинг ҳукмидир бу: бизникидир зафар чин,
 Қутурган селга қарши осмон бўйи тоғ келди.

Ҳозир бўлсин фашизм ер тагида чиришга,
 Мана биз кўкка учдик, тепасидан қиришга,
 Одамзод гувоҳимиз, қойил қолсин бу ишга
 Душманларни ер бирлан яксон қилар чоғ келди.

ЙИГИТЛАРНИ ФРОНТГА ЖУНАТИШ

Поезд гайёр жўнамоққа,
Вокзал тўла йигитга;
Она букун узатади
Уз ўғлини фронтга.

Хайр, ўғлим, оқ йўл бўлсин,
Хайр, кўзим қораси,
Билким, жангда билинади
Мард йигитнинг сараси.

Бола экан тиш чиқардим
Евларни тишласин, деб.
Тоғдай оғир билак бердим
Душманни муштласин, деб.

Яна икки кўз ҳам бердим,
Ёв келганда кўргали.
Оёқ бердим лозим келса,
Ёв устига юргани.

Ақл бердим, ёв босганда
Енгишга йўл топсин, деб.
От ҳам боқдим, моврид келса,
Жангга миниб чопсин, деб.

Мана букун буюк халқинг,
Сени чақирди жангга!
Фашист деган бир аждаҳо
Ёв келипти ватанга.

Сталиннинг номини айт,
Болам, мард бўл, жангга кир,
Душманни қув элимиздан,
Кетидан елдай югур.

Кўкдан келса, қилич блан
Оёғини қирқиб ол;
Ердан чиқса, қўндоқ блан
Аблаҳнинг бошига сол.

Ҳамла қилса гавдасини
Танк блан мажақлаб ўт,
Кўкка чиқиб ўлим ёғдир,
Қолсин бегўр, бетобут.

Ҳужум чоғи чекилма ҳеч,
Тулқини шер бўлиб бос!
Тирноқ блан бағрини йирт,
Қўлингни дор қилиб ос.

Агар жангда иш бермасанг,
Олмасанг ботир деб ном,
Гитлерни енгиб қайтмасанг
Берган сутларим харом.

Хайр, ўғлим, оқ йўл бўлсин,
Хайр, кўзим қораси.
Билким: жангда билинадн
Мард йигитнинг сараси.

Йигит қасам'ёд қилади
Милтиқни олиб қўлга,
Паровоз ҳам қичқиради,
Поезд тушади йўлга.

Она йўлга тикилади:
«Болам, йўлинг бўлсин оқ...»
Поезд кўздан йўқолгунча
Тикилади у узоқ.

Х А Т

Эсимдадир йигитларни
Шердил қилар сўзларинг.
Хотиримда, ғазаб блан
Ениб турган кўзларинг.

Ватан учун жангга бор деб,
Милтиқ бердинг қўлимга.
Жангга кирдим Сталинни,
Сени жойлаб дилимга.

Ойлардурким, олишаман
Мен одамхўр ёв блан,
Унинг қонли туёғидан !
Тоза бўлсин деб ватан.

Ухламайман тунлар бўйи,
Икки кўзим осмонда,
Шитир этса хас, сезаман,
Қулоғим ёв томонда.

Окоплардан ёв чиқади
Оч бўридай улишиб,
Орқасидан ажал қувган
Тентаклардай кулишиб.

Даҳшат блан бир ўтаман
Тепасидан бургутдай,
Емғир каби ўқ ёғдирсам
Тўкилади у тутдай.

Юрагини яшин каби,
Доим ёриб ўтаман,
Дар'ё бўлиб тошаману
Ўз қа'римга ютаман.

Қонлар кечиб ёв келади,
Қўзлари қон, фаҳми йўқ
Сенинг учун ўқ узаман,
Ғазабимнинг раҳми йўқ.

Вабо каби босиб келар,
Ба'зан менинг йўлимга,
Қора қонга беланади
Найза олсам қўлимга.

Жангга кирган мард йигитнинг
Бўлмас асло армони,
Уни кўрган душманларнинг
Қурийберса дармони.

Ўлим блан олишаман,
Енгиш нима, биламан:
Фашистларга келган қирон,
Менинг ўзим бўламан.

Ҳисоб эмас ҳужум чоғи,
Қуёш каби қизмасам,
Нафасимдан олов пуркаб,
Ёв сафини бузмасам.

Она, мендан хавф қилма ҳеч,
Дадил бўл, айла бардош,
Ватан учун жанг қилучи,
Мард ўғлингнинг боши тош.

Пешонамни силагансан,
Куймайман ўтга солса,
Қилич солса тўғралмайман,
Ўлмайман ўқ қадалса.

Онт ичаман, ер юзида
Қолса фашист деган ном,
Она, ўзим иқрорманким,
Берган сутларинг ҳаром.

Ватан учун жангга бор деб,
Қурол бердинг қўлимга,
Жангга кирдим Сталинни,
Сени жойлаб дилимга.

БҮЛ ОМОН!

Бор ўғил, бор, жангга боргил,
 Сен йигитлар боши бўл,
 От қўйиб майдонга киргил,
 Мардлар йўлдоши бўл.
 Халқнинг ёвларга отган
 Бош ёрар бир тоши бўл,
 Бор ўғил, сен доҳимизнинг
 Бир азиз қўлдоши бўл,—
 Қаҳрамоним, арслоним,
 Меҳрибоним бўл омон!

•

Уз қўлинг бирлан яратган
 Бўстон чўл бўлмасин,
 Муҳташам олий саройлар
 Бир ҳовуч кул бўлмасин.
 Бу онангнинг кўзда ёши
 Қайтадан кўл бўлмасин,
 Ерни қувгил юртимиздан
 Халқимиз кул бўлмасин.—
 Қаҳрамоним, арслоним,
 Меҳрибоним бўл омон!

•

Енга сан ўтқир қилич сол,
 Бағрини қилғил яро,
 Ерда ҳам осмонда қувлаб
 Бошига сол можаро.

Ол қасос, ерларга янчиб
Қил уни мотамсаро,
Евни енгган паҳлавоннинг
Номи кетсин халқ аро.—
Қаҳрамоним, арслоним,
Меҳрибоним бўл омон!

»

МОСКВАНИ МЕН БИЛАМАНИ

Тун бошланар... фашист деган ялмоғиз
Ва қутурган одамхўрнинг кўзи қон,
Одамзодга ўлим ортиб устига,
Калхатлардай учабошлар кўк томон.

Ғяга қарши қўзғолади Москва,
Шаҳар кечган тинчлик, ором баҳридан,
Ҳар ерда бор бир улуғвор нишона
Москванинг ғазабидан, қаҳридан.

Ғазаб блан қўзғолади бутун халқ,
Тебранади қари чоллар, оналар,
Ев ташлаган бомбаларнинг изидан
Чопишади жасур, қўрқмас болалар!

Тўда-тўда қиручилар ҳавога
Кўтарилар «меҳмонларни» кутгани,
Ғазаб блан чайқалади дар'ёлар,
Евузларни ўз қа'рига ютгани.

Булутларнинг орасига яшриниб
Келаётган қузғунларни тутар нур;
Жим-жит турган майдонлар ҳам очар ўт,
Учиб келган ўғриларни ютар гўр.

Кўкдан ерга мукка кетган душманга
Қабр бўлар ҳарбир чуқур, ҳарбир ғор,
Зўр келганда қочмоқ ҳам бир ҳунар деб,
Қутулганлар қочабошлар шармисор.

Москвани мен биламан... тер тўкиб
Зўр шаҳарни қурганларни кўрганман;
Одам тўла кўчаларни айланиб,
Жангчиларнинг қаторида юрганман.

Эсимда бор дўстлар блан бирликда
Москвадан Минскийга ўтганим,
Совуқ қишда оқ финларни емирган
Ботирларни вокзалларда кутганим.

Москвани сен билмайсан, қонхўр ёв,
Москвада сенга ёлғиз ўлим бор.
Чуқурларда, ғорлиқларда чирийсан,
Қабрга ҳам, тобутга ҳам бўлиб зор.

Москвани қўриқлайди бутун эл,
Кўкрагимиз осмонида зўр қалқон.
Шуни билким, жон учун жон оламиз,
Шуни билким, тўкамиз қон учун қон.

Лекин сени асло тирик қўймаймиз,
Лекин сени қўймаймиз бу ватанга,
Узоқ-яқин, она-бола, йигит-чол —
Ҳаммамиз ҳам киришдик қонли жангга!

ПОЧТАЛЬОН

(„Учрашув“ номи киносценарияга ёзилган қўшиқ)

Хат келтирдим, хат келтирдим,
Мен осмоннинг отида.
Хат келтирдим севганингдан
Қабулар қанотида.

Хат келганда тинчир жон,
Хат жуда азиз меҳмон.
Узоқ йўллар яқин бўлар,
Хат бўлса, бўлмас ҳижрон.

Ватан учун жангга кетган
Жонингдан келтирдим хат.
Томирингда юриб турган
Қонингдан келтирдим хат.

Хат ёзипти, онажон, деб,
Қаҳрамон кўрар кўзинг.
Омон бўлсин меҳрибон деб,
Яшнаб турган юлдузинг.

Хат ёзипти отанг, онанг,
Ўғлим омон бўлсин деб.
Унга қарши келган ёвнинг
Ранги сомон бўлсин деб.

Боғингдан, гулзорингдан,
Хат келтирдим ёрингдан,

Йўлларингга қараб қолган
Кўзлари хумморингдан.

Бирга-бирга ўйнаб ўсган
Меҳрибонлардан салом,
Уртоқлардан, ошнолардан,
Жонажонлардан салом.

Хат келади сизларга ҳам,
Хат сизнинг йўлингизда,
Азаматлар, паҳлавонлар
Ғалаба қўлингизда.

ҚАДАҲ

(Янги йил)

Қўлимдаги шароб тўла пиёла
 Қипқизилдир гўё баҳорги лола.
 Қипқизилдир ботаётган кун каби,
 Қипқизилдир гўё қизларнинг лаби.

Дўстим, уни мана сенга узатдим,
 Сенинг учун бутун бир тўй тузатдим.
 Сенинг учун тахт ўрнатдим ёнимда,
 Исминг ёзиқ букун ёпган нонимда.

Ол ичайлик, ғойибона бўлса ҳам,
 Қанот бўлса узоқ-яқин нима ғам?
 Хаёл эса тездир ҳарбир қанотдан,
 Орзу эса учқур ҳарқандай отдан.

Ол ичайлик, ботирларнинг номига,
 Шароб қуйиб бутун дун'ё жомига.
 Ер юзини ифлослардан ювгали,
 Фашистларни Берлингача қувгали.

Ёвни тамом қуритгали дун'ёдан,
 Ваҳшийларни кўммак учун бекафан,
 Ғалабамиз, шодлигимиз, доҳимиз.
 Учун, дўстим, кел ичайлик иккимиз.

ГВАРДИЯЧИЛАРИМИЗГА САЛОМ

Салом сизга ватандошлар, мард ҳамшаҳарлар,
 Қутлуғ бўлсин ҳаммангизга улуғ фахрий ном.
 Қутлуғ бўлсин доҳи ўзи топширган байроқ,
 Оталардан, оналардан, дўстлардан салом.

Сиз аслда туғилгансиз шараф-шон учун,
 Памир бўйлаб лочин каби учкансиз отда.
 Фарғонада дар'едан зўр канал қазгансиз,
 Зарафшоннинг олтини бор сизнинг қанотда-

Букун жангда қилар экансиз ёвни яксон,
 Найзангиздан учар экан душманлар боши,
 Минг ваҳшийни тўғрар экан ҳар қиличингиз,
 Шод бўламиз яқин келиб енгув қўёши.

Баҳодирлар яшасин деб қувонади эл,
 Қиз-келиндар ботиримиз соғ бўлсин, дейди,
 Саҳар туриб тилак тилар ота-оналар,
 Кўкраклари орден тўла тоғ бўлсин, дейди.

Қани, шерлар, олға ҳамон, ғалаба томон!
 Душманларни даҳшат блан қувинг беаёв,
 Бу дун'ёга келганига бўлсин пушаймон,
 Ўзбекистон мардини ҳам билиб қўйсин ёв!

ШАРҚДАН ҒАРБГА КЕТАЁТГАН ДУСТГА

Бор, Ғарбга бор, баҳодир йигит,
 Дўстларимиз элдан ажралди,
 Ёв қўлида ёнди шаҳарлар,
 Қадрдонлар беватан қолди.

Сен халоскор одамсан, дўстим,
 Элимизнинг қуёшида сен
 Ёстуғини Гитлер қурчтган
 Одамларнинг кўз ёшида сен.

Қон ичида қутирган жаллод
 Ҳар қишлоқда бир дор қурипти.
 Дорга қараб бораётган чол:
 «Тезроқ кел!» деб кутиб турипти.

Зўр жангларда ёвни тўзғитиб
 Улганларнинг ўзи йўлингда,
 Урмонларга, уйини ташлаб,
 Кетганларнинг кўзи йўлингда.

Номуслари хўрланган қизлар
 Зор йиғлашиб сени кутади.
 Келинларнинг кўзи йўлингда,
 Тез келсин, деб зардоб ютади.

Отасидан жудо бўлганлар
 Сени излар кўчаларда зор,
 Оналари сен деб йиғлаган,
 Душманлардан тортганда озор.

Днепрнинг тошқин сувлари
Шевченконинг ёшидир букун,
Шу дар'ёга келиб чўкипти
Украинада чнқадиган кун.

Белоруснинг қонли бағрида
Бир зўр ёнғин тутаб ётипти,
Элни севган ҳарбир одамнинг
Юрагига минг ўқ ботипти.

Боргил тезроқ, баҳодир дўстим, \
Кун чиқишдан кун ботишга бор:
Тунни доим қуёш қувади,
Қардошларни зулматдан қутқор.

Нафасини ёв бўғиб ётган
Кенг далалар изингга зордир.
Олучазор, мевазор боғлар
Сен бормасанг қора мозордир.

Сен бормасанг баҳор бўлмайди,
Очилмайди боғларда гуллар,
Қарағайлар барг чиқармайди,
Ўрмонларга келмас булбуллар.

Украинанинг далаларида
Лола эмас, кўкаради қон,
Сен бормасанг баҳор бўлмайди,
Бу йил экин экмайди деҳқон

Тезроқ боргил, халоскор дўстим,
Ёвларни қув, дўстларни қутқар;
Эл дилидан кетсин қайғу-ғам,
Баҳор келиб кетганидай қор.

Ев эсидан оғғунича қув,
Қочган душман мағлуб, шармисор,
Қувган одам ғолибдир мутлақ,
Ҳам кетади кўнглидан ғубор.

Кечаларни бўридан арит,
Қундузларни ўғридан халос,
Ев енгилган ҳар тепаликка
Меҳнат ва бахт байроғини ос!

МЕНИ КУТГИЛ

(К. Симоновдин)

Мени кутгил ва мен қайтарман,
Фақат кутгил, жуда интизор,
Кутгил, ёмғир зериктирганда,
Мени кутгил, ёққанида қор,
Атрофингни ҳарорат қоплаб,
Еру кўкни чанг тутганда, кут.
Бошқаларни узатган дўстлар
Кечагина унутганда, кут.
Хат келмасдан узоқ ерлардан,
Юрагингни қилганида қон,
Кутгил, сенла бирга кутганлар
Зериккандан чекканда фиғон.

• • •

Мени кутгил ва мен қайтармен,
Бўлса ҳамки, рангинг за'фарон,
Ёринг қайтмас, умидингни уз,
Деганларга тилама омон.
Майли, ўғлим, синглим, волидам,
Аза очсин мен йўқ туфайли.
Кутабериб сабри тугаган
Еру дўстлар, ошнолар, майли,
Айрилиққа беролмасдан тоб,
Аччиқ-аччиқ ичсинлар шароб.
Кўзларингга тўлса ҳамки, ёш
Фақат сен кут ва айла бардош.

* * *

Мени кутгил ва мен қайтарман,
Улимларни қолдириб доғда.
Иши ўнгдан кепти десиялар
Кутмаганлар мени у чоғда.
Ет туюлар кутмаганларга,
Бундай ажиб толи'инг санинг.
Кута-кута мени офатдан
Омон сақлаб қолаолганинг.
Қандай омон қолганлигимни,
Елгиз сенга айтарман, сирдош,
Кутаолдинг мени сен фақат,
Буюк эди сендаги бардош.

НИҲОЛ

Сен ўтказиб кетган ниҳол
Ўсиб бўйингдай бўлди.
Новдалари барг чиқарди,
Боши гулга кўмилди.

Боғимизда гул кўп жуда,
Жуда ҳам кўп ниҳол бор.
Лекин уни ёрим эккан,
У энг азиз ёдгор.

Қачон сени кўргим келса,
Тикиламан ўшанга,
Кўп нарсалар айтган каби
Қараб туради манга.

Саволимни тушунгандай,
Силкинади у секин,
Соғинибсан бечора деб,
Энтикиб оламан тин.

«Зориқтирмай келсангчи бир
Интизор қилдинг бунча...»
Деб япроқлар тебранади
То чарчаб ухлагунча.

Қуёш чиқиб иситса ҳам
Сендурсан деб ўйлайди.
Тунда ой кезиб ўтса ҳам
Сендурсан деб ўйлайди.

Агар шамол қўзғаб қолса
Титрашади, келди, деб,
Ерга қадар эгилади,
Айтганларим бўлди, деб.

Ноёб йигит, босиб ўт, деб,
Тўкилади йўлингга.
Гул барглари учишади
Тушайин деб қўлингга.

Елгизгина ниҳол эмас,
Бутун боғ изингга зор.
Интизордир сенга тамом
Олмазор, олучазор.

Ниҳол эмас, боғ ҳам эмас,
Мен сенга интизорман.
Кўзларимга суртмоқ учун
Жиндак гардингга зорман.

Мен гуллардан, боғлардан ҳам,
Соғинганман ортиқроқ.
Эртароқ кел, юрак-бағрим,
Евни енгиб кел тезроқ.

СЕВГИ

Бир тутам гул тутиб боқдинг кўзимга,
Дедингким: «Эсдалик бўлсин буни ол...»
Узимни йўқотдим, не дединг менга?
Гутганим гулмиди ва ёким хаёл?

«Бутун ёшлигимиз жангдадир букун,
Жангда ечилмоқда севги қисмати,
Жангдадир йигитлар, жангдадир қизлар,
Ҳавода учади маҳбублар хати.

Агарда қайтмасам шу мендан ёдгор»
Дединг-да кўринди кўзларингда нам.
«Агар севар, бўлсанг унутма зинқор...»
Узун киприкларнинг устида шабнам.

Сенга не керақдир бу ёлғиз қолиш,
Сенсиз ололмасман асло мен нафас,
Улимдан оғирдур сендан ажралиш,
Торгина қалбимга кенг дун'ё қафас.

Орқангдан қолмасдан жўнадим жангга
Қўзи кетган каби қўйнинг изидан,
Гўё қуёш ойни кузатганидай,
Ут бўлиб орқангдан кезмакдаман ман.

Сен оташ ичида урасан жавлон,
Душман қолмасин деб севган элимда.
Мен ҳам қасос олиб тўкмакдаман қон,
Элим ва ёримнинг номи дилимда.

Мен ёвни қираман жангда беомон.
Сени ахтараман бир нафас тинмай.
Бир қўлда қиличим, бир қўлда қурол,
Севгучи қалбимда нола қилар най.

Сенга юборганим оташин бўса,
Енгил шаббодадек учар ҳавода,
Жанг бўлган жойлардан лабингни излар
Ва ба'зан дарбадар кезар самода.

Балки учрашмасмиз биз энди мангу,
Бўсамиз ҳам қолар балки саргардон,
Лекин севишганлар қайтмас ўлимдан.
Лекин мангу қолар икки томчи қон.

Дун'ёда албатта бир ўлмоқ борку!
Ҳеч ажаб эмасдир ўлсак жанг аро.
Ёв блан курашда оқса қонимиз,
Бўлмай эл олдида юзимиз қаро.

Ўлимдан қўрқмаган эрлар қонидан
Жуда табаррукдир қизарса тупроқ.
Уша қон дўстларнинг ёритиб юзин,
Зафар йўлларини қилса ойдинроқ.

Жисмимиз йўқолур, ўчмас номимиз,
Ғалаба тўйида бўлармиз биз ҳам;
Азиз дўстлар блан учрашиб, хандон
Қадрдон элларга қўярмиз қадам.

Гўзал Украина далаларида
Яна аввалгидай табиат гуллар,
Буюк Русиянинг ўрмонларида
Бизларни ёд этиб сайрар булбуллар.

Буғдой бошоғидай кўкка интилиб
Мен шунда тупроқдан кўтарарман бош.

Сенинг қонларингдан ўсар қизил гул,
Ёқутга айланар сойлардаги тош.

Дун'ёни ёритар бизнинг севгимиз.
Иккимиз ҳеч қачон ўлмасмиз асло.
Ёру-дўстларимиз, севган элимиз,
Биздан ризо бўлиб топар тасалло.

•

ЯҚИНЛИК

Йигит урушга кетди,
Орқасида ёр қолди,
Юраги ўт ичида,
Кўзлари хуммор қолди.

Булбул кетди, гул қолди,
Ўртага тушди ҳижрон,
Йигит ҳам соғинади,
Ер бағри лоладек қон.

Кунлар ўтади секин,
Йигит кетади узоқ...
Лекин ёрга туюлар,
Аввалгидан яқинроқ.

Ер фақат хат ёзади,
«Тушимда кўраман» деб,
Йигит ёзар: «сен учун
Жонни ҳам бераман» деб.

Йигит дер: «сен учун ҳам
Евга отар ўқим бор»—
Ер унинг келишига,
Боғини қилар гулзор.

«Мен жангда»— дейди йигит.—
«Сен менинг ёнимда сен».
Унга жавоб ёзар ёр:
«Сен менинг жонимда сен».

Қаптарлар олиб учар,
Икки томон хатини,
Гўё қўшгандек бўлиб,
Икки ёр тоқатини.

.

ЯИГИТ

Кўда парвоз этса лочин, ерга киргай зоғлар,
 Кишнаган от ўтса чўлдан қўзғолур тупроғлар,
 Қонга тўлгай жангга ботир кирса сўлу соғлар,
 Сол қилич ёв бошига, қирғинга келди чоғлар.

Бағримизни қилди қон, ёвдан жаҳонни пок эт,
 Эл чекар доду фиғон, ёвдан жаҳонни пок эт,
 Шер юрак эй қаҳрамон, ёвдан жаҳонни пок эт,
 Зоғ агар қолса тирик олам танин тирноғлар.

Ёвни учратган замон сен эсидан кетгунча ур,
 Ҳам жаҳаннам комига ул беомон етгунча ур,
 Етти пушти бу жаҳондан мангулик кетгунча ур,
 Қилмасанг шундай агар, кетмас кўнгилдан доғлар.

Сен томирлар ичра қон ҳам жонимизга жонсай,
 Келмасанг ҳам уйимизга энг азиз меҳмонсан,
 Ҳам ватанга, ҳам элингга, доҳингга қурбонсан,
 Сен омон келган кунинг ерга эгилгай тоғлар.

Ёвни энгу эртароқ кел, хўп соғиндик ўзимиз,
 Қалбимизда мунтазирдир энг муқаддас сўзимиз,
 Кеча-кундуз интизормиз, йўлларингда кўзимиз,
 Сенга зордир гул, чаманлар, бўстонлар, боғлар.

1943 - 1944

Ж О М

Совет Армиясининг жангч исига

Едга олиб аждодларнинг энг муқаддас номини,
Ўзбекистон сенга тутди бу муҳаббат жомини;
Сталиннинг номи блан сен буни ол қўлингга
Ва лиммо-лим қилиб тўлдир ғалаба шаробини.

.

ШИНЕЛЬ

Ранггинг тупроққа ўхшар,
 Сен ўхшайсан кигизга,
 Бормасдим сени кийиб,
 Ерим бўлажак қизга.

Марғилонда тўқилган
 Йўл-йўл шоҳи беқасам.
 Минг марта яхши эди
 Ичмаганимда қасам.

Лекин сени устимга
 Катта бир ғам кийгизди,
 Синглим, қариндошларим,
 Отам, онам кийгизди.

Сени кийгач йўл олдим
 Қонли жанг бўлган ёққа,
 Тушдим ёшлигим ўтган
 Дар'ёлардан йироққа.

Канал қазган қўлларга
 Автомат милтиқ олдим,
 Кириб янги йўлларга
 Узимни ўтга солдим.

Таққанам белбоғ эмас,
 Қаттиқ камар белимда,
 Ерим тиккан қийиқча
 Қолаберди йўлимда.

Кигиз кийим, сени мен
Ёримга алиштирдим,
Йўлимга қараб қолган
Зоримга алиштирдим.

Тошга бош қўйганимда,
Ястиқ каби туюлдинг,
Ботқоқда ётганимда
Гўё тўшакдек бўлдинг.

Урганиб қолдим сенга,
Еқиб қолдинг танимга,
Пушаймон бўлдим ҳатто,
Кечикиб кийганимга.

Шунингчун бир нафас ҳам,
Сени асло ечмайман,
Доимий йўлдошимсан,
Сендан асло кечмайман.

Агар урушда ўлмай,
Уйимга қайтсам омон,—
Барибир, сени ташлаб
Хўрламайман ҳечқачон.

Уйимнинг энг тўрига
Осаман қилиб ёдгор,
Шоҳи тўн кийганда ҳам
Қарайман такрор-такрор.

Агар улғайса ўғлим,
Кийгизаман унга ҳам.
Тушмасин деб қайталан,
Элимнинг бошига ғам!

РУСИЯ

Русия, Русия, азамат ўлка!
Эй, осмон сингари бепоён ватан!
Тўлдирган чоғда ҳам жаҳонни нурга
Қуёш қучаолмас сени даф’атан.

Шамолдан тез учган поездлар ҳам то
Шимолга етгунча кетади қолдан,
Қишда ҳам жанубга етолмас ҳаттг,
Баҳорда йўл олган сайёҳ шимолдан.

Қаноти толиқмас лочинларинг ҳам,
Неча бор қўнарлар сенда учганда;
Гўёки бир ёниб яна ўчган шам —
Сени қучолмайди яшин кўчганда.

Узун дар’ёлар ҳам камар бўлолмас,
Қўшилиб чулғанса сенинг белиннга.
Дун’ёда ҳечбир халқ тўғри келолмас,
Менинг билишимча, сенинг элиннга.

Бало-офатларни енгиб ўрганган.
Муҳаббатинг улуғ, юрагинг кенгдир.
Сен қардош элларга энг монанд ватан:
Унда уруғлар ҳам халқларга тенгдир.

Невский ухлаган буюк бешикда
Уйғонмоқ ўзи ҳам олий бир ҳавас.
Пушкин пайдо бўлган ҳарбир эшикда,
Навоий шарафи яшар муқаддас.

Кўрганда бўлганман чуқур сукутда
Ленин яшаб турган пичан ўтовни;
Пўлат қиличингни кўрганман ўтда,
Сталин Москвадан қувганда ёвни.

Қаҳратон қишингда, баланд осмонда
Учиб бораётган қуш ҳам музлайди;
Жасур ўғилларинг қор ва бўронда
Жаҳон тақдирига нажот излайди.

Сенинг кўз илғамас майдонларингда
Жаҳаннам кўрқажак жанглари кўрдим,
Бир карра ёв ўтган ўрмонларингда
Кўмирдан ҳам қаро тонглари кўрдим.

Меҳринг қаршисида муздир офтоб,
Лекин офтобингда қорлар эрийди,
Муқаддас қаҳрингга беролмасдан тоб,
Тупроғинг остида фашист чирийди.

Оғир қурол блан солган овозанг
Ларзага келтирар арзу самони,
Сен дар'ё бўйида олиб борган жанг
Тамом ўзгартирар оби-ҳавони.

Ингитлар сен учун жангга кирганда,
Ботирлар осмонда берганида жон,
Кўзидан қон оққан ёвни кўрганда,
Сенинг енгишингга келтирдим имон.

Русия, Русия, менинг ватаним,
Мен сенинг ўғлингман эмасман меҳмон.
Сенинг тупроғингда улғайди таним.
Ҳозирман сен учун бўлмоққа қурбон.

**ҚАМӨЛ ҚИЛИНГАН ШАҲАР
ТЕПАСИДАГИ ОЯ**

Гўзал ой, сенга бир гап
Демакка кўп ҳайронман.
Бемаҳал тўлганингдан
Тоза ҳам пушаймонман.

Бурун сени кўрганда
Очиларди баҳримиз,
Энди кўринақолсанг
Қўзғолади қаҳримиз.

Чунки, биз шаҳримиздан
Чироғни ўчирганмиз,
Уйимизни ҳатто ер
Остига кўчирганмиз.

Безовтадир элимиз,
Юртимизга кирган ёв,
Шубҳа қиламиз, дарҳол,
Бемаҳал юрса биров.

Шаҳримизни ёритиб
Қилганда ёвга ошкор,
Кўзимизга гўёки
Бўласан сиртмоғу дор.

Кумушдай нурларингдан
Тўкилар қора хаглар,
Шу замон тепамизда
Учабошлар калхатлар.

Еввойи ёв қутуриб
Қилар уйларни вайрон,
Улим ёғдирар тинмай,
Бағримизни қилиб қон.

Шунинг учун ҳозирча
Бўлмаганинг яхшироқ.
Шаҳримиз тепасида
Тўлмаганинг яхшироқ.

Уйин, кулги бизда йўқ,
Юракка дард ютганмиз,
Бошимизга ғам тушиб
Шодликни унутганмиз.

Бир нафас ҳам ором йўқ
Ҳаттоки, қурту қушда,
Қизлар эрга чиқмайдн;
Эрлар бўлак ташвишда.

Бир чоғлар тепамизда
Сен бўлганингда пайдо,
Боғларга чиқар эдик
Бўлгани сенга шайдо.

Еримизнинг юзини,
Биз сенга ўхшатардик,
Саҳаргача тикилиб,
Сув бўйида ётардик.

Сендан бошлар эдилар
Қизлар эртақ айтганда,
Қарар эдилар сенга
Ер узоқдан қайтганда.

Уша кунларни қумсаб,
Ухламаймиз тунлари,

Ширин эртакка ўхшар
Уша кунларнинг бари.

Уша кунлар келади,
Уша кунлар кўп яқин:
Эртаги тонг кўринар
Бугунги тонгдан ёрқин.

Ана ўша кунгача,
Тишингни қўй тишингга,
Шунда юзминг қиз блан
Хабар қиламиз сенга.

Унда бутун дун'ёни
Нурга кўмсанг майлига,
Ҳатто кундуз куни ҳам
Кезиб юрсанг майлига.

Унда нуринг тегмаган
Бирорта ин қолса ҳам,
Қаттиқ жанжал қнламиз
Еқангдан тутиб маҳкам.

СЕН ТУГИЛГАН КУН

Букун сенинг туғилган кунриг,
Букун уйинг тўлади гулга.
Нима қилай? Мен узоқдаман,
Хаёл блан тушаман йўлга.

Унтўққизга чиқасан бугун.
Узоқдаман. Йўқ менда тоқат.
Оғир жангга кетаётиб ҳам,
Елғиз сени ўйлайман, фақат.

Сенга томон толпиниб қалбим
Бир қуш бўлиб учар ҳавога:
Мен кетидан қарайман ҳайрон
Икки кўзим тўниб самога.

Эшикка чиқ шу соат сен ҳам,
Мени эслаб осмонга бир боқ:
Юлдуз тўла кўкка бир қара,
Ҳавога сол бир нафас қулоқ.

Етоғингга қўна олмасдан
Парвонадир бир қуш бошингда;
Чарх уради кўкда у танҳо,
Нималардир сўзлар қошингда.

Қутлаш учун келганлар, майли,
Орзуларин айтиб бўлсинлар,
Ҳамма сенга тилак тиласин,
Шароб ичиб маст бўлсин улар.

Шундан сўнгра сен қадаҳ ушлаб,
Хуммор кўзла боққил самога,
Тингла, қушнинг эзгу орзусин,
Қулоқ бергин, майин навога.

Қуш дейдики: «Эй тўлишган қиз,
Жангда юрган ёрингдан салом.
Сенинг учун урушга кетган
Номусингдан, орингдан салом».

Қуш дейдики: «Ёшинг ҳечқачон
Ўн тўққиздан ошмасин асло,
Йигит сени жуда соғинган,
Ёрим — дейди — шошмасин асло.

Ўнтўққиздан ошмай тур. гўзал,
Йигит сендан шуни сўрайди.
Йигит сени меҳр, садоқат
Ва ишқ гули блан ўрайди.

У келади, албат қошингга,
Элга шодлик олиб келади.
Элга шодлик, омонлик ва бахт
Олиб, доврӯғ солиб келади.

Сени тинмай эслайди ёринг,
У доимо содиқдир сенга,
Ўнтўққиздан ошмай кутиб тур,
У лойиқдир муҳаббатингга».

«Шошилма» деб қуш сўзлар яна,
Парвонадир қошингда ҳамон:
«Қизга бундан яхши фасл йўқ,
Ўнтўққиздан ошма ҳечқачон!»

Етоғингга қайтасан сен маст,
Кўрган каби гўёки бир туш.
Менинг қалбим бўлиб кўринар
Сенга шунча сўзлар айтган қуш.

ҒАЗАЛ

На бўлғай бир нафас мен ҳам яноғинг узра хол бўлсам,
Лабинг япроғидин томган-ки, гўё қатра бол бўлсам.
Бутоғингга қўниб булбул каби хониш қилиб тунлар,
Ўпиб ғунчангни очмоқлиққа тонг чоғи шамол бўлсам.
Бўйингни тарқатиб оламни қилсам масту мустағриқ,
Ўзимнинг сан'атимга сўнг ўзим ҳайратда лоя бўлсам.
Сенинг бирла қолиб бу масту-лол оламда мен ёлғиз,
Ўзимни ҳам тополмай, майлига, охир хаёл бўлсам.
Агар боғингда гул бўлмоқ менинг-чун нораво бўлса,
Киминг бор розиман қасрингга ҳаттоким, дувол бўлсам.
Бошим ҳеч чиқмаса, майли, маломат бирла бўҳтондин,
Рақиблар рашкига кўкрак керай, майли, қамол бўлсам.
Кезиб саҳрою водилар етишсам бир висолингга
Фидо жонимни қилдим йўлингга, майли, увол бўлсам.

ИНТИЗОРЛИК

(Жангчиға)

Йўлларингга интизор
Ранглари за'фаронлар,
Евнинг асоратида
Хор бўлган бағри қонлар.

Ерда ётган дон бунча
Кутмайди баҳорни ҳам.
Ҳечким бунчалик кутмас,
Энг суюкли ёрни ҳам.

Ота-она интизор
Соғ-омон келишингга,
Интизор бутун ватан,
Душманни енгишингга.

Сен енгмасанг бир умр,
Дар'ёларда оқар қон.
Сенга ва фақат сенга
Интизор бутун жаҳон.

УЧРАШУВ

Изингни ўпади соғинган ерлар,
Меҳру вафо блан қарайди сенга.
Йўлингга чиқади Барчин келинлар,
Қадим дostonларни солиб эсингга.

Сочлари оқарган, тугаган бардош,
Йўлингга чиқади ранги за'фарон.
Бошини силайсан кўзларингда ёш,
Ҳали қуримасдан чаккангдаги қон.

Фашистнинг бағрини тешган найзангни
Бирма-бир суртарлар ўз кўзларига,
Орёл шаҳри учун сен қилган жангни
Йилларча сўзларлар ёшу қарига.

Изингни ўпади соғинган ерлар,
Меҳру вафо блан қарайди сенга.
Йўлингга чиқади Барчин келинлар,
Қадим дostonларни солиб эсингга.

УКРАИНАНИ УЙЛАГАНДА

(Павло Тичинадан)

Теразамда қават-қават муз,
Осмонда ой сузади сокин.
Оғир, жимжит чўкиб ётар тун,
Уйқу келмас. Вокзалда-ёлғиз

Паровозлар солади шовқип.
Ухлалмасдан қўзғолдим, нега?
Е бомбалар портламоқчими?
Снарядлар дод солмоқчими?

Муз қоплаган теразаларга
Осколкалар ёғилмоқчими?
Ҳеч нарса йўқ. Ва сайёралар
Орасида учмоқда ер ҳам.

О, ватаним! Ичаман қасам,
Қамиш қомат хонимлар қадар
Бежонмассан, менинг волидам.
Налар кечди онанинг ҳоли?

Налар бордир пешонасида?
Йўқ, йиғи йўқ ўғил сасида,
Дуо қилмас гўдак мисоли,
Ёнмоқдадир ғам найзасида.

Украина, оҳ Украина!
Бу тунларда сен ўзинг бедор.
Узинг ғамли, сен ўзинг бемор.
Қора тунда, чақмоқ ўтнда
Янграб ёвга тикмоқдасан дор.

Бутун фикрим — хаёлим сенда.
Украина! Эй эрк қуёши!
Оёғингда ўғлингнинг боши,
Жароҳатинг азоби меъда,
Бошимдадир қайғунинг тоши.

Ахир нега чекмайин азоб?
Тупроғингда туғилган бўлсам,
Эмган бўлсам сутингчи мен ҳам,
Нега бермай азобингга тоб?

Бўлган бўлсанг жонимга малҳам?
Мен ўзимни тутиб олганда,
Аста-секин чиқариб овоз,
Куйчинг бўлиб чолганимда соз,

Ишқинг бирдан ўтга солганда,
Мажнун бўлиб айтган бўлсам роз?
Мен ўйлайман Украинамни,
Ўз уйим деб қилганим йўқ ғам,

Қайғиртирмас кичкина кулбам.
Днепрни, бутун халқимни,
Авлодимни ўйлайман ҳардам.
Хафа бўлма, додимга броқ,

Оғриганда онанинг жони,
Чиқмайдими бола фиғони?
Сенсиз унга ўлган яхшироқ
Ва лозимдир тўкилса қони.
Жим... секинроқ... мени хаёллар

Олиб кетди сенга, онажон.
Ухлалмайман... жимжит ҳар томон.
Фақат тинмай солмоқдадир жар
Паровозлар вокзалда ҳамон.

Қурол ташир улар бетиним,
Танк, замбарак менинг элимга,
Куч ортдириб менинг белимга.
Мен уларни кузатаман жим,
Далда бериб ғамгин дилимга.

Сен ёвларнинг бошини учир,
Эй жонажон даҳшатли қурол,
Одамхўрлар элидан ўч ол,
Жаҳаннамга жонини кўчир.
Ҳаммасига қиёмат кун сол!

Гўдакларнинг недур гуноҳи?
Она, унга нима қилдинг сан?
Сийнасига юлдуз тилинган,
Бокира, пок қизларнинг оҳи
Унга охир бичмасми кафан?

Ана шўрлик бир бола бежон,
Яп-ялонғоч ётипти қорда.
Она блан отаси дорда.
Бу ваҳшийлик бўлган ҳукмрон
Қай замонда, қайси диёрда?

Сен ҳам тутдинг ёвнинг бўғзидан.
Жонини ол, бўғабар маҳкам.
Гўрга кирсин қонхўр, муттаҳам.
То тиз чўкиб ялинмас экаъ,
Ҳеч нарсадан қайтмагил сен ҳам!

Кўнглим шунда топар тасалло...
Осмонда ой сузади сокин.
Оғир, жимжит чўкиб ётар тун...
Кўзларимда уйқу йўқ асло...
Паровозлар солмоқда шовқун.

ШАРҚҚА КЕТГАНДА

(«Эвакуация» сериясидан)

Енғинлар ичидан чиқарди одам,
Бомба ташлар эди фашист бесўроқ.
Гўёки бу дун'ё бўлмиш жаҳаннам,
Кўзларда оташу бошларда тупроқ.

«Қўшнилик расмини бузардинг доим,
Шунингчун кўнглимиз эди кўп ғашда.
Сенингла дўст бўлиб вафо кўрди ким?...
Яхшидир ўлмоқлик сенла курашда».

Хотинлар, эркаклар ғамли, асабий;
Чуваб чиқар эди отлиқ, пиёда.
Уяси бузилган чумоли каби
Чуваб чиқар эди сўнги йўқ пода.

«Сен блан ҳаттоки бир гўрда ётмоқ
Улуғ жиноятдир одамизодга.
Сенда ҳеч ҳаё йўқ. Сен блан иноқ
Бўлмоқчи бўлганлар қолди уятга».

Чуваб келар эди очу ярадор,
Гидамдек тўшалар йўллар узра қон.
Келар агрономлар, деҳқонлар ночор
Қилиб ўзи эккан экинни пайҳон.

Халқумлар қуриган, гангиган бошлар,
Бир қадам тупроқ ҳам эди кўп талаш.
Чуваб келар эди қарилар, ёшлар...
Одам ва ҳайвонлар аппа-аралаш.

Тупроққа беланган, дийдалар нолон,
 Еру осмонни ажратар аранг,
 Қуёшни беркитаоларди тўзон,
 Ҳатто дар'ёлардан чиқар эди чанг.

Бошларда сочлар ҳам оғир сезилар,
 Малол келар эди бир қават кўйлак.
 Оғир сезиларди кўзга киприклар,
 Худди йўлни тўсган қалин ўрмондак.

Биров боласини йўқотиб шайдо,
 Биров жудо бўлган қариндошлардан.
 Юзларча денгизлар бўларди пайдо
 Ота-сналардан оққан ёшлардан.

Бола онасини топаолмасдан
 Кўрар одам тўла дун'ёни холий,
 Она ҳам чирқирар эди тинмасдан
 Инга илон кирган чумчуқ мисоли.

Чуваб келар эди сонсиз-саноқсиз,
 Ҳечким билмас эди қайга борарин,
 Ажабо, шунчалик бола, хотин-қиз,
 Шунча сарсон бўлиб топарми бир ин?

Йўл босар эдилар чарчаб,толиқиб,
 Барчанинг кўзида жиққа-жиққа ёш.
 Куннинг қизиғида осмонга чиқиб
 Уларнинг ҳолига йиғларди қуёш.

Шарқдан Ғарбга эмас, Ғарбдан Шарқ томон
 Оқиб келар эди поёни йўқ сел.
 Сел эмас, оқарди дар'ё дар'ё қон,
 Қон эмас, қон бўлган неча-неча эл.

Қадрдон далалар дея «қаёққа?»
 Савол сўрар эди ёшу қаридан.
 Тупроқ ёпишарди яланг оёққа,
 Экинлар тутарди этакларидан.

Олдиндан кўзғолган қудратли шамол,
Тинмай тўсар эди уларнинг йўлин:
«Қаёққа борасан, шу тупроқда қол!»
Дея тутар эди уларнинг қўлин.

Туғишган дар'ёлар, ошно ўрмонлар
Йиғлаб сўрар эди «айтинг, қаёққа?»
Жавоб айтишликни билмасди улар
«Кетамиз кўз кўрган, бош оққан ёққа!»

«Барибир биз энди қайга борсак ҳам,
Бир бурчак топилар секин ўлгани;
Ва лекин гўдаклар кўзига бир дам
Фашист кўринмаса бизга бўлгани».

«Майли қарамаса ҳечким уларга,
Зорлиқтурса ҳамки ярим парча ноп.
Малол келса ҳамки уй эгасига
Бирдан босиб келган шунчалик меҳмон».

«Бўламиз ҳарқандай хўрлиққа рози,
Ҳарқандай офатга берамиз бардош.
Мос келар ҳарқандай тошу торози,
Ва лекин фашистга эгмаймиз ҳеч бош».

«Наҳотки, йўқ бўлиб кетса шунча қон,
Фашист ҳоким бўлса бизларга, наҳот?
Ҳечқачон, ҳечқачон, ҳечқачон!
Қуёшни енголмас қора зулмот!»

21 ҳ. ОЛИМЖОН

C O C O¹.

1937

1

Она ўз ўглини севади фақат,
 Фақат севадию эртак айтади.
 Ота юрагида аламлар қат-қат,
 Эрта кетадию кечин қайтади.

Ясантирмоқчидир Сосони, лекин,
 Эртага етмайди бугун топгани.
 Она касб этмишдир муҳтожлик мулкни,
 Бугун адо бўлар кеча ёпгани.
 Она бечоранинг ёлғиз меҳри бор.
 Кечалар бахт тилар, тилар узун кун,
 Вояга етсин деб ёнар, интизор,
 Дун'ёни севгига тўлдирса мумкин.
 Тилаклар тилайди, армонлари мўл,
 Лекин дуосини ким қилар қабул?
 Асрлар қайғуси она сасида,
 Не бордир Сосонинг пешонасида
 Асло билолмайди,... Хира нигоҳи
 Шунда чўзилади тоғлиқлар сари,
 Гўёки кўкдаги оппоқ, мангу қор
 Ва'да этган бўлади баҳор.

¹ C o c o — Иосифнинг эркалаб айтилгани. Ешликда ўртоқ Сталинни революцион ишчилар Coso деб ҳам атар эдилар.

2

Нақадар бахтлидир она бечора!
Наҳотки шу ўғил, шу жигар пора,
Шу бир эт парчаси, шу бир қошиқ қон,
Шу чумчуқдай юрак, шу кичкина жон
Ўзига жаҳонни сиғдирар бир кун?
Жаҳондан жаҳонлар туғдирар бир кун?
Наҳотки асрлар, йилларча жафо
Чеккан одамларга шу этар вафо?
Наҳотки дун'ени қуршаб олган тун
Унинг қўлларида топажак якун?
Ва ма'сум онанинг кунни тўлганда,
Бахтиёр бир кунда у, туғулганда,
Сўнгсиз хақирлиқлар, кулфат, азоб, ғам
Денгизига чўккан у ғариб олам
Турмадими экан ўрнидан тикка?
Жаҳон бахти бўлган шу буюк одам
Қандай сиғди экан тор бир бешикка?
Ҳали яланг оёқ ўйнаб юрганда,
Кўз очиб дун'ени янги кўрганда,
Уни кутармиди чигал тугунлар?
Она деб айтишни билмаган кунлар
Унинг юрагида нелар бор экан?
Ма'сум юрагига нелар ёр экан?
Юксак тоғлардаги оппоқ, мангу қор
Сўйлаб берармиди элларнинг зорин,
Олдида бўронлар дард этиб изҳор
Титиб кўрсатарми қуллар мозорин,
Тоғлар, водиларда гўзал Гуржистон,
Уқиб берармиди бир ғамли дoston?

3

Жафо дийдаларга бўлиб қайғудош,
Сосо узоқларга олиб кетди бош.

4

Она кўз тутади, ютади қайғу,
Она кўзларига жаҳон қоронғу,

Сосодан дарак йўқ, қайдадур ўғил,
 Қайси эллардадир, қайлардадир ул?
 Қайга ғойиб бўлди суянган тоғи,
 Қайга ғойиб бўлди ёнган чироғи?
 Муқаддас иштиёқ блан шу муштоқ,
 Тоқати тоқ бўлган шу сочлари оқ,
 Ожиз кўзларига қуюлмасдан тун
 Жигар порасини кўрарми бир кун?
 Сосо узоқларга олиб кетди бош,
 Сосо бахт бергучи, Сосодир қуёш.
 Сосони излайди ҳамма ёқда тун,
 Сосони қувлайди қамоқ ва сургун.
 Она кўзларига тунлар чўкади,
 Она ўртанади, ёшлар тўкади.
 Ҳаммани билади она бечора,
 Ожиз юраклари пора ва пора.
 Фироқ оташида қуяди жони,
 Қуяди жаҳони ва хону мони,
 Йўлга қарайдию... фақат англайди:
 Сососи ҳозирча келаолмайди...

5

Она армонлари кетмади увол,
 Она тилаклари бўлмади поймол.
 Она чеккан озор, она қилган зор
 Ҳақир бир дун'ёда бошлади баҳор.
 Фақир юракларда барг отди кўклам,
 Аччиқ ёшлардаги ғазаб ва алам
 Дун'ени ботирди ўз тўфонига,
 Зулм аҳли қоришди қора қонига.
 Ватанни улғайтди салмоқли йиллар,
 Бахт олиб юксалди миллатлар, эллар,
 Она миясида яшнади чақин,
 Она юрагига кун келди яқин:
 Чуқур бир муҳаббат, меҳр сасида
 Сосо пайдо бўлди остонасида.

Она ҳеч ўртанма, она бўлма лол,
Йиғлаб боққанларинг этилди ҳалол.
Ешликдан фироққа ташлаган ўғил,
Фироқда бағрингни ёшлаган ўғил
Ҳақир инсонларга бахт бериб келди.
Эзилган жонларга бахт бериб келди.—
Бағрига босаркан жаҳондай жонни,
У тамом унутди бутун жаҳонни.
Шу жаҳон олдида жон берса агар,
Она севиарди беҳисоб йиллар.
Қанча ўйлари бор кекса бошида,
Буюк тоғ тургандай, лекин қошида
Бир ҳаё босдию, тамом бўлди лол,
Шундай қизиқ кечди энг бахтли бир ҳол.
Юраги ўйнайди, титрайди лаби,
Улуғ бир дар'ёга тикилган каби,
Унга боққанида кўзлари тинар,
Ўзининг ўғлидан сўзга тортинар.
Она ўзида йўқ, тўнади ма'сум.
Сосонинг юзида юмшоқ табассум,
Тўхтамай кулади, ғамхўр, меҳрибон,
Ениқ кўзларида жувон бир жаҳон.
Онаси олдида, лекин у бир-бир,
Сўзлаб ўлтирмади қилганларини,
Зотан онаси ҳам энди кўпдандир
Яхши билар эди бунинг барини.
Она билардики, энди ҳар наҳор
Бутун Ватан бўйлаб тўлишар баҳор.
Сосонинг ишига бир далил бўстон —
Она кўзларида гўзал Гуржистон.
Шунингчун шод эди, шунингчун мағрур,
Шунингчун ёнарди кўзларида нур.
У силаб онанинг қор сочларини
Йилларча бахтиёр ҳаёт бахш этди.
Сўнгра хайрлашди ва ўша куни
Адо этмоқ учун ўз бурчларини
Пойтахтга қараб, у жўнаб кетди.

БАШАР ҚУЕШИГА

И. В. Сталинга

1937

Мен бир қора тунда туғилдим,
Туғилдим шу он бўғилдим.
Мен туғилиб кўз очган дун'ё
Хароб эди, бузғун бенаво;
Вайронада изилларди ел,
Менга қондош, жондош бўлган эл
Гадо эди, қашшоқ эди, хор,
Қалби тўла нафрат, алам, зор.
Умрида ҳеч шодликнинг сасин
Тинглалмаган, бахт остонасин
Одам бўлиб асло кўрмаган.
Севинч блан ошно бўлмаган
Ўлкада тун кўрарди умр —
Гўшаларга тушмас эди нур.
Мамлакатнинг тожин кийган хон,
Шу ондаёқ бўларди ҳайвон.

Эрк деганлар кўрарди зулим,
Бахт излаган топарди ўлим.
Ҳарбир қонун ва ҳарбир асос
Замирида ётарди қасос.
Ҳар томонда фитна, интиқом,
Қаҳрамонлар кетарди беном.
Бешик-бешик бўлиб тўлқинлар,
Тун устига чўкарди тунлар.
Эл яшарди парча нонга зор,
Бутун ўлка улуғ бир мозор.

Мева бўлмас қуруқ дарахтдан,
Нишон бўлмас мазорда бахтдап.
Гар чиқмаса толи' қуёши,
Силанмаса ғам чеккан боши,
Эл қутилмас ўлим, қазодан,
Қуни чиқмас мотам, азодан.
Ҳаёт топса севинч деган от
Гулга тўлур бутун коинот.
Осмон бўйи тоғда эрир қор,
Қанотини урганда шунқор.
Кўкда парвоз этганда лочин
Жаҳон ёзур унга қулочин.

Инсонликка бўлиб бир қуёш,
Суюклимиз, сен кўтардинг бош!
Асрларча инграган жаҳон,
Ахир келиб сенда топди жон.
Гадоларга сен бердинг ҳаёт,
Номсизларга ўзинг қўйдинг от.
Сен кўрсатдинг ёруғ дун'ёни,
Бутун бўлди етимлар нони,
Сен одамнинг тинглаб сўзини
Булоқларнинг очдинг кўзини.
Умр бўйи бўлган интизор
Элнинг бахти сенда барқарор.
Сен элимнинг кўздаги нури,
Сен элимнинг топган сурури,
Сен суянган буюк тоғимиз,
Сен бизларнинг жаннат боғимиз,
Паноҳимиз, ишончимиз сен,
Омолимиз, қувончимиз сен.
Бахтимизнинг номи сен ўзинг
Саодатга бошлар ҳар сўзинг.
Асрларнинг излагани сен,
Қалб ичида гезлагани сен.
Ерга баҳор лаби текканда,
Колхозчилар чигит экканда,
Қушлар иссиқ томон учкали,

Фарғонага қараб кўчгали
Ватанини этганда канда;
Бухорода чевар Тожихон,
Бахт уйига бўлганда меҳмон,
Ғўза янги чиқарганда бош,
Сенсан уни асраган қуёш!

Сен тоғларни йиққан баҳодир!
Сенинг ўзинг ҳар ишга қодир,
Сен умрлар эл ечалмаган
Саволларга жавоб бергучи;
Сен бир падар, гўдак одамни
Бахтга қараб бошлаб юргучи.
Бутун олам сенинг қўлингда.
Бутун олам сенинг йўлингда.
Қутбларда айтилув отинг,
Осмонларда сенинг қанотинг.
Номинг блан чайқалур кўллар,
Номинг блан гул бўлув чўллар.
Номинг блан йўқолур зулим.
Номинг блан йўқолур ўлим.
Елғиз бахтни ўрганиб башар,
Саодатда доимо яшар.
Сен тарихнинг томирида қон,
Сен оламнинг танидаги жон,
Толиимиз, истиқболимиз,
Жон қушимиз ва омолимиз,
Суюклимиз, бўл доим омон.

1924-нчи ЙИЛНИНГ 21-нчи
ЯНВАРИДА САМАРҚАНД
1938

Самарқандда ўлмаган-ку ул?..

Хотиримдан чиқмас ўша кун,
Хаёлимда жонланар бутун..

Қорда эди бутун бир жаҳон,
Етар эди лайлак қор ёғиб.
Бошларида булут ва осмон,
Турар эди минорлар оғиб.
Ҳоким эди ер ва кўкда қор.
Қорда эди мадраса, минор,
Қорда эди новда ниҳоллар,
Қорда эди майдонга қараб
Чопа-чопа келучи чоллар.
Қишлоқлардан боғлар оралаб
Келучилар усти қор эди.
Ҳали чиммат ичра моралаб
Елучилар усти қор эди.

Зўр ҳаяжон юртнинг барида,
Бир қайғу бор ёшу қарида.
Одам кимни йўқотди экан?
Кимга экан бу оғир мотам?
Ким бағрига ўқ отди экан?
Қайдан келди бунча буюк ғам?
Одамизод қайғирар кимга?
Бу азанинг қаҳрамони ким?
Келганмиди дардларга эмга?

Вафот этган қайси бир ҳақим?
Одам блан зўр майдон тўла:
Бунда бор-ди фаранг, амиркон,
Ўзбек, қозоқ, хитой ҳам бунда,
Бунда эди рус, афғон, юнон,
Ҳаммасининг боши эгилган.
Ҳаммасига зўр мотам келган.
Ҳаммасида, ҳаммасида ғам,
Ҳаммасининг юзида мотам.

Зўр таажуб ичида бир чол,
Ўз ўғлидан қиларди савол:
Ким ҳам бўлди бу одам, ўғил?
Бутун бир юрт кимни кўмамиз?
Самарқандда ўлмаган-ку ул?
Кўрмаган-ку бизнинг халқимиз?
Нега барча дийдасида ғам?
Кўча-кўйни эл босди тоза,
Ҳатто Темур ўлганида ҳам
Бўлмагандир бундай жаноза!

Ленин ўлган. Ундай одамни
Кекса дун'ё бир кўрди, холос!
Тарих билмас бундай бир дамни,
Бундай мотам бўлмагани рост.

Кўп эскидир олам ва унда
Кўп буюклар ўтгандир, броқ,
Броқ Ленин тарих сўнгида
Буюклардан чиқди буюкроқ.
Кўз илғамас қопқора тунда
Ўқиб чиқди олам китобин,
Ва тинглади қамоқ, сургунда
Ҳарбир очнинг қилган хитобин.
Марксдайн зўр бошни топди,
Сталиндай йўлдошни топди.
Бир жанговар элни топди ул.
Қувладилар сургунга, аммо,

Яна қўзғаб янги муаммо,
Русияга қараб чопди ул.

Минг йилларни қийнаган жумбоқ
Унинг ақли блан топилди:
Чирик, қонхўр тузумнинг шучоқ
Эшиклари тақ-тақ ёпилди.
Хароб бўлган хўр бир дун'ёни
Бўронлардан олиб ўтди ул,
Зулмга қарши қўзғолди қони,
Бир ўт ёқиб шу он этли кул.
Йўлга солди ўзи бўлиб бош,
Ва одамга бахт берди ўша,
Очларга нон, кийим, усти-бош,
Ерсизларга ерни ҳамиша.

.
.
.
.
.
.

Ана ўша солди бу гамни,
Ана шуни олди — бу ўлим.
Ленин кетди, бутун оламини
Қайғиларга солди бу ўлим...
Ҳар қанчалик мотам унга оз,
Олам-олам ғам ҳам унга оз...

Қайғи бордир эл қарашида,
Қайғи бордир зўр йўлбошчидан
Жудо бўлган элнинг бошида.
Денгиз каби чайқалар майдон,
Денгиз каби оғир ҳансирар
Тўлқинлардай тинимсиздир жон,
Тўлқин каби юраклар урар.
Қор қуюлар тинмасдан ҳамон,
Қуюлар у кўп, бениҳоя.
Бошлар узра булут ва осмон

1924-нчи йилнинг 21-нчи январида

Солмиш эди оғир бир соя,
Оғир эди қалблардаги зор,
Қуюларди бамисоли қор.

Хаёлимда жонланар бутун,
Хотиримдан чиқмай ўша кун..

ЖАНГЧИ ТУРСУН

1942

Дар'ёнинг ёқасида
Неча кундир борар жанг.
Бугун яна не қилар?
Турсуннинг боши гаранг.

Зўр жангларнинг шиддати
Қилди уни ганг ва лол,
Қўрқиб қолди у, ҳатто,
Қочмоқни қилар хаёл.

Бугун унинг ротаси
Атакага киради,
Лекин жангчи Турсунга
Жон ширин кўринади.

«Улиб кетсам бўлмайди,
Қочганим яхши тезроқ...»
Жангчи Турсун қочишга
Улгуролмайди броқ.

Почтальон онасидан
Келтиради унга хат.
Рота ҳужумга тайёр,
Буйруқ кутади фақат:

Хатни секин очади,
Уни титроқ ўрайди,
Онанинг сўзларидан
Барг каби қалтирайди.

«Уғлим, сендан хушхабар
Келарми, деб кўз тутдим.
Лекин, кўп жойни ташлаб
Кетипти, деб эшитдим.

Шунда бутун танимни
Ендириб, қаҳрим келди.
«Тўхтагил!» деб ҳайқирдим,
Тилимга заҳрим келди.

Қаёққа чекинасан?
Борми кераксиз еринг?
Не учун одам бўлдинг
Келмасанг душманга тенг?

Сенингчун бутун элни
Оғир уят тутсинми?
Сени кўрганда қуёш
Юзини беркитсинми?

Кўчадан ўтганигда,
Ерга қарасинми эл?
Икки кўзингга қараб
Тупроқ тўзғитсинми ел?

Кўзинг тушганда, Аму
Илондек тўлғонсинми?
Зарафшон уятингдан
Янтоқ каби ёнсинми?

Йигит бўлиб, дун'ёда
Шу учун юрганмидинг?
Ўз юртидан чекинган
Ботирни кўрганмидинг?

Халқинг учун тўккали
Йўқми бир қошиқ қонинг?

Ватаннинг тўпроғидан
Ширин эканми жонинг?

Ватандан бошдан оёқ
Қочиб ўтмоқчимисан?
Ўз туғилган ерингдан
Чиқиб кетмоқчимисан?

Сўнг қаёққа борасан,
Қаердан топасан жой?
Саргардон қулни ҳатто,
Топа олмагай худой!

Ет элларда хор-сарсон
Гадоё бўлмоқчимисан?
Қабр учун керак ерни
Қарзга олмоқчимисан?

Уғлим, бу оғир кунлар
Бир кун ўтиб кетади,
Лекин қўрқоқнинг ша'ни
Минг йилларга ўтади.

Шунинг учун жангда мард
Бўлганинг яхши менга,
Қочиб тирик қолгандан
Ўлганинг яхши менга.

Орқангга қарама ҳеч,
Евни бурда-бурда қил!
Агар ўқ текканда ҳам
Олдинга қараб йиқил.

Ўртоқларинг устингдан,
Майли, сакраб ўтсинлар.
Ев агар аждар бўлса,
Ўшани ҳам ютсинлар.

Яна бир дўстингга айт,
Сенинг ёнингда борсин.
Қон бўлган кўйлагингни
Олиб, менга юборсин.

Мен уни бутун элга
Фахр этиб кўрсатаман.
Шаҳар, қишлоқлар бўйлаб
Уни кийиб ўтаман.

Ҳамма десин: «Бу ўтган
Бир ботирнинг онаси,
Ватан учун ўлипти
Унинг ёлғиз боласи...»

Рота жангга киради,
Турсун бошида зўр юк.
Дун'ёда ҳеч сўз борми
Она сўздан буюк?

Милтигини кўтариб
Боради Мажнун каби,
Она сўзларин айтиб
Пичирлаб турар лаби.

Бирдан бошланган ҳужум,
Она сўзини дейди.
Оёғи остида қум,
Она сўзини дейди.

Уқларнинг йиғисидан
Учар она фар'ёди,
Бомба портлашларидав
Эшитилади доди.

Лойланиб оққан дар'ё —
Ованинг кўз ёшидай.

Бошин эгиб дарахтлар
Турар ғамгин бошидай

Она оғир ва хафа
Кўринади Турсунга,
Кўзини очолмайди
Боқа олмайди кунга.

У найза санчишади,
Санчийди олға томон.
Ўлим нима билмайди,
Кўринмас кўзига жон.

Немиснинг ўлигини
Босиб ўтиб боради.
Найзага қалпоғини
Осиб ўтиб боради.

Ҳамон чопиб боради,
Ва лекин кўкраги қон,
Оғриқни ҳеч сезмайди,
Сра қилмайди фиғон.

Минг еримдан тешсанг ҳам
Энди қўрқмайман, дейди.
Ичган блан қонингга
Асло тўймайман, дейди.

Ут ёнган кўзларига
Тикилган каби ҳамон
«Тўхтама!— дейди она,—
Чоп,— дейди,— олға томон!»

Оғайнилар, ўртоқлар,
«Санч!» деганга ўхшайди.
«Тўғрингдаги фашистни
Янч!» — деганга ўхшайди.

Найза санчар маст каби,
Найзаси қипқизил қон,
Қўлдаги милтиғи қон
Ва кийган кийими қон.

У, ерга йиқилади,
Уқдай учиб бораркан.
Тоғдай оғир қулайди,
Қуш сингари енгил тан.

Танидан булоқ каби
Тинмай қон тирқирайди.
Тирсагига тиралиб
У атрофга қарайди.

Анча узоқ кетипти,
Фашист ҳам бўпти тамом
Уфуқ ҳам қизарипти,
Қуюлабошлапти шом.

Жангчи дўстлари энди
Дар'ёдан ўтмоқдалар.
Барчаси тўпланишиб,
Кўприкни тутмоқдалар.

У жуда хурсанд бўлиб
Тупроққа қўяди бош.
Бошлари қипқизил қон,
Гўё ботучи қуёш.

Улдими, ухладими?
Энди барибир унга.
Уйқуси ўлим каби,
Улим ўхшар уйқуга

Эркаланиб ётади
У Ватан тупроғида,
Еш бола ётганидай
Онанинг қучоғида.

РАКСАНАНИНГ КҮЗ ЕШЛАРИ

1944

Кичкина бир тугунчак
Раксана қўлларида,
Айланади қуюндак
Шаҳрихон йўлларида.

Кезар тинмай дарба-дар,
Ҳеч кимга айтмас аҳвол;
То шомдан тонгга қадар
Давом этади бу ҳол.

У тинмасдан қийшиқ, тор
Кўчаларга киради.
Топгандек яна озор
Чўлларга югуради.

Қўлида бир тугунчак,
Қаттиқ босган бағрига.
Сўйлагил, эй келинчак,
Бунча чопасан нега?

Гоҳ сойда, гоҳ кўчада,
Кезиб нелар қиласан?
Бу зимзиё кечада
Нималар қидирасан?

Лекин ҳечбир гап кирмас
Раксана қулогига.

Чопади, олмас нафас,
Боқмас сўлу соғига.

Қўлида бир тугунчак,
Уни яширмоқчимми?
Ё бир умр қуюндак,
Дарбадар юрмоқчимми?

Уни ҳеч ким кўрмайди,
Ҳамма ундан беҳабар.
Барибир тополмайди,
Излаганда ҳам агар.

* * *

Қаттиқ уйқуга қониб
Ётади тун қучоғи;
Сора сачраб уйғониб
Кетади саҳар чоғи.

Оғир қисиб нафаси
Чиқади ташқарига:
Раксананинг хонаси
Очиқ ётипти, нега?!

Хонада йўқ ўзи ҳам.
Сора тамом бўлар лол,
Ҳамма сир унга мубҳам
Келтиради зўр малол.

Не воқиа ўтипти?
Бу нима гап, бу не ҳол?
Қаёққа ҳам кетипти,
Бизнинг мусофир меҳмон?

Гангиб қолдими боши?
Шўрлик қолди қаёқда?
Йўқ-ку ҳеч қариндоши,
Юрти ҳам кўп узоқда!

Ва ёки ўртамизда
Емон бир гап ўтдими?
Ёки айб кўриб бизда,
Уйни ташлаб кетдими?..

...Е соғиниб элини
Бўлдими юраги қон?
Ажабо, қайга кетди,
Бизнинг мусофир меҳмон?

Сора бутун ҳавлини
Турғизади оёққа,
Ҳаммаси Раксанани
Чиқишар изламоққа.

* * *

Ниманидир излайди
Раксана ҳамон тинмай,
Майин-майин бўзлайди,
Кўнглида бир ғамгин най.

Ариқ, жарлардан ошиб,
Қарайди деволларга.
Юра-юра адашиб,
Суянади толларга.

У билмайди не гаплар
Ҳавлида ўтганини,
У билмайди қўшнилар
Уйғаниб кетганини.

Сора кўтариб ғавғо
Чиққанини ҳам билмас.
Дун'ёда ўзни танҳо
Сезади у шу нафас.

Қўлидаги тугунчак
Унга энг зўр қадрдон.

Дун'ё, ҳазина, чечак—
Бари бир пул шу замон.

Суяниб букилади
Дала оғочларига.
Тонг нури тўкилади
Паришон сочларига.

Турар ҳечнарсга сезмай,
Оғир қарашлари ҳам.
Тик турар ғам қушидай
Ингичка қошлари ҳам.

Кипригини ҳўл қилган
Шабнамми ва ёки ёш?
Жувонга нима бўлган?
Ким экан унга йўлдош?

Не алам босган уни?
Улфат бўлган қандай ғам?
Бағрига босганини
Кўра олмас қуёш ҳам.

* * *

Оҳ, Раксана, бағрингга
Нимадир ул босганинг?
Не мушкул иш бошингга
Яна ёғилди санинг?

Бу ёлғиз—танҳоликни
Топдинг қайси китобдан?
Яширасан нимани
Ҳаттоки офтобдан?

Сенинг учун шу қадар
Азиз бўлган нима у?
Нега лабларинг титрар?
Ҳамроҳинг қайси қайғу?

Наҳот одамизоддан
Уни шунча яширсанг?
Кечиб бутун ҳаётдан
Тунларда якка юрсанг?

Ва сен учун наҳотки,
Бир сирдош топилмади?
Сўйлагали дардингни
Бир йўлдош топилмади?

• • •

У, атрофда бир овоз
Эшитганга ўхшайди.
Қалб ипларини бир соз
Хўп чертганга ўхшайди.

Маст каби қарайди жим,
Нотаниш қишлоқларга.
Кетиб хаёли бир зум
Анча узоқ ёқларга.

Йўлга тикилар экан
Кўзи тамом тинади,
Жондан ҳам ортиқ севган
Элини соғинади.

У элни эслаганда
Қисилар нафаслари.
Торайган бўлиб яна
Қалбининг қафаслари.

Хонадонига бирдан
Фашист бўлганда эга,
Партизанликда қолган
Эри келар ёдига.

Утади кўз олдидан
Кўкка чиққан тутунлар.
Кичкина Вова блан
Қишлоқдан чиққан тунлар

Эй, онам кўмилган ер,
Нега бунча йироқсен?
Қул бўлсанг ҳам барибир
Мен туғилган тупроқсен.

Эй ўғлим туғилган эл,
Қандай қилай соғинсам?
Етармидим мен енгил
Хаёл қушидай бўлсам?

Лекин мен етолмайман,
Бошимга тоғ йиқилган...
Ҳеч нарса деёлмайман
Бу кеча... Вова... ўлган...

* * *

Оппоқ тонг туманида
Қимлардир изғишади.
Қўп сирлар гумонида
Баланд-пастга тушади.

Раксанани излашар —
Улар олдида Сора.
Жонсарақча сўзлашар
Қилиб минг хил ишора.

Қаерда ҳам қолди, дер
Бизнинг мусофир меҳмон?
Ҳаммаси ҳам афсус ер,
Тополмасдан бир нишон.

Чарчамай изламоқдан,
Сора ичади қасам,
«Таом ўтмас тамоқдан
Раксанани топмасам».

* * *

Раксана кўзларини
Тикади тугунчакка.
Еш ювиб юзларини,
Доди чиқар фалакка:

«Сени мен қандай қилиб
Тупроққа топширамен.
Сўнгра тириклай ўлиб
Қандай қилиб юрамен».

Сойнинг катта тошига
Бош уриб сувлар куйлар.
Раксананинг бошига
Келади минг хил ўйлар.

Уни босар талваса,
Яна ортади зори:
«Бу ерда қайда бўлса
Християн мазори».

Мусулмонлар боламни
Кўярми ўз ерига.
Е тақдир, мунча мени
Улоқтирдинг сен нега?

Раксананинг лаблари
Нималардир пичирлар.
У, мозорга киради,
Кўнглида қанча сирлар.

* * *

Қаршисига мозордан
Пешвоз чиқади бир чол,
Қошлари ҳам оқарган,
Кўкрагига соқол.

Қўлида бир тугунчак,
Раксана турар титраб,
Тили тутилган андак,
Лйтолмайди бирон гап.

Салом,— дейди,— жон қизим;
Ерга эгилади чол.
Бир нарса сезгандай жим
Ва бермас ҳатто савол.

«Боламни ол, отажон,
Муқаддас мозорингга;
Билки, келдим, бегумон,
Паноҳ тутиб мен сенга».

Чол йиғлайди, милдираб,
Кўзидан келади ёш;
Киприқларида кўлоб,
Тугалар сабру бардош:

«Билсанг, менинг ҳам ўғлим
Қолди сенинг ерингда.
Бор менинг ҳам бир қабрим
Сенинг севган элингда.

Бу уруш кўп халқларнинг
Озорини ҳам қўшди,
Тақдирини қилди тенг,
Мозорини ҳам қўшди».

Болани икки қўллаб
Оҳиста олади чол.

Гўёки чанқаб, чўллаб
Хўп ўпади бемалол.

«Бу тупроқ энди сенга
Она қизим, ёт эмас.
Украинани ҳам менга
Ҳечким бегона демас».

Кўз ёши булоқ-булоқ
Чол нимадир ўқийди.
«Е омин, энди тезроқ
Душман йўқ бўлсин» — дейди.

* * *

Бир тўда одам блан
Бўлиб тоза овора.
Мозор бошига бирдан
Етиб келади Сора.

Раксанани бу ҳолда
Кўриб қолади ҳайрон:
Зўр изтироб бор чолда,
Йиғлар мусофир меҳмон.

Сора ўзини билмай
Раксанага ташлайди.
Ҳамма ўзин тутолмай,
Бирдан йиғлайбошлайди.

Йиғи-сиғиларини
Эшитмайди ёш гўдак.
Ва юмиб лабларини,
Етади гўё чечак.

Чечак эмас у асло,
Очилмаган бир гунча,
Уни урипти бало
Гул бўлиб очилгунча.

Етади манглайи кенг,
Жон йўқ киприкларида,
Қимирлаш йўқ боланинг
Момик билакларида.

Етади у беозор,
Езиб қулочларини.
Фақат шаббода зор-зор
Тарайди сочларини.

Раксана қарайди-да
Ҳасратлари ошади.
Тонг қушлари ҳавода
Учишиб йиғлашади.

Вовани қўядилар
Улар қора тупроққа,
Сўнг яна бошлайдилар
Увуллаб йиғламоққа.

Уларнинг бошларида
Учади кўп кабутар,
Раксана ёшларида
Акс этади бехатар.

О, Раксана, эй санам,
Ютнинг заҳар-заққумлар,
Осиёда бўлди нам
Ёшларингдан кўп қумлар.

Ажаб эмас безавол
Бу қумларда гул унса,
Манзил топса бемалол
Ҳаёт қушлари қўнса.

* * *

Қоронгилик йўқолиб,
Тонг тамом ёйилади.

Дун'ё нур ичра қолиб,
Қуёш блан тўлади.

Одамлар уйларига
Қайтишадилар шунда;
Ва гўёки ҳеч нарса
Утмагандай бу тунда.

КОМСОМОЛ КЕЛАДИ

1929

1

Кун қизиқ,
Ҳарённи ўт босган,
Аланга юзларни ювади.
Райкомга улашган кўчадан
Комсомол қўшини келади.

Бир аскар сингари кийинган,
Маҳкамлаб боғлаган белини,
Шу куннинг бахтила севинган,
Англаган ва севган йўлини.

Ҳарбири юракли ва дадил,
Оловдан, тўфондан қайтмайди.
Ҳарбири баҳордай кулган дил,
Ваҳмага ўзини отмайди.

2

Зўр қўшин райкомни тингларкан.
Қайнайди, тўлқундай тошади.
Оловли юраклар қўшиғи,
Минорлар бўйидан ошади.

— Тинглангиз, биз темир сафлар-ла,
Уруш — жанг қўйнига кетамиз.

Еш, пўлат кучларни кўрсатиб,
Шу қизил шаҳардан ўтамиз.

3

Мусиқа ўйноқи оҳанг-ла
Ел каби шаҳарни ўйнатди.
Кенг шаҳар, денгиздек тебраниб,
Тўлқинни бағридан узатди.

Очилди казарма қучоғи,
Ут танли ўғиллар, қизлар-ла,
Цўғ каби порлаган юзлар-ла,
Яшнади бу кураш ўчоғи.

Биз, бекор туришни севмаймиз,
Дарвишдек паришон кезмаймиз.

Биз кучли. коллектив, йигилиб,
Ўйинни, кулгини бошлаймиз.
Ҳарна бор, даврага ташлаймиз-

4

Биз энди казарма қўйнида,
Учинчи кечани кутамиз.
Иҳтимол, саҳарни яшнатиб,
Курашга, жабҳага кетамиз.

5

Қўнгиллар кечадек тинчланиб,
Ёзилиб, барқ уриб ухларди.
Шу'лалар боқарди учланиб,
Кенг сарой мадорсиз, мудрарди.

Штабдан бир сигнал чалинди,
Маконни ёвларми босгандек.

Е тилак эрини осгандек
Шошилиш, бир ғавго ўйнади.

— Тур,

Қўзғол,

Ухлама!

Бу онанг эмас:

— Ухла,

Тинч ёт қўзим,

Роҳатлан,—

Демас.

6

Биз ҳозир кўчани тўлдириб,
Самарқанд шаҳридан чиқамиз
Уйғотиб, борлиқни кулдириб,
Ленин кўчасидан кечамиз,
Ердаги олтин соч ва порлоқ,
Юлдузлар нурини ичамиз.

Шаҳар ҳам у юмшоқ еллар-ла,
Танларни эркалаб қўяди.
Булутлар бағрида ой, секин ..
Хаёлли...
... ва оғир кезади.

Юлдузлар бир лахча ўт каби,
Ҳарёнла қизил хат яратиб,
Ва ба'зан учқунлар таратиб,
Қўқларда балиқдек сузарди.
Ўнг томон, тоғлар-ла гердайган,
Узоқда Зарафшон оқади.
Мавж уриб, кўпириб, кўриниб,
Қуёшдай ялтираб боқади.

Сўл томон: ям-яшил кийинган,
Япроқлар ўйнашиб ётади.
Уларга шаббода бир қўниб,
Сийпалаб, аллалаб кетади.

Тоғларга «қизиллар» беркинган,
Сездирмай эмаклаб шувади.
Чумоли сингари ўрмалаб,
Тоғ қизи — какликдек йўрғалаб,
Ҳарбири зафарни севади.

«Душманлар» сўл-ёқни ўради,
Уларга тез олов ташлангиз.
Уқларни дўл каби ёғдириб,
Газлардан бўронлар бошлангиз».

Сел каби тўсиққа берилмай,
«Душманлар» босишиб келади.
Қуюндек довриқла чуволиб.

· · · · ·
· · · · ·

Қўмондон ҳайқирди шер каби:
— «Олингиз дўппини бошлардан,
Ҳой, кўкрак кўтаринг тошлардан» —
Тинмасдан ўйнарни лаблари.

7

Қишлоқнинг майдони лиқ тўлган,
Юраклар курашга тепади.
Қуёшнинг тиғида терлаган,
Танларни кўйлақлар ўпади.

— «Шу тоғлар, тошларга бош қўйиб
Англадик кўп мубҳам сирларни.
Тўлқинли дostonлар, биз туйиб
Оқиздик қуёшда терларни.

Шу пўлат кучлар-ла ҳарон биз,
Еш, қизил Ватанни сақлаймиз.

У ўтли қўмондон сўзлари
Қалбларга ўрнашиб қолдилар.
Курашнинг у олов юзлари,
Дилларда янги соз чалдилар.

МУСТАҚИЛЯИК БИЗГА БЕРИЛГАН

1931

Гриша,
Бу ерга
Унбир йил бурун,
Урмон
кесиб ўскан
Қишлоқдан келган.
Қийин бўлган турмуш,
Умр кечириш;
Қийин бўлган
Қимсасизга
Яшаш,
Кураш,
Иш.
Қийин бўлган
Қишлоқ сўрган
Бир бой қўлида,
Еш умрининг
Қирчиллама,
Бўйдоқ йилларин,
Азоб ютиб
Беҳудага,
Бўшга
кечириш.
Лаззатин
Тотмайин
Ҳаётнинг бир кун,

310.

Қолган кетда
Зумрад қишлоқнинг
Кенг қирлари,
Силлиқ сойлари.
Қолган кетда
Жингалак сочли
Еш қизлари,
Тўлун ойлари.
Қолган кетда
Кесилмай ўрмон,
Қолган кетда
Кўролмайин жон.
Қолган орқасида
Кунлар,
Кечалар,
Олиб кетган узоқларга
Поездлар уни.
Тўплаб кўкрагига
Эркаклигини:
«Кел,
Қўй энди,
Ташлаб кетаман шуни» деб.
Халтасин
Елкага қўйиб,
Чиққан қишлоғидан
Гриша туни.
Олиб кетган
«Хув!» деб бошини
Оқизиб кўзлардан
Йиғи, ёшини.
Қолган орқасида
Кунлар, кечалар;
Қолган
Юлдузлари
Тўниб...
Ойлари
Сўлиб...

Салқин ўрмонлари Сочини юлиб...
Юрган шаҳарларда Гриша шунда.
Бир неча кун Хизмат оқтарган.
Тополмаган, Иш қийин бўлган.
Кўчалар — тор, Бинолар — юксак,
Трамвайлар, Машина,
 Мотор,
 Қайноқ турмуш
 Тез оқаётир.
Хафа бўлган яна, Гриша,
«Нега келдим, Шу шаҳарига?!
Пўловчисиз, Ҳамроҳсиз, ёлғиз
Нега чиқдим, Шу сафарига?!»
Ҳайрон бўлган, «Қайга борсам» деб!
«Бошларимни Қайда ёрсам» деб.
Ахир топган Завод эшигин,
Кирган секин, Қўрқиб, тортиниб,
Қараб турган — «Хизмат борми?» деб.
«Қонларим кўп, Кучим яхши,
 Ишлайман итдай. .

Урмонларни
Кесиб ўсдим;
Худди бургутдай».

Қабул бўлган
У кун заводга,
Бир неча ой
Эшик шипирган.
Урганалмай завод куйига
Қанча кунлар
Хўмрайиб юрган.
Ургатганлар
Уни ишга. заводга.
Ургатганлар
Машин бурушга,
Ургатганлар
Завод ичида
Моторларга
Тегмай юришга.

Қийин бўлган
Ишга ўрганиш,
Машинларни
Бузиб ташлаган,
Урганалмай
Хафа ҳам бўлиб,
Вақт бўлган-ки,
Кўз ҳам
Ешлаган.
Кечкан кунлар
Шундай кўнгилсиз;
Бир-икки йил
Шундайин ўткан.
Ба'зан қишлоқ эсига тушиб,
Упкалари
Тўлиб ҳам кетган.

Мана,
Бу кун Гриша бошқа,
Бошқа одам бўлган;

Хатли,
Саводли,
Уй кўрган,
Уғилли...
Хотин — ишчи...
Уғил мактабига кетади,
Орқасидан қараб,
Изига тўнғач.
Кечмишлар
Саф тортиб ўгади.

Кетда қолди
У қора кунлар.
Кетда қолди
Очиб, битлиқиб...
Кетда қолди
ўлиб, сарғайиб.
Битлар
Вабо каби
Босган он.
Кетда қолди
Йўқолиб, ғойиб,
Хаста кулбалардан
Тарқалган фиғон.
Илишликка
Жанда топмайин,
Яланг оёқ
Йил ва ой сайин
Сотиб томирини,
Сотиб қонини,
Сотиб соғлигини,
Сотиб жонини,
Бир парча нон учун
Югурган тунлар
Шундай енгилдилар,
Бир-бир битдилар.

* * *

Гриша
 Бу кунда
 Гигант АМОнинг,
Станок бошида туради.
Шу гигант,
 Азамат,
 Зўр қурилишнинг
Наш'а, қизилляги
 Юзга уради.
Заводни қурганлар ичида,
 Гриша
 Тинмасдан ишлаган,
Қеч демай,
 Тун демай,
 Чарчадим демай,
Қарбир винтни,
 Қарбир моторни
 Асраган,
 Тишида тишлаган-
Гриша
 Тузилган
 Зарбдор тўданинг,
Штурм чоғида
 Олдида юрган.
Кўз юммайин узоқ кечалар
 Станоклар бошида турган.

* * *

Мана бу кун
 Катта штурм;
Упирилишга
 Ҳамла қиламиз.
Уят-доғи
 Тушган юзларни
Катта ҳужум блан
 Ювамиз.

Бир мушкул,
Тоғ каби
Босмоқда елкадан:
Эритиш цехининг
Печлари
Қўйилган мўлжалда
Битмаган.

Цех учун берилган
Муқаррар план.
Узининг номусин
Оқлаб ўтмаган.
Етмаган — куч,
Етмаган — ишчи,
Ишсизлар шаҳарда
Ҳеч топилмаган
Шундай шаҳар.
Шунча кенг жойда
Битта ҳам бўш одам бўлмаган.
Инженер оз
Техниклар камчил,
Устоз одамларга
Муҳтожлик катта.
Бутун корхоналар
Яна бир марта
Бошдан оёқ
Бир-бир титилди.
Бутун заводларга
Ишчикуч сўраб,
Шошилинич
Мактублар битилди.
Телеграф симлари
Чарчади,
Хабар қила-қила
Ҳар ёққа.
Исиб,
Қизиб кетди телефон.
Жавоб келди

Ҳар ёқдан бу кун.
«Бизда йўқ ортиқча,
Бекорчи одам,
Ҳамма банд,
Иш — ҳадсиз,
Қаҳат ҳар қалам»
— Шторма!
— Ҳамла!
— Ҳамла
Упирилишга!
Ҳамма
ёрдамга!
Олдин юрди
Гриша шунда...
Уртоқларни
Ишга чақирди.
Кечалари заводда қолиб.
«Ҳужум!»
«Ҳужум!»
Дея бақирди.
Шторма,
Ҳамла,
Мусобақа!!!
Кучларни тўплашиб,
Ушлашиб бирга,
Зарбдорчилик
Юлдузи кулди.
Бутун завод,
Зарбдор тўдалар,
Азамат кучларни
Чўянга бўлди.
Эритиш цехининг
Темир печлари,
Пўлатларни
Ишга ташлади.
Пўлатларни
Мумдек эритиб,

Эриган чўянлар
Оловларида
Социализм
Қуя бошлади.
Олдин борди
Гриша
Шунда.
Олдингилар
Сафида туриб.
Кулди шунда
Ибрат байроги,
Илғорларнинг
Кўксида юриб.

* * *

Шунинг учун
Гриша бу кун,
Қизил нишон олган,
Кулади.
Кўкрагида
Меҳнат қаҳрамонининг,
Меҳнат иссиқлиги
Уради.
Заводга келганлар
Гришага
Қаттиқ тўниб қолади.
Гриша
Узининг зўр наш'асини
Келганларга
Сўйлаб олади:
«Бузилса бир винти
Шу машинанинг,
Шундай бир қора кун
Юзага келса,
Бу бўлса
Капитал Америкасида,
Бўйнидан ишсизлик
Бўғизлаб турган,

Эртаси қоронғи
Бечора ишчи —
Неча кун
Инженер кутади.
Биз бўлсак,
Ўзимиз қурамыз.
Ўзимиз тузатиб юрамыз.
Орзунинг,
Тилакнинг,
Кучнинг борича,
Ишга солишликка
Қудрат етади.
Шунинг учун
Ҳар куни
Бизнинг ирода
Борганча
Кенгайиб кетади.
Мустақиллик
Бизга берилган!
Ҳавасни,
Қувватни,
Бутун мурувватни,
Ўзимиз
Меҳнатга оламыз.
Ўзимиз,
Шу ишнинг меваларини
Социал юракка
Соламыз.
Сталиннинг исми — бизники,
Доим бизга
Ишонч беради.
Қийинликлар
Елкага чиққан
Кунларда
Кўкракда порлаб туради.
Шу исмдан
Йигитлик олиб,

Мустақиллик бизга берилган

Биз тагин

Илгари юрамиз.

Ҳар нафасда

Уни ёд қилиб,

Янги дун'ёларни

Қурамиз,

Ҳ. ОЛИМЖОН

ШОҲИМАРДОН

1932

I

Салқин шамол,
Бирдай елпиб-елпиб турадир;
Салқин шамол, бирдай елпиб,
Ҳилпингучи байроқчани кўзга урадир.
Шунда — қабри... тоғ бошида бўлган қурбоннинг,
Энг қайнаган нафасида тўхтаган қоннинг
Ранги блан бўялган байроқ
Тоғ бошида елпиб турар Шоҳимардоннинг.

Кўз олдига қутирган бир тарих келадир:
Кўринадир интиқомнинг қонли лавҳаси:
Шоҳимардон муштумзўри, бойи, мулласи—
Улаётган наслларнинг қора тўдаси,
Аччиқ заҳар тўкиб, совуқ куладир.
Тоғ бошида қонга ботиб, шоир ўладир.
Тоғ бошида бир умрга паймон тўладир.

Утган кунлар эсда бор ҳали:
Тўхтамасдан, чанг чиқариб, отлар ўтадир,
Тебранишиб соявонлар ўтаберадир.
Нафас олмай муздай суви Шоҳимардоннинг
Ваҳший куйларига тошлар ўйнатиб,
Доим, шовқин блан кетаберадир.
Утган кунлар эсда бор ҳали:
Дилдор табиати, соф ҳавосида,
Мармар сувларида Шоҳимардоннинг,
Бир парча нон учун, зор бўлган инсон,
Тақдир ёзмишига ис'ён қиладир.

Ис'ён қиладилар: бутун умрга
Куйдор ариқлардан кечалмаганлар;
Ис'ён қиладилар: Шоҳимардоннинг
Даво сувларидан ичалмаганлар.

Утган кунлар эсда бор ҳали:
Гўзал табиатли Шоҳимардонни,
Ваҳмга, ўлимга, қоронғилиққа,
Ургимчак уйига чирмаб ташлаган,
Дўзах ваҳми блан сўрабошлаган
Қора юракларга, ифлос кучларга
Отларга ортилиб, арава тўлиб,
Текин, беҳудага ҳаёт келадир.
Ваҳмга, ўлимга ўралган жонлар,
Нажот ахтаручи нажотсиз қонлар,
Чирик дарахтларга, қурук шохларга
Алам бойлаб, йиғлаб, сиғиниб,
Йўқ илоҳ олдида ҳайкалдек тиниб,
«Шунга ҳам шукур!» деб бўйин эгадир
Ўзни шўрли билиб, кўп пешоналар,
Сассиқ бурчакларга, мазор бошига
Қора чироғ ёқиб, ерга тегадир.
Қора зулукларнинг остонасидан
Тупроқ олиб кетиб, бахт қидирадир
Бир кафт тупроқ блан барча фалокат,
Барча шўрликлардан чиқмоқ бўладир.

Шундай қилиб, қурийдир ҳаёт,
Шундай қилиб, мардикор, батрак
Ажрамишдир парча нонидан.
Ўз уйига ўзи бўлиб ёт,
Ажрамишдир сўнг чопонидан;
Шундай бўлиб, тиланчи, абгор,
Шундай бўлиб, оёқ ости, хор;
Қамчи тегларида бутун ни'матин...
Барча гўзалликни яратган шоир
Ўқиб эшитмайдир ўз ғазалини.

Қорā кунлар эсда бор ҳали:
Сойларнинг сувлари ўйнаб оқадир.
Юлдуз кўринадир тоғ тепасидан,
Юлдуз нури блан йўл ёритадир,
Дар'ё ёқасидан, сойнинг пастидан.
Мана шоир!
Қоронғилиқ босган жойларни
Юлдуз бўлиб ёритмоқчидир.
Ургимчак қийнаган пок юракларнинг
Дарди, аламини аритмоқчидир.
Эртага: ўн йиллаб эзилган батрак
Бир йўласи колхоз бўлмоқчи;
Уни эзганларни ўзи тугатиб,
Ниҳоят, инсондек ҳаёт қурмоқчи:
Эртага ўлимдан қўрқмасдан Сарви;
— «Паранжимни ташлайман,—
Дейдир —
Зор қолсин сифиниш тупроққа, тошга,
Майлига,
Мозорлар ғижиниб кўрсин,
Бошимда ўлимдан қоровул турсин,
Янги ҳаёт бошлайман» — дейдир.
Эртага, пионер авлиёларнинг
Аламларин йўқотмоқчидир;
Мактаб тепасига, клуб бошига
Қизил байроқ ўрнатмоқчидир:
— «Эртага, барчамиз, тоғ тепасида
Қўрқмас юракларга байрам қиламиз,
Қақроқ саҳроларга, чанқоқ ерларга,
Сувлар чиқарамиз, ҳаёт берамиз!»
Қоронғи кучлари Шоҳимардоннинг,
Заҳак деворлари ўлим сезадир.
Юксак тоғларига зилзила берган
Янги бир оҳангнинг кучи кезадир.

Деворлар тагида гап чўзиладир:
Шивир-шивир, фасот, иғво, ғаш!

Карахт қуртлар хуруж қиладир:
Қора қанот ёйиб фитна, ўч алдаш,
Эй, сен шоир, эй Ҳакимзода!
Эй, юраги дард блан тўлган!
Қора кучлар, авлиёларнинг
Чироғини ўчирмоқ бўлган!
Бутун ғазаблари карахт кучларнинг
Сўнги хуруж блан талваса қилди:
— Қон! — дея
Қўзғолган қора аломон,
Улучи ўч блан жаҳлга минди.

Тоғлар тепасида қуёш тўладир,
Яшнаб етиладир, ёйиб куладир.
Ўйчан кўзлар блан қадам ташлаган,
Тоғ бошидан,
Шоир тушиб келадир;
Куннинг қизғинида, ҳур-ҳур шаббода...
Тоғ бошидан, тош қиррасидан,
Олдидан, орқадан, чапи-ўнгидан
Ўлим уни ўраб оладир.
Бўйнига ташланар бири ўлимдай,
Қўлга чилвир солар бири зулумдай,
Бомба тушган каби, портлаб ўрнидан
Юрак чиқиб кетар қинидан.
Ўлим тезлигида томирларда қон
Қутуриб югурар мияга томон...

Ширин хаёл блан келгучи, ноҳас
Тошга йиқиладир, чорасиз... шундай.
Кўзи қоронғилаб, тўлучи тундай.

.
Дарахт кесилгандек қирқилган тандан
Тирқираб қизил қон оқадир,
Энг сўнги кучини, ўчини тўплаб,
Шоир, сўнг мартаба ма'сум боқадир.
Нурсиз қолди шоирнинг кўзи,

Юрак урушлари тўхтади.
Бўғозлардан ҳовур чиқмади:
Томирларда ҳаёт отига
Бир қатра қон бўлсин, оқмади...

Бугун катта тантана эди:
Қонсираган кўзлар, зах босган юзлар,
Ҳалокат судраган қопқора излар:
«Бизни кўрдингми?» деб, ҳамла қиладир.
Ҳавоси сасиган қора кечмишни
«Ғанимат беш кун» деб, чўзмоқ бўладир.

2

Сувлар оқар эди, Шоҳимардоннинг
Тинир эди ҳар куни юзи.
Сувлар оқар эди... Қарши кучларнинг
Тушар эди кўзига-кўзи.
Ерсизлари, ватансизлари,
Батраклари Шоҳимардоннинг
Кўрсатарди ҳар кун буюк иш,
Муштумзўрни енгиб юксалган
Колхоздаги зўр ғолиб товуш:
— «Қани кел!
Юзма-юз бир гаплашайлик,
Кўзлар-кўзга қаттиқ тикилсин.
Бошдан кечиргани, у, ўлик кўзнинг
Қўрқинч бир туш каби эсига келсин:
Сени йўқотмасдан илож йўқ сра!
Сен бизга ҳечқачон кун бермас эдинг;
Ҳолбуки сен — битта,
Биз-чи — жуда кўп!
Фақат биз, чўридай, қулдай тер тўкиб,
Хуноб, зардоб бўлган фақат биз эдик!

Аччиқ-аччиқ бир гаплашайлик:
Мана кел, сен ўзинг тоғ бағрига боқ:
Шу кўмкўк қирларга ҳирсни ташлаб кўр!

Тоғларга чирмашиб жим оқаётган
Жаннат ариққа ҳам сўнг марта қара!
Қора бир тарихдан беради хабар.
Тиниб ўтаётган суви соф унинг,
Бизнинг кўзимиздан оққан ёш қадар.
Шуларнинг ҳаммаси бизнинг елкада.
Бизнинг суякларда ўсмаганмиди?
Бизлар эмасмидик сайисхонада,
Моллар, отлар блан баробар ётган?
Сенлар эмасмидинг, шу кўкликларда
Бизга заҳар бериб, лаззатни тотган?

Аччиқ-аччиқ бир гаплашайлик:
Чумоли сингари ҳечбир тинмайин
Тишларга тишлашиб дон ташиган биз!
Қуёшнинг тиглари ба'зида майин,
Ба'зида жазиллаб тамға босганда,
«Ҳой, одам, ўлдингми, қолдинг?» демайин,
Умрида бир карра ҳол ҳам сўрмайин,
Сен эдинг тўнғиздай ёр босган, семиз!!
Сендан инсонликнинг келмасди ҳиди,
Оғир жафоларнинг гувоҳи бизмиз;
Бизнинг ўлимдан ҳам мотамли эди,
Сен учун, ноҳасдан ўлган бир ҳўкиз!

Аччиқ-аччиқ бир гаплашайлик:
Сизни йўқотмасдан илож йўқ сра!
Мана бу — адолат!
Бу улур ният!
Сизга жой қолмади ўлка кўксиди.
Бизда ҳарбир қадам — зўр зарурият!»

Салқин шамол,
Бирдай елпиб-елпиб турадир.
Салқин шамолларда енгил елпинган
Қабр байроқчаси кулган бўладир;
Бутун Шоҳимардон бўйлаб кеча ва кундуз
Сувнинг қўшиғида тоғ бешиғида ..

Инсоний турмушнинг ҳусни тўладир.
Кеча-кундуз бўйлаб, оҳангни бузмай,
Сойнинг суви каби қўшиқни узмай,
Коллектив ҳаётнинг енгган доврўғи,
Юраклар, онглари тинтув қиладир.

Азоб, уқубатла эскини енгган,
Янги юракларда қон югурадир.
Бунда — баробарлик,
Бунда — инсонлик,
Чиндан туғушганлик,
 Хурлик,
 Адолат;
Яшнаб, қурбон этиб кўринар
Ильич чироғлари ушлаган ҳолат!

Вағиллаган товуш келадир...
Нафас тўлиб,
Тиним, тўхтовсиз,
Оҳанг чўзиладир чексиз, ўлчовсиз,
Қулоқ битган каби бўладир.
Гектар-гектар саналган ерда
«Ҳакимзода» колхозчисининг
Тўқ турмуши кезиб юрадир;
Гектар-гектар
 Саналган
 Ердан,
Вағиллаган товуш келадир...

ОТА ҲАЕТИДАН

1934

— «Умр ўтган,— дейдир,— афсус!» дейдир чол,
«Афсуски бир оёқ қўйилган гўрга,
Қолган умр — жуда оз, қисқа,
Шўрлик умр қисқа шу қадар
Кўз очиб-юмгунча ғойиб бўлгудай;
Кўз энди тўлмагай қайтадан нурга...»
Чол чарчоқ кўзини тикиб турадир:
Ҳаёт ғунчалари ўз баҳорини
Ўз қўллари блан безашга машғул;
Бари ўз ҳуснини,

Ўз топганини,
Ҳаммаси ўзининг яратганини
Бир ўртоқ баҳорга ташимоқдадир.
Табиат шу қадар ҳодисага бой:
Гўдаклар бор, тонгда туғилган;
Қарилар бор, сочлари оппоқ,
Кеча ёшликлари қўлдан берилган —
Фақат яшарадир барчаси бирдай,
Ҳаммаси ишлайдир,
Бу иш шундайки,
Янгидан ёшликни қайтиб берадир.
Гул ҳидини сочиб тоза тонг
Шабнам сувларига чўмадир.

Меҳнат баҳорида очилмоқда гул;
Бари ма'сум, бари озода,
Барчаси ҳусндор, суқлар киргудай
Юрак ёрилгудай бўладир чол ҳам,

Мулқободда катта суд эди,
Титиларди бутун юраклар,
Титиларди ер, титиларди қир,
Титиларди бутун кўкраклар.
Мулқободда бутун тераклар
Титрашарди сўнги мартаба;
** Куч берарди барча тилаклар
Сўнги марта: «ким—кимни?» дея.
Хўжайинлар блан кўришди,
Бир-бирига тикилди кўзлар;
Кўзи блан еб қўяр бўлди,
Оловланди, чўр бўлди сўзлар
Юракларга қаттиқ ёпишди.
Узи топиб берди, ўзи узатди
Хўжайинини узоқ ёқларга;
Узи изларини кузатди.
Алам берди ёвуз оқларга.
Узи очди барча сирларни,
Узи бўлди энг катта гувоҳ;
Қор қилмади, шифо бермади,
Хўжайин кўксиди оловланган оҳ.

Жанг ичида қишлоқ бирма-бир
Тоза бўлди ҳашаротлардан;
Тоза бўлди ва пок этилди
Муштумзўрдан, харом зотлардан.
Мулқободда колхоз тузилди,
«Дзержинский» деган ном блан;
Уюшдилар барча чойракор,
Барча беер, барча ўртаҳол.
Томир блан, юрак, қон блан,
Шараф блан, улуғ шон блан,
Юрт ичида донг чиқардилар
Пахта деган буюк ном блан.

Баҳор келди, баҳор кетидан,
Баҳорни узатиб, баҳор кутди тол;

Гўё ажин кетди қари бетидан,
Яшаргандай бўлди, тетикланди чол.

Уни яшартарди ҳарбир му'жиза,
Куч берарди ҳарбир янгилик;
Тетикларди ҳар янги ижод,
Ҳар ғалаба, ҳарбир «кўргулик».
Англалмасди, бўларди ҳайрон,
Келар эди хаёл ёрдамга,
Бўлар эди бир дам паришон,
Тўнар эди ҳарбир одамга.
Кўринмасди ҳечнарсга кўзга,
На ибодат,

На тоат,

На дин,

Эртасига ортарди умид,
Кечмишига ғазаб.

Нафрат,

Қин.

Унинг кўз ўнгида чопиб, жар солиб,
Шовқин-сурон блан оқар бир дар'ё,
Кўз олдида ўғил-қизлари,
Невараси, кўзи қораси —
Қарашлари ширин, сўзлари майин,
Уларнинг юзлари тиниқ, сувдайин:
Мана бу чинакам янги бир дун'ё.

Чол олар ўтганни эсига бир-бир:
— «Бир қулнинг ўғлисан, сен ҳам Норкўзи!»
— «Уйи йўқ, жойи йўқ, ётоғи йўқ бир
Сигинди онанинг сен қизи эдинг».

— «Сенинг ота-онанг умр бўйида
Бир қарич бўзни ҳам янги кўрмаган».
— «Сенинг онанг эса ямоқ ямашнинг
Энг буюк чевари бўлган қишлоқда».

Кун ботиб, тун ёяр ўз соясини,
Қоплар ер юзининг баландин, пастин;
Чол бошлар умрининг ҳикоясини,
Бир-бир сўйлаб чиқар барчасин.

Тинглайлар бир кулиб, бир хафа бўлиб,
Чол қилар уларга панди-насиҳат,
Ба'зида ўзи ҳам ўксиб, хўрсиниб,
Кўнглида беркитар катта бир ният.

Суҳбат қизиб, жанжал кўзғолар,
Гаплашарлар ишдан ва кучдан,
Даладан гапирар бири кўпириб,
Бири бошлар ўйиндан, ўчдан.

Чақирар суҳбатда мусобақага
Энг кенжаси, энг кексасини;
Ҳазил қилар, қитиққа тегар,
Пичинг ташлаб, гапга чол кирар:

«Сендан қолармидим, ютулиб.
Уял, бола, ҳали кўп ёшсан,
Питирларсан ўзинг тутилиб...»

Қизартирар чолни Норқўзи,
Аламини келтирар бирпас;
Мазаҳ қилар, гангратиб қўяр,
Чол қолар ололмай жиндаин нафас:

— «Тишинг тушган, соқолинг оппоқ,
Кўзларингда нур ҳам энди оз:
Кетарсан кўзингни чирт юмиб,
Кетарсан лопиллаб ушбу ёз...»

Кеч кирадир чол ҳаётида;
Оқарди умрнинг сочлари...

Яшасам — деб ғиштин қўйишган
Шу буюк иморат битгунча...

Дун'ё унга қимматга тушган,
Уни эзган бутун фалокат;
Улим бўлиб унга ёпишган
Ҳамма хўрлик, ҳамма ҳалокат.

Азоб ўти ёндирад уни,
Қўрқар шўрлик кўзин юмишдан,
Қўрқар у, ўзидан ҳар туни
Ухлайман — деб мукка кетишдан.

Чол кетарми яшаб тўймайин,
Улим кўрсатарми тахтини?
Судраб кетармикан қўймайин,
У, кўрмасми янги бахтини?

Ачинтирар ана шу ҳолат,
Яшаш нима, энди сезганда;
Энди орзу, энди ҳар ҳавас,
Қулоч ёзиб, озод кезганда.

Бир ўлимнинг ҳикояси

Улимларни кўп кўрганди ул:
Эсларди у, уйлар куйганин;
Эсларди ул, хоналар вайрон,
Талон-тороғ, барбод бўлганин.
Кўз ўнгидан кетмаган ҳали,
Уша баҳор... дала кўкарган,
Ҳаёт ортиқ жонланган бир пайт.
Бўй бермасдан, оғир ҳансираб,
Қурашарди одам блан ер:
Қурашарди ваҳший табиат,
Олишарди бор кучи блан
Меҳнат бўлиб буюк баҳодир.
Қолхозчилар уй-жойни ташлаб,
Қургандилар далада чодир.

Ишлардилар барча тинмайин,
Ишлардилар кундузи-туни:
Қўшу ҳўкиз, барча жонивор
Ағдарарди дала кўксини.
Арафа кун, эртага байрам
Санчиб чиқар кўкрагига гул;
Биринчи Май, эрта зўр ҳаёт,
Шодлик блан ёнар ҳар кўнгул.

Саҳар турар, оқшом ухламас,
Кийинтирар она болани,
Олиб чиқмоқчилар байрамга
Ясантириб ҳатто далани.

Чиқмоқчилар тўлдириб план,
Бу, уларда энг катта тилак,
Чиқмоқчилар қозониб зўр шон,
Шу ишқ блан ёнарди юрак.

Пайдо бўлди кутмаган чоқда
Тепаликда иккита одам;
Индамасдан босарди йўлни,
Телба каби кўярди қадам.

Келарди... Бошлари эгилган,
Бир нарса бор эди қўлида бирин;
Бир сўз ҳам айтмасди тиллари,
Айталмасди жимликнинг сирин.
Чолга келиб, тўхтаб тикилди,
Икки қўллаб узатди уни;
Чол, қўлида юмалоқ бир бош,
Ҳаёт умри қуридию ул,
Таниб қолди шунда ўғлини.
Титраб кетди бутун борлиғи,
Гўё тамом йўқотди ўзни;
Қопқоронғу кўзига олам,
Тикка-тикка осмонда қуёш;
Ағдарилди бошига зўр тоғ,

Миясини чўлғаб олди ғам,
Юрагида синди буюк тош,
Ўздан кетди.
Юзин босди нам.

Йиғилганди барча ёш-қари,
Ёш бор эди кўзида барин.
Чол ётарди ерда узаниб,
Қучоқлаган бошин гавҳарин.
Мотам бўлди шунда арафа,
Улим этди шодликни заҳар,
Улим этди тилларни соқов,
Улим этди қулоқларни кар.
Ўзига келди чол; ҳамма жим,
Чиқмас эди ҳатто бир нафас.
Тикиларди бири-бирига
Сезиларди шитир этган хас.
Сўйлар эди бўғиқ бир товуш
Қодирбойнинг букун қочганин:
Сўйлар эди, қочиш олдидан,
Заҳарини йиғиб сочганин.
Сўйлар эди, оқшом масчитда,
Бўлган эмнш махфий бир йиғин.
Ичилганмиш намоз деб, қасам
Активларни этишга қирғин.
Жар бўйида ўғил калласи
Топилганмиш зовур остидан;
Ҳеч тинмасдан, ўша Қодирбой
Тушган экан унинг қастидан.
Улимтик бир хуруж, талваса,
Туюларди оғир ва мудҳиш;
Тинглардилар барча энтикиб,
Сезмасдилар бу ўнгми, ё туш?
Юрак тўлган ғазаб, нафрат, кин
Қолган эди бир ўзи якка.
Сўз йўқ эди ифо этгали,
Товуш ҳам келмасди кўмакка.
Оғир бир жимжитлик, салобат
Блан улар тушдилар йўлга.

Огир бир изтироб ва қайғи
Булут соясидай қуюлди чўлга.
Чол олдинда... Уғлининг бошин,
Кетар эди босиб кўкракка,
Кетар эди огир жимликда
Узни сезиб ёлғиз ва якка...

Чол кўзида ўзгарар ҳар он
Қишлоғининг чиройи, туси;
Кунлар ўтар тинмай бирма-бир
Ортар чолнинг ҳаркун севгиси.
Хурсанд бўлар ҳар кўрганнга
Ўтар унинг ухламай туни;,
Қолхоздаги ҳарбир ғалаба,
Бовлар чолнинг кекса кўнглини.
Чол кўзидан ўлим ғамини
Қувиб чиқар шодлик тўлқини,
Тунда ётар у, сергак, уйғоқ
Тарк этгандай бўлиб уйқуни.

Ҳирсга тўлиб кўрар ўз авлодини
Юрагида шодлик, нур, севинч;
Қарайди у, атрофига жим
Қари кўнгли энди тамом тинч.

Чол кетар ҳаётнинг давонин ошиб,
Болалар қолмаслар газзоб,
Дарбадар;
Қизи ҳам берилмас ёшлайин эрга.
У, ўлгач, ҳаммаси мерос талашиб,
Душман бўлишмаслар бутун умрга,
Янгидан бир мерос пайтига қадар.

Тиркалмас янгидан ғам устига ғам
Бир коса,
Бир пақир,
Бир сопол товоқ
Ортиқча кўрилмас оға-инидан;
Мотамга қўшилмас янги бир мотам.

Тинмасдан ишларлар ари сингари,
Барининг оғзида келтирган боли;
Чол кетар яшашнинг давонин ошиб,
Кафанга ўралар оппоқ соқоли...

Ҳаёт сойларида сув оқар тошиб,
Янги қирғоқларни қамраб олгали...

ИККИ ҚИЗНИНГ ҲИКОЯСИ

1935—1937

Кириш

Кеч пайтида ўз уйларидан
Бирга-бирга чиқиб икки қиз,
Дар'ё сари келиб ва секин
Қатта тошга чўкадилар тиз.

Зилол сувнинг ойинасида
Иккисининг акси жонланар,
Сув тагида, мрамар тошларда
Икки ўйноқ жоду кўз ёнар.

Бирин тўртиб боғлар рўмолин,
Бирин қадар чаккасига гул,
Бирин сочин тарайди шамол,
Бирин сочар атр ва сунбул,

Сув бўйида узоқ ўлтирар,
Оқ булутлар бошларда соя.
Бир-бирига айтишар дар'ё
Тарихидан икки ҳикоя:

Биринчи ҳикоя

Дар'ё бўйи, тоғ этагида,
Утган экан чиройли бир қиз,
Ошиноси сув ва шаббода,
Усган экан танҳо ва ёлғиз.

Бир новқирон эшитиб номин
Келган экан узоқ эллардан,
Юрган экан шунда дарбадар
Уни сўраб эсган еллардан.

Бермас экан қиз ҳеч нишона,
Барча уни бир кўрмакка зор,
Йўқдир унинг кимсада иши,
Хушлар ёлғиз кўнглини баҳор.

Дар'ё муштоқ экан юзига,
Оқар экан уни изланиб.
Тўйиб қараш учун кўзига
Чопар экан ичидан ёниб.

Чирчиқ тошиб кўкламда доим,
Босар экан экин-тикинни,
Ва кўтариб қиёмат қойим,
Олар экан шулардан кинни.

Қора либос кийиб ғам блан
Булут тўқар экан ёшини,
Тошқин дар'ё ўз алаמידан
Қирғоққа ураркан бошини.

Тўшаб бахмал, кимхоб гиламлар
Безатаркан кўксини кўклам,
Қизни кўрмак учун дун'ёни
Гул остига кўмаркан ул ҳам.

Кутар экан уни мукамал
Оқ булутлар ёйиб соясин,
Чуғурлашар экан ялиниб,
Қушлар ўқиб қиз ҳикоясин.

Ёмғир ёғар, эрир экан қор,
Очиларкан тоғнинг лоласи,
Ва етилиб тўларкан баҳор,
Бошланаркан будбул ноласи.

Дала узра бутун гўзаллик,
Чиқмас экан фақат ўшал қиз,
Телба бўлиб изиллар қушлар,
Излар экан осмонда юлдуз.

Кўринмаскан йигит севган қиз,
Қалби ёнар, севгиси асил,
«Чиқарми,— деб — дар'ёга ёлғиз?»
Кутган экан йиллар муттасил.

Йигит кутар, чиқмас экан қиз,
Сувдан сўрар экан аслини,
Ҳар кўрганга бир-бир ялиниб
Суруштирар экан наслини.

Қизни кўрса очилар ҳаво,
Еришаркан тун ҳам кўзидан,
Бир қарашда сойдаги дар'ё
Адашаркан юрган изидан.

Бошланаркан сувларда қуюн,
Қўпар экан дар'ёда бўрон,
Қурир экан сув ўйинида
Қанча ёстиқ, қанча ширин жон.

Қиз гўзалдир, йигит паҳлавон,
Хўжакентда овози кетган,
Тоғни урса қиларкан талқон,
Булутларга қулочи етган.

Оғайнимиш тоғ блан дар'ё,
Қизиқ эмиш сирлари ғоят,
Бу иккиси ҳақида ҳамон
Юрар экан шундай ривоят.

Тоғ ётармиш мангуликка жим,
Ухлар эмиш тунни ҳам куни,

Дар'ёда йўқ жиндайн тиним,
Асло билмас эмиш уйқуни

Тоғдай буюк, дар'ёдай уйғоқ,
Қиз ётармиш ётоғида жим,
Ўнгит кезар излаб дарбадар,
Билмас эмиш жиндайн тиним.

Тун ёришар, отар экан тонг,
Шом қуюлар экан азонга,
Баҳор кетар, кўрки — гулини
Алиштирар экан хазонга.

Кетар экан хазон, қайтар гул,
Ўнгит излар экан ёрини,
Излар экан оёқ остига
Тўкмак учун оҳу зорини.

Водиларда, дараликларда
Чўкиб ётар оппоқ, мангу қор,
Умр бўйи эримас сра,
На саратон, на жавза, баҳор.

Осмон бўйи тоғлар боши оқ,
Баробардир унга жавза, ҳут,
Қуюлса ҳам қуёш қўйнига
Асло кетмас бошидан булут.

Ўнгит кезар тоғлар бошида,
Оёғида бир жуфт тошавон,
Қорлиқларга қўниб кечаси,
Саҳар туриб ошаркан давон.

Қорлиқларнинг баланд учига
Тегар ёлғиз унинг оёғи,
Нишон қолар экан изидан
Тушган каби арслон туёғи.

Далаларда йиғар ўтин, хас,
Фарқ қилмасмиш надир тун ва кун.
Сув бўйида олармиш нафас,
Қайтар эмиш ой чиқмас бурун.

Йигит излар қиз висолини,
Етишмакка қандай чора бор?
Ва ниҳоят дар'ёга тоғни
Ағдармоққа берганмиш қарор.

У дар'ёга тоғни ағдариб
Кўрсатмоқчи эмиш кучини;
Ва дар'ёни тоққа кўтариб
Олмоқчимиш қиздан ўчини.

Жанг ичида йигит ва дар'ё
Пишқирармиш бири-бирига,
Емғир шовлар, шамол гувулар,
Табиатнинг бундай сирига.

Йигит отар тоғни дар'ёга,
Сув чопармиш осмонга қараб,
Тўлқинлардан учармиш чақмоқ,
Ер остини зарба оралаб.

Бўлган эмиш қиз шунда пайдб,
Сув бўйида мисли офтоб,
Бутун дар'ё бўлиб ойина
Акс этганмиш жаҳон боб-боб.

Қизнинг кўзи яшин сингари
Йигит бағрин пора ва пора
Қилган эмиш, ва йигит ҳайрон,
Тополмасдан дар'ёга чора.

Тоши тушиб йигит қўлидан,
Чақмоқ учар қизнинг кўзидан,
Бағри ёниб, боши айланиб,
Йигит кетган экан ўзидан.

Ҳикояни тамом қилди-да,
Остидаги каттакон тошни,
Қараб чиқди ва ҳайрон қолиб,
«Офарин» деб чайқади бошни:

«Қизни кўргач йигит қўлидан
Тушиб кетган ўша каттакан
Тош шу экан» — деди ва сепян
Уртоғига қаради кулиб.

Қизгина ҳам кулгига тўлиб,
Атрофига назар ташлади,
Сўнгра қизиқ бир ҳикояни
Кула-кула айтабошлади.

Иккинчи ҳикоя

Телба дар'е шу тошқинлиқда,
Оқар эмиш қанча асрлар,
Оқар эмиш ва муз қалбида,
Ҳисоби йўқ қадимги сирлар.

У қоялар, дараликлардан
Бошлар экан ўз ҳаётини,
Осмон бўйи баланд тоғлардан
Пастга қараб сурар отини.

Кўз ёшидек тоза томчилар
Қилар экан дар'ени пайдо,
Дар'е бўлса, гул водиларни
Этар экан ўзига шайдо.

Нима учун бу бунча тошқин,
Бу дар'енинг яратгани ким?
Уни бунча ажойиб этган
Қайси доно, қандайин ҳаким?

Бунн билур қайси бир одам,
Ёча олур жумбоқни кимлар?
Қайси қўлда очилар экан
Дар'ёдаги мубҳам тилсимлар?

Дар'ё блан куч синашгали
Қурган экан кўп одам ўйин.
Тилсимларни очолмай, ахир
Эгиб экан янгидан бўйин.

Бу синашда дар'ё остига
Чўккан экан қанчалаб жонлар,
Шунинг учун сув шағалида
Эшитилар зору фиғонлар.

Чопа берар тошлар қулатиб,
Писандига илмас кимсани,
Муз сингари салқин ва лекин
Олов блан тўлиқдир тани.

Дар'ёдаги ҳарбир қатрала
Бўлар эмиш оловдан нишон,
Шунинг учун у чопганида
Қирар эмиш тошларга ҳам жон.

Лекин сувда сир қолаберган,
Машаққатлар қилолмаган кор,
Чирчиқдаги бузғун қўл этган,
Замонларнинг меҳнатин бекор.

Дун'ёда бу Чирчиқ сирини
Билар экан ёлғиз бир одам,
Доноликда якка-ягона,
Москвада яшар-кан у ҳам.

Ғам-аламлар босган дун'ёни
Бахтли қилмоқ экан шиори,

Қолмасин, деб жаҳонда яшар
Инсонларнинг озори-зори.

Дун'ёмизни ёритган қуёш
Елғиз унинг кўздаги нури,
Ҳалигача бўлмаган экан
Одамзоднинг бундай ғамхўри.

Унинг сўзи бир дақиқада
Қилар экан ер остин шаҳар.
Этар экан тошларни олтин,
Қилар экан тупроқни мрамар.

Ҳарбир сўзи ўзи бир олам,
Дар'ёларни денгизга ташлар,
Этар экан узоқни яқин,
Карвонларни қутбга бошлар.

Кўкда учган аэропланлар
Бўлар экан унинг сўзидан.
Эл юрмоқда бахтиёр экан
Буюк бир тоғ бўлиб изидан.

Бутун юртни кўз қорасида
Қилар экан доим парвариш,
Бутун ўлка меҳрини қўйиб
Урганаркан мактабида иш.

У юрганда қиларкан парвоз
Кўкни ўраб осмон поездлар,
Ошиқаркан уни кўришга
Гўшаларда миллиардлаб кўзлар.

Ана ўша, ёриқ жаҳонга
Сталин деб овоза бўлган.
Бахтпарвардан бизнинг дар'ёга
Яқинларда бир одам келган.

Бир одамки, доно, билимдон,
Илмларни сув қилиб ичган
Жаҳонгашта ер юзида бор
Дар'ёларнинг баридан кечган.

Келасолиб тўплаган элни,
Мақсадини айлаган баён.
Изҳор этган дар'ёнинг сири
Бўлганини ўзига аён.

Сўзлаб берган ҳарқандай мушкил
Иш бўлса ҳам қилолганини,
Дар'ёларни чаппа ағдармоқ
Халқ қўлидан келолганини.

Машинларни кўрсатган бир-бир,
Ўқиб берган турли китоблар
Ва пишқирган дар'ёга қараб
Ташлаб қўйган ҳархил хитоблар.

Тушиб қолган эл жонсаракка,
Ҳар томондан ёғилаберган,
Келганларнинг энг сарасини
У ишчилар сафига терган.

Ишчи бўлиб келган одамлар
Тўлдирганлар дар'ёни, соғни,
Ўзи келиб юртнинг каттаси
Қориб берган биринчи лойни.

Шундан бери дар'ё бўйида
Тинмай ишлар эмиш халойиқ,
Тирикчилик бўлсин озода,
Бўлсин дея ивсонга лойиқ.

Билмас эмиш уйқунн тунлар,
Қўяр эмиш ҳарбири бир тош

Ва дар'ёнинг муз қучоғида
Яратармиш янги бир қуёш.

Солар эмиш улар зўр тўғон,
Қилар эмиш сув йўлини банд.
Ва жиловсиз телба дар'ёни
Кўтарармиш тоғ бўйи баланд.

Сўнг тоғ бўйи юқориликдан
Ташлар экан уни ер сари.
Ва сув кучи блан тебранар
Экан ёриғ дун'ёнинг бари.

Жаҳон бўлар экан чароғон,
Машиналар айланабошлар.
Тунда кезар экан далани
Тўда-тўда бўлиб қуёшлар.

Тинчир экан дар'ё, тинчир эл,
Бўлмас экан сув тошганда дар.
Искандардан, Қирғиз қулоқдан
Қолмас экан ҳечқандай асар.

Ҳар шўхлиғи телба дар'ёнинг
Тўланмаскан ўлимлар блан,
Изламаскан она ўғлини
Улдими, деб дар'ё лабидан.

Бўлмас экан сув тошқинида
Қанча-қанча асов ўлимлар.
Бўлмас экан сув ўйинида
Адо бўлган тақдири шумлар.

Феруза водилар ва бахмал
Далаларда янги бир жаҳон
Пайдо бўлар ва унда ҳатто,
Бўлар экан жаннатдаги жон.

Товуқ катагидай уйлардан
Чиқар экан юрт бутунига,
Кулбалардан қутиларкан халқ,
Қуёш кирар экан тунига.

Бўлар экан унда ҳар нарса,
Бўлар экан ҳар мурод ҳосил,
Умр бўйи ғам чеккан одам
Бўлар экан мақсадга восил.

Хурсандлиги бир оқар дар'ё,
Ҳар гўшада толи' булоғи,
Шундай юртда яшаганларнинг
Қолмас экан юракда доғи.

Ҳарбир томчи, ҳар қатра суви
Бир умрлик дардларга дармон,
Бир ўлкаки, уни ҳар қайда
Кўрмаганлар қиларкан армон.

Гул очилиб булбулни йўқлар.
Булбул ишқни тараннум қилар,
Гулзориди анвои қушлар
Одам топган бахтни олқишлар.

Эл шод яшар ва бу ўлкага
«Бахт дар'ёси» қўярлар исм,
Очилгани шу бўлар сувга
Асрларча беркинган тилсим.

Шундан сўнгра Москвадан келган
Одам юртда бор халқни чарлар.
Ва бутун эл дар'ё бўйида
Бахт байрами қилар эканлар.

Қирқ кечаю қирқ кун тамоша,
Қирқ кечаю қирқ кундуз ўйин

Бўлар экан, бутун табиат
Бошлар экан саодат куйин.

Эл тўпланар экан бир нафас,
Ва Москвадан келган билимдон
Сўрар экан: қалай, халойиқ,
Ҳечбиравда қолдими армон?

Армонимиз йўқдир, деяр эл,
Ешлар чиқар хурсанд кўзидан
Ва барчаси бирма-бир келиб
Билимдоннинг ўпар юзидан.

Сўнг

Ҳикояни айтиб бўлди-да,
Енгил сезиб ўзини жуда,
Уртоғига кулиб қаради,
Ва тарқалган сочин таради.

Бир нафасга хомуш ўлтириб,
Сўнгра гапни бошлади кулиб:
— Қандай, дейсан, баҳор маҳали
Хушинг борми, шунда боргали?

Билимдонни кўрармиз,— деди,—
Бирга ишлаб юрармиз,— деди,—
Балки биз ҳам кўп қаторида
Шундай бахтли бўлармиз,— деди.

Қиз гулини сувга ташлади,
Ва ўлтириб ўйлайбошлади,
Қанча гаплар кўнглидан ўтди.
Қанча гаплар фикрини тутди.

Кўп хаёллар келди бошига,
Сўнг шубҳалар — бари унутди,

Ва эрталаб улар қошига
Бормоқликка қилдилар қарор,
Ва кулишиб баҳор ва баҳор
Уйларига қўйдилар қадам...
Келар эди қорайиб кеч ҳам.

Дар'ё бўлса, пишқириб ҳамон
Оқар эди жарда беомон.
Чор атрофда эсарди еллар,
Ва боғларда қушлар чийиллар.

ОЙГУЛ БЛАН БАХТИЁР

1937

I

Болалик кунларимда,
Уйқусиз тунларимда,
Кўп эртақ эшитгандим,
Сўйлаб берарди бувим.
Эсимда ўша дамлар:
Ўзи учар гиламлар,
Тоҳир-Зухра, Ерилтош,
Ойни уялтирган қош,
Ўт боғлаган қанотлар,
Беқанот учган отлар,
Бахтиёр блан Ойгул,
Қиз бўлиб очилан гул,
Сўйлагучи деворлар,
Бола бўп қолган чоллар...
Бувимнинг қар қиссаси,
Ҳарбир қилган ҳиссаси
Фикримни тортар эди,
Ҳавасим ортар эди.
Тинглар эдим бетиним
Узун тунлар ётиб жим,
Сезаолардим кучин,
Кўпи ёлғон, кўпи чин.
Аммо, Ойгул-Бахтиёр
Эртагини у такрор
Қилар эди ҳар кечин:

II

Жамбил деган томонда,
Жуда қадим замонда,
Қуллар ис'ён қилдилар.
Жангга кириб қўшинлар,
Урушиб ою кунлар,
Дун'ёни қон қилдилар.
Тинчлик тугаб оч элда,
Мамлакат қолди селда.
Даҳшат ичра ёниб хон
Ҳар томон қилди фармон.
Тўхтамай довул қоқди,
Майдонларга ўт ёқди.
Ўз ҳолига қилиб ор,
Тикиб қатор-қатор дор,
Кўзларига тўлиб қон,
Замбараклар бўшатди.
Тани заҳарга ботди.
Жамбил эли кўп замон
Тўполон бўлиб ётди.
Бир ғазаб ичра жони,
Жамбилнинг золим хони
Кечар элнинг қонида.
Қулларнинг ис'ёнида
Утарди ою кунлар,
Қонга ғарқ бўлиб тунлар
Чайқар оғриқ бошини,
Очлар тўкиб ёшини
Олишарди куну тун,
Яланғочлар ҳам бутун
Берарди майдонда жон —
Талаб қилиб ҳақ ва нон.
Асло қўрқмай ўлимдан,
Ўч оларди зулмдан;
Сра қилмай андиша
Чопарди қўлда теша;
Бирави ушлаб касов,
Саваларди келса ёв.

Болтаси бор бирининг —
Ўлим келмас унга тенг.
Агар дуч келса шу чоқ
Ағдарарди бўлса тоғ.
Чўри бўлган отинлар,
Қул аталган хотинлар;
Қумушдай оппоқ соқол
Қўкрагини босган чол,
Ёш гўдақлар, жувоплар,
Новқирон паҳлавонлар
Жон оларди бериб жон.
Ва қанча-қанча қурбон
Ётар эди қоқ ерда,
Танлари бурда-бурда.
Утиб юзлаб-минглаб йил,
Бундай тарихни Жамбил
Кўрмаганди умрда...

III

Ис'ёнчи кекса Дархон
Қулларга бошлиқ эди.
Қизи Ойгул ютар қон,
Кўзлари ёшлик эди.
Ота-бола иковлон
Қуллар учун бериб жон,
Хонни ўлдирмоқ учун,
Қўтариб элнинг кучин
Кезардилар ис'ёнда,
Минг алам, минг фиғонда.
Ис'ён, бостирилган кун,
Дархонни қилиб тутқун
Саройга келтирдилар.
Ясов тортиб қўшинлар
Совлат блан турдилар.
Сўнг золим хонга улар
Танитдилар Дархонни:
«Шу бошлаган ис'ённи

Шудир Дархоннинг ўзи,
Мана бу Ойгул қизи...
Тикиларди золим хон.
Тикилар эди Дархон.
Ендиргудай жаҳонни,
Қул қилгудай ҳар жонни
Ўт бор эди кўзида,
Зўр талваса юзида
Ва хон ташлаб кўз қирин
Сўради бирин-бирин:
«Қани сўйлагил Дархон,
Не фойда берди ис'ён?
Кимлар ўлди, ким омон?»
Дархон сўз бошлаб деди:
«Мен ва қизимдан бошқа
Ўлмаган қул қолмади,
Кириб шунчалик ёшга
Кўрмовдим шунча қонни,
Шунча зору фиғонни.
Эл хону монин буткул
Сен ўт ёқиб этдинг кул.
Жамбил эди бир бўстон
Қилдинг уни гўристон
Сендай қонхўр золимдан
Қолмасин деб бирар зот,
Бош кўтардик, зулмдан
Бўлмоқчи эдик озод.
Лекин бу гал бўлмади,
Аммо тилак ўлмади:
Бир кун сани йиқармиз
Ва қабрга тиқармиз».
Хон қовоғини уйди,
Булутлар ёмғир қуйди,
Яланғочлаб қилични
Қулнинг бўйнига солди.
Боши кетган қуш каби
Дархон типирлаб қолди,
Ерлар қонга бўялди.

IV

Имо қилди золим хон,
Сарой бўш қолди шу он.
Қулнинг гўзал қизига
Яқин келди. Юзига
Улгундайин тикилди.
Қизнинг олдида бу хирс
Кўрсатиб ёввойи ҳирс
Ерга қадар букулди;
Кўзида ҳийла кулди:
«Чўри қиз, энди менга
Хотин бўлирсан» деди.
«Хашаматли саройда
Отин бўлирсан» деди.
Қиз живирлаб баданн —
«Севмайман,— деди,— сани.
Йўқ. Бўлмасман, ўйлама.
Бундай сўзни сўйлама.
Сен отамдан айирдинг,
Қанотимни қайирдинг.
Қўзғолон қилиб ўлган
Шунча қуллар номидан
Нафратим бордир санга.
Узинг ўйлаб кўр танга:
Сен одам эмас-ку сан,
Ҳайвондан ҳам паст-ку сан,
Хотин бўлмасман асло.
Келса бошимга бало,
Уни сендан кўрарман.
Доим қарғаб юрарман.
Тақдирим ёр бўлса-ю,
Фурсат қулай келса-ю
Сени агар ўлдирсам,
Танингга ханжар урсам;
Дун'ёда энг бахтиёр
Одам бўлардим номдор».
Золим хон хўп туюқди,
Ҳазаб ўтида оқди.

Қутуриб қаҳри келди.
Илондай заҳри келди,
Жаҳлига чидолмайин,
Ҳеч сўз дея олмайин,
Жаллодларни чақириб,
Йиртқишларча бақириб,
Ундан ўчини олди,
Қизни зиндонга солди,
Бир ёмон ўйга толди.

V

Золим хон саройида
Кекса бир қул бор эди.
Қуни ўтар қайғида,
Ҳар нарсадан хор эди. (
Уни дердилар Тарлон.
Ўлдирилганда Дархон
Тоқати ҳеч қолмади,
Асло чидай олмади.
У қайнаган қонини,
Фар'ёд чеккан жонини,
Қўймоққа топмади жой.
Хира бўлди кўкда ой,
У гўё бир буюк тоғ —
Юзида минг йиллик доғ.
Чунки зиндон тагига
Ташланган бизнинг Ойгул.
Ғаш солар юрагига,
Азоблар уни буткул.
Бу золим хон Ойгулни
Ўлдирад, деб албатта,
Қайғиси эди катта.
Ахир у топди йўлни:
Уйқуга кетганда хон,
Ойгулни қутқармоққа
Қаттиқ қасд қилиб Тарлон
Йўл солди зиндон ёққа.

VI

Бордию арқон солди,
У зимзиё чуқурдан,
Қабрдай қўрқинч ўрдан
Ойгулни тортиб олди.
Бутун атроф қопқора,
Шундай мудҳиш тун ғра
Ойгул блан қул Тарлон
Бўлдилар йўлга равон.
Иккави ҳам жим эди.
Ахири Тарлон деди:
«Қизим, сени золим хон
Ўлдиражак беомон.
Мен сени қутқармоққа
Олиб келдим буёққа.
Фақат не ҳам қилардим,
Нима қила билардим?
Мен ҳам қулман, қанотим
Сеникидай қирқилган,
Менга ҳам ўша золим
Қилар ишини қилган.
Шунинг учун ўч олиб
Бу ишини бузаман,
Сени сандиққа солиб
Дар'ёга оқизаман.
Агар ўлмасанг, биров
Сув бўйида қилиб ов
Сенга дуч келиб қолур
Сувдан чиқариб олур.
Бир кунингни кўрарсан.
Ўйнаб кулиб юрарсан!»
Азоб ичра ёниб жон,
Қора кунда қул Тарлон
Қизга қайғудош келди;
Ғамига йўллош келди.
Қони қочиб юзидан,
Қизнинг қора кўзидан
Ёмгир каби ёш келди.

Секин тушди сандиққа,
Сандиқ ҳам тиққа-тиққа
Бўлиб Ойгулни олди —
Хипча бели буралди.
Тарлон яна нон солди,
Нон демаки, жон солди.
Атрофга кўз ташлади,
Сандиқни дар'ё томон
Сўнгра судрай бошлади.
Уйқуда эди ҳар'ён,
Сувга ташлади уни.
Ойгул ҳам оқиб кетди
Ва қулнинг юрагини
Ут бўлиб ёқиб кетди.
Бир чақмоқ чақиб кетди.

VII

Уйқудан уйғониб хон
Ойгулни сўрамади.
Зиндонга ташланган жон
Не бўлди ҳам демади.
Ичдан севиниб Тарлон
Юраркан уён-буён,
Ҳеч нарсадан беҳабар
Кўзи кўр, қулоғи кар
Бўлиб кўринар эди;
Тинмай уринар эди.
Тинчлик эди саройда,
Қиз бўлса катта сойда,
Сув юзида бетиним
Оқиб борар эди жим.
Ойгул шу ҳолда уч ой /
Муттасил оқиб борди. /
Қанча дара, қанча сой.
Уни узатиб қолди.
Лекин ҳечким тутмади.
Ҳечбир савдо ўтмади

Ва фақат тугаб нони
Пича қийналди жони.
Уртаниб аламидан,
Шу ҳолда кетиб борди.
Ахири Жаржон деган
Бир юртга етиб борди.

VIII

Жаржоннинг даласида,
Дар'енинг ёқасида,
Бир чол ўтин терарди,
Доим шунда юрарди.
У бир кун жуда хорди,
Озгина тин олгали,
Бир оз эркин қолгали
Дар'е лабига борди. `
Ва шу чоқда қари чол
Бир нарса кўриб қолди.
Ҳовлиқиб бўлди хушҳол,
Қаққайиб туриб қолди.
У йўқ эди ўзида:
Бир сандиқ, сув юзида
Лопиллаб келар эди,
Тўлқинда елар эди.
Олмайин икки кўзин,
Ечинасолиб дарҳол
Сандиқ кетидан ўзин
Дар'ега ташлади чол.
Бирласда тутиб олди.
Қирғоқ сари чиқарди.
Сандиқни очмоқ учун
Сарф этди бутун кучин.
Сра очаолмади,
Тоқати ҳеч қолмади.
Энг сўнгра ўроқ солди,
Тешдию ҳайрон қолди:
Эски сандиқ ичида
Бир қиз кўринар эди.

Унда қийналиб жуда
Ҳа деб уринар эди.
Содданинг тили қотди.
У ўзини йўқотди.
Оғир бир ўйга ботди:
«Эҳтимолки, бу қиз бир
Савдогарнинг қизидир.
Эҳтимолки, бир суқсур,
Бир парининг ўзидир.
Чўкиб балки кемаси,
Бу қиз кетгандир оқиб,
Дар'е бўйлаб улоқиб;
Эҳтимол, бир онаси
Қолгандир бағрин ёқиб.
Сўйласангчи, ҳой одам,
Нега ҳеч урмайсан дам?»
Дея чол қизга айтди.
Ойгулдан жавоб қайтди:
«Агар сандиқни ёрсанг,
Омон-эсон чиқарсанг,
Сенинг қизинг бўлурман.
Жуда ҳам бой қилурман».
Ташвишга солиб бу ҳол
Жуда ҳайрон қолди чол,
Лекин ҳеч ишонмади.
Кўнгли гапга қонмади.
«Эл олдида очай,— деб,—
Емон бўлса қочай»,— деб
Сандиқни кўнгли содла,
Бозорга олиб кетди.
Кун бўйи терган ҳама
Ўтини қолиб кетди.

IX

Бозорда қари чолни
Ўғри дея тутдилар.
Ура-сура шўрликни
Подшо сари элтдилар.

Подшо ҳам ғазаб блан
«Бу нима» деб сўради,
Соқчилар бир гап блан
Атрофини ўради.
Чолнинг тили тутилди,
Қўрқди, ўпкаси тўлди,
Секин: «билмайман» деди.
Бўздай оқарган эди.
Сўнг подшо қиличини
Яланғочлаб бир солди.
Бечора чолнинг тани
Шу он бекалла қолди.
Қўшинлар питирлашиб
Сандиқни тез очдилар,
Жонли бир нарса кўриб
Тура-тура қочдилар.
Сандиқдан бир жонивор
Қоматини кўтарди,
Чинордайн бўйи бор,
Одамга ўхшар эди...

Х

Ойгул туриши блан
Сарой чарақлаб кетди,
Ҳамаёқ бўлиб равшан,
Уйлар ярақлаб кетди.
Ой деганда юзи бор,
Кун деганда кўзи бор
Бир гўзал қиз қаршида,
Бебаҳо эди жуда.
Қалдирғоч қошларидан,
Тўниб қарашларидан
Ҳаёт сочилар эди,
Гуллар очилар эди.
Подшонинг ақли шошди,
Ут ичида туташди.
Ҳар томонга югурди,

Дам ўтирди, дам турди.
Бундай гўзал юлдузни,
Бунчалик барно қизни
Асло кўрмаган эди,
Ишрат сурмаган эди.
У чандон яқин келиб,
Еб қўйгудай тикилиб:
«Сен менга теккин» деди.
Қиз ундан жирканарди,
Ичи ўтда ёнарди.
Подшодан қиларди ор,
Ўзини сезарди хор.
Ишлатиб у бир ҳийла,
Топиб қулай васила,
Қетмакка қилди қарор:
«Майли, тегайин сенга,
Буинг учун сен менга
Қирқ кун муҳлат бергайсан;
Озгина тин бергайсан.
Жуда ҳам ҳолдан оздим,
Сандиқда ўлаёздим!»
Подшо сра кўнмади,
Қиз дегани унмади.
Ахири қиз уч кунга
Қўй деб ёлварди унга.
Ҳамон бўлмади рози:
«Барча тошу тарози
Бир кунга чидай олур,
Ўйнаб ғаминг тарқалур.
Сўнгра тўйни қилурмиз,
Эру хотин бўлармиз».
Қиз гўё кўнган каби
Подшога индамади.
Подшо ҳам қизга энди
Ҳечбир нарса демади.
Қўшилиб қирқ қизларга
Ойгул ташқари чиқди,
Кўзи тиниб бўзларга

Шўрликни қайғи йиқди.
Ичидан ёна-ёна
Чўмилмоқни баҳона
Қилиб, Ойгул қизларни
Дар'ёга олиб борди.
Қирқ қизлар бирин-бирин
Ечина бошлар экан,
Айтиб бир-бирин сири
Пичинглар ташлар экан,
Юзи гул, сочи сунбул —
Бизнинг қайғули Ойгул
Бироз ўйлаб турди-да,
Кўзини чирт юмди-да
Узини сувга отди;
Шу ондаёқ у ботди.
Ойгулни Жайхун балиқ
Олди-ю ютиб кетди.
Томоғидан қилчалик
Оп-осон ўтиб кетди.
Қирқ қизлар саросима —
Чувиллашиб қолдилар:
«Нима гап, нима, нима»
Дея шовқин солдилар.
Ҳаммалари ноилож,
Ба'зилари яланғоч
Саройга югурдилар
Ва подшога билдириб
Дириллашиб турдилар.
Подшо ҳам чапак уриб
Дар'ёга чопиб борди,
Зир югуриб ахтарди.
Лекин унда кимса йўқ.
Дар'ё ҳам силлиқ-силлиқ
Ҳар кунгидай бетиним
Оқиб борар эди жим.
Подшо энди хўп нолон,
Нима учун бир кунга
Муҳлат бердим деб унга;

Улгудайин пушаймон.
Ичини ит тирнади.
Зиёда бўлиб дарди,
Ер ва кўкни у яниб,
Ўз ўтига ўртаниб,
Юриб қизни ахтарди.

XI

Гўзал юрт Сусамбилда
Бир подачи бор эди,
У машҳур эди элда,
Номи Бахтиёр эди.
Гўзал эди ва чинор
Қоматига эди зор.
Кўкраклари бутун бир
Офтобни яширарди.
Танларида бир умр
Ўт ловиллаб турарди.
Қиличдай ўткир эди,
Рустам каби зўр эди.
Аmmo элда хор эди,
Қамбағал ночор эди,
У доим боқиб пода
Юрар эди саҳрода.
Чўлларда яшар эди,
Қирлардан ошар эди.
Қалбида минг турли доғ,
Кўз ёши булоғ-булоғ
Сув ёқалаб бораркан.
Ҳар томонга қараркан
Балиқ овлаб дар'ёда
Юрганларга йўлиқди.
Шу чоқда унинг содда
Кўнгли бироз тўлиқди.
«Жиндай нон борми?» деди.
Балиқчи танти эди:
«Йўқдир берар нонимиз,
Лекин куяр жонимиз.

Майли, шу сафар тўрга
Чиққанин ол ўзингга.
Узун умринг бор бўлсин,
Бола, бахтинг ёр бўлсин».
Рози бўлди Бахтиёр.
Ва толиига шу бор
Жайхун илиниб қолди.
Улкан балиқни олди,
Икки ҳўкизга ортиб,
Олдиндан ўзи тортиб,
Уйга томон йўл солди.
Ҳовлиқиб толиб келди
Уйига олиб келди.

XII

Ота, деди у, дарҳол
Ҳозир бўлди қари чол.
Ва ота-бола икков
Балиққа солдилар дов.
Отаси пичоқ олди,
Уғли ойболта солди.
Балиқ қорнин ёрганда,
Пичоқ белга борганда
Чол бирдан чўчиб қочди.
Бахтиёр ғазаб сочди.
Балиқ қорнида шу он
Тебраниб уён-буён
Ойгул кўзини очди.
Ва Бахтиёрни кўрди,
Бошига қон югурди.
Қора кўзлари ёниб,
Бир муҳаббат уйғониб.
Қалби жизиллаб қолди,
Қизарди бегап қолди.
Танасини қуршаб ўт,
Қипқизил, мисли ёқут,
Титрагучи лаб қолди.

Ҳайронликда кўп замон,
Жим қолдилар учовлон.
Охирида қиз туриб
Уларга та'зим қилди,
Чолга қараб эгилди. :/
Улар яқин келдилар,
Ким эканин билдилар.
Ойгул: «Нон борми?» деди
Подачи танти эди:
«Нонимиз йўқдир билсанг,
Озгина сабр қилсанг
Балиқни пиширармиз,
Биргалашиб еяремиз».
Ойгул унга, хўп, деди.
Чолга гапи кўп эди:
«Ота, қабул қилсангиз
Уғлингизга тегайин.
Сиз ҳар нарса десангиз
Мен бўйнимни эгайин».
Чол довдираб ҳангуманг
Жавобига қолди танг:
«Қизим, бизда ҳеч пул йўқ.
Молу дун'ё буткул йўқ.
Қандайин тўй қиламиз?
Сени нима биламиз?»
«Мен дун'ё сўрамайман,
Бой одамга бормайман.
Сиз хоҳласангиз агар
Бошиянгизга тўкай зар»...
Чол рози бўлган каби
Ҳечбир нарса демади.
Бахтиёрнинг юраги
Гупиллаб урар эди.
Бу ажиб учрашувдан
Барча хурсанд эдилар.
Жайхувни қайноқ сувдан
Олиб бирга едилар.

XIII

Кеч ҳам кирди. Дала, чўл
Туманга ботди буткул,
Чол дарров чўкиб ётди.
Бахтиёр блан Ойгул
Суҳбатиди тонг отди.
Қулларнинг ис'енидан,
Улганларнинг қонидан,
Отаси солган фироқ
Бағрини ёққанини,
Сўзлаб чиқди у узоқ
Сандиқда оққанини.
Сўзлади золим хондан,
Эртак айтди Жаржондан,
Балиққа ютилганин,
Тўрларга тутилганин,
Молу дун'ени демай,
Подшоларни хоҳламай,
Подачини деганин.
Узоқ элдан келганин,
Сўзлаб ўлтирди Ойгул
Очилиб мисоли гул,
Шодлигидан Бахтиёр,
Қарарди такрор-такрор.

XIV

Ойгул дар'ёда балиқ
Қорнида ётганида.
Икки катта ҳалқалик
Гавҳар топувди унда.
Қадрини билган эди,
Эҳтиёт қилган эди.
Тонгда у йўқлаб чолни
Арз этди ушбу ҳолни.
Чол ўзини унутди
Ойгул гавҳарни тутди:

«Мана бунинг бирини
Бозорга сотиб келинг,
Билиб унинг сирини
Олтинга ботиб келинг».
У, бозорга жўнади.
Юрса йўли унади.
Чол ушлаганча гавҳар
Бозорда юрар экан,
Харидор сўрар экан,
Битта катта савдогар
Хабардор бўлиб қолди,
Чолга ёпишиб олди.
Гавҳарга чангал солди.
Бир сандиқ олтин бериб
Чолни жўнатиб қолди.
У ҳам тезгина эриб
Сусамбилга йўл олди.
Лекин уста савдогар
Деяр эди ҳар сафар:
«Бахтим ёр бўлиб агар
Яна битта шундақа
Тополса эдим ҳалқа,
Етти иқлимнинг божи,
Божи блан хирожи,
Қимматига сотардим.
Бир умр еб ётардим».
Шунинг учун кўп хижил
Кезар эди элма-эл.

XV

Яна кунлардан бир кун
Ойгул чолни чақирди,
Тағин бир ҳалқа берди.
Чол ўзида йўқ бутун,
Бозор томон югурди.
Дуч келиб у савдогар
Яна сўради гавҳар.

Чол «бор» деди, у бу бор
Эди жазман харидор.
Чолни қўймай ҳолига,
Олиб чиқиб холига.
Икки сандиқ олтинни
Нахт бериб олди уни.
Олтинни отга ортиб,
Ўзи кучаниб тортиб,
Сусамбилга бошлади,
Девдай қадам ташлади.
Олтинларнинг барини
Тўплаб, ёшу қарини
Чақириб, гўзал Ойгул
Яшнаб мисоли бир гул,
Бахтиёри ёнида
Оташ ёниб қонида
Каттакон кенгаш очди,
Лабларидан дур сочди.
Сусамбил тарихидан,
Эзилганлар ҳолидан,
Подшоларнинг зулмидан,
Хўжаларнинг молдан
Сўзлади жуда узоқ.
Охири деди: «Броқ,
Бу ҳол узоққа кетмас,
Орзулар беиз битмас,
Сусамбилда биз янги,
Бир дун'ё қурмоқчимиз.
Ҳар камбағал кўмакчи,
Бўлсин содиқ соқчимиз.
Бундай бир юртни фақат
Эзилганлар қурурлар.
Сўнг улар қават-қават
Соз уйларда турурлар».
Бу сўз ёшу қарига
Мос бўлиб тушди жуда.
Эртаси тўда-тўда,
Гурас-гурас бўлиб эл,

Келаберди боғлаб бел.
Хотинлар, ёш болалар,
Барча амма-холалар
Келабердилар ишга.
Ойгул янги турмушга
Бошлаб, ошу нон берди.
Жонсизларга жон берди.
Етимларга парвариш,
Есирларга ҳақ ва иш;
Болаларга саройлар,—
Гўзал озода жойлар.
Ҳар қадамда бир бўстон,
Ҳар ерда бир гулистон.
Эллар учун чаман боғ,
Ҳар ерга қайнар булоқ
Бино қилди кунма-кун
Ҳаркун бир гўзал якум.
Жиндай фурсат ичида,
Куннинг эрта-кечида,
Ҳар ёндан елабериб,
Эл чуваб келабериб,
Миллион одам тўпланди.
Борган сари кўпланди.
Камбағал ва қулларнинг
Жонидан севган ери,
Сусамбил жаннатга тег
Улка бўлди охири.
Озод эди бунда иш:
Бу ўлкада ҳар емиш
Орочларда пишарди.
Танларга яқин қуёш,
Болаларга усти-бош
Гулзорда етишарди.

XVI

Ой деганда юзи бор,
Кун деганда кўзи бор,
Гўзал, доно Ойгулни,—

Бу барно баҳор гулни
Эл севар эди жондан.
Ва бутун хону монда
Ойгул ҳимоясида,
Бахтиёр соясида
Сусамбилда эркин, шод,
Яшар эди халойиқ.
Хаёл қилишга лойиқ.
Уни бутун одамзод
Хаёл қилишга лойиқ.
Ойгул ўз ўлкасини
Сақларди тинч, саранжом,
Соқчилар севиб уни,
Керак бўлса берар жон.

XVII

Сусамбил соқчилари
Чегарада бир қари
Чолни тутиб олдилар
Ва шубҳада қолдилар.
Қаландарга ўхшарди,
Лекин ёмон юрарди.
Хўп қора эди ичи.
Қаландар кийимида
Бўлса ҳамки, қилчи,
Кўринарди ёнида.
Уни маҳкам тутдилар,
Ойгул сари элтдилар,
Ойгул блан Бахтиёр
Адолат айлаб шиор
Қилдилар уни сўроқ,
Подшолардан яхшироқ.
Ул ҳам секин Жаржонда
Зўр подшо эканнини,
Сўзлаб берди ва қонда
Етилиб ўсганини.
Сўнгра арзи ҳолини,
Бошлади саволини.
Чол кўп нарса ўйлади:

Қўлга тушдим тайин деб,
Ойгулни алдайин деб,
Фақат ёлғон сўйлади.
У дедик: «Бир кунга
Муҳлат олган ёримни
Қўлдан бердим ва унга
Қўрбон қилдим боримни.
Ерга отдим торимни,
Тутақтириб зоримни,
Мисоли бир қаландар
Излаб келдим дарбалар.
Сен мени демасмисан?
Ойгулим эмасмисан?»
Кўзида ҳийла кулди
Ва ёлғондан букилди.
Халойиқ шу аснода
Йиғилиб тўда-тўда
Тўпланиб қолган эди.
Подшо кўзи қон эди.
Шунда чиройли Ойгул,
Яшнаб мисоли бир гул
Ундан бир сўроқ қилди,
Тарашадай қоқ қилди:
«Неча хотинингиз бор?
Ростини айтинг, зинҳор?»
«Қирқ хотин бордир менда» —
Деди беор, шарманда.
Эл қаҳ-қаҳлаб юборди.
Золим подшо шу дамда
Фикрини қонга қорди.
Қиличинн чиқарди,
Ойгулга қараб борди.
Аммо халойиқ шу дам
Уни тутдилар бардам.
Утмасдан жиндаин зум
Оғзига тикдилар қум.
Золим подшо шу замон
Қабрга бўлди меҳмон.

XVIII

Ойгул кўнгли беғубор
Ҳурликни айлаб шиор,
Ҳам йўлдоши, ҳам ёри,
Енида Бахтиёри,
Яшаркан Сусамбилда,
Қайғи йўқ экан дилда,
Жамбилни ўйлар эди.
Қул чолни сўйлар эди.
Қулларнинг қасосини
Олурман, деб аҳд қилган.
Хонликнинг асосини
Бузурман деб жаҳд қилган
Ис'ён қучоғидаги
Чоғларини эсларди.
Гуноҳсиз қалбидаги
Доғларини эсларди.
Зиёда бўлиб дарди
Кўз олдидан ўтарди:
Оч қулларнинг ис'ёни,
Жамбилнинг қонхўр хони,
Отасининг қиличда
Тирқираб қолган қони.
Кўкка чиқиб фиғони
Утдай туташиб ичда...
Энг сўнг Ойгул, Бахтиёр
Қилдилар шундай қарор:
«Жамбилга ўт очамиз
Хоннинг қонин сочамиз».

XIX

Ойгул туриб эрта тонг
Қўшинларга урди бонг.
Соқчиларни уйғотди,
Бошлиқларга сўз қотди.
Қуроолларни олдирди,
Карнай-сурнай чалдирди.

Бир нафасда, қўшинлар
Саф тортиб йиғилдилар.
Қирқ кунликка ош ва нон,
Отларга беда ва дон,
Қўшинларга кийимлар,
Дори-дармонлар, емлар
Олдириб гўзал Ойгул,
Яшнаб мисоли бир гул,
Бахтиёрни Сусамбил
Юртига кўтариб бош,
Шу кун берди юртга ош.
Қўшин бошида ўзи,
Чарақлаб қора кўзи,
Мардлар сингари Жамбил
Томонига бошлаб йўл,
Тўп бўшатиб жўнади.
Йўлма-йўл ва кўлма-кўл
Манзилларда тунади,
Яна туриб жўнади.
Гўзал, чаман боғлардан
Қуш бўлиб учиб ўтди,
Осмон бўйи тоғлардан
Бургутдай кўчиб ўтди.
Қанча қурғоқ чўлларни,
Дар'ёларни, кўлларни
Ута-ўта охири
Жамбилга яқин борди.

XX

Жамбил хони роҳатда,
Ишратда, фароғатда
Яшар экан Жамбилда,
Не бордир Сусамбилда
Сра ҳам билмас эди.
Кеча-кундуз маст эди.
Ойгулни банду зиндон
Қилган чоғидан буён

Хабар олмаган эди,
Эсга солмаган эди.
Кул қизини зиндонда
Чириб кетган деб ўйлаб,
Ва лекин ҳар замонда
Хуснидан эртак сўйлаб,
Махтаб гўзал Ойгулни,
Қарғади Дархон қулни.
Тарлон бўлса Жамбилда
Минг армон блан дилда,
Ҳамон кул юрар эди,
Қаттиқ кун кўрар эди.
Ойгулнинг ақволидан,
Сусамбилнинг ҳолидан,
Хабардор эди ўша.
Унга қайғу блан зор,
Юз ҳақорат, минг озор,
Ҳамдам эди ҳамиша.
Сусамбилга қочмоқни
Хонга уруш очмоқни
У хаёл қилар эди,
Эл бунн билар эди,
Чорасиз юрар эди.
Шу чоқ минглаб қўшини
Блан Ойгул йўл босиб,
Ухламай куни-туни,
Ҳар ерга ялов осиб,
Келар эди дувиллаб,
Бўрон каби гувиллаб.
Дар'еларнинг устидан,
Учиб ўтганда оти,
Қушдай сирғаниб сувдан,
Езиларди қаноти.
У тўхтамай йўл босди,
Ҳув деганда чўл босди.
Бир оқиб кетиб келди,
Жамбилга етиб келди.

XXI

Яшнаб мисоли бир гул,
Ер кўкни овозаси
Тутиб келганда Ойгул,
Жамбилнинг дарвозаси,
Очилмади. Шунда ул
Дарғазаб қилич солди,
Дарҳол қайтариб олди:
Қулуфлар шарақ-шарақ
Ўйнаб очилиб кетди,
Зулфинлар худди тупроқ
Бўлиб сочилиб кетди.
Отларнинг туёғида
Дарвозалар бўлди кул,
Ҳар тўп қўйган чоғида
Саройлар қулаб буткул,
Зўр қўшин кириб борди.
Савалаб уриб борди.
Жамбилнинг хон, беклари
Қуён бўлиб қочдилар.
Чуқурлар, ғорлар сари •
Қучоғини очдилар.
Соқчилар золим хонни,
Бу ажойиб ҳайвонни,
Оғилда ушладилар,
Ўлгудай муштладилар.
Ранги бўлса ҳам самон
Паст келмас эди ҳамон.
Бутун эл қаҳ-қаҳ солди,
Хон шарманда, уялди.
Эл туриб шу чоқ: «Ойгул!
Хонни ўлдир!»—дедилар—
«Бутун юрт ва барча эл
Сендан ушбуни тилар»
Ойгул эл талабини
Қилиб ўлдирди хонни,
Бу ажойиб ҳайвонни.

Қилич солиб бўғзига,
Қўйиб тўпнинг оғзига
Уққа қўшиб кўчирди;
Осмонларга учирди,
Ва кул қилиб тушурди.
Энди эски қул Тарлон,
Ойгулга тўғри келди.
Севинганидан шу он
Оёғига йиқилди,
Ойгул кўтариб олди.
Тарлон кўришиб қолди.

XXII

Қул Тарлон шодлигидан
Тўхталмади йиғидан,
Барча ҳайрон эдилар.
Улар келиб Ойгулга:
«Бизларни Сусамбилга
Олиб кеткин,— дедилар.
Бу хонлардан куйдик кўп,
Беклардан ўртандик хўп
Биз Жамбилда турмаймиз,
Бу ерларда юрмаймиз.
Бизни қўш ўз элингга,
Эл бўламмиз биз сенга...»
Ойгулга аламини,
Барча чеккан ғамини
Эл айтиб йиғлар эди,
Сел қайтиб йиғлар эди.
Ойгул назар ташлади,
Шундай бир сўз бошлади:
«Золим хон қучди ўлим,
Энди сизга йўқ зулим,
Эл, осойиш яшарсиз.
Ва бекойиш яшарсиз.
Сусамбилни қўйинглар
Ва Жамбилни суйинглар,

Сизникидир тупроғи,
Сизники тожу тоғи,
Хон бўлмаса Жамбилда
Қайғи ҳам бўлмас дилда.
Мана бу ота Тарлон
Ҳаммангизга бош бўлур,
Сизлар учун берар жон
Ҳар ерда йўлдош бўлур».
Ойгулдан жаҳон-жаҳон
Эл барча рози бўлди.
Қалби шодликка тўлди.
Қирқ кечаю қирқ кундуз,
Барча эркак, хотин-қиз
Уйнаб байрам этдилар.
Золим хонни йўқотиб,
Қайғуларини отиб,
Муродига етдилар.
Шундан сўнг бизнинг Ойгул,
Яшнаб мисоли бир гул,
Ўз Бахтиёри сари,
Ўз севган ёри сари
Сусамбилга йўл олди.
Эл карнай-сурнай чалиб,
Замбараклар бўшатиб,
Уни узатиб қолди.

ЗАЙНАБ ВА ОМОН

1938

Кириш

Сўйлаб берай Зайнаб ва Омон,
Севгисидан бир янги дoston,
Бир зўр оташ, бир зўр аланга,
Икки қалбга туташгани рос.
Бир севгиким жон берур танга,
Ҳам Зайнабу Омонларга хос.
Бу севгида йўлбошлар вафо,
Ҳам вафони емирмас жафо;
Бунда асло қора кун йўқдир,
Бунда мотамсаро кун йўқдир.
Хазон қилмас Зайнабни замон
Ва оташда ўртанмас Омон,
Туши эмас балки ўнгида,
Дилдорини кўрар бегумон;
Бир қиссаким, бунинг сўнгида
Севишганлар топишгусидир,
Жонлар жонга ёпишгусидир.

• *Биринчи бўлим*

I

Шод ўтади Зайнаб кунлари,
Кўнгли баҳор кўкидай тоза,
Кўкда учган қушларнинг бари
Шодлигидан олар андоза.
У яшайди беситам, бе зор,
У билмайди қайғуни, ғамни,

Оёқлари остига баҳор
Тўшаб қўйган алвон гиламни.
Бутун дала бахмал поёндоз.
Лола очиб қаршилар тоғлар,
Гулга тўлиб сер ишва, сер ноз,
Унинг кўнглин хушлайди боғлар.
Ҳар томонда баҳордан нишон,
Даралардан чопар Зарафшон.
Қарайди қиз, бамисоли кун
Кўзларида бутун бир олам.
Ҳаёт тўла баҳорга мафтун,
Унга тамом бегонадир ғам.

II

Зайнаб ўсган элнинг мисли йўқ,
Зайнаб ўсган эл бахтга тўлиқ.
Бунни кўрган тез бўлар банда,
Бунни инсон бир қур кўрганда,
Юрагида ҳеч армон қолмас,
Бунга жаннат тенглаша олмас.
Бунда қўшиқ айтган ариқлар
Қаршисида парилар йиғлар.
Қушларининг нағма-навоси,
Водиларнинг мармар ҳавоси,
Эрта баҳор очилган лола,
Қоялардан учган шалола,
Бинафшалар, ранго-ранг гуллар,
Шиша каби зангори кўллар,
Ҳамишалик дилтортар кўклам
Ва табиат тўқиган гилам;
Қорга чўмган ҳайбатли тоғлар,
Шарқираган даво булоқлар
Ҳаммаси бор, ҳаммаси ма'мур...
Бунда ерга ойдан тушган нур,
Салқин тунда ўзи бир қуёш,—
Чўмилади, унга тоғу тош.

Новдаларда туғилган куртак
Ҳар кун тўқир янги бир эртақ.
Бунда ҳамма, ҳамма нарса бор,
Бунда қизга толи' бўлар ёр.
Бунда орзу қозонади от,
Бунда севги ёзади қанот,
Қўзғотади қиз ҳавасини
Чиройига ранг беради гул;
Бунда қизга севги дарсини
Уқитади энг аввал булбул.
Зайнаб шунда туғилган эди,
Шунда тўлиб етилган эди.

III

Одам зоти дун'ёдаки бор,
Унинг блан муҳаббатдир ёр;
Уни билмас юрак топилмас,
Уни билмас отлар чопилмас.
Севги... лекин бунда асрлар
Фожиаси соч ёзиб йиғлар;
Йиғлар ишқни емирган замон,
Йиғлар севиб ўтга тушган жон.
Севги қалбнинг биринчи майли.
Лекин замон асира Лайли
Ёстуғини бутун қурутган,
Коса-коса оғулар тутган;
Мажнунни у, ўтказган ёрсиз,
Фарҳодни ҳам этган диёрсиз.
Бунда одам хўр бўлган кунлар,
Эркисизликдан чиққан якунлар
Оинада бўлган намоён.
Жилва қилган севгисиз даврон.
Замон ўтган, замонлар ўтган...
Одам янги замонга етган.
Ҳамон севги одамга йўллош,
Ҳамон севги қалбларга сирдош
Шудир баҳор, очилган лола,

Шудир дилни қийнаган нола;
Шудир сабза, бинафша кўклам,
Шудир қизнинг бошидаги ғам.
Шудир атр сочучи ра'но.
Шудир аччиқ ва ширин ма'но;
Шудир этган қиз кўксини оқ,
Ва йигитнинг кўкрагини тоғ.

IV

Зайнабнинг ҳам тоза, осуда,
Доғ кўрмаган ма'сум қалбида,
Севги япроқ ёзиб қолипти,
Ва фикрига ғовға солипти.
Кокиллари унинг тол-тол,
Лабларида битган қора хол
Бир дун'ёга арзигудай бор,
Кўзлар ёниб ахтарар бир ёр,
Ёр ахтариб боққанда қийғоч,
Қоши бўлиб худди қалдирғоч
Атрофида ойлар чарх урар,
Теграсини юлдузлар ўрар.
Покизадир қизнинг тилаги,
Оппоқ қордай бўлиб кўкраги
Кўтарилар ҳамон юқори;
Ул ҳозирча севгининг зори,
Озоридан хабарсиз ва шод;
Севгидаги шодлик бирла дод
Унга ҳали тамом бегона,
Билмас ҳали у ёна-ёна,
Муродига етажагини.
Маҳкам ушлаб ёр этагини,
Кетарман деб ўйланар осон,
Иш битар деб ўйлар бефиғон.
Шунинг учун Зайнаб ниҳоят,
Севиб қолди бировни ғоят;
Кўнгил қуши талпиниб қолди,
Юрагида ўт ёниб қолди.

V

Урик гуллар Зайнаб боғида,
Кўп йигитлар бор қишлоғида.
Кўп йигитга тушади кўзи,
Лекин шунга хайронки ўзи,
Кўнгли фақат Омонни дейди;
Шу юракни, шу жонни дейди.
Ва ҳолбуки бошқа йигитлар,
Ҳеч кам эмас, у яхши билар.
Агар бири ёйса қулочин,
Парвоз қилар кўкларда лочин,
Ҳаводаги қушларни тутар,
От чопганда яшиндан ўтар,
Ғоз сингари қўнар кўлларга,
Сув оқизар саҳро, чўлларга,
Ҳаммаси ҳам қиличдан ўткир,
Ҳаммаси ҳам Рустам каби зўр.
Нега севди Омонни, нечун.
Зайнаб билмас қалбининг кучин.
Нега этди уни ихтиёр,
Билалмайди изоҳи душвор.

VI

Ва ҳолбуки ҳозир туну кун,
Ушандадир хаёли бутун.
Қайга борса ўша қошида,
Ўнтўққизга кирган ёшида,
Шамол теккан гул барги каби,
Унинг қалби дир-дир титради.
Севганини билади халос.
Фақат нечун? Қайдадир асос,
Ахир кимдир кўнгил қўйгани,
Қайси барно шунча севгани,
Нимаси бор, нимаси ёқар,
Қайси оташ қалбини ёқар.

Билмай туриб севганда шунча,
Йўл бошлади қайси тушунча?
Ҳечбирини ўйлаб кўрмайди,
Ҳечбирига жавоб бермайди.
Унинг фақат бир асоси бор.
Шу асосга зўрдир э'тибор:
Эл сўйларкан доим ёмонни,
Атамайди ҳечбир Омонни.
Шунинг учун яшайди бедод,
Шунинг учун нафас олиб шод,
Баҳор каби тўлиб боради,
Ҳар кун гулдай бўлиб боради.

VII

Ярим оқшом, чумчуқлар тинган,
Ҳамма қора либос кийинган,
Сойларда тун, саҳроларда тун,
Дараларда, водиларда тун;
Япроқларда тун ётиб ухлар,
Сойлиқларда тун қотиб ухлар.
Тун ўрмалар тоғ бошларида,
Тун Зайнабнинг қарашларида.
Лекин, ҳали ўтирар уйгоқ,
Олдидаги бир саҳифа оқ —
Қоғоз узра тинмай тикилар,
Кўз нурлари унга тўкилар:
«Сени, Омон, кўргандан бери,
Кўзларимга уйқи келмайди.
Сенга майл қўйгандан бери,
Ҳеч нарсага кўнгил тўлмайди...»
Уйлаб-ўйлаб тўхтаб қолади,
Огир-огир нафас олади.
Езганларни ўқийди такрор,
Юрагида уйғонади ор.
Ва қоғозни йиртиб ташлайди,
Яна олиб ёзабошлайди:

«Севганимни қилмай ошкора,
Омон ўзи сўз очса зора,—
Хаёлида юрар эдим жим,
Фақат кутмоқ бўлмишди бурчим,
Ва ниҳоят сабр ила қарор
Тугадию бошладим иқрор...»
Боз ўқиди, кўнгли тўлмади,
Яна айтганидай бўлмади.
«Езолмадим» дедида ўзи,
Рўпарада турган қоғозни
Парчалади. У энди бу бор
Езмасликка айлади қарор.

VIII

Бир силкиниб ўрнидан турди,
Недир ўйлаб илгари юрди,
Атрофи жим, ҳамма уйқида,
Кўкдаги ой акс этар сувда;
Елғиз майин, енгил шаббода
Води ичра танҳо тештирар.
Симоб каби тиниқ ҳавода,
Шитирлашиб япроқлар титрар.
Қиз чор атроф сари қаранди,
Тим-тинликда ўртанди, ёнди,
Бир оташин интилиш шу дам,
Юрагига бўлмишди ҳамдам.
У қайгадир кетмоқчи, фақат,
Билалмайди қайга эканин,
У шод, лекин ўшал муҳаббат
Парча-парча тўғрайди танин.
• • • • •
• • • • •
Унитди-ю, тўхталиб қолди,
Чигал ўйлар ичра йўқолди.
Ҳам ўтириб қолди фаромуш,
Қанча юлдуз кўзида ботди,

Ва ўрнидан қўзғалиб хомуш,
Секин келиб жойига ётди.

IX

Секин келиб ётди-ю фақат,
Кипригини юма олмади.
Уйлай-уйлай тоқ бўлди тоқат,
Энди сра юрак қолмади.
Еки бирдан Омон кўзига,
Уялмасдан қарай қолсами...
Ҳамма гапни унинг юзига
Шартта-шартта айта солсами?..
Юздан олиб бутун пардани,
Гапирса-ю «жавоб» бер деса,
«Айб қилмагин, танладим сани,
Рози бўлсанг бирга юр» деса...
Нима бўлур шу пайтда ҳоли,
Нима бўлур шўрликнинг фоли.
Терга пишиб Зайнаб олар тин,
Пўқ, бўлмайди, бу ҳали қийин.
Ҳали бунга тил боролмайди.
Ҳали Зайнаб ўзининг дардин,
Дадил туриб ёра олмайди.
Тунни бутун уйғоқ кечирди,
Фикрлари топмай ниҳоя,
Хаёл уни кўкка учирди.
Тонг ёриди, тоғдаги соя
Ватанини сойга кўчирди.

X

«Сенсан, Омон, уйқусиз тунлар,
Юрагимни олган аланга,
Сен фикримни чулғадинг кунлар,
Сен лахча ўт ташладинг таанга.

Кошки сени кўрмагай эдим,
Тушмагайди кўзга оташинг,
Яшар эдим беташвиш ва жим,
Юрагимни ёндирмас ғашинг.
Оқизарсан ҳали ёшимни,
Ут кўзларинг қўймас саломат,
Булут каби қуршар бошимни,
Ҳали қанча-қанча маломат,
Ҳали қанча-қанча ҳасратлар,
Еш қалбимга бўлурлар меҳмон,
Ҳали қанча қайғулар, дардлар,
Ҳиддат блан сўзон қилур жон.»

XI

Тонг сингиди оппоқ оқариб,
Зайнаб туриб, далага бориб,
Бутун гапни унутган бўлди,
Сиқиқ қалби ҳавога тўлди.
Яратучи эркин, озод иш,
Даладаги осуда турмуш,
Кўклам каби кўкарган жонлар,
Шўх йигитлар, қизлар, жувонлар
Бўлди қизнинг дардига чора,
Хуррам бўлиб у бора-бора,
Отди дилда бўлган ғубориң,
Ва фаромуш айлади зорин.
То кечгача ишлади тинмай,
То кечгача юракдаги най,
Утга тушиб қилмади наво,
Дала бўлиб дардига даво.
Юрагига ҳеч ғаш солмади,
Оромига оташ солмади.
Даладаги бу қайноқ ҳаёт
Ҳавасига боғлади қанот.
Ва шодликнинг эшигин очди,
Қайғуларни узоққа қочди.

Ҳар қадамда ортиб сурури,
Қанча ерни ўйинга солди,
Ишлади-ю, ордн гурури,
Кеч кирганин билмайин қолди.

XII

Қуёш ботди, бир тўда қизлар,
Ғам билмаган кулар юлдузлар,
Овоз қўйиб қўшиқ айтади.
Зайнаб блан хушчақчоқ Ҳури,
Адол блан яллаци Нури,
Асал блан ўйинчи Сора,
Сурма блан қувноқ Руҳсора,
Сарви блан дуторчи Гулнор,
Қундуз блан Суқсур ва Анор,
Бирга-бирга қайтади хандон,
Бирга чақчоқ қилади чандон.

XIII

Тор кўчанинг бошига келиб,
Зайнаб энди ўзга йўл олди.
Ҳар бирига чандон тикилиб,
Дўстларидан зўрға ажралди.
Найқаб қолди у бошларини,
Йўлга тикиб қарашларини,
Кўча тўла одамни кўрди.
Ичкарига кирмайин турди.
Одамларнинг ҳаммаси тоғдан,
Тоғ бағрида бўлган улоғдан
Қайтган каби тўда ва тўда,
Сўзлашарлар ҳарбир тўғрида.
Гўё байрам, гўё янги йил,
Тарқагандай гўёки сайл,
Келардилар гурас ва гурас,
Бари эркин оларди нафас.

XIV

Омон кимдир, борми ватани,
Ким ҳам қизга танитар уни
Шод бўлсада хотиротидан,
Хабарсиздир ёрнинг зотидан.
У бўлурми севгисига тенг,
Ошиёни қайда бу қушнинг.
Зайнаб фикрин чувалтирган шул
Фикри-ёди шу блан машғул.
Емон отлиқ бўлса у агар,
Зайнаб кирар ерларга қалар;
Бўлиб қолса сири ошкора,
Жароҳатга топилмас чора.
Сўнгра уни савдойи дерлар,
Бир тагсизнинг гадойи дерлар;
Унда ёғар та'на тошлари,
То ергача унинг бошлари —
Хам бўлур-да, ҳеч юра олмас,
Эл ичида обрўйи қолмас.
Ва ёронлар бари беғараз,
Бундай дўстдан қилурлар араз.
Шунинг учун жимлик сақларди,
Шунинг учун ичида дарди,
Шунинг учун қийналса ҳам жон,
Севгисини тутарди пинҳон.

Иккинчи бўлим

I

Ичкарида ўзга ҳол эди,
Зайнаб учун ўзга фол эди.
Бунда қизнинг эркин ва тоза
Номусига ўқиб жаноза,
Ҳурлигини ер блан яксон,
Бағрин этиб лахта-лахта қон,

Кўзларидан оқизиб ёшин,
Поймол этиб унинг қуёшин,
Қора турмуш соларди чангал;
Қисматини этар эди ҳал.

II

Заҳар тўкиб қизнинг ошига,
Бу бечора Зайнаб бошига
Утмиш солган қора бир соя;
Бу — турмушдан ажиб ҳикоя,
Бу — инсоннинг ҳайвондан баттар
Хур этилган чоғин эслатар...
Ундан Зайнаб хабарсиз қамон,
Уни асло эсламас бу жон.
Бу савдони кимнинг солганин,
Унинг бахтин кимлар олганин,
Кимлар уни бу қадар ожиз,
Ва ҳуқуқсиз бечора бир қиз
Этиб, шўрлик бошига бало,
Солганини эсламас асло...

III

Ҳали Зайнаб чақалоқ кунлар,
Бошга тушди чигал тугунлар:
Она уйи одамга тўлди,
У Собирга нишона бўлди.
Уч-тўрт хотин гўдак Собирни
Олиб келиб очдилар сирни,
Зайнаб блан Собирни мақтаб,
Ва иковни бир-бирга атаб,
Дастурхонда синдирдилар нон
Ва фотиҳа кўтариб шу он,
Тарқалдилар... Зайнаб бешнқда
Йиғлар эди оч қолиб жуда.
Собир эса қеч гап англамас,
Юрар эди уйин блан мас.

Ана шунда бу қора одат,
Қиз бахтига урган эди хат.

IV

Ииллар ўтди, фақир хонадон
Муҳтожликка таслим этди жон,
Ғамхонада қашшоқлик қулди
Ва оила тутдай тўкилди.
Зайнаб қолди бечора якка,
Қимса келмас унга кўмакка.
Нада ота, на она қолди,
На бир кулба, на хона қолди;
На бир паноҳ, на бир ошиён,
На бир ғамхўр, на бир меҳрибон,
На бир сирдош, нада бир йўлдош,
На бир ўртоқ, на бир қайғудош...
Ҳеч кимсаси йўқ эди, ёлғиз
Тутқин бўлиб қолган эди қиз.

V

Ҳар даргоҳга бориб сиғинди,
Ҳар эшикда новдадай синди.
Эндигина кўкарган ниҳол,
Хазон уриб бўлмишди беҳол.
У ниҳоят топди бир паноҳ,
Муруватли бир кичик даргоҳ
Ўз қаноти остига олди,
Тағларига иссиқ хас солди.
Анорхола оиласида
У, асранди қиз бўлиб қолди.
Ва шунга ҳам севиниб жуда,
Ўтганларни унитган бўлди.
Аламларни қуритган бўлди.

VI

Қиз беради тақдирига тан,
Анорхола кулбаси — ватан.
Хуфтон ётиб, азонда турар,
Эрта-ю кеч эшик шипирар.

Машаққатда ўтади куни,
Холдан кетиб шўрли қиз тун;
Ярим карахт, мудрар, ярим оч;
Усти-боши йиртиқ-яланғоч
Кун кечирар, ишлар тинмайин,
Қайғу тўла овози майин,
Қизнинг ғамгин ҳолин англатар,
Қиз ичида оғир дард ётар.

VII

Офтоб йиқди қайғу тоғини,
Ойлар ёқди тун чироғини.
Ўтди кунлар, ўтди замонлар,
Ўтди ғамга ғарқ бўлган онлар.
Лекин улар эсан ҳечқачон,
Чиқа олмас ва хотирга жон
Берур унинг ҳар саҳифаси,
Эслаганда қизнинг сийнаси
Чуқур бир оҳ блан қўзғалур;
Оғир-оғир бир нафас олур.

VIII

Давонларни ошди амаллар,
Яшашдаги чурук тамаллар
Асосидан бир-бир бузулди:
Води бўйлаб колхоз тузилди.
Анорхола оиласи ҳам,
Колхоз сари қўйдилар қадам,
Ва бўй етган Зайнаб ҳам озод,
Эркин энди бошлади ҳаёт.
Колхоздаги мустақил турмуш
Ва махсулдор яратучи иш
Ғуссаларни айлади барбод,
Фақат шунда у қозонди от.
Шунда қадри-қиймати ортди,
Шунда иззат-ҳурмати ортди.

Атрофига гуллар сочилди,
Шунда унинг бахти очилди,
Фақат шунда сезди бегумон,
У ўзини ҳақиқий инсон.

IX

Бахт жаранглар қувноқ сасида,
На кулфати, нада зори бор.
Анорхола оиласида
Энди унинг э'тибори бор.
Энди уни камситмас ҳечким,
Энди уни етим деяр ким?
Зайнаб ўсар оқил ва доно,
Сўзларида мазмун ва ма'но.
Усганида беташвиш, беғам,
Бунча зийрак бўлмас эди ҳам
Энди унинг ҳар нарсаси бор,
Энди унга ҳамма гап тайёр,
Одамизод гулистонида,
Саодатнинг бахт бўстонида,
Орзуларга тўлиғдир кўнгил.
Ваҳимасиз осойишта дил.
Ўзига бир йўлдошни истар,
Бир қадрдон сирдошни истар.

X

Зайнаб Собир кимлигин билмас,
Зайнаб ҳали ўз ишқида мас.
Лекин Собир уйида ҳар кун,
Шошилишча тўй тайёрланар.
Аммо Зайнаб кўксига ҳар тун,
Омонининг юлдузи ёнар.
Тўйдан фақат Анор хабардор,
Уни Собир онаси бардор,—
Бардор этиб йўлга солмишли,
Ихтиёрин қўлга олмишдир.

XI

Тайёрланар тўй, лекин Собир
Бу тўй учун ажойиб бир сир,
Чунки она боғида у йўқ,
У ўзининг қишлоғида йўқ.
У, ўқирмиш дорилфунунда,
Ва онгларни қоплаган тунда
Юлдуз бўлиб учар эмиш у;
Яшин каби кўчар эмиш у.
Она унга уй қилмоқчидир,
Дабдабали тўй қилмоқчидир.
Шунинг учун йўлга кўз тутар,
Келишини интизор кутар.

XII

Зайнаб энди ўз асрорини,
Армонини, истак, зорини
Опасига этиб ошкора,
Қилмоқчидир дарлига чсра.
Фақат нетиб, қайси юз блан,
Қайси ҳаё, қайси кўз блан
Опасининг юзига қарар?
Тили сўзга қандайин борар?
Уят ўти ёниб юзида,
Бир изтироб зийрак кўзида,
Елғиз Ҳури сари толпинар,
Уни эслаб юраги тинар.

XIII

Чунки Ҳури Зайнабнинг бутун
Асроридан тўла хабардор,
Чунки унинг блан куну тун
Бирга бўлар. Ҳар нарсаки бор
Зайнаб унга сўйлар, сақламас,
Ҳечбир нарса йўқ Ҳури билмас,

Ҳатто Омон блан ҳам уни,
Таништирган шу Ҳури эди.

XIV

Ҳури, Зайнаб қош қорайганда,
Кеч қопқора чойшаб ёйганда
Ичкарига келиб кирдилар
Ва Анорга салом бердилар.
Кўрар экан юзи қизарди,
Опасига яқинроқ борди.
Анор эса чеҳраси кандон,
Зайнаб учун бергудайин жоя,
Атрофида парвона бўлар
Ва минг карра ундан ўргулар.
Ҳури бўлса қилиб тамошо,
Айтажагин этарди иншо.
Лекин ундан олдинроқ Анор,
Сўз бошлади кулиб беқарор.
Икки қиз ҳам ҳамгуманг қолди.
Зайнабдаги севинач йўқолди.

XV

«Рўзи азал қиз қисматида
Эрга тегмоқ одати бордир.
Бу насиба тақдир хатида
Ёзилгандир, оҳ блан зордир.
Бундан қуруқ қолган пешона,
Умри ўтар ёна ва ёна,
Қовушмоқлик қушларда ҳам бор,
Ҳамма излар бир йўлдош дийдор;
Бунга тўққиз ёшлик Оиша
Муҳаммадга теккани асос.
Бунга берар ўлим хотима,
Бу пайғамбар қолдирган мирос...

XVI

«Кўзи тирик экан отасин,
Бир яхши нияти бор эди,
Я'ни Зайнаб Собирга бўлсин —
Деган васияти бор эди.
Не учунки, у туғилганда
Собирга деб нон синдирилган,
Нишон бўлган, етиб тўлганда,
Собиржонга бўлсин дейилган».

XVII

Анор сўзлар ва Зайнаб қалби
Тол баргидай дир-дир қалтирар.
Ҳури қўйиб жон қулоғини,
Тинглар экан лаблари титрар.
«Энди, Зайнаб бўй етиб қолди,
Юртимизнинг мана энг олди
Йигитлари унга харидор,
Кўп лочинлар чиройига зор.
Лекин Собир ҳаммадан гўзал.
Кеча қилдик ҳамма гапни ҳал:
У шаҳардан келиш бланоқ,
Тўй қилмоққа айладик қарор.
Ишлар битди, битди-ю броқ...»
«Броқ...» дея тўхтади Анор,
Икки қизга бир қараб олди,
Атрофига бир назар солди.
Қиз қалбида бўғиларди жон,
Ҳури бўлса тамоман ҳайрон.
Яна сўзни бошлади Анор:
«... Броқ бунда бир андиша бор,
Чиқармаслик учун ёмон от,
Сақлаш учун номус ва уят,
То тўй бўлиб ўткунигача,
Келин бўлиб кетгунигача,
Боши очиқ чиқмас ташқари.
Шуни истар барча ёш, қари».

XVIII

Зайнаб тамом, тамом лол эди,
Сўз қотишга у беҳол эди,
Тирнар эди қалбини азоб,
Гўё хаста, гўёки бетоб,
У ичидан оғир тўлганар.
Ғазаб блан зоҳири ёнар.
Ва Анорга қарамас асло,
Оғир дардга бўлиб мубтало
Тун сингари бўғиқ ва сокин
Утиради, сирдоши локин
Оппа-очиқ туташар эди,
Дар'ё каби у тошар эди:

XIX

«Кечир опа, айтган андишанг
Қизни қуллик томон қайтарур.
Лндиша деб сен урган тешанг
Уни қора қонига қорур.
Агарда қиз бўй етган эса.
Бир олдидан ўтмас бўлурми?
Ва уйига совчилар келса,
Ғозилигин кутмас бўлурми?
Балкида бир дегани борлир,
Балки унга тегмаклик ордир,
Балки этиб бир аҳду паймон
Вафосига гарав қўйиб жон
Арз этгани келгандир сенга.
Тез шошилган, елгандир сенга.
Энди бунга не чора бўлур?
Энди Зайнаб бечора ўлур...»

XX

Опасида ғазаб оташи,
Ва Зайнабда андиша ғаши.

Елкасида тоғдай оғир ғам;
Анор кўзи ичра жаҳаннам
Оловлари тинмай ловиллар,
Ва таптига юраклар чўллар.
Ҳури ёқиб сўз гулханини,
Уртар эди Анор танини,
Яна Анор ўтдай туюқиб,
Сўз бошлади Ҳурига боқиб:
«Нима дейсан, бунга Собирдан
Ортиқ йигит эр бўлармикин?
Бутун юртни ахтарса ундан
Афзали ҳеч топилармикин?
Нимага бу андиша бекор?
Нега унга тегмак бўлсин ор?
Ахир юртда қанча гўзаллар
Келишини зориқиб кутар.
У бу юртда энг зўр билимдон,
Пахта илмин ўқипти чандон.
Юртда барча пахта экканлар
Хирмонига червон қуюлар.
Ахир яна бир андиша бор:
У Собирга фотиҳа бўлган,
Васиятда уни ота зор,
Собиржонга бўлсин деб ўлган.
Поймол қилиб бўлурми буни?
Қайси номард истагай шуни?»

XXI

Ерда экан кўзининг нури,
Зайнаб ҳамон жим, фақат Ҳури
Давом этар савол-жавобда,
Жаранглайди чалғиса тобда:
«Тўғри опа, сента ҳам қийин,
Бировга сўз бергандан кейин
Уҳдасидан чиқмоқ яхшидир,
Андишамнинг сабаби будир,

Ялинаман, бунча туташма,
Ялинаман, бу қадар тошма.
Қилма опа, қалбимни пора,
Тўхта, бироз англасанг зора.
Опа, увол кўздаги ёшим,
Увол ғамда хам бўлса бошим.
Опа, мени озгина қизғон,
Кўкарганда кул бўлмасин жон,
Ниятингга еткур, қулоқ сол.
Аламларинг кеткур қулоқ сол».

XXIV

«Беномус қиз, айт тўғрисини,
Бахти қора! Эл номусини
Орсизларча поймол этганда,
Заррача эс бормиди санда?
Қайси шайтон йўлга бошлади?
Қай хароми ўтга ташлади?
Йўлдан урди қайси бир маккор?
Очигини сўйлагил, беор.
Сенга буни кимлар ўргатди,
Қучогингда қай иблис ётди?

• • • • •
«Унбеш ёшда экан куёвга
Берганлари ҳамон эсимда.
Қурбон бўлдим қайси бир ёвга,
Ҳамда менинг толиим кимда?—
Билмас эдим, билмасдим асло,
Лекин, шукур, урмади бало;
Чимилдиқда кўрдим эримни,
Менга йўлдош қилдилар кимни?
Сўрамадим, бўлмади ишим,
Ҳечким блан йўқдир койишим.
Қолиб кетдик бутун умрга
Ва шукур ким, кирмадик гўрга.
Шундай ўтди етти пуштимиз,
Шундай ўтди барча хотин-қиз.

Шундай ўтди уруғ ва авлод
Ва ҳечбири қичқирмади дод.
Бизда одат мана шу эди,
Ва саодат мана шу эди.
Сен шарманда, энди бемалол,
Ҳаммасини қилибсан поймол».

XXV

Зайнаб турар, қора кўздан
Жовдираган ёши тирқирар,
Қони қочиб оппоқ юздан
Талвасада кўкраги урар.
Ҳури жимдир. Зайнаб бепоеън,
Аламини қилгали баён —
Бир чимранди, силкинди боши,
Сўз бошлади кўзида ёши.

XXVI

«Тўғри опа, бутун бахтсизлик,
Хўрликларнинг бонси шудир,
Хотин-қизга хос бўлган қуллик
Шу одатда этмишдир зуҳур.
Бутун қизлар, бутун жувонлар
Чимилдиқда эрни кўрдилар.
Куя-куя кул бўлди жонлар,
Чўри бўлиб йиғлаб юрдилар.
Чўри эдинг, қул эдинг баринг,
Роҳат кўрди қайси бирингиз?
Одам эмас, айиқ блан тенг,
Евуз эди топган эрингиз.
Ҳар номардга чўкар эди тиз,
Эрксиз эди сизнинг ҳаммангиз.
Ҳаммангизнинг тақдирингиз қул,
Ҳаммангизнинг оллоҳингиз пул.
Ҳаммангизнинг булутда ойи,
Ҳаммангиз ҳам баҳор гадойи.

Кечдим, опа, шундай одатдан,
Тамом кечдим бу саодатдан.

XXVII

«Сен ўзингни бахтли дедингни?
Опа, сен ҳам одам эдингми?
Чимилдиқда эрни кўрганда,
Тутқинлиққа бўлганда банда,
Қанча ожиз, қанчалик хақир,
Қанчалик хўр, қанчалик фақир,
Бўлганингни билганмидинг ҳеч?
Чимилдиқда баҳорингга кеч
Тушганидан хабардормидинг?
Яшашингда инсонликка тенг
Бирор хислат, сўйла, бормиди?
Бахт деганинг қайғу зормиди?
Кўзингни кўр, қулоғингни қар
Қилиб ҳар кун ичганда заҳар,
Толи' шу деб юрарми беғам,
Шукур қилармидинг шунга ҳам?»

XXVIII

«Шунинг учун қайтдим баридан
Ва уялиб ёшу қаридан,
Юришимдан фойда топмадим,
Эрк қидирдим, бахт шунда дедим.
Шунинг учун эски одатлар
Ўлкасини айладим поймол,
Ва сен деган оқ саодатлар
Қора дедим ва топдим камол.

XXIX

«Ман ўзимни инсон билганда,
Гулга тўлиб баҳор келганда
Юрагимда ҳавас уйғонди,

Бир ажиб ўт бағримда ёнди;
Ва севгига топшириб дилни,
Бир йигитга бердим кўнгилни;
Уни ҳар кун кўраркан тонгда
Бир ғулғула қўпарди онгда.
Ҳеч нарсани кўрмасди кўзим,
Эпақага келмасди сўзим,
Ишлар эдим ўзимни билмай,
Ва бетиним кўнглимдаги най
Айтар эди унинг отини,
Куяр эди шунда ботиним.

XXX

«Опа, ўша севганим — Омон,
Опа, ўша ўртагучи жон,
Буни этиб сенга олқора,
Етишгали қиларкан чора,
Иқрор бўлким, гуноҳим йўқдир
Очиқ юриб топган кишимдан,
Ва беязин қилган ишимдан
Пушаймоним ва оҳим йўқдир.

XXXI

«Нима қилай, узоқ гапирдим.
Тушунчангни ҳар томон бурдим.
Ғараз шулким, қайтмай йўлимдан,
Келганини қилдим қўлимдан.
Қанча яхши, барно бўлса ҳам,
Қанча олим, доно бўлса ҳам,
Собир учун мени қийнама,
Мени ўтга ташлама яна.
Менга ёлғиз Омонимни қўй.
Менга ўша ёмонимни қўй.
У, кам эмас ҳеч бир одамдан.
Мен ул блан узоқман ғамдан.

Инсоф келсин, опа, ўзингга,
Тутқин бўлиб ўсган қўзингга
Розилик бер, одам бўл сен ҳам,
Саодат топ ва бўлмагин кам».

XXXII

Юрагини бўшатди охир,
Дардларини юмшатди охир.
Зайнаб артиб кўзда ёшини,
Ва кўтариб эгик бошини
Опасига «жавоб бер» деди.
Анор ҳамон оташда эди:
— «Бўлмайдими Собир, тез гапир!
— Опа, бўлмас, жоним, гапим бир!
— Ё мени де, ёки Омонни!
— Нетай, тикдим йўлида жонни!
— У пасткашнинг зоти ким экан!?
— Опа, урма қалбимга тикан.
Уни мен ҳам билалганим йўқ,
Бу юмушни қилалганим йўқ.
Лекин ишонч блан тўлиқман.
Шу ишончим блан улуғман».
Анор асло чидай олмади,
Қолган гапга қулоқ солмади,
Ўзи бирдан шовиллаб кетди,
Ўт сингари ловиллаб кетди:

XXXIII

«Кўринмагин, йўқол, кўзимга,
Йўқол, хотин бўлсанг ҳам кимга,
Энди менинг номимни айтма,
Расволикдан орқангга қайтма.
Даргоҳимдан чиқиб кет, дарҳол,
Энди сени кўрмаклик малол.
Қолганингда тоза шарманда,
Бўлганингда кўчага банда,

Шунда мени эсга олурсан,
Хизматимни эсга солурсан.
Энди расво бўлгунигча, хайр,
Ва бенаво бўлгунигча, хайр».

XXXIV

«Хайр, опа, келсанг ўзингга,
Рози бўлгин берган тузингга.
Бунча қарғиш ёмон эмасми?
Юрган йўлим баландми-пастми —
Опа, энди ўзим билурман.
Билганимни ўзим қилурман.
Эшигингда асранди бўлган
Қора кунлар хотирда қолур.
Опа, сенинг миянгга тўлган
Булут балки бир кун тарқалур.
Сўнгра ўзинг пушмон бўлурсан,
Сўнг қайғуда мутлоқ ўлурсан.
Эталмадим тузингни ҳалол,
Чорам йўқдир, жон опа, хушқол...»

XXXV

Зайнаб яна кўзида ёши,
Ҳам туташиб ичи ва тоши
Ғазаб блан ўрнидан турди.
Тиккасига ичкари юрди.
Ўйиштириб бор бисотини,
Бўғозинда тикилиб тини,
Ҳури сари қилди ишора,
Зайнаб учун шу бўлди чора.
Ҳури иккав уйдан чиқдилар,
Анор бўлса кўчага улар
Чиққанича қарғишлаб қолди...
Бутун элга ёйилди бу сир,
Ва эртаси қишлоққа Собир,
Келди деган хабар тарқалди.

Учинчи бўлим

I

Борлиқ узра тушганда оқшом
Зайнаб қўйди далага қадам.
Бир-бир босиб, илгари елди,
Сой бўйига яқинлаб келди.
Бутун атроф, оғир сукутда,
Елгиз Зайнаб юраги ўтда.
Бир гувоҳи сувлар шилдиран,
Бир гувоҳи кўкда ой юрар.
Бир гувоҳи юлдузлар қатор .
Турар қизнинг дийдорига зор.
Секин-секин из ташлаб Омон,
Яқин келди суйгани томон
Ва кўрдиким ажойиб бир ҳол,
Зайнаб турар қайғули ва лол,
Кўзларида ёши бор эди
Ва эгилган боши бор эди.

II

«Омон, менга ўзингни англа,
Очиқ гапир, сўзингни англа.
Айби чиқди қилган ишимнинг,
Кўнгил бериб суйган кишимнинг
Кимлигини билмай уялдим.
Уят эмас қонга бўялдим.
Бу офатдан мени эт халос,
Маломатдан мени эт халос.
Узинг кимсан, борми ватанинг?
Қайси элдан, зотинг ким санинг?
Сезгиларинг агар бўлса рос,
Сўзла бироз ўз севгингга хос»

III

Омон узоқ ўйларга кетди,
Дашту саҳро, кўйларга кетди.

Эски қайғу, кўҳна ҳнқоя,
Хотирига ташлади соя.
Омон узоқ-узоқ қолди жим,
Бўғиқ-бўғиқ нафас олди жим.
Охир боқиб қизнинг юзнга,
Жон олғучи қора кўзига,
Ўтмишини айлади баён,
Ким эканин айлади аён:

IV

«Сенга энди нелар айтайин,
Қайдан бошлаб, қайдан қайтайин;
Кимни йўқлаб, кимни эсласам,
Кимни қўйиб, кимлардан десам,
Кимнинг айтсам сенга отини,
Баён қилсам кимнинг зотини.
Кечир, Зайнаб, ожиздир Омон.
Бу сўроғинг жон ўртар ёмон.
Бу сўроғинг жонни қақшатар,
Бу сўроғда қайғу, зор ётар.
Бу сўроғда олам ва олам
Омон учун ҳасрат блан ғам.
Кечир, Зайнаб, сўзлалмас тилим,
Кечир, Зайнаб, чидалмас дилим,
Бу ҳикоя тўкар ёшимни,
Ҳам куйдирар ичу тошимни.

V

«Кел бўлмаса, қулоқ сол сен қиз,
Бизнинг қадим, кекса дун'ёмиз
Она меҳри блан тўлиқдир,
Она меҳри блан улуғдир.
Ҳар гўдакнинг бир онаси бор.
Ҳар онанинг ўз боласи бор,
Она уни болам деб излар,
Бола уни онам деб бўзлар.

Ажал келиб бўққан чоғида,
Она ҳатто бало тоғида
Излар экан ўз оворасин.
Ит йўқотгач жигар порасин
Чок этармиш ўз ёқасини.
Ҳатто қушлар ўз чақасини
Иссиқ қанот остига олур,
Асрар уни, жонга жон солур.
Ҳатто қўнғиз ўз боласини
Оппоғим, деб бўлар экан шод,
Оппоғим, деб қилар экан ёд.
Ҳар бечора ва ҳарбир гадо,
Фарзанд учун қилгай жон фидо.
Ва ҳаттоким илон ҳам чиён
Жон порасин севар бегумон.

VI

«Гул очилар баҳор чоғида,
Ва тўлишар она боғида,
Она севмас фарзанд топилмас,
Фарзанд йўқдир онани севмас.
Фарзанд гулдир, она бир бўстон,
Шунинг блан жаҳон гулистон.
Елғиз бир мен онасиз ўтдим,
Елғиз бир мен заққумлар ютдим.
Елғиз бир мен она алласин
Тинглагали бўлдим интизор.
Елғиз бир мен онанинг сасин
Эшиталмай йиғлаб ўтдим зор.
Оналиклар саодатига
Бир ошкора суқ блан боқдим,
Ва туфурдим тақдир хатига,
Пешонамни ўтларга ёқдим.
Она номин эшитганимда,
Хўрсинардим, ўпкам тўларди.
Менинг кучсиз, ожиз танимда
Бир қалтираш пайдо бўларди.

VII

«Роса тўққиз эканда ёшим,
Бир балога дуч келди бошим,
Оқсоч кампир бир сирни очди,
Сирни очиб қонимни сочди:
«Болам, айтсам ростини сенга,
Ҳечбир кимсанг йўқ...» деди менга.
Шоҳид топиб ёшу қаридан,
Зарафшоннинг қирғоқларидан
Топганини қилди ҳикоя:
«На ҳамшира ва на бир доя,
На бир ошно, на бир қариндош
На бир сирдош ва на бир йўлдош,
Бу дун'ёда бўлмамиш сенга»—
Дея ғамгин юзланди менга.
Оқсоч хотин йиғлаб зор-зор,
Боққанини айлади изҳор:
«Сени боқдим худо йўлига,
Топшираман яна қўлига,
Бўлса агар ўзи меҳрибон,
Паноҳида сақлагай омон.
Болам, энди юрт тинчиб қолди,
Элу халқ ҳам эркин тин олди.
Агар юртни юриб изласанг,
Балки чиқар отанг ва онанг.
Ким билади, балки ҳаётдир,
Ва эҳтимол ҳаётга ётдир.
Ким билади, балки Зарафшон
Сенга ўзи берар бир нишон.
Дуо қилдим, бахтинг ёр бўлсин,
Манглайингда тахтинг бор бўлсин».
Дея оқсоч қўлини очди,
Юзларидан иссиқ қон қочди.
Оғир эди бу бениҳоя,
Булут солди қалбимга соя,
Чиқиб кетдим шунда бош олиб,
Кўзларимга қонли ёш олиб.

VIII

«Неча кунлар юриб Зарафшон,
Бўйларидан изладим нишон.
Неча турли элларни кўрдим,
Изгиринлар, елларни кўрдим,
Ҳаммаёққа кўзим нигорон,
Ёш ўрнига тўкар эдим қон.
Кириб кўрдим ҳар бир хонани,
Ҳар бир кулба, ҳар ҳамхонани,
Ҳар бир одам блан учрашдим,
Қирлар ошдим, тоғларни ошдим.
Дуч келганнинг, лекин, бири ҳам,
Отанг мен, деб уралмади дам.
Неча-неча эркак ва аёл
Саволимга бўлиб қолди лол.
Зарафшонда яна югурдим,
Қирғоқларга ўзимни урдим.
Ва изладим ёна ва ёна,
Тополмайин ҳеч бир нишона.

IX

«Дар'ё каби мавж уриб тошдим,
Водиларда ёлғиз адашдим,
Ҳар кўргандан айладим сўроқ,
Аччиқ жавоб эшитдим броқ:
Ҳамма менга: излаганларинг,
Дедиларким, ўлганлар сенинг,
Юрт бошини зулим босганда,
Офат блан ўлим босганда,
Муҳтожликда ўлган, дедилар
Ва очликда ўлган дедилар.
Ҳар водини бир-бир изладим,
Етим қўзи янглиғ бўзладим.
Бошим узра қушлар чирқираб,
Чарх урдилар ҳолимни сўраб.
Чирқирашиб барча беқарор,
Эл жавобин қилдилар такрор.

Гулзорлардан, боғлардан ўтдим,
Бозорлардап, тоғлардан ўтдим.
Бутун юртни осойиш топдим,
Элу халқни бекойиш топдим,
Фақат дардга топалмай чора,
Бағрим эди пора ва пора.

X

«Сўз айтурга тилим бўлди лол,
Нега мендан сўрадинг савол?
Нега эски доғларни очдинг,
Доғ устига оғулар сочдинг.
Нега келдинг менинг ёнимга,
Ўт ташладинг нега жонимга?
Туташгуси қалбимга оташ,
Жанг қилгуси оташ блан ғаш.
Шу оташда бўлурман хазон
Ва шу ғамда бўлурман хазон.
Одам эсанг етгил додимга,
Ўтганларни солма ёдимга.
Зарафшонда Омонни билган
Қари-қарганг одамлардан сўр!
Баҳор фасли эрта очилган,
Оппоқ гулли бодомлардан сўр.
Мажнун толнинг бутуқларида
Қушлар тинмай Омонни куйлар,
Сен суймаган ёмонни куйлар.
Зарафшоннинг қирғоқларида
Топганлардан сўрасанг, сўйлар.
Айтиб берар унинг отини,
Айтиб берар асли, зотини.
Қутиларсан кўзнинг ёшидан,
Қутиларсан та'на тошидан.

XI

«Не дар'ёлар оқиб ўтдилар.
Қанча йиллар ўтиб кетдилар.

У ҳовлиқма, қадим Зарафшон
Бино этди кўп янги дoston.
Водиларни, тоғларни ошиб,
Дараларда ёлғиз адашиб,
Келиб қолди юртингга Омон,
Келиб қолди ранглари сомон.
Юрак бағри ёниб, туюқиб,
Ҳар кўрганга суқ блан боқиб,
Бунда топди бир янги замон.
Бул замонда ул бўлли Омон!
Шундан бери юртингда сенинг
У бўлгандир одам блан тенг.

XII

«Сен ишлаган колхозда ул ҳам
Топди ҳама дардига малҳам.
Эсдан чиқиб фиғону фар'ёд,
Тақдиридан бўлгандир ул шод.
Омон топди бунда парча нон,
Нон демаким, Омон топди жон.
Дун'ё унга гўзал кўринди,
Ҳаётидан ма'нолар унди.
Юрагида ҳаваслар пайдо,
Орзуларга ул бўлди шайдо.
Бир юқори оламга боқди,
Шундай олий бир дамга боқди.
Ҳатто, билсанг, Омоннинг бу бор.
Кўнгли ишқни қилди ихтиёр.

XIII

✓ «Ол, деб, сенга қўлни узатдим.
Қўлни эмас, қалбимни отдим.
Кўз олдимда бутун бир жаҳон,
Сенинг блан бўлди гулистон. ✓
Ишқингда мен баҳорлар топдим,
Баҳор ичра наҳорлар топдим.

Наҳорларда очилди гуллар,
Олам-олам гул бўлди чўллар.
Шундан кўрдим саодатимни,
Ма'қул қилдим бу одатимни.
Сўзлаб берсам ўз севгимга хос,
Сени жондан севганлигим рос.
Гар ишонсанг айтган сўзимга,
Сен бўлганда — менинг кўзимга
Ҳеч бир нарса кўринмас, халос».

XIV

Омон тинди. Зайнаб бошини
Кўтарди-ю артди ёшини.
Қалбидаги ҳар қанча гумон,
Тарқалганди мисоли тумон.
Қарашида ишонч бор эди,
Қисматига толи' ёр эди.
Бир қаноат қилганди пайдо,
Омонига бўлганди шайдо.
Икки кўзнинг қорачуғида,
Бутун олам топмишди макон.
Икки қалбнинг қизгин чўғида
Бутун олам эди чароғон...

XV

Дар'ё тинмай соларди шовқин,
Қиз кўзидай қора эди тун.
Қиз қалбидай пок эди ҳаво,
Қиз қалбидай севгига даво.
Борлиқдаги шу нафис ҳолда
Япроқлар ҳам енгил шамолда
Шитирлашиб ўйин соларди.
Бир-биридан бўса оларди.
Бутун борлиқ жон қулоғини
Қўйиб тинглар Омоннинг сасин.
Икки дўстнинг бахтли чоғини,
Икки ёрнинг оташ бўсасин...

XVI

Тун устига кун нури ётди,
Бир ажойиб гўзал тонг отди.
Ҳури, Зайнаб туриб иковлон,
Собир томон бўлдилар равон.
Букун Зайнаб юришларида,
Юриш блан туришларида
Бир ажойиб мардлик бор эди.
Бир жасурлик унга ёр эди.
Чой устида ўтирар экан,
Хомуш туриб ўй сураар экан,
Собир кўзи тушди эшикка,
Қизлар томон кўзғолди тикка.
Ота-она қотиб қолдилар,
Таажжубга ботиб қолдилар.
Зайнаб секин сўзга киришди,
Ҳикоянинг бошидан тушди:

XVII

«Собир, ёлғиз сенга суяндим,
Эшит мени, бир ўтда ёндим,
Бошим узра синди оғир тош,
Сени дея қавму қағандош
Ихтиёрим олган эканлар,
Ва кишанга солган эканлар.
Мен Омонга кўнгил берувдим.
То ўлгунча ўшани девдим.
Севганимни билиб Омонни,
Оқиздилар бағримдан қонни.
Маломатга тамом кўмилдим,
Ҳақоратда гўёки ўлдим.
Етсанг дея додимга зора,
Излаб келдим ўзингга чора.
Қилғил, оға, дардимга лармон.
Қўйғил, оға, битта бечора
Тилагига етсин беармон;

Бу дун'ёдан ўтсин беармон.
Мен ҳеч сенинг тенгинг эмасман,
Омоним бор, сени демасман.
У кам эмас ҳеч бир одамдан,
Мен у блан узоқман ғамдан.
Қилмоқ керак ва'дага вафо,
Вафосизлар тортгуси жафо.
Баҳор пайти отлар чопилур,
Сен деганда бир ёр топилур.
Сен деганда ҳар қиз, ҳар жувон
Кўнгил берур, фидо қилур жон.
Қутқор мени, келдим ўзингга,
Муҳтождурмен сенинг сўзингга».

XVIII

Собир тамом ҳайратда қолди;
Бир изтироб, бир дардда қолди
Ўртанди-ю ачинди жони,
Жони эмас бутун жаҳони.
Ачинди-ю тўлғонди бир бор,
Қизга боқди такрор ва такрор.
Онасига томон юзланди,
Юзланди-ю ранги бўзланди.
Юрагида бошланди бир гаш,
Ғаш ичида қизгин бир оташ.
Аччиқ-аччиқ бир сўз бошлади.
Ҳикматларни чизиб ташлади:

XIX

«Қариндошлар йиғсинлар эсиң,
Шу чоққача инсон сезгисин
Ўйин, мазоқ бўлгани басдир.
Энди дун'ё бозор эмасдир.
Энди одам қулдек сотилмас.
Энди одам ўтга отилмас.

Энди унга қафас бўлмас жон,
Энди дун'ё бўлмагай зиндон.
Энди одам истар бўлса ёр,
Уз севганин қилсин ихтиёр.

XX

«Менинг ҳам бир суйган гулим бор,
Менинг ҳам бир ўз булбулим бор.
Керакдирким қавму қариндош,
Рози бўлиб бирга қўшса бош.
Энди шундай одат керакдир
Ва саодат шундай керакдир.
Хоҳишларинг бўлмасин увол,
Ота-она истагин адо
Қилиб, сенинг эркингни поймол,
Этсам агар бўлайин гадо.
Бор, азизим, ёш кўнглинг тўлсин,
Бор, суйганинг ўзингга бўлсин».

XXI

Зайнаб унга хомуш эгилди,
Қадди унинг саломга келди.
Бўлиб ундан жаҳон-жаҳон шод,
Ҳури блан ҳурмат қилиб ёд,
Дарҳол туриб йўлга қайтдилар,
Ва Омонга келиб айтдилар.
Бирдан бўлди олам гулистон,
Зайнаб, Омон қалбида бўстон.

XXII

Шу куниеқ бутун қишлоққа,
Қишлоқдаги эл бирла халққа
Бу можаро бўлди овоза.
Ҳар бир қўра, ҳар бир дарвоза,
Бўлиб бундан тамом хабардор,

Сўйлардилар такрор ва такрор.
Сўйлардилар Зайнаб ҳолидан,
Сўйлардилар Собир фолидан,
Куйганини Анорнинг ҳалол,
Боққанини Омонга иқбол.
Сўйлардилар эртанги тўйдан,
Тўй кечаси айтилуру куйдан,
Қилардилар тинмай ҳикоя,
Сўйлардилар кўп, бениҳоя.

XXIII

Ҳайрат блан қавму қариндош,
Йиғилдилар қўшмоқ учун бош.
Бири хурсанд, бири аламда,
Не қиларин билмас бу дамда.
Бири тўкар эди кўздан ёш,
Қизларининг бу хил майлига,
Замонанинг бундай зайлига,
Барча бирдай ҳайрон эдилар,
Ҳайрону саргардон эдилар.
Бу ҳолларга барча қолиб танг,
Ҳайрон эди барча эсу онг.
Таажжубда тишлаб тишларин,
Билмасдилар қилар ишларин.
Ҳаммасида бир дард бор эди.
Эрклиларда ҳасад бор эди.
Ёшликларин ҳасратда хазон
Қилган учун бўлиб пушаймон,
Ҳур қизларни оқлар эдилар,
Бир эҳтиром сақлар эдилар.
Адил туриб ёқлар эдилар.
Утганларни барча қилиб ёд
Замонадан бўлардилар шод.

XXIV

Колхоздаги катта равоатда,
Бир аломат шовқин бор эди,

Келардилар пиёда, отда,
Шундай катта сарой тор эди.
Бундан хабар топган барча эл,
Ёғиларди гўёки бир сел.
Қутлаб Зайнаб, Омон тўйини,
Ҳамма хурсанд келар эдилар.
Бир аломат тўй бўларини,
Ҳамма яхши билар эдилар.

XXV

Кириб келди жимгина Анор,
Қовоғидан ёғар эди қор.
Улар Собир онаси блан,
Тўйхонада бўлишиб бир тан,
Бир бурчакдан ўрин олдилар,
Бир ноилож назар солдилар.
Бу иковнинг кўз қарашнда
Минг-минг яшаб Ҳури юрарди,
Жавлон уриб тўйнинг бошида,
Юлдуз каби яшнаб турарди.

XXVI

Тўрга катта гилам солдилар,
Уйинчилар келиб қолдилар.
Чалғучилар бошладилар соз.
Қўшиқчилар солдилар овоз.
Ҳалимахон, Назирахонлар,
Надиммахон, Каримахонлар,
Қушдай енгил учар эдилар
Оқ булутдай кўчар эдилар.
Оқшомгача бўлди тамошо,
Бутун юртга тўлди тамошо.
Келин-куёв — Зайнаб ва Омон,
Боқардилар ма'сум ҳар томон.
Хурсанд эди беҳад икки ёр,
Хурсанд эди икки бахтиёр.

XXVII

Зайнаб блан Омон иковнинг —
Янги келин, янги куёвнинг
Бахти шундай бўлди барқарор.
Саҳаргача қизу жувонлар,
Дугоналар ва меҳрибонлар
Узатдилар айтиб ёр-ёр.
Икки ўртоқ, икки ширин жон,
Янги уйга бўлдилар меҳмон.
Гўзал эди дун'ё чунон ҳам,
Гўзал эди бу ажойиб дам.
Икки дўстга айтиб шараф, шон,
Оқар эди тошқин Зарафшон.
Олам сари сочиб янги онг,
Секин-секин ёришарди тонг.

СЕМУРҒ ЕКИ ПАРИЗОД ВА БУН'ЕД

1939

I

Сарви қомат паризод
Усди ғамлардан озод,
Баҳор янглиғ очилди,
Гуллар каби сочилди.
Чиройидан овоза,
Элга тарқалди тоза.
Ҳар ерга дoston бўлди,
Дostonга бўстон бўлди.
Кўрмаганлар кўришни,
Кўрганлар ўлтиришни
Қилар бўлдилар орзу.
Барча тошу тарозу
Шу гапни ўлчар бўлди;
Сўзлар олтин-зар бўлди.
Шайдолар кўп беқарор,
Йигитлар бўлдилар зор.
Тун келди-ю шом кетди.
Уйқудан ором кетди.
Ҳамма бўлиб харидор
Қизиди катта бозор:
Элчилар ёғилдилар,
Катта гавғо қилдилар.
Лекин у одам севмас,
Доим ўзи блан мас,
Новқирон паҳлавонлар
Элдаги новқиронлар

Унга асло ёқмайди.
Ошиқларга боқмайди.
Юрагида севги йўқ,
Қалби мраммардай совуқ,
У одамлик қарзини,
Севгучининг арзини
Олиб орқага ташлар.
Шунча-шунча оташлар
Эшигида сўнади.
Оташдан кул унади.
Баҳри очилмайди ҳеч,
Чеҳраси кулмайди ҳеч.
Элчи бўлиб келганлар,
Қизнинг сирин билганлар,
Ноумид қайтадилар,
Мардумга айтадилар,
Халқ ичида Паризод
Чиқаради ёмон от.
Уз қизидан пушаймон
Бўлиб шунинг учун хон
Кеча-кундуз ўйлайди,
Ёз блан куз ўйлайди:
«Эл расмини қилмаган,
Севги нима билмаган,
Қари қизни нетайин?
Чиқиб қайға кетайин?
Қайларга урайин бош?
Бунча совуқ, бағри тош
Қизни қайдан яратдим?
Узимни ўтга отдим.
Мен нимага ярайман.
Юртга қандай қарайман.
Бошимга бу Паризод
Балолар келтирди бот».
Қизини чақириб хон,
Шундай бошлади фиғон:
«Эшит, қизим Паризод,
Чиқарибсан ёмон от.

Сенинг бағринг тош эмиш,
Кўзларинг беёш эмиш;
Асло севмас эмишсан,
Эрга чиқмам, демишсан.
Мен маломатга қолдим,
Зўр қиёматга қолдим.
Сенинг ёмон достонинг
Мени тупроқ блан тенг
Қилиб уятга қўйди.
Мени бепячоқ сўйди.
Қизим, мен ҳам қаридим,
Гўрга томон даридим.
Ешим етмишга борди.
Соқол-сочим оқарди.
Юрак бағримни ўйдинг,
Мени номусга қўйдинг.
Отанга берма азоб,
Азобга қолмаган тоб.
Тош юрагинг юмшасин,
Эшитсин қалблар сасин.
Отанг ҳурмати учун
Кўрсат мардликнинг кучин:
Кел, бировга кўнғил бер,
Бир йиғитга деб гул бер.
Бир оз андишага бор,
Мени ғавғодан қутқор!»

II

Паризод ўйлаб қолди,
Кўп узоқ бегап қолди.
«Майли — деди, у хонга,
Бир умид солиб жонга —
Елғиз бир шарт қўяман,
Бажаргани суяман.
Ҳовлида бор зўр чинор.
Чинор эмас у бир дор;

Билади жуда кўп сир,
 Яшар юз йил — бир аср.
 Еши кўпга кетади,
 Боши кўкка етади.
 Улкага жар соламан,
 Ерларга зар соламан.
 Шартим шуки, от блан,
 Гўёки қанот блан,
 Шу чинорга чиққанга,
 Чиқиб уни йиққанга,
 Сўзсиз хотин бўламан.
 Гўзал отин бўламан.
 Барча қаршимдан ўтсин,
 Мард ўзини таппитсин.
 Агар шуида ҳам қалбим
 Юшамасдан қолса жим
 Узиб олиб отарман.
 Қассобларга сотарман».

Шундай дегач Паризод,
 Хон бўлди поёнсиз шод.
 Жарчиларни чарлатди,
 Ҳарбирига сўз қотди,
 «Юртга хабар берингиз,
 Айтингиз ҳар бирингиз
 Хон қизига харидор,
 Паризод ҳуснига зор
 Бўлганларга бахт кулди,
 Биргалашиб тахт кулди.
 Қўрқмасдан келаберсин,
 Бахтини билаберсин.
 Шарти шулким, от блан,
 Гўёки қанот блан,
 Зўр чинорга чиққанга,
 Чиқиб уни йиққанга,
 Паризод хотин бўлур,
 Бир гўзал отин бўлур.
 Айтинг, ҳарбир мард келсин,
 Ҳарбир мард бедард келсин.

Синасин ўз бахтини,
Бахти қўлласин уни.
Кўрганлар олсин дармон.
Кўрмаган қилсин армон».

III

Ҳарёққа хабарчилар —
Тили узун жарчилар,
Чопа-чопа кетдилар
Бозорларга етдилар.
Карнай, сурнай чолдириб,
Суюнчилар олдириб,
Қилдилар катта э'лон,
Хабарлар кетди ҳарён.
Хоннинг хабарин олиб,
Ҳамма бирдан қўзғолиб,
Зўр шов-шув бўлиб қолди.
Юртга гап тўлиб қолди.

IV

Эртасига барча эл,
Келаберди боғлаб бел.
Чавандоз, паҳлавонлар,
Барча соҳибқиронлар,
Отларни гижинглатиб,
Қамчиларни ўйнатиб,
Кела бердилар бари,
Каттакон чинор сари.
Бахмал жабдиқлар уриб,
Сулув қизлардай юриб,
Арғимоқлар чопдилар,
Ер ва кўкни ёпдилар.
Сўлиқларни тишлашиб,
Маст бўлишиб кишнашиб,
Дун'ё-дун'ё чанг-тўзон
Ичида қолиб осмон,

Келабердилар бари,
Каттакон чинор сари.
Чумолидай чувашиб,
Қир ва тоғлардан ошиб,
Сув бўйларнда ётиб,
Юрганда ўқлар отиб,
Ошнқлар пода-пода
Бўлиб чўлу саҳрода,
Кела бердилар бари,
Каттакон чинор сари.
Хон қизин олмоқ учун,
Элга синалмоқ учун,
Бахтим борми экан, деб,
Менга ёрми экан, деб,
Кела бердилар бари,
Каттакон чинор сари.

V

Етти кеча, етти кун,
Етти кундуз, етти тун,
Зўр чинорга чиқмоққа,
Чиқиб уни йиқмоққа
Ҳамма ҳезлаб кўрдилар,
Ўзни ўқдай урдилар.
Неча манман деганлар,
Илон пўстин еганлар,
Йиқилаберди бир-бир,
Макон бўлаберди ер.
Чинор ҳеч силкинмади,
Бир шохи ҳам синмади.
Қушдай учиб келганлар,
Шамол каби елганлар,
Ярим йўлда тиндилар,
Яна отга миндилар.
Яна ҳезлаб кўрдилар,
Ўзни ўқдай урдилар,
Мурод ҳосил бўлмади.

Кўнгиллари тўлмади.
Илондай чирмашганлар,
Чирмашиб тирмашганлар
Яна қайтдилар кетга,
Чиқабердилар четга.
Қанча сулув арғумоқ,
Йиқилиб бўлди чўлоқ.
Қанча-қанча чавандоз
Бўлди тупроқ блан соз.
Кўпларнинг бели синди,
Кўпларнинг умри тивди.
Кунлар ўтди ва аммо
Ҳал бўлмади муаммо.
Зўр чинорга чиқмоққа,
Чиқиб уни йиқмоққа
Ҳечким эришолмади.
Жумбоқни ешолмади.
Келганлар бўлиб ҳайрон,
Кўплар бўлиб пушаймон,
Бир-бир тарқаб кетдилар,
Манзилларга етдилар.

VI

Бу ҳолларни кўриб хон,
Ютди лахта-лахта қон.
Паризод хуноб бўлди.
Хунобу бетоб бўлди.
Қиз бергани қарғишлаб,
Пешонасига муштлаб,
Яна ахтариб чора,
Хон ўртанди тобора.
Одамларни чақирди,
Ўт ичида бақирди:
«Бу майдонга кирмаган,
Бизнинг шартни билмаган
Айтинг, яна ким қолди?»
Ҳамма одам жим қолди.

Оғир ўйга ботдилар,
 Охир шуни айтдилар,
 «Елғиз бир Бун'ёд қолди,
 Уша бир беот қолди.
 У бир чўпон бечора,
 Бу ишга топмас чора.
 Паризодга тенг бўлмас,
 Кийимига енг бўлмас,
 Чинорга чиқолмас ҳам,
 Чиқолмас, йиқолмас ҳам.
 Хон ҳеч қулоқ солмади.
 Писандига олмади:
 «Бу гаплар бари бекор.
 Бу блан ҳеч битмас кор.
 Қайда бўлса ҳам Бун'ёд,
 Топиб келтирилсин бот!
 Мен отимни бераман,
 Қанотимни бераман.
 Агар чинорга чиқса,
 Ва чиқиб уни йиқса
 Аҳмоқ, беэс бўлса ҳам,
 Махов ва пес бўлса ҳам.
 Менинг қизим Паризод,
 Унга хотин бўлур бот».
 Бун'ёдни тоғ тагидан,
 Дар'ёнинг этагидан,
 Топиб келтирдилар бот;
 Хон берди ноилж от.
 Зўр чинорга қаранди,
 Танини қуршаб ўтлар.
 Ичида бир ғаш ёнди.
 Чинор шохи булутлар
 Орасида кўринди.
 Бун'ёд фикр суринди.
 Енидаги учқур от,
 Чиқариб бир зўр қанот,
 Кўкка қараб кишнади.
 Бутун атроф халойиқ

Блан тўлиб кетди лиқ.
Ҳаёт умри қуриб хон,
Тикилар эди ҳайрон.
Не бўларкин, дер эди,
Заҳар-заққум ер эди.
Талвасада Паризод,
Чекар эди фиғон, дод.
Бун'ёдга ғайрат кирди,
Юрагига дард кирди:
Юриб баҳодирона,
Отга минди мардона,
Қаттиқ бир қамчин солди
Елғон эмас, чин солди.
От яшиндай қўзғолди.
Ут сингари йўл олди.
Булутлар орасида,
Осмоннинг қорасида,
Езиб бориб қулочин,
Гўё бир буюк лочин
У чинорга ўтирди,
Гўёки ўқдай урди.
Чинор томири блан,
Кўкарган ери блан,
Қўпорилди гувуллаб,
Шамол каби увиллаб.
Зўр шохлар ерга кетди,
Томир осмонга етди.
Ер узра тушиб Бун'ёд,
Бўлиб дун'ё-дунё шод,
Гўзал дулдул отида,
Отининг қанотида,
Кўзларида зўр ёғду,
Кулиб турар эди у.
Кўрсатгучига зўр иш
Эл сўзлар эди олқиш.
Юрак ёрилгудай хон
Хурсанд эди бепоён.

Паризод бўлиб беҳол,
Туриб қолган эди лол.

VII

Тўй бўлади дея эл,
Боса берди гўё сел.
Барча шошиқар эди,
Тўй деб ошиқар эди.
Қотиб қолган Паризод
Олдига келди Бун'ёд.
Секин қўлин узотди,
Қалбига зўр тош отди.
Паризод бир эмранди,
Қош-қовоғи чимранди:
«Тўғри,— деди,— сен ютдинг,
Совуқ қўлимни тутдинг.
Нима қилай, розиман,
Узимдан норозиман.
Бахтим очилмади ҳеч,
Айтганим бўлмади ҳеч.
Фақат, агар унасанг,
Унаб йўлга жўнасанг,
Яна бир шарт қўярдим.
Яна синаб кўрардим.
Шундан сўнгра умрбод
Сенга бўлар Паризод».
Бун'ёд ҳам рози бўлди.
«Гәпир,— дея букулди,—
Гапинг бўлса айтабер,
Кўнглинг тўлса айтабер.
Ҳарбир ишни биларман,
Ҳарнимани қиларман.
Кўнглингни ололмасам,
Бир ором сололмасам,
Йўлдош бўлолмасман ҳеч,
Сен ҳам ундай ёрдан кеч».
Тикка туриб, Паризод
Шартин эшитди Бун'ёд.

VIII

«Кун ботарда бир ёвуз
Дев бор эмиш, ялмоғиз.
Одамга душман эмиш,
Қон эмиш унга емиш.
Ҳар мусибат, ҳар офат,
Ҳарбир мудҳиш касофат,
Барча жабру жафолар,
Ҳамма дарду балолар
Ўшандан келар эмиш.
Одамларни емириш
Блан бўлар эмиш шод,
Қўнгли ғамлардан озод.
Ўзи бало тоғининг
Ва офат булоғининг
Бошида ўлтирармиш
Куну туну ёз ҳам қиш.
Уни кўрган ҳар чаман,
Қўяркан тупроққа тан,
У тақилган ҳарбир гул
Тўкилар экан буткул.
Уни кўрган ҳарбир жон
Тез бўлар экан хазон.
Дар'ёлар қурур экан,
Балиқлар чурур экан.
Ундам ҳаркун табиат
Олар экан қора хат.
Икки ою икки йил,
Юрсанг маҳкам боғлаб бел
Маконига борарсан,
Андомига қарарсан.
Уртангизда жанг бўлур,
Икки олам танг бўлур.
Шуни жангда ўлдирсанг,
Ҳаётини сўлдирсанг,
Қўлинг блан одамзод
Балодан бўлса озод,

Девни ўлдириб агар,
 Қайтиб келсанг безарар,
 Шу кунни тўй бошлармиз,
 Ғам-ғуссани ташлармиз».

IX

Паризод ерга боқди.
 Бун'едни ўтлар ёқди.
 Бўлиб хоннинг ҳоли танг,
 Қотиб қолди ҳангуманг,
 Қалаваси чуволди,
 Бор умиди йўқолди.
 Таажжубда халойиқ
 Кўзига ёш олди жиқ.
 Бун'ёд узоққа боқди,
 Чарвоққа, тоққа боқди.
 Назари чўлга тушди,
 Ҳув дея йўлга тушди.
 Кўздан йўқолди шу он,
 Тарқалди ҳамма ҳайрон
 Баланд тоғлардан ошди,
 Дараларда адашди.
 Водиларга кўз ёши
 Тўкиб айланди боши.
 Дар'ёлардан ўтди ул,
 Яна узоқ кетди ул.
 Юрти қолди узоқда,
 Тушунчаси тузоқда.
 Зўр бир ишга қўшиб бош,
 Ўзига ўзи йўлдош,
 Узоқ чўлларга етди.
 Қайноқ кўлларга етди.
 Поёни йўқ кенг саҳро
 Ут пуркаб солди садо.
 Оёғи остида қум
 Етади уюм-уюм.
 Бирор кўнат кўринмас,
 Бирор жонвор уринмас.

Енига тушиб қуёш
Куяр эди ичу тош.
Бошдан тер қуяр эди,
Оёғи куяр эди.
Ҳалқумларн бўлиб қоқ.
Тоқатлари бўлиб тоқ,
Қимирлар эди секин,
Зўрға олар эди тин.

Х

Бир йилдан сўнг баногоҳ
Бир сирдан бўлди огоҳ:
Поёни йўқ кенг чўлда,
Қайнаган қумлик кўлда,
Бир зўр дарахт кўринди,
Ушанга кўзи тўнди.
Кўп толиққан бу одам,
Шу томон қўйди қадам.
Дарахт қуриган эди.
Қуриб чуриган эди.
Эди минглар ёшида,
Унинг баланд бошида
Қуш уяси бор эди.
Ҳам зўр ҳамда тор эди.
Дарахтга бир зўр илон,
Чирмашиб, у ошиён
Сари заҳар сочарди,
Ҳам оғзини очарди.
Чақалар чирқирашиб,
Фар'ёд қилиб туташиб,
Онани кутар эди,
Қон, зардоб ютар эди.
Бағрини ўртаб бу дод
Яқинроқ борди Бун'ёд.
Ердамга фаҳми келди,
Қушларга раҳми келди.
Қиличини чиқариб,

Дарахт ёнига бориб,
Уша ёвуз илонни,
Хунук ва мудҳиш жонни,
Тўғраб ташлади шу он,
Қумлар бўлди қизил қон
Чақалар омон қолди,
Анча омон жон қолди.
Чақаларни қутқариб,
Илонни қонга қориб,
Дарахтнинг соясида,
Уя ҳимоясида,
Узоқ уйқуга кетди,
Жонига ором етди.
Кун чошгоҳдан оққанда,
Қуёш тикка боққанда.
Қўзғолган каби бўрон,
Гувуллаб қолди осмон.
Яшин учгандай бўлди,
Пода кўчгандай бўлди.
Кўкни тутиб қаноти,
Бутун оламнинг оти,—
Семурғ қуш келиб қолди,
Бун'ёдни билиб қолди.
Чангалида зўр арслон,
Тумшуғида ботмон дон,
Кўзи ичидаги ўт
Оламни қилиб нобуд,
Уясига қўнмасдан,
Бир оз бўлсин тинмасдан,
Бун'ёднинг боши узра,
Чиза берди доира.
Жаҳон бузиб ўкирди,
Қаҳ-қаҳ уриб бўкирди.
Емак учун одамни,
Торта берди у дамни.
Чақалари чирқираб,
Кўз ёшлари тирқираб,
Ялиндилар, қизғон деб,

У бир гуноҳсиз жон деб:
«Қизғон она, ўксизни,
Уша қутқазди бизни.
Бўлмаса ўлар эдик,
Очилмай сўлар эдик.
Бизни ер эди илон,
Айрилардинг, онажон».

XI

Семурғ ўйланиб қолди,
Қалбини шафқат олди.
Қумнинг бағрига ботган,
Қуёшда куйиб ётган,
Бун'ёдга соя солди,
Қанот остига олди.
Қуш номли бу буюк зот,
Ундаги кумуш қанот,
Бутун борлиқни тутди.
Бор осмонни беркитди.
Бун'ёд салқин сояда,
Бундай зўр ҳимояда,
Етти тунни ухлади,
Етти кунни ухлади.
Уйғона бермагач у
Босиб тобора уйқу,
Семурғ дар'ёга кетди,
Хаял ўтмасдан етди.
Сувни шимирди чўллаб,
Қанотларини ҳўллаб,
Шу замон учиб келди.
Жаладай кучиб келди.
Тўхтаб Бун'ёд қошида,
Бир силкинди бошида.
Бун'ёд уйғонди дарҳол,
Уни лол этди бу ҳол.
Бирдан туриб сесканди.
Қушни кўриб сесканди.

Одамларга ўхшаброқ,
Семурғ бошлади сўроқ:
«Икки минг йилдан бери,
Шу кенг саҳронинг ери
Бўлмишдир менга макон.
Мендан бошқа бирор жон,
Келолмади бунга ҳеч.
Қумлар кўчиб эрта-кеч,
Ватанидан ажралди,
Саҳро гиёҳсиз қолди.
Қуртлар сарсон бўлдилар
Учган қушлар ўлдилар.
Бунда фақат топди жон,
Сен ҳалок қилган илон.
Ҳеч ёғмади ёмғур ҳам,
Ер кўрмади зарра нам.
Қадам босмади инсон,
Доримади ҳеч ҳайвон.
Шунча йил ёлғиз турдим,
Ер ва осмонни кўрдим.
Сўйла менга, эй одам,
Бошингга тушди не ғам?
Зўр бир мардлик қилибсан,
Лекин бекор келибсан,
Тилагингни айт менга,
Не кўмак берай сенга?»

XII

«Мени гўзал Паризод
Жўнатди,—деди Бун'ёд,—
Дун'ёни ғамга кўмган,
Жафо-аламга кўмган
Девни бир кўрмоқчиман,
Кўриб ўлдирмоқчиман.
Одамларга бахт бермоқ,
Бахтлиларга гул термоқ,

Элдан шиорим бўлди,
Номус ва орим бўлди.
Шуни қилсам Паризод,
Ерим бўлиб, қилур шод.
Қуш дедикки: «Эй инсон,
Бекор бўлибсан сарсон,
Паризод хўп алдапти,
Қўрқинч йўлларга сопти.
Хоннинг қизи дев блан,
Ошно эди бурундан.
Емон кўрганларини,
Душман билганларини,
Йўллар эди ўшанга.
Дўст эмас экан санга.
Сен бу йўлда ўлурсан,
Аниқ, қурбон бўлурсан.
Девга бормай қўяқол,
Бошқа қизни деяқол».
Эсга келиб Паризод:
«Қайтмайман,— деди Бун'ёд. —
Шер изидан қайтмайди,
Эр сўзидан қайтмайди.
Уни кўмгунча уёт,
Улгани яхшироқ бот.
Шунинг учун бораман,
Нима бўлса кўраман».

XIII

Қушда меҳр уйғонди,
Қизғониш блан ёнди,
«Кел, эса устимга чиқ,
Менинг қанотимга чиқ.
Бир нафас ўлтиргин жим,
Бир нафас кўзингни юм.
Мен кунингга ярайин,
Сени олиб борайин.

Денгизлардан ўтганда,
 Дун'ёни сув тутганда
 Кўзларинг очилмасин,
 Хаёлинг сочилмасин.
 Узингни йўқотмагил,
 Яна сувга отмагил,
 Сени олиб борарман,
 Курашингга қарарман,
 Улсанг гуноҳ ўзингда,
 Қўрқув билмас сўзингда.
 Агар девни ўлдирсанг,
 Ерни нурга тўлдирсанг,
 Яна олиб қайтарман,
 Офаринлар айтарман».

Қанотга чиқди Бун'ёд,
 Кўзини чирт юмди бот.
 Ва Семурр қилди парвоз,
 Дун'ёни тутди овоз,
 Кун ботар томон кетди.
 Тун ётар томон кетди.
 Семурр остида дун'ё
 Айланган бўлди гўё;
 У ўқдай учиб ўтди,
 Яшиндай кўчиб ўтди,
 Еру кўкка солди жар,
 Шовқинига дун'ё кар,
 Ҳезлаганда юрт олди,
 Улкалар кетда қолди.
 Қолмай ўтмаган ери,
 Уча-уча охири,
 Урмонликка етишди,
 Шивиллаб пастга тушди:
 Ялмоғизнинг қошидан,
 Дарахтларнинг бошидан
 Вабо ўтгандай бўлди,
 Бало етгандай бўлди.
 Семурр бир силқинди бот,
 Кўзини очди Бун'ёд.

Кун ботардаги ўрмон,
Унга бўлди намоён.
Дарахтларга кўз солди,
Оғир ҳайратда қолди.
Тикилди суқ киргудек,
Бунда ўсган ҳар терак,
Боши осмонга етган;
Кўкка чирмашиб кетган.
Атрофга жилва қилди,
Нафаслари тикилди.
Семурғ деди: «Эй ботир,
Кел энди ўрнингдан тур!
Бориб душманингни топ,
Қилич сол, бўйнидан чоп
Жўна, бахтинг бор бўлсин.
Ўткир қилич ёр бўлсин.
Сени шунда кутарман,
Келмасанг қон ютарман».
Дея кўздан йўқолди,
Бир кесак бўлиб қолди.
Бун'ёд ўрмонга кирди,
Сув кечиб қонга кирди.
Ўткир қилич қўлида,
Борар экан йўлида
Дарахтлар қулар эди,
Йиртқичлар ўлар эди.
Ўрмонда ҳарнаки бор,
Қурту қушу жонивор,
Қарши олар эдилар,
Назар солар эдилар.
Бу ҳам бўлар деб қурбон,
Эдилар кўп пушаймон.
Чумчуқлар чирқирарди,
Булбул йиғлаб турарди.
Бун'ёд эса мардона,
Марду баҳодирона,
Ўрмонда борар эди,
Девни ахтарар эди.

Ошиқарди кўрай деб,
Қаршисида турай деб,
Қилар эди кўп армон,
Топай деб дардга дармон.

XIV

Бун'ёд етти кун кезди,
Етти қора тун кезди.
Энг охири тун чоғи,
Бир ҳид сездн думоғи.
Тани жимирлаб кетди,
Қалби қимирлаб кетди.
Бораберди у ҳамон,
Гувуллаб қолди ҳар'ён,
Ўрмон шатирлаб қолди,
Барглар патирлаб қолди.
У яна юрди бир оз,
Охир дев чиқди пешвоз.
Секин-секин юрарди,
Қаҳқаҳ уриб турарди.
Думидан бошигача,
Бошдан оёғигача
Хурсандлик олган эди,
Шодликда қолган эди.
Заҳар томар тишидан,
Ўлим ёғар ишидан.
Шохи осмонда эди,
Тирноғи қонда эди,
Бун'ёдга кулиб боқиб,
Нафсига йигит ёқиб:
«Салом, ўғлим, кел — деди,—
Душман эмас эл — деди,—
Омон-эсон бормисан?
Паризодга ёрмисан?
Гўзал қизим омонми?
Шўх юлдузим омонми?»

Тилагингни айт менга,
 Не мурод керак сэнга?»
 Йигит сўзга бошлади,
 Гапни тизиб ташлади.
 «Бун'ёд сенга эл эмас.
 Эл бўлганни дев емас.
 Сен бир офат эмишсан,
 Зўр қабоҳат эмишсан,
 Одамизоднинг ёви,
 Уғлонларнинг гўркови
 Узинг эмишсан ёлғиз.
 Паризод деганинг қиз,
 Қанча дўстинг бўлса ҳам,
 Алам ютиб ўлса ҳам,
 Бошингга етажакман,
 Улдириб кетажакман».—
 Бун'ёд қилич чиқарди,
 Урмон ялтираб қолди.
 Бун'ёднинг қаҳри келди,
 Девнинг ҳам заҳри келди,
 Кўзларидан ўт сочди:
 Урмонликдан тун қочди.
 У ҳар оғиз очганда,
 У ҳарбир ўт сочганда,
 Зўр бир ёнғин кетарди,
 Қанча ўрмон битарди.
 Нафасидан зўр бўрон
 Қўзғолар эди ҳар'ён:
 Томирлар кўчар эди,
 Дарахтлар учар эди,
 Осмонни қушлар тутиб,
 Ҳаммаси ҳам қон ютиб,
 Чирқирашиб турарди,
 Зўр курашни кўрарди.
 Тўкилар эди қонлар...
 Барча йиртқич ҳайвонлар.
 Кезарди бесаранжом
 Сақлаб қолмоқ учун жон.

Бун'едни ютмоқ учун,
Бўғзидан тутмоқ учун,
Дев ҳамла қилар эди,
Ба'зида қулар эди.
Оташда эди ичи,
Баҳодирнинг қиличи
Ялтирарди бошида,
Кулар эди қошида.
Бун'ед қилич солганда,
Ҳарбир сирмаб олганда,
Девни узиб ўтарди.
Узиб, бузиб ўтарди.
Тўхтамади қонли жанг,
Бўлди девнинг ҳоли танг.
Икки куну икки тун
Солишди улар бутун.
Тинимни билмадилар,
Ярашга келмадилар.
Бун'ед қиличи блан,
Заҳарлик учи блан
Девни бурдалайберди,
Қилич қон ялайберди.
Дев макон қурган ўрмон
Бошдан оёқ бўлди қон.
Қилични ҳар солганда,
Ҳарбир сирмаб олганда,
Бир жойни олиб ўтди,
Бир раҳна солиб ўтди.
Охири жон қолмади,
Жону дармон қолмади.
Қилич бўғзидан тутгач,
Тоғ каби ёриб ўтгач
Дев ҳарсиллаб қулади,
Бир қарсиллаб қулади.
Дев қулаб йиқилганда,
Бирдан яксон бўлганда
Ерлар қимирлаб кетди,
Зилзила гурлаб кетди.

Чўзала тушган чоғи,
Девнинг бошу оёғи
Ўрмонни тутиб кетди,
Сигмай четга ҳам ўтди.
У типирлаб берди жон,
Ва жим-жит қолди ўрмон.
Шундан сўнг ботир Бун'ёд
Бўлиб ўзида йўқ шод,
Қилични ювиб олди,
Бир ўпиб, қинга солди.
Паррандалар барчаси,
Гўзали, ой парчаси
Ботирни узатдилар,
Алқишлаб кузатдилар.
Йигит Бун'ёд мардона,
Марду баҳодирона,
Юриб ўрмондан чиқди,
Ғавво ва қондан чиқди.
Ботир ғоят беқарор,
Семурғига интизор
Турар эди кўз тутиб,
Ҳар кўзини юз тутиб.
Кесак бўлиб ётган қуш,
Гўё кўрган каби туш
Қонлар тўкилганини,
Бун'ёднинг енгганини;
Ботирнинг ғуссадан пок,
Дев бўлганини ҳалок,—
Билар эди ҳаммасин.
Кесак бўлиб кўлкасин
Ерга солиб ётарди,
Ором олиб ётарди.
Бун'ёд келган замон ул,
Шодликка тўлди буткул.
Бир айланиб қуш бўлди,
Бун'ёд кўнгли хуш бўлди.
Ботир изидан ўпди,
Икки кўзидан ўпди.

Деди: «Кел, устимга чиқ,
Менинг қанотимга чиқ!
Энди кетга қайтайик,
Элга дoston айтайик.
Ботир йигит кетдик, бўл!
Келган жойга етдик, бўл!»
Ботир қанотга чиқди,
Зўр «дулдул атга» чиқди.
Кўзини юмган замон,
Хаёлга чўмган замон,
Семурғ кўкда йўл олди.
Ўрмонлар кетда қолди.
Бир юрт кўчиб боргандай,
Кўчиб учиб боргандай,
Шовқун-сурон зўр эди,
Ва беимкон зўр эди.

XV

Гўзал қуш қанотида,
Кўкнинг чопқир отида,
Учиб бораркан Бун'ёд,—
Хаёлида Паризод.
Қуш кенг саҳрога етди,
Инига қараб кетди:
«Эй Бун'ёд, кўзингни оч,
Жаҳонни кўр, назар соч!
Энди йўлни топарсан,
Керак бўлса чопарсан.
Бор, яхшилар ёр бўлсин.
Ботир, бахтинг бор бўлсин».
Қайтадан қўл ушлашиб,
Семурғ блан хушлашиб,
Бир-бирини қучоқлаб,
Меҳру муҳаббат боғлаб,
Ажралдилар иковлон.
Бун'ёд жаҳонни жавлон
Уриб яна йўл кетди,
Саҳро блан чўл кетди.

XVI

Тоғлар ошди, қир ошди,
Ойлар бўйи адашди.
Сўнгги қирдав ўтганда,
Ўз юртига етганда,
Кунларини санади,
Тунларини санади.
Англади роса уч йил
Кезганини муттасил.

XVII

Роса уч йил ўтганда,
Оламни гул тутганда,
Ям-яшил эрта баҳор,
Паризодга интизор,
Бун'ёд бўлди намоён—
Ҳам хурсанду ҳам ҳайрон.
Юраги уриб келди,
Оламни кўриб келди.
Паризодни сўроғлаб,
Бағрини ўтда доғлаб,
Хоннинг эшигин қоқди.
Эриб сув бўлиб оқди.
Паризодни кўргали,
Аҳволини сўргали,
Жаҳонни уриб жавлон,
Семурғ блан иковлон,
Осмонда учганини;
Евуз девнинг танини,
Қиличда тўғраганин,
Олганин унинг жонин
Сўйлагали шошарди,
Дар'ё каби тошарди.
Қалбини бир оғир ғаш
Ўртарди мисли оташ.
Бир шубҳаси бор эди,
Шубҳа унга ёр эди.

Не кечди пари ҳоли,
Сўлмадими ниҳоли?
Узоқ уч йил мутгасил,
Нелар қилди экан ул?—
Дея азоб чекарди,
Зўр изтироб чекарди.
Бун'ёд саройга кирди,
Тахт турган жойга кирди.
Узини йўқотди хон,
Ботирни кўрган замон.
Хоннинг юзига қараб
Қалби ичра оралаб
Бун'ёд баҳодирона,
Сўз бошлади мардона:
«Оламни кўриб келдим,
Девни ўлдириб келдим.
Дар'ёларни қурутган,
Балиқларни чурутган,
Инсонни дарду бало
Блан қилган мубтало
Евузнинг оти ўчди,
Оту ҳаёти ўчди.
Керакким қилмай жафо,
Ва'дага айлаб вафо
Паризодни бергайсан,
Ул озодни бергайсан.
Тўй бошламоқ лозимдир.
Қуй бошламоқ лозимдир».
Қовоғини уйиб хон,
Уятига куйиб хон,
Сўзга киришди ожиз:
«Сенга ва'да қилган қиз,
Сўзингга жавоб берсин.
Керак бўлса тоб берсин.
Ихтиёри ўзида.
Турган бўлса сўзида,
Тўй бошлармиз шул замон.
Бўлишармиз шодмон.

Қани Паризод келсин,
Уша ҳур, озод келсин».
Мулозимлар чопдилар,
Паризодни топдилар.
Пайдо бўлгач Паризод,
Ҳайратда қолди Бун'ёд.
Ихтиёри йўқолди,
Совуқ бир терда қолди:
Хоннинг қизи Паризод,
Фамгин эмас жуда шод,
Уғлин олдига солиб,
Қизини қўлга олиб,
Келар эди ул томон,
Боқар эди кўп ёмон.
Бун'ёд ҳангуманг қолди,
Ҳоли-зори танг қолди.
Унга Паризод маккор
Шуларни қилди изҳор:
«Чўпонни севолмадим,
Ҳеч кўнгил қўёлмадим.
Фурбатга қорганимнинг,
Девга юборганимнинг
Сабаби шунда эди,
Кўнглим тугунда эди.
Улиб кетар деб эдим,
Чуриб кетар деб эдим.
Қанча ботир бўлсанг ҳам,
Зўр баҳодир бўлсанг ҳам,
Тўшагинг хас деб билдим,
Аслингни пас деб билдим.
Севолмадим сени мен,
Чунки мен хон қизимен.
Мен саройнинг эрига,
Отамнинг вазирага
Аллақачон текканман.
Шарт қилиб сафарга сан
Чиқиб кетган кунингда,
Йўлда бўлган тунингда,

Тўй бўлиб ўтган эди,
Ҳамма иш битган эди».
Ерга тикилганча хон,
Жим қолди узоқ замон.
Паризод ерга боқди,
Бун'ёд ўтда туюқди.
Не айтарин билмасдан,
Тили сўзга келмасдан,
Ғазабда ёнар эди,
Ёнар, қийналар эди.
Паризодни, хонни ҳам,
Икки номард жонни ҳам,
Қиличдан ўтказмоққа,
Ўлимга ютқизмоққа
Ҳозир эди шул замон,
Ўт ичида беомон.
Шу ғазаб, шу ўч блан,
Шу қасос, шу куч блан
Саройни ташлаб чиқди,
Кўзини ёшлаб чиқди.
Бевафо хон қизини,
Номард хоннинг ўзини,
Унутмади ҳечқачон,
Қарғаб ўтди беомон.

САЛОМ, ПУШКИН!

I

Александр Сергеевич Пушкиннинг вафотига юз йил бўлди. Бундан юз йил илгари подшо қўл остидаги реакцион дворянлар гуруҳи Русиянинг энг буюк шоирини фожиали суратда ўлдирган эдилар. Буюк рус халқининг куйчиси, мамлакатни халқларнинг қамоқ-хонасига айлантирган подшолик томонидан қатл этилган эди.

Пушкин ўз ижодига назар ташлар экан, бундаги энг муҳим нуқтани тўғри қайд этган эди. Бу унинг умрининг охиригача озодлик учун курашучи, ҳуррият-парвар, гуманист бўлиб ўтганидир. У, ўзининг «Ҳайкал» деган шеърида ёзган эди:

Кўп замонлар меҳрим яшар халқ юрагиди,
Эзгу ҳислар қўзғаб ўтди чунки рубобим,
Озодликни мақтаб ўтдим ёвуз замонда,
Тушқушларга шавкат дея қичқирдим.

Пушкиннинг доҳиёна бу сатрлари айниқса бугун ўзининг ҳақиқий ифодасини топди. Пушкин айтган даражага чиқмоқ учун буюк рус халқи жуда катта буюк тарихий йўл ўтиши, социалистик инқилоб байроғини баланд кўтариб, Пушкинни ҳалок қилган жамиятнинг ер блан яксон қилиши керак эди ва шу нуқтаи назардан қараганда Лениннинг Толстой тўғрисидаги айтганлари бугунлайинча Пушкинга ҳам онд эканини кўрамыз:

«Толстой — ҳатто Русияда ҳам жуда озчиликка маълум бўлган сан'аткордир. Унинг асарларини чинака-

мига ҳаммага яқин қилмоқ учун курашмоқ керак, миллионлар ва ўнларча миллионларни қоронғиликка, нодонликка, уқубатли меҳнат ва гадойликка маҳкум этган ижтимоий тузумга қарши курашмоқ — социалистик инқилоб қилмоқ демакдир».

Дарҳақиқат, социалистик инқилобгина, бундан бутун бир аср илгари ўтган шоирни эрк олган буюк бир халқнинг ҳақиқий замондошига айлантираолди. Пушкин ижодининг бунчалик қадрланиши ва шу қадар кенг ўқучилар оммасига эга бўлиши, Пушкин куйлаб ўтган озодликни юзага чиқармасдан, Пушкинни ҳалок этган жамиятни йўқотмасдан, социалистик инқилоб қилмасдан ва социалистик жамият қурмасдан туриб мумкин эмас эди.

Пушкин, ўз ижодининг бутун томирлари блан буюк совет халқи блан боғлангандир. Чунки, у, рус адабий тилини яратучи эди. Чунки, у, янги рус адабиётининг бобоси эди. Чунки у, инсониятни ўлмас асарлар блан бойитган эди. Чунки у, рус халқининг инқилобий кайфиятини ифода қилган, ўла-ўлгунча озодлик деб ўтган, чоризм блан курашган буюк гуманист эди.

Пушкин, феодал Русия, капиталистик тараққиёт даврига ўтаётган бир даврда яшади. Бу даврда, феодал Русия, Европадаги бутун реакцион кучларнинг таянчи бўлган бир пайт эди. Шоир жамиятни бўғиб ётган реакцион тузумга қарши чиқди, зулмни йўқотишга чақирди, қонун олдида ҳамманинг бараварлигини куйлади.

Пушкин жуда ёшлигидан бошлаб подшоликка қарши сиёсий шеърлар ёзабошлади. У, ҳали босилишга ўйланмаган шеърларида помешчикларга жуда қаттиқ ботинар эди. У, лицейни тамом қилган йили «Эркинлик» шеърини ёзиб, бутун олам учун бўлган эркин мақташни хоҳлаганини айтди. У, бу шеърида подшоликка ҳамла ва ҳужум қилар эди.

Жаҳон золимлари титранг қўрқувдан,

Сиз бўлса, эй, чўккан қуллар барчаси

Мардона-мардона кўтаринг ис'ён...

Пушкиннинг бутун ҳаёти, подшоликка қарши қураш руҳи блан суғорилган ва бу ҳол, уни то умрининг охиригача таҳликали бир ҳаёт кечиришга мажбур этган эди. Инқилобий руҳ блан тўлган кучли шоир, подшолик олдида, қора реакция олдида, катта бир хавф бўлиб кўринади. Пушкиннинг ҳарбир сўзи подшога етказилиб, унинг ҳарбир қадами ҳисобга олинади. Подшо архивидан топилган доносларнинг бирида шундай деб ёзилган:

«Хурриятпарвар, зарарли ва бузуқ ше'рлар иншо қилмоқ блан ма'лум бўлган титуляр Советник Александр Пушкин, я'ни вафот этмиш баланд даражалик император Александр Павлович жанобларининг фармойишларига биноан, ўз волидасининг Псков губернаси, Опочeya уездида бўлган мулкида маҳаллий валиларнинг тафтишига ҳавола қилинган киши айни замонда ҳам ғайрихлоқий ва бузуқ кирдикорлари блан даҳрилик ҳамда ҳукуматга итоатсизликни тарғиб қилмоқдадир ва бутун Русия учун ғоят мусибатли хабар, я'ни жаноб император Александр Павловичнинг вафотлари хусусида у, я'ни Пушкин ушбу тариқа жаҳаннамомиз сўзларни айтди: «Ниҳоят зolim ўлди, қолган авлоди ҳам кўп замон умр кўрмагай».

Доимо подшоликни қарғаб, зolimларни сўкиб, «яқинда булардан асар қолмайди» деб туришлари, динга қарши сўзлари эвазига подшолик Пушкинни қувғин қилиш блан жавоб беради. Сўнгсиз сургунлар, доимий та'қиб, якка-ёлғиз ҳаёт кечиришнинг жафоси, Пушкинни Русияни ташлаб кетиш хаёлларигача олиб боради.

Подшоликка, реакция тузумга душманлик мантиқи Пушкинни ўша вақтнинг инқилобчилари бўлган декабристларга яқин қилди. Декабристларнинг тақдир доимо Пушкинни қизиқтирар, у, бу ҳаракатнинг жуда кўп бошлиқлари блан ошна эди. 1825 йилги декабрь қўзғолони вақтида Пушкин сургунда эди. Фақат шунинг учунгина ҳам у, бу қўзғолонда иштирок қилаолмади. Бу ҳол унинг руҳида жуда оғир из қол-

дирди. Декабрь ис'енидан сўнгги қаттиқ реакция дав-
рида ўзининг қувғин бўлишига қарамай озодликни мақ-
таб ше'рлар ёзади ва «Сибирьга мактуб» деган машҳур
ше'рида Сибирьга қувилган декабристларга мурожаат
қилиб, «умидсизланмангиз, келур орзу этилган замон»
дейди ва занжирларнинг узилажигидан хабар беради:

Парчаланур оғир кишанлар,
Зиндон қулар ва эрк шодумов
Пешвоз бўлур эшикда у он,
Қилич берур тагин ёронлар.

Пушкиннинг бу хитоблари подшоликнинг сургуни
қадар зарба кучига эга эди, албатта. Подшолик Пуш-
киннинг бўғзини бўғгани сари унинг сиёсий ше'рлари
чуқурроқ ва кенгроқ тарқалар эди. Тўғри, подшолик
цензурасидан уларни ўтказиб ҳамма вақт ҳам бостириб
бўлмас эди, лекин асарнинг ҳамма вақт ҳам босила-
бериши шартми? Пушкиннинг ёзганлари яшин тезлиги
блан тарқалар ва цензура буни тўхтатишдан ожиз
эди.

Подшолик Пушкиндан қўрқар эди ва бу қўрқув,
борган сари Пушкинга нисбатан унинг зулмини ва та'-
қибини оширар эди ва ниҳоят у, Пушкинни ўлди-
ришнинг пайига тушди ва бу ишни устдан қараганда
оддий бир ан'ана сифатида усталик блан маккорлар-
ча ташкил қилди ва Пушкинни ўлдирди.

Дантеснинг тўппончасидан отилган ўқ подшонинг
ўқи эди ва подшолик реакциясининг бу ўқи Пушкин-
нинг қалбини мангуликка қонатиб ўтди.

Пушкин ўз ижодининг энг гуллаган, энг камолга
етиб тўлишган вақтида ўлдирилди.

Пушкиннинг ўлими подшолик реакциясининг энг
қора саҳифаларидан биридир. Буюк талантларни яра-
тишдан, буюк ижоддан ожиз бўлган тахт, халқнинг
буюк талантларини ўлдириш блан ўзининг қора тан-
танасини қураар эди.

Рус халқининг улуғ шоири Пушкин жуда мураккаб
ижодий йўлни босиб ўтди, у, ўзининг ҳарбир янги

асари блан рус адабиётида янги бир давр очар эди. У, қувғинда юрган кезларда ёзган асарлари блан Русияда романтизмнинг вакили сифатида танилди.

Унинг «Кавказ асири» (1821), «Лўлилар» (1824), «Боғчасарой фонтани» (1822) ва ҳатто қисман «Евгений Онегин» асари ҳам шу руҳда ёзилган асарлардандир.

Пушкин «Кавказ асири»да рус киборларининг ҳаётини Кавказ тоғ халқларининг содда ҳаётига қарши қўяди ва сўнгисини афзал кўриб мақтайди, ўз жамиятидан безиб, жирканиб, унинг разилликларидан бош олиб чиқиб кетиб, Кавказга сиғган асирни кўрсатади. «Лўлилар» достонида у, лўлиларнинг оддий турмушини, уларнинг ҳаёт қонунларини Алеконикига қарши қўяди. Чол лўли Алекога қарши, биз ваҳшилармиз, бизда қонун йўқ, биз жабрламаймиз, ўлдирмаймиз, қон ва фиғоннинг бизга кераги йўқ, биз қотил блан яшашни истамаймиз, дейди ва Пушкин бунда қотилсиз жамият идеясини ўтказади. «Кавказ асири»да Пушкин, ҳамон озодликни мақтайди ва ҳуррият шарафига оташин хитоблар ташлайди.

Лекин, Пушкиннинг романтизм блан қизиққан даври узоққа чўзилмайди. Шоир ҳаёт денгизида сузиб янги қирғоқлардан чиқади. Янги соҳиллар топади.

Декабрь ис'енидан сўнг Пушкин ижодида реалистик тамоил ўсаборадн. Бу ис'ён шоир олдида янги уфқ, янги йўллар очади. «Мудҳиш ва фожи» чоразм всқиллиги шоирни талвасага солиб, унинг олдида чуқур муаммолар қўябошлайди. У, даврнинг буюк мавзуларини кўтаришга киришади. Энди унинг диққат марказида, тамоман янги асрнинг социал муносабатлари туради. Декабристлар ис'енидан сўнг ёзилган катта бадний асар, рус тарихий материалларга асосланган «Борис Годунов» трагедияси эди. Феодаллик қурилиш томирларининг чириши ва янги социал муносабатларнинг майдонга келиши шоирнинг диққатини тортади. Буюк замонавий аҳамиятга эга бўлган шаҳар мавзу'и уни қизиқтиради. У, шаҳарнинг гўзал образи-

ни яратади. Шаҳар кишиларининг типларини ишлайди. Дворянлар жамиятини жуда мукаммал бадний кўрсатган ше'рий роман «Евгений Овегин»ни ёзиб, ўша вақтдаги рус жамиятининг қомусини яратади. Деҳқонлар инқилоби мавзу'ини, Пугачёв қўғирғонининг тарихини ишлаб, машҳур «Капитан қизи» қиссасини ёзади.

Бу даврда Пушкин ишлаб такомиллаштирамаган адабий, бадний жанр йўқ. Бу даврда Пушкин ҳам шоир, ҳам романчи, ҳам ҳикоянавис, ҳам драматург, ҳам танқидчи, ҳам журналист эди ва бу соҳаларнинг ҳаммасида у буюк муваффақиятларга эришади.

Пушкин реализмининг томирлари борган сари чуқурроқ ёйилар ва у, ўз даврининг энг буюк гувоҳига айланар эди. Рус адабий тилини Пушкин яратди ва бу унинг бутун ижоди ва айниқса унинг реалистик даврининг чуқур мевасидир. У, рус тилини ишлаб, уни тараққиёт чўққисига кўтарди. У, содда, равон, силлиқ, музикали, ширадор ше'рий тил яратди. Бу тил, рус халқи тилининг тугаймас бойликларидан, жуда оддий унсурлардан ишланган бўлиб дворян сарой ёзучиларининг қуруқ-тантанали тилидан ўзининг ҳаётийлиги билан фарқ қилар эди.

Пушкин рус фольклорини ўрганди. Уни йиғди. Рус эртақларини тўплади. Уларни ишлади ва шулар асосида «Султон подшо» ва «Поп ҳам унинг хизматчиси Балда» ва бошқалар каби жуда гўзал ўлмас эртақлар яратди. Рус халқ тили ва унинг фольклори устида олиб борилган бу иш, Пушкиннинг бутун халқ учун гўзал ва англашиларили бўлган адабий тилни яратишига жуда катта ёрдам қилди. «Правда» ёзганидай: «Пушкин удуғ хазина бўлган халқ тилидан доҳиёна фойдаланиш билан рус адабий тилини яратуچиси ва рус халқининг энг яхши фарзандларининг фикр, ҳис ва ҳаёлларини катта бадний кучга эга бўлган асарлар билан ифодалаб, маданиятни бойитгани учун ҳам янги рус адабиётининг бобоси бўлиб қолди».

Пушкин буюк ҳурматларни ўзининг бутун ҳаёт йўли, кураши, инсониятнинг юрагини урдириб турган фикрларини ифода қилиб ва шу инсониятни буюк асарлар блан бойитиш орқали қозонди.

Пушкин дунё адабиётида бутун умрга яшаб қоладиган шоирдир. Белинский айтгандай, Пушкин ўз даврининг ўғли, унинг тараққиётида ўсиб борадиган томонларини кўрган, ўша блан яшаган, ундан озиқланган, турмушнинг оддий парчаларини олиб уларни катта эҳтирослар руҳида қайтадан ишлаган ва шунга доҳларча эришган ёзучидир. У, замонанинг энг олдинги идеяларини англаб қўяқолдигина эмас, балки уларни умр бўйи ифода қилади ва шунинг учун курашади. Пушкин ўз замонининг бутун интилишларини акс этади. «Ташқи туғ'ёнларни акс этган ички руҳий туғ'ёнлар Пушкиннинг шуурини ҳар томонга ташлаб тўлғар, унинг қалбини парчалар» эди. У жуда катта урунишлар блан ўз шуурининг яхлитлигини сақлашга ва тўғри йўлни топишга урунар эди. Худди ана шунинг ўзи Пушкин асарларини рангдорлик ва равноқ блан тўлдирди. Уларга жозибадор теранлик бағишлади, уларни ўз давридан баланд кўтарди ва уларни фақат бизнинг ўлкамизнинггина эмас, балки бутун башариятнинг бойлиги қилиб қолдирди. «Ўз асрининг яхши замондоши бўлган киши, келажакдаги яна кўп асрларнинг замондоши бўлиши учун кўп имконларга эга бўлади» (Луначарский).

Пушкин ўз даврининг буюк гувоҳи. Бу гувоҳ бизга рус чоризмининг бутун сири-асрорини очиб беради. Унинг бутун маразларини яққол кўрсатади. Шунинг учун Пушкиннинг ёзган бутун асарлари туганмас бир бойлик, унинг шахсий ҳаёти яна ҳам буюк бир айбонамадир.

II

Пушкин блан бизнинг орамизда узоқ бир аср ётади. Бу аср давомида кекса Русия қанчалар тарихни бошидан ўтказди. Тарих нақадар буюк қадамлар

блан илгари кетди. Бугун Пушкинга замондош бўлган қора даврнинг асари ҳам қолган эмас. Пушкин яшаган замонда халқларнинг қамоқдонаси, қолоқлик, маданиятсизлик, жаҳолат ва реакция ўлкаси бўлган Русия, бутун СССР халқларининг дўстона озод ватанидир. Ер юзининг олтидан бир қисмида меҳнаткаш халқ, эски дун'ё устидан қат'ий ғалаба қозонди ва бугун социализм жамияти қурилган Русияда янги Сталин Конституциясининг юлдузи порлаб турган бир вақтда Пушкин томонидан юз йил бурун ёзилиб қолган сатрлар, худди кечагина айтилгандай бўлиб қулоққа ёқади:

Бутун буюк Русияни чулғаб олур овозам.
Ундаги қарбир улус мени ёдлайди қарчоқ.
Мағрур славян зотя, букун ваҳший тунгус ҳам
Фин ҳам, ҳатто ўша саҳройи қалмоқ.

Бу сатрларда Пушкин фақат ўз ижодининг келажакинингига кўрган эмас, балки унинг ўлмас сатрлари шоир ижодининг келажак, ўша давр Русиясида эзилиб ётган бутун халқларнинг келажак ҳақида гапирди.

Октябрь революцияси Пушкиннинг буюк хаёлларини ҳақиқатга айлантди. Октябрь революцияси, ҳали Пушкин замонида ўлиб, битиб бораётган ўнларча нома'лум халқлар — миллатларни юзага чиқарди. Ленин — Сталин миллий сиёсати бу халқларни иситиб, уларни турмушга, курашга чақирди. Уларни хўжалик ва маданий жиҳатдан кўтариб, социализм жамиятига олиб кирди. Қишилик маданиятининг энг шоҳ асарларининг меросхўри қилиб ўстирди.

Дарҳақиқат, мана бундай жамиятда Пушкиннинг айтганлари оддий ҳақиқат бўлиб қолдилар. Русиянинг буюк шоирининг улуғ номи букун бутун СССР ни қуршаб олди. Ҳозир СССР даги бутун халқлар улуғ шоирнинг юз йиллик юбилейини тайёрламоқдалар. Пушкиннинг юз йиллигига тайёргарлик бир қисм зиёлилар тўдасининг иши бўлмасдан, балки бутун

халқ ҳаракати бўлди. Унинг юбилейини колхоз, совхозлар, корхоналар, кенг халқ оммаси тайёрлади. СССР да Пушкиннинг юз йиллиги бутун социалистик маданиятнинг халқ байрамидир.

СССР халқлари Пушкиннинг исмини унинг ўзи ўйлагандан яхшироқ қилиб аташга эришдилар. Руслар, украинлар, татарлар, грузинлар, арманлар, туркманлар, тожиклар, қозоқлар, қирғизлар, қорақалпоқлар, ўзбеклар ва бошқа халқлар буюк шоирнинг асарларини ўрганиш, ўқиш бобида жуда катта иш олиб борадилар. Букун СССР да Пушкин асарларини ўз тилига таржима қилиш устида иш олиб бормаган халқ йўқ деса бўлади.

Бу факт жуда муҳим тарихий ва социал ҳодиса. Бу халқлар, бу даражага эришмоқ учун жуда узоқ ижтимоий тараққиёт йўлини ўтишга мажбур бўлдилар. Пушкин яшаган замонда ҳали ёввойи, кўчманчи ва саҳройи ҳолда бўлиб, ижтимоий тараққиётнинг энг тубан босқичида бўлган бу халқларга, феодализм ва капитализм зулмидан қутилиб, Пушкин асарларига чин ма'нода меросхўрлик қилаолмоқлари учун бутун бир асрлик кураш йўлини, йигирма йиллик қурилш — кўтарилиш йўлини ўтишга тўғри келди. Бу ҳол, халқларнинг тарихида жуда буюк аҳамиятга эга бўлган бир пайтдир. Шунинг ўзи кўрсатадики, Пушкин асарларини ўқиш ва англаш даражасига кўтарилиш оддий бир ҳодиса эмас, балки буюк тарихий жарангдир.

Букун ўзбек халқи, Пушкин асарлари орқали бадиий ижоднинг энг буюк намуналари, кишилиқ маданиятининг энг муҳташам ҳайкаллари блан танишади. Ўзбекистон ҳукуматининг жуда катта ғамхўрлиги блан 1936 йилда Пушкин асарларини ўзбек тилига таржима қилиш бобида жуда катта тарихий иш қилинди ва бу ишнинг натижасида буюк шоирнинг асарлари ўзбек халқининг мулки бўлди. Унинг маданий даражасини юқори кўтаришда катта роль ўйнаган бир фактор, ўзбек халқи тилига ўтказилди. Бу кички-

на иш эмас. Бу ўзбек халқининг маданий тарихида ҳечқачон унутилмас тарихдир.

Пушкин асарларининг таржимаси блан ўзбек адабиёти, ўзбек маданияти бойиди. Жаҳон адабиётининг энг юксак намуналаридан бўлган Пушкин асарларини ўзбек тилида бўлиши, бу кичкина гапми? 1936 йилда олиб борилган жиддий иш натижасида улуғ шоирнинг энг муҳим асарларидан бирмунчаси асосан ўзбек тилига таржима қилинди.

Бу каттакон маданий бир факт. Бу бадий адабиётга одатланиб келаётган ҳарбир меҳнаткаш ўзбек ўз тилида эркин равишда Пушкиннинг асарларини ўқий олади деган сўз. Чунки бу асарларни ўқиганда, унинг кўз олдида бутун Русиянинг тарихи, дворянлик жамиятининг гуллаш ва чириш манзаралари, Русияда деҳқонлар қўзғолонининг қаҳрамонлари ўлмас образларда жонланажак. Бу, Пушкин яшаган, Пушкинни қатл этган замонни яхши билмоқ ва буюк социалистик ватанга нисбатан оташин муҳаббат туйғусини тарбияламоқ учун ҳам зарурдир.

III

Пушкин асарларини ўзбекчага таржима қилиш натижасида ўзбек совет адабиёти ва унинг поэзияси ниҳоятда бойиди. Пушкин асарлари устида ишлаш натижасида ўзбек шоирлари жуда катта бир мактаб ўтган бўдилар. Пушкин ижодининг ўзи блан яхшилаб танишиш катта сабоқ бўлса, уни ўзбек тилига ўтказиш устидаги иш ундан ҳам муҳимроқ аҳамиятга эга.

Таржималар юзасидан ўтказилган Пушкин конференциялари ўзбек шоирлари ва ёзучиларининг шу иш натижасида қанчалик ўсганликларини очиқ кўрсатиб берди. Шоирлар чиқиб: ҳақиқий ше'рий асар яратмоқ учун жуда узоқ ва чидам блан ишлаш кераклигини сўзладилар. Пушкиндан муваффақиятли қилинган ҳар парча, ҳарбир сатр, шоир ижодида муҳим бир босқич, чунки бу адабий ижодий иш, содда тилмочлик

эмас. Сўнгги йил ичида ўзи ҳечнарсга яратмасдан, Пушкиннинг бирор асарини муваффақият билан таржима қилиб берган шоирни ижодий жиҳатдан ўсмади, қотиб қолди деб айтиб бўладими? Асло йўқ. Пушкин асарларини ўзбек тилида бериш жуда қийин иш. Буюк шоирнинг ўлмас асарлари ўзбек тилида қайтовуш билан жаранглади? Ўзбек тилидаги Пушкин шеърларида оригиналдаги руҳ ва шира сақланганми? Бундай бир ўхшашликка эришиш жуда қийин, шунинг учун ҳам Пушкиндан бирор асарни яхшилаб таржима қилиш билан шоир ўз ижодида янги бир поғона ошади.

Ҳечбир шоир, таржима устида бунга қадар шунчалик ишлаган эмас, аммо бунга қарамасдан Пушкин конференциялари бу бобда қанчалик қийинчиликлар турганини жуда очиб берди. Тўғри, Пушкин конференциялари таржималарнинг аксарини тузук деб топди ва юбилейга босиб чиқаришга тақдим қилди. Лекин бунинг билан иш тугадими? Ҳозир шу таржималарнинг бирмунчаси босилиб ҳам чиқди, қолганлари чиқиш олдида. Аммо Пушкин асарларининг таржимаси юзасидан олиб борилган иш тамом бўлди, дейиш мумкинми? Таржималар кўпчилик томонидан қабул қилинди. Лекин бу билан уларни қат'ий бир ҳолга келди деб айтиш мумкин эмас. Таржималар устида анча шошилиб бўлса ҳамки, жуда жиддий иш олиб борилди, лекин бу, бундан сўнг бу масалага қайтмаймиз деган гап эмас, ҳали таржималар жиддий, чуқур муҳокамалардан ўтмоқлари керак. Пушкин асарларининг таржимасига қайта-қайта қайтишга тўғри келар. Ахир «Гамлет» неча марта таржима қилинмади? Ҳолбуки, ҳамон таржима давом қилмоқда ва ҳарбир таржима Шекспир оригиналининг янги нуқталарини очиб бермоқда. Ана шу фикрнинг ўзиёқ бизга бутун нарсани айтиб туради.

Пушкин асарларининг таржимаси муносабати билан бизнинг адабий танқидчилигимиз зиммасига жуда катта вазифалар қўйилади. Бунда энг аввал Пушкин асарларини ўзбекчада тарғиб қилиш масаласидир

Танқидчилик, Пушкин асарларини таржима қилишда тугилган йўл ва асослар ҳақида ўйлаш ва тажрибаларни умумлаштириши лозим. Пушкин асарларини таржима қилишда ким қандай асосга суянган, ким қайси йўл билан Пушкинга яқинлашган, ким қандай натижаларга эришган ва бундан сўнг бизнинг тутажак йўлимиз қай хил бўлмоғи лозим? Пушкиндан таржима қилинган ҳарбир асар, ҳарбир парча шеър чуқур текширишдан ўтиши зарур...

Пушкин асарларининг таржимаси муносабати билан жуда бой ва жуда рангдор бўлган бир тажриба ўртага ташланди. Бу тажрибадан керакли хулосаларни ўз вақтида чиқариб олиш зарур. Чунки бу, бизнинг умумий ишимиз, ўзбек адабиётини кўтариш масаласидир. Чунки бу, буюк шоир Пушкинни ўзбек халқига тўғри танитиш масаласидир.

Пушкин асарларининг таржимаси ва шу муносабат билан ўтказилган конференциялардан чиқатурган асосий яқун нима? Бу асосий яқун ўзбек маданиятининг жуда ҳам ўсганидир. Бу, ўзбек адабий тилининг буюк шоир Пушкиннинг асарларини тўла ифода қилаолиш даражасигача кўтарилганидир. Бу ўзбек совет ёзучиларининг дунё адабиётининг энг қимматли хазиналарига ҳам хўжалик қилаолиш даражасигача етганларидир.

IV

Совет халқлари Пушкинни, ўзининг энг сеvimли шоири, ўзининг буюк замондоши, юз йилларнинг бошидан охиб бугунгиз озода халқнинг юракларини тўлқинлантиручи фарзанди сифатида қабул қилди.

Пушкин бизнинг миллий маданиятимизда жуда катта ўрин олди. Унинг бутун ижоди халқнинг революцион туйғусига яқин бўлмаганда, у, бундай ўринни нишғол қилолмаган бўлар эди. Унинг ижоди халқнинг инқилобий тарихига, унинг миллий хусусиятларига мос келади. У, шунинг учун миллионларнинг юрагида

яшайди, халқ шунинг учун Пушкинни севди ва қадрлайди. Шунинг учун ҳам унинг юз йиллик юбилейи бутун халқларнинг байрамидир.

Луначарский шундай бир қизиқ воқнани ҳикоя қилган эди:

«Бундан уч-тўрт йил аввал, Вяземскийларнинг собиқ қишлоғида—Оситаев паркида кезиб юрар эдим. Пушкиннинг бир замонлар шу ерга тез-тез келиб тургани ма'лум... Бу ерда Пушкинга кичик бир ҳайкал ўрнатилган...

Бир гуруҳ комсомоллар: уч-тўрт йигит, уч-тўрт қиз бу ерга саёҳат қилиб келган эдилар... Улар паркни айланиб, сўнг Пушкин ҳайкали олдида тўхтадилар. Улардан бири эгилиб ҳайкалнинг остидаги (ўчиб, хираланиб қолган) ёзувни ўқиб берди:

«Салом, менга нотаниш насл».

Мен уларнинг яқинида туриб, ҳалиги Пушкин сўзининг бу шароитга жуда мос бўлганлигига ҳайрон бўлиб қолдим. Билишимча, комсомолларнинг ўзлари ҳам ҳайратда эдилар. Улар озгина жимиб, бир-бирларига қарашиб олдилар. Ҳайкал тагидан юксалган шу буюк нидо тўппа-тўғри ҳалиги ёш наслга қаратилган эди.

Қизил рўмол ўраб олган кичик комсомол қиз, бироз жур'атсизлик, таажжуб, лекин дўстлик тўла кўзларини Пушкинга қаратиб аста деди:

— «Салом, Пушкин!»

Буқун Пушкиннинг юз йиллик юбилейини ўтказаетган буюк совет халқи ўзининг энг севиқли ва яқин шоирига қараб, комсомол қиз айтган гўзал сўзларни баланд овоз блан такрорлайди:

— «Салом, Пушкин!»

МУҲАММАД АМИН МУҚИМИЙ

Муқимий ўз ижодини ўзбек халқи тарихида энг қора ва энг мудҳиш кунларда бошлади. Муҳаммад Аминхўжа Муқимийнинг шоир сифатида майдонга чиқиши қора булут босиб ётган адабиёт осмонида бир яшин чақнагандек, қуёш чиққандай бўлди.

Муқимий 1851 йилда Қўқонда туғилди. Шоирнинг отаси Мирзахўжа Тошкентлик бир нонвой эди. У 1830 йилда Шералихоннинг машхур толони замонида Тошкентни ташлаб кетиб, Қўқонга бориб қолган эди.

Муқимий, бошлаб Қўқонда, сўнгра Бухоро ва Тошкентда ўқиди. У шоир бўлиб майдонга чиққан замонда ўлкадаги адабиёт қаттиқ бир турғунлик кечирар ва кўп шоирларнинг шеърлари чеҳрабозлик ва сарой мувашшаҳчилиги доирасида қолиб кетган эди. Шунинг учун ҳам XIX асрнинг иккинчи ярмида адабиёт бобинда юзага келган зўр бурилиш даставвал Муқимий номи блан боғлангандир.

Асрлар бўйи феодал-патрархал тузум шароитида эзилиб келган ўзбек халқи Муқимий майдонга чиққан вақтда майда-майда хонликларга бўлиб юборилган ва бу хонликлар ўртасидаги тинимсиз кураш меҳнаткаш халқни хонавайрон қилиб ётар эди. Бунинг устига Туркистон Муқимийнинг ўз кўзи олдида чоризм томонидан қилич ва қон блан мустамлака қилинди. Муқимий колонизация кунларида ўзбек халқининг бошига келган бало ва фалокатларнинг жонли шоҳиди эди. Халқлар турмасига айлантирилган чор Русиясида ўзбек халқи миллий колониал зулмининг қонли ва

энг қабиҳ қамчилари остида қолди. Икки ёқлама зулм меҳнаткаш халқнинг бутунлай тинкасини қуритди.

Мавжуд ҳоким турмуш, ундаги ижтимоий ҳақсизлик ҳақиқатнинг юзига тўғри қарай олгучи ҳассос шоирда дарҳол норозилик кайфиятини туғдирди. Муқимий ўз шоирлик фаолиятини ғазаллар ёзиш билан бошлади. Лекин бу ғазаллар шоирнинг шахсий кечирмаларини, хусусий сезгиларинингина ифода қилучи ғазаллар эмас эди. Инсон сезгисининг энг нозик томонларини ҳам очабилучи Муқимий лирикаси чуқур социал моҳиятга эга эди.

Муқимий ғазалларидаги ҳоким руҳ—протест руҳи, норозилик руҳи, алам ва фарёд руҳи эди. Бу ғазалларда шоир билан уни ўраб олган ҳоким муҳит ўртасидаги қарама-қаршилик, зиддият, мавжуд тартибдан норозилик ёрқин акс этган. Муқимий бу муҳитда якка ва ёлғиз қолдирилган эди. У шунинг учун «қоронғидир лайлим каби наҳорим» (туним ҳам куним ҳам қоронғидир) деди:

Фигону минг фиғон бу чарх кажрафтор дастидин.

Вафобозу жафо андишаи маккор дастидин.

Спехри бемурувват, золиму ғаддор дастидин.

Китиру зулмидин жону дилим беҳад яро бўлди.

Муқимий ўзининг социал мазмун билан тўлган ғазалларида ҳоким синфлардан узоқ эканини ва «улуғларга», сарой аристократиясига ёлғиз ҳушомадгўйларгина яқин ва дўст эканини ёзди:

Ўзгаларга хулқи хуш, аммо менга бадхўйлар,

Ҳамнишиндилрлар улуғларга ҳушомадгўйлар,

Ҳоким социал тузум билан келишаолмаган Муқимийнинг тақдири албатта фожiali эди. Сарой унинг куйини куйламовчи шоирни ҳарқандай кулфатларга солиб, туҳмат ва маломатлар билан чирмаб ташлаган эди. Ҳоким синф ва сарой доирасидан узоқ ва ҳалли ўзига паноҳ бўлган янги социал бир кучни топиб ул-

гурмаган Муқимий қонуний равнишда яккаликка, ёлғизликка тушмакка мажбур эди:

Чарх кажрафтордин ҳар лаҳза афсундир ғамим,
Шарҳ этарга йўқ рафиқим, ғамгузорим, ҳамдамим.

Муқимий ўзининг яқин дўсти шоир Фурқатга ёзган мактубида шундай дейди:

Дўст бўлдим ҳар кишига кўрдим андин минг жафо,
Топмадим, дунёни кездим, муниси ғамҳор мен.

Одамлар бир-бирига бўри бўлган бир жамиятда ўз замонининг энг илғор кишиси бўлган шоирнинг шундай танҳоликка тушмаги табиийдир.

Ҳоким синфларга душманлик ва бегоналик Муқимийни кенг халқ оммасига қараб етаклади. Чунки бу замонда Урта Осиё халқлари ўртасида зўр бир чайқалиш, зўр миллий озодлик ҳаракати кўтарилабошлаган эди. Муқимий ўз норозилигининг яқин ифодасини шу халқ ҳаракатида кўрди ва унга қараб борди. Шоирнинг дунёқарашида янги уфқлар очилди ва натижада унинг поэзиясидаги яккалик, ёлғизлик, танҳолик йўқолди. *Ғазал — ҳажвга, лирика — сатирага қараб ўсди. Бу—социал сатира эди, ҳоким синфлардан бегоналик ва очиқдан-очиқ душман бўлиш ва кенг халқ ҳаракатига яқинлашиш орқасида Муқимий реализмга келди. У умр бўйи ростгўй бўлишга онт ичди ва ўз халқининг чин ўғли бўлган Муқимий то ўлгунча ўз ситига содиқ қолди:*

Пайлайин ўйлаб тиркликнинг камю кўстин,
Ғар қилич ҳам келса бошларга дегаймен ростин,
Сўзки ҳақ бўлса: саволимга жавобим, ким десун.

Муқимий бизнинг адабиётимизга сатирик реализмни, халқ ғазабини, эзилган халқнинг ўз душманларига, ватан ҳоинларига бўлган ўч ва нафратини олиб кирди. Бундай бир руҳ Муқимийгача бўлган адабиётда йўқ эди. Унинг сатирик шеърлари социал ҳуқуқсизлик, колониал тузумни қарғишлар, ерли эксплоата-

тор синфлар — бой, қози, мингбоши, танобчи, савлогар, риекор, мулла, эшонларга қарши қаратилган эди.

Мамлакатда очлик, ялонғочлик авж олди. Деҳқонлар кўпчилиги солиқ ва судхўрлик эксплуатацияси остида бор-будидан ажралди. Косиблар хонавайрон бўлди. Муқимийнинг чуқур реалистик — сатирик ше'ри «Вексил»да эксплуатацияга асосланган тузумнинг ўзбек халқи бошига қандай балолар келтиргани, Туркистонга капитализмнинг кириб бориши ва унинг қанчалик чиритгич роль ўйнаётгани жуда тўғри ва яққол тасвирланган. Капитализм бутун халқни, ҳам шаҳар, ҳам қишлоқни бозорга қул қилиб қўйган эди.

Банд ўлди олди-сотди, фуқароларингни бил, деб,
Пулдар жаримасини қилсанг экан бахил, деб,
Бозору бай очалмай қишлоғу шаҳр сил, деб
Арз этдилар халойиқ ҳокимга: ҳукм қил, деб,
Қирқ кунда уч миридан буйруқ дегони чиқди.

Диққат ҳама сотолмай, ё бир нима олурга.
Қассоб етди ўзни гўшт ўрнига тилурга.
Солган қулоқларини эл гап недур билурга.
Бозор аҳли ҳайрон савдо-сотиқ қилурга.
Суйи самога йиғлаб косиб фигони чиқди.

Халқи-ки, камбағаллар гўёки ғалтак ўлди,
Ўлганни устига ҳам бяр неча калтак ўлди,
Бу воқия Муқимий ҳар ерда дастак ўлди —
Пул — дабба, нарх — қиймат, устига пўстак ўлди,
Пўстак белига боғлаб «завқий» баёни чиқди.

Муқимийнинг бу ше'рида камбағал халқнинг қанчалик жонсарак қолга келиб қолгани, халқ сабр қосасининг тўлиб тургани ва юрт денгизининг кагта бир кўзғолнш олдига келиб қолгани очиқ кўринади. Ҳасос шоир халқнинг бу ҳолатини жуда реал ва чин чицаолгандир.

Муқимий асарларида янги капиталистик буржуа синфнинг туғилиш жараёни реал акс этган. «Тўйи

Иқон бачча», «Масковчи бой та'рифиди», «Чойфуруш», «Ҳожи қадоқчи» деган эпик сатирик ше'рларида бойлар, савдогарларнинг образини яратди. Уларнинг ҳаммасининг меҳнаткаш халқнинг кўз ёшлари устида кўкарганини айтади. «Тўйи Иқон бачча» асарида Муқимий бой блан гумашта образини беради. Бой бутун вужуди блан молу дун'ёга ҳирс қўйган киши. Унинг бутун ҳаётидаги ма'но мана шу мол ва дуң'ё. Ўзини хўжайин деб ҳис қилучи бой ҳақиқатда шу молу дун'ё қаршисида энг аянч қул. У ҳамма ёққа чангал солади. Унинг онгига хусусий мулк, бойлик тўплашдан бошқа ҳечнарсаси бўлмайди. Демак бу бойга гумашта бўлган кишининг ҳоли ундан ҳам кулгили ва фожиалидир. Бой ўз гуманитарасидаги ҳарқандай орзу ҳавас куртагини ўлдиради. Тошкентда туручи хўжайин, Туркистон шаҳрининг Иқон деган ерида туручи гумаштага ўғил тўй қилмоқчи бўлгани муносабатини блан шундай сим қоқади — телеграмма беради:

Хўжайин берди Тошкентдин тил:
 «Тўй қилар бўлсанг қўй ўзингга кафил,
 Ўғлингизни — дедик — қилманг тўй,
 Балки сассиқ нимарса қилманг бўй —
 Не керак сизга тўй қилмоқлик.
 Керилиб обрўй қилмоқлик...
 Мен розимас кишига нон берсанг,
 Е товуқ сақласангу, дон берсанг,
 Туйинингдан агарда чиқса тутун,
 Бунда бер дастмояларни бутун.
 Бўлса умидингиз агар биздин,
 Манфаат кўрмасин биров сиздин.

Муқимий бу сатрларда мол-мулкка ҳирс қўйган бойнинг психологиясини жуда ҳам моҳирона тасвирлаган. Инсонликдан тамом чиқиб қолган гумашта соч тукларигача ўз хўжайинига боғлиқ — мути'дир. Мол уни элдан чиқаради. У худди тўй куни дарвозаларни занжирлайди. Эшикларга қулф уради. Бош чиқариб кўчага қарамайди ва шундай разилликларга ва ҳақир-

ликларга рози бўлгани натижасидагина ўз хўжайинига ма'қул бўлади. Дастмоя унинг қўлида қолади.

«Масковчи бой та'рифида» деган асарида Муқимий Ҳоди Хўжа деган янги типдаги Москва блан Туркистон ўртасида савдо юргизучи бой образини чизади. Бой образини, Ҳоди Хўжа образини Муқимий молдун'ё қаршисида, пул қаршисида инсонлик ҳислағларини тамом йўқотган кишилар қилиб тасвирлайди. Колонизаторлар ва маҳаллий бойларнинг жирканч башараларини ўткир сатира блан чизиб берган Муқимий ўз газаб ва нафратида изчил ва саботли эди. У ўзининг ҳажвий шеърларида мулла ва авлиёларнинг бутун моҳиятларини фош қилди. Муқимийнинг «Авлиё», «Баччағар», «Охуним» деган асарларида мулла ва авлиённинг жирканч ва қабиҳ сурати гавдалантирилади. Дин кишиларнинг ижтимоий ҳаётида нақадарлик чириткич роль ўйнаганлигини, тозалик, ма'сумлик ва поклик намунаси бўлиб танилмоқчи бўлган бу кишилик ахлатларининг ҳақиқатда энг тубан одамлардан ҳам паст ва нокас маҳлуқлар эканликларини фош қилади.

Муқимий авлиённинг суратини шундай чизади:

Бошларида шапка гоҳи, гоҳ дастор авлиё,
Қўлларида сабҳа-ю, бўйнида зуннор авлиё.
«Тавба» денг, охир замона чиқса бу янглиг чябоқ
Ҳар йигитга ошиқу, ҳар қизга хуштор авлиё.
Шул эрур кашфу каромотики бўйлаб субҳи шом,
Чиқса ҳар ердин бир ис ҳозир хабардор авлиё...
Тоза илкини ювиб, ейдир ҳалол айлаб гумон,
Учраса ҳар ерда ким макруҳу мурдор авлиё...
Филҳақиқат, бўлма гафлатдан бад андиша «Муқим»,
Баски шуҳрат топди расволикда бисёр авлиё.

Муқимий муллаларнинг энг номдорларини Маккага бориб ҳаж қилиб, ўзларига пайғамбарлик сифатини ортдириб келганларини фош қилди. Уларнинг бутун иши халқни алдаш асосига қурилганлигини очиб ташлади.

Муқимийнинг «Баччағар» деган машҳур ше’ри шунга бағишланган:

Ис чиқарган ерда ҳозир мисли шайтон ҳамтовоқ,
Қанча сўксанг шунча шилқим; турфа суллоҳ баччағар.
Ботини чўян қозон, қайнар ичнда реву ранг,
Зоҳири бир сўфи сурат, қўлда ассо баччағар.
Етқизиб тилсанг баногоҳ қориндан чиқмас алиф
Салласин кўрган киши дер: катта мулло баччағар...
Печа муддат йўқ эди, ул қайда ҳам ҳозир бўлиб.
Ош арусда ҳанггираб, кўп қилди ғавғо баччағар.
Шунча қўйнинг пўрдағу пўстдумбасини ўғирлади,
Тозалаб Мингтенасига қилди савғо баччағар
Сурмалар тортиб қачон кўрсанг кўзига доймо,
Ўзга бергай қўлида, ойина оро, баччағар...
Илгарин филжумла номусу ҳаёси бор эди,
Қайси кун ҳажданки келди, бўлди расво баччағар.

Муқимий яшаган даврда реакциянинг қанчалик кучли бўлганини, дин аҳллари, мулла, эшонларнинг қиличи қон устида турганини ва уларга тил текизитиш бизнинг шоиримиз бошига ҳарқандай балолар келтиришининг муҳаққақ эканини назарга олсак, ҳақиқий халқ шоири бўлган Муқимийнинг ўз реализмида қанчалик саботли ва жасур экани ойнадай равшан бўлиб қолади ва Муқимий поэзияси бизнинг замонимиз учун қанчалик азиз ва қадрдон экани яққол билинади. Эксплоататор синфларни, қора гуруҳларни фош қилишда бизнинг классик адабиётимизда Муқимий қадар жасур бир фигура йўқ деса бўлади.

Муқимийнинг бутун симпатияси камбағал халқ томонида эди. У ўзининг ўтқир ше’рларида халқнинг аянч аҳволини, иккиёқлама зулм остида халқ бошига тушган кулфатларни тасвирлади, халқ блан баббаравар ёнди. Муқимийнинг «Саёҳатнома» деган асари ўша вақтда ўлкани кўрсатиш жиҳатдан жуда катта аҳамиятга эга.

Муқимий Фарғонанинг бутун қишлоқларини кўриб чиқди. Лекин у нима кўрди? Хурофот асирин хотинлар,

нодонликда қолдирилган кишилар, одамгарчиликнинг энг тубанларига тушган бозорбошилар унинг кўз олдидан ўтдилар:

Мағрур, хасису бешу кам,
Ҳар гапда юз ичкай қасам,
Тагжой олур моҳовданам
Ҳожини ўзи мурдор экан.

Юрт хароб, эл оч-яланғоч, бойқуш — мингбошилар халқ бахтини қайтариб турар, халқ ғазаб ва норозилик билан қайнар эди:

Унда бўлус Ғози, деди,
Ҳам муфти, ҳам қози, деди,
Юрт барча норози, деди,
Қилган ишн озор экан.

Улка қишлоқлари қолақлик тимсолига, ўғри-қароқчиликка айлантирилган эдилар. Бундаги одамлар бир-бирига бўри, бир-бирининг этини шилар эди. Бунда чой ўрнига ишқор дамлаб сотар эдилар:

Сувлар сепилган сўрилар,
Бўрланган ўчоқ, мўрилар,
Та'бинг мабодо чой тилар,
Дамлашлари ишқор экан.

Қишлоқнинг энг оғир, энг ёмон маккор қароқчилари унинг бутун тизгинларини ўз калхат панжаларида ушлаб турар эдилар:

Мингбошиси сўфинамо,
Тасбиҳу бўйнида ридо,
Чўқуб қочар зоғу ало,
Бир доғули айёр экан...
Бордим шаҳардан Яккатут,
Баққоли дузди бадбурут,
Бир танга сотқой бир қурут,
Инсофи йўқ тарпор экан.

Муқимий кўриб чиққан бу «Саёҳатгоҳ» жойлар подонлик, қолақлик маконига, авомлик маконига айлантирилган эдилар:

Озодадин тўпори кўп,
Дукчисидан аттори кўп,
Чойхўридан кўкнори кўп,
Бир раста носу банг экан.

Шубҳасизки, Муқимий ўзининг бу ватан саёҳатидан жуда ғамгин бўлиб қайтди. Лекин у кўрган нарсаларнинг энг қимматлиси халқда ўз хўжаларига қарши бўлган ғазаб ва нафрат олови эди.

Шу нуқтаи назардан Муқимийнинг «Танобчилар» деган асари катта аҳамиятга эгадир. Бу асарда деҳқонларни хонавайрон қилучи икки тўра образини Муқимий яратиб қолдирган. Бу Султонали хўжа ва Ҳақимжон образидир. Бу — икки эксплуататор, икки йиртқич, икки ёвуз образидир. Уларнинг порахўрлик, ришватпарастлик, судхўрлик, маккорлик табиати: Муқимий жуда усталик блан реал очиб берган Султонали хўжа ва Ҳақимжон ҳарқандай раҳм ва шафқатдан маҳрум бўлган, одамгарчилик сезгисини тамом йўқотган кишилардир. Муқимийнинг «Танобчилар» ини ўқиганда бизнинг кўз олдимизда одамхўр золим, жафо беручи кишиларнинг қабих сурати гавдаланади. Султонали хўжа ва Ҳақимжон образини Муқимий ҳайкал даражасида мукаммал ишлагандир:

Султонали хўжа, Ҳақимжон пков,
Бирин хотин, бирлари бўлди куёв...
Ош есалар ўртада сарсон илик,
Хўжа — чироғ ёғи, Ҳақимжон — пилик.
Бир-бирисига солишурлар ўрун,
Эртаю кеч ўпишиб оғиз-бурун.
Саллалари бошларида оқ сават,
Кўрпача тагда ҳамавақт уч қават,
Бирлари мўлтонинамо, ҳийлагар,
Бирларидир кунда фикҳу. гавда хар..
Оғизлари мақтаниб, ўнбеш қариш,
Майда суҳан, эзма, (чурук), занчалиш,
Қайсики қишлоққа тушар отидин.

Элни йигиб, воқиф этар зотидин;
Дер:—Кўзингизга ҳали кал жўжаман.
Махдуми а'замлик ўзим хўжаман.
Бизга бобо ҳазрати Шохлик мозор,
Мухлисимиз мардуми ушбу диёр.
Бизлара Эрҳубби бўлурлар тағо,
Амманзинг эрларидир Нурото.
Биби Убайда бўладир холамиз,
Гоҳ келур эрди кичик боламиз.
Хизир отамларга буродар эрур.
Чимлиғ азишлар менга додар эрур.
Гарчки мен олиму шайхи замон,
Энди берай қирқингизга бир қазон.
Менки, танобингга чиқибман келиб,
Хизматими яхши қилинглар, билиб,
Ут қўйибон куйдирадурган ўзим. . .
Ҳокимингиз, ўлдиратурган ўзим.

Султонали хўжа блан Ҳакимжон ҳақиқий одамлар сифатида иш кўраолмайдилар. Уларнинг кишиларни алдашлари албатта шарт. Улар, деҳқонларга таассуб юқтирадилар. Ҳарбир қадамда дин, авлиё, мозор номи блан халқни алдайдилар. Чунки, бусиз улар халқ олдида бир ҳайвон сифатида фош бўлиб қолур эдилар. Уларни одамга айлантирган нарса тақводорлик, диндир. Муқимий•Султонали хўжа ва Ҳакимжон образида -эксплоататор синф кишиларнинг дунёга қарашлари пуч ва тор эканини, уларнинг эзма, паст, майда, саёз кишилар эканларини фош қилади.

Султонали хўжа блан Ҳакимжон ҳаётидаги бутун ма'но деҳқонларни хонавайрон қилишдан иборат. Муқимий уларнинг ана шу ёвуз моҳиятларини тўла очиб ташлайди.

Икки танобини қилиб ўн таноб,
Куйдирибон юртини айланг хароб.

Муқимий ҳадсиз оғир меҳнатда эзилган камбағал деҳқонларни тасвирлайди. Муқимий қарашида қа-

лол, ҳақиқий одамлар шулардир. Шунинг учун ҳам шоирнинг бутун симпатияси эзилган деҳқонлар томонида.

«Танобчилар» ше'рида Муқимий эзилган деҳқонларнинг аччиқ фожиасини жуда яхши ифода қилган. Султонали хўжа ва Ҳакимжоннинг қўли остида эзилган камбағал деҳқон ўзининг бир парча хусусий тупроғига қараб: «Сен ўзгага роҳат, лекин менга азоб, уқубатсан» деб қичқиради:

Ун икки ойда келадир бир таноб,
Ўзгаларга роҳату менга азоб.

Ҳақиқатан, пешона тер тўкиб, меҳнат қилиб турган тупроғининг ўзига азоб, уқубати, ўзгага — Султонали хўжа ва Ҳакимжон сингари ёвузларга роҳат ва фароғат эканини англаш ва бу оғир тушунча олдидаги ожизликдан аччиқ фожа йўқдир.

«Танобчилар»да Муқимий мавжуд социал тузумга нисбатан деҳқонлар кўпчилигининг қараш ва нафратини ёрқин ифода қилган. Бу ўша тузумга нисбатан катта айбномадан бошқа нарса эмас. Бу, ўша мавжуд социал тузумга нисбатан Муқимийнинг ашаддий душман бўлиб қолганининг ифодасидир.

Ўзгарларга роҳату менга азоб.

Деган биргина сатр блан Муқимий бизнинг кўз ўнгимизда улкан бир фожиали тарихни жонлантиради. Совет ҳукумати замонида, колхоз тузуми шароитида ўлкамизда бахтли, фаровон турмуш кўкариб, гуллаб ётган бир кунда, революциягача бўлган даврда деҳқонлар бошига тушган балонинг Муқимийча тасвири бизга жуда кўп нарса тушунтиради.

Муқимий ижодининг бу қисми жуда катта аҳамиятга эгадир. Муқимий ўз халқининг энг оғир кунларида унга ҳамдард бўлди. Лекин, буюк демократ шоир, меҳнаткаш халқни қулликдан қутилтиратурган чора ва кучни англаш даражасигача кўтарилаолмади.

Муқимий ижодинининг чуқур томирлари бор. Муқимий, ўзигача жуда катта адабиёт яратган халқнинг шоири сифатида майдонга чиқди. Муқимий янги адабиёт майдонига чиққан вақтида унинг қаршисида ўзбек халқининг улуғ шоири, ўзбек адабиётининг бобоси, ўзбек тилининг жанговар тарафдори Алишер Навоий яратиб қолдирган буюк мерос мавжуд эди. Муқимий қаршисида Шарқ лирик поэзиясининг улуғ даҳоси Фузулийнинг инжу хазинаси турар эди. Муқимий қаршида, Шарқ адабиётининг улуғ намояндалари бўлган Фардавсий, Хайём, Жомий, Низомийларнинг асрлар бўйича яратиб қолдирган асарлари бор эди. Ниҳоят, Муқимий қаршисида, Лутфий, Атоий, Бобир сингари улкан шоирлар турар эдилар.

Муқимий ўзбек ва тожик ёзучилари, умуман шарқ классик шоирлари яратиб қолдирган бутун маданиятнинг илғор томонларини қабул этди. Уларни ўрганди. Лекин уларга тақлидчи бўлибгина қолмади. Навоий ва Фузулий ижодидаги энг яхши, энг илғор ан'аналарни қабул қилгани ҳолда, улардаги энг гўзал прогрессив тенденцияларни тараққий қилдиргани ҳолда, Муқимий ўз диққатини халқ ижодига, унинг туганмас ва битмас чашмасига жалб қилди. Ундаги олийжаноб хислатларни қабул қилди ва ўзига хос, ўзига махсус бўлган янги поэзия яратди. Муқимий ўзбек она тилида қанчалик чиройлик, эркин ва равоён ёзса, тожик тилида ҳам шунча гўзал, эркин ва равоён ёзаолатурган бўлди. Муқимий сатирасининг биринчи унсурлари Навоийда бор эди. Муқимий ҳажвлари Навоийнинг «Ҳайратул-аброри»даги авлиёлар, диндорлар ҳақида айтганларини эсга солади.

Муқимий ғазалларидаги самимият, равоонлик ва қайноқ жўшқинлик, Фузулий лирикасининг энг яхши хислатларини эсга келтиради.

Меҳринг ўти тушди ногоҳ жонларга,
Парвойим йўқ зарра хону монларга.

Лола янглиғ тўлиб бағрим қонларга,
Ўзим ҳаржойдаман кўнглим сандадир...

Муқимий сарой шоири эмас эди. У умр бўйи сарой шоирларидан узоқда турди. У ўзининг бутун умрини кенг халқ оммасига яқин бўлган адабиёт яратишга, халқнинг дард ва аламларини, тилак ва армонларини куйлашга бағишлади. У классик ше'рни ишлаб, халқ кўшиқларига яқинлаштирди. Ҳақиқий халқ куйчиси бўлган Муқимийнинг улфатлари сарой доиралари бўлмасдан, балки халқ ашулчилари, халқ созандалари бўлар эди. Шунинг учун унинг классик мақомларига бўлган пичингги ҳам адабиётни демократизация қилиш ниятидан келиб чиққандир.

Кўй э мутриб баёт, ушшоқ ёқмайди қулогимга,
Тараннум айласанг маҳфилда қил гул'ёр деб келдим.

Муқимий ўз ше'рларининг тилини ҳам ана шунга қараб ишлади. Муқимий ше'рни халқ ашуласига, тилни халқ тилига яқинлаштирди. Меҳнаткаш тамом саводсиз бўлган бир мамлакатда поэзияни бундай бир йўлда давом қилдиришнинг революцион аҳамияти каттадир.

* * *

Муқимий жуда фақир ҳаёт кечирди. Ҳоким жамият унинг куйчиси бўлмаган шоирни албатта шу ҳолга солар эди. Муқимий тақдиридаги фожиа, шоир блан ҳоким синфлар, ҳоким тузум ўртасидаги қарама-қаршилик натижаси эди. Муқимийнинг аччиқ-аччиқ фар'ёдлари ана шундан келиб чиққандир:

Ҳайф ким аҳли тамиз ушбу маҳалда хор экан,
Оддилар ҳар ерда булбул ош'енин зоғлар.

Ўз замонининг энг катта шоири бўлган Муқимий шунинг учун ҳам ҳеч тақдир қилинмади. Хор ўтди. Ўзининг фожияли тақдирини тушунган шоир «Менинг

хор бўлишимнинг сабаби Фарғона мардуми бўлганим-
да, ўз ватанимни севганимда» деб арз қилди:

Кимга дод айлай бориб шум толи'имнинг дастидин,
Кўза синдирган азизу, сув кетирган хорман.
Мулки ҳинду Марвдин келсам топардим э'тибор,
Шул эрур айбим Муқимий мардуми Фарғонаман.

Лекин шунга қарамасдан Муқимий ўз ватанини,
унинг азиз ва муқаддас тупроғини севар эди. Шунча
хорлик, зорликларга қарамасдан у ўз ватанини ташлаб
кетаолмади. То ўлгунича унинг содиқ фарзанди бў-
либ қолди.

Неча дерманким Муқимий ғурбат айлай ихтиёр,
Бир ватандин дил узиб ғайрат қилолмай догман.

Муқимий 1903 йилда, 53 ёшда Қўқонда вафот қил-
ди. У, ўз ижодининг чин қадрига етучи наслга зор
бўлиб кетди.

* * *

Ўзбек халқининг ашаддий душманлари бўлган бур-
жуа миллатчилари бу халқнинг ўз озодлиги йўлида
эзучиларга, эксплуататор синфларга қарши асрлар
бўйи олиб борган курашини яширишга интилдилар.
Ўзбек халқининг энг содиқ фарзандларини тарих са-
ҳифасидан ўчирмоқчи бўлдилар.

Буржуа миллатчилар халқнинг қабиҳ ёви Бухарин-
нинг рус миллати — обломовлар миллати, ялқовлар ва
танбаллар миллати деган фашистлар назариясини
амалга оширар эдилар. Шундай қилиб улар ўзбек
халқи тарихидаги энг шонли саҳифаларни ўчирмоқчи
бўлар эдилар. Ўзбек халқининг буюк шоири Алишер
Навоийнинг ўлмас ижоди улар томонидан фисқ ва фу-
жур деб э'лон қилинган эди.

Халқ душманлари ўзбек халқининг ўлмас севимли
шоирни, ўз халқининг чин ўғли бўлган Муқимийни ҳам
жадид деб, э'лон қилган эдилар.

Бу тасодифий эмас албатта. Бутун республикалардаги буржуа миллатчилар, халқ душманлари худди шу йўлни тутиб келганлар. Масалан, Украина буржуа миллатчилари Украина халқининг буюк шоири Тарас Шевченкони ҳам миллатчи деб, миллатчиларнинг яловбардори деб айтиб келган эдилар. Грузин буржуа миллатчилари грузин халқининг буюк шоири, грузин халқининг энг муқаддас орзуларини куйга солиб кетган Илья Чавчавадзени ҳам миллатчиларнинг бобоси деб танитган эдилар.

Ўзбек халқининг душманлари поэзиямизнинг қўши буюк Навоийни ҳам миллатчиларнинг бобоси деб танитганлиқларини эсга олсак, бу қабиҳ одамлар ахлатининг Муқимийни жадид деб э'лон қилишдан кузатган мақсадлари аниқланиб қолади.

Жадидларнинг Муқимийга ҳечқандай яқинликлари бормиди?

Йўқ албатта. Жадидлар ўзбек капиталистларининг шоирлари эдилар. Муқимий эса ўз меҳнаткаш халқининг шоири, ўз замонининг энг илғор кишиси эди.

Жадидларнинг дун'ёқарашлари миллатчилик эди. Уларнинг бутун ижодлари ана шу миллатчилик руҳи билан сугорилган эди.

Муқимий ижоди халқчил эди. Муқимий эксплуататор синфларнинг ҳаммасига, эзучиларнинг ҳаммасига душман эди. Муқимий зулмга қарши халқ куйчиси эди.

Муқимий ўз халқига то ўлгунича содиқ қолди.

Жадидлар ўз халқининг қабиҳ хонлари, сотқинлари бўлиб чиқдилар.

Муқимий ўз халқининг оташин дўсти эди. Жадидлар халқни четэл жосусхоналарига сотган кишилар бўлиб чиқдилар.

Хулоса: Муқимий билан жадидлар ўртасида ҳечқандай яқинлик йўқ ва бўлиши мумкин эмас.

Муқимий ўзбек халқининг энг яқин ва энг сеvimли шоирларидан бўлиб қолди ва шундай бўлиб қолажақдир.

«ФАРҲОД ВА ШИРИН»

«Фарҳод ва Ширин» достони Алишер Навоийнинг машҳур «Хамса»сига кирган беш дostonнинг биридир. Улуғ шоирнинг энг зўр асарларидан ҳисобланган «Ҳайратул-аброр», «Лайли ва Мажнун», «Саб'айи Сайёра» ва «Садди Искандар» дostonлари орасида «Фарҳод ва Ширин» алоҳида ўрин тутади. «Фарҳод ва Ширин» Навоий бундан беш аср бурун яратиб қолдирган буюк дostonларининг энг зўридир.

Йигит Фарҳод ва қиз Ширин тўғрисидаги афсона асрлар бўйича яшаб келмоқда. Гўзал халқ афсонасига айланиб кетган бу ҳикоя аслда, тарихий фактлар асосида юзага келган бўлиб, «Хисрав ва Ширин» номи блан шуҳрат топгандир. Тарих китобларида шундай маълумотлар бор: Хисрав Эроннинг Сосоний ҳукмдорларидан бўлган машҳур Нўширвоннинг набирасидир. Хисрав милоди VII асрда Эрон шоҳи экан. Муҳаммад пайғамбар кўшни ҳукмдорларга хатлар юбориб, мусулмонликни қабул қилишга чақирганда ана шу Хисрав Парвезга хат юборган экан. Тарихчилар, Хисрав Парвез Муҳаммад пайғамбарнинг бу хатини йиртиб ташлаган эди, деб ёзадилар. «Хисрав ва Ширин» ҳақидаги дoston эса VII—X асрлар ўртасида яратилгандир.

Хисрав ва Ширин ҳақида биринчи мартаба дoston ёзган киши X асрда яшаган буюк шоир Абулқосим Фирдавсийдир. Лекин дostonнинг бизда машҳур бўлган энг сеvimли қаҳрамони Фарҳод ҳақида Фирдавсий ҳеч нарса билмайди. Эрон шоҳи Хисрав овда юриб Ширинни кўриб қолади, севади ва уйланмоқчи бўлади.

Лекин Ширин подшолар наслидан эмас эди. Шунинг учун Хисрав атрофидаги кишилар шоҳнинг унга уйланишига қарши турадилар. Хисрав юрт катталарининг мажлисини чақириб, уларни кўндиради ва Ширинга уйланади. Хисравнинг аввалги хотини Марямдан бўлган ўғил Шируя ўз отаси Хисравни ўлдириб, эрон шоҳлигини ўз қўлига олади ва Ширинни хотин қилмоқчи бўлади. Ширин эса Хисрав қабрида заҳар ичиб ўлади. Фирдавсийнинг достонида Фарҳод бўлмагани каби Шопур ҳам йўқдир.

Фирдавсийдан сўнг, ундан икки юз йил кейин XII асрда яшаган машҳур Озарбайжон шоири Низомий Хисрав ва Ширин тўғрисидаги ҳикояни янгидан ишлаб, зўр бир дoston яратгандир. «Хисрав ва Ширин» дostonи Низомий «Ҳамса» сидаги дostonларнинг биридир. Низомийнинг бу гўзал дostonида қаҳрамонлар яна Хисрав блан Шириндир. Фарҳод образи иккинчи даражадаги бир ўринда туради. Шопур образи эса бир уста рассом ва ҳийлакор сайёҳ сифатида бўлиб, Хисравнинг суҳбатдошидир.

Арманнинг гўзал қизи Ширин ҳақидаги хабарни ҳам Хисравга Шопур етказида ва минг хил йўллар блан Ширинни Хисравга кўнгил қўйдиради. Хисрав отаси блан уришиб, Мадойиндан қочиб Арманга боради. Маҳин Бонуга сиғинади. Ширин эса Мадойиндаги Эрон шоҳига сиғинади. Шопур келиб Ширинга Хисравнинг Арманга борганини эшитдиради. Ширин Арманга қайтади. Хисрав эса отасининг ўлдирилганини эшитиб Эронга қайтади ва Мадойинда тахтга ўтиради. Хисрав блан Ширин яна учрашаолмайдилар. Мадойинда ис'ён кўтарилади, Хисрав яна енгилади, сўнгра Эрондан чиқиб аввал Озарбайжонга ва ундан кейин Арманистонга — Маҳин Бону ҳузурига боради, Ширин блан кўришади.

Ширин енгилган шоҳни хоҳламайди, Хисрав Румга бориб, унда Румо императорининг қизи Марямга уйланади. Румдан катта қўшин блан Эронга келади, ўз душмани бўлган Баҳром Чўбини тахтдан ағдаради.

Ширин эса Хисрав ўз душманини енггандан сўнг, унга хотин бўлишга ва'да берган эди.

Бу вақт Маҳин Бону ўлган. Арманда Ширин қолган эди. У Армандан чиқиб Мадойинга келади ва ўз қасрига тушади. Хисравнинг хотини Марям уларнинг қовишмоқларига мони' бўлади. Шундан сўнггина воқиага Фарҳод аралашади. Фарҳод — Хитой эмас, балки Хитойга бориб Шопур блан ўқиб келган билимдон, уста йигитдир. У Ширинга бир сут канали қазийди, ва шундан кейин Хисрав блан учрашади. Хисрав Фарҳоддан хавфсирай бошлайди, у, «Бестун тоғидан менинг қўшиним ўтадиган бир йўл қазиб берсанг, шунда Ширинни оласан» дейди. Фарҳод ишга киришади ва кундан-кун бу ишда зўр му'жизалар кўрсата бошлайди. Фарҳодга бундай бажариб бўлмас зўр ишни топшириб, уни овора, сарсон қилишни кўзлаган Хисрав, унинг муваффақиятлари олдида талвасага тушади, ҳийлагар кампир воситаси-ла уни ўлдиради.

Фарҳоднинг воқиага бўлган қатнаши шу ерда батади. Достон давом қилади, Хисрав энди Шакар деган бир қизни севиб қолиб, унга уйланади ва ундан сўнггина Ширинни хотинликка олади. Фирдавсийда бўлганидек, Шируя ўз отаси Хисравни ўлдиради ва Ширинга уйланмоқчи бўлади. Ширин Хисрав ўлиги устида ўзини пичоқлаб ўлдиради, воқна тугайди.

Низомий достони зўр муваффақият қозонади. Бу достонга юзларча тақлидчилар майдонга келадилар. Ўз кучини синаб кўрмоқчи бўлган ҳарбир шоир «Хисрав ва Ширин» ёзади. Лекин ҳечбири ҳам ше'рнинг буюк устаси бўлган Низомийга етишаолмайди.

Низомийдан кейин «Хисрав ва Ширин» достонини ёзиб зўр ғалаба қозонган шоир XIV асрда яшаган Амир Хисрав Деҳлавийдир. Амир Хисрав ўз достонида Низомий достонидаги воқиаларни тўла олган, сюжети-ни бутунлай сақлаган ва Низомийда ҳикоя нима блан бошланиб, нима блан битса, у ҳам худди шундай қилган. Хисрав, Ширин ва Фарҳод ҳақидаги гўзал ҳикоя Шарқдаги бутун зўр ижодчиларнинг фикр уясини кўзгошдан сра тўхтамас эди. Фирдавсийдан беш аср,

Низомийдан уч аср ва Амир Хисрав Деҳлавийдан бир аср кейин, бу гўзал мавзу'га бизнинг буюк Алишеримиз қайтди. У ўзбек тилида, энди «Фарҳод ва Ширин» номи блан тамом янги ва ўлмас бир асар яратиб қолдирди.

Навоий «Хамса»ни ва хусусан «Фарҳод ва Ширин»ни ёзишга киришар экан, ўз қаршисида Низомий ва Деҳлавий сингари ижод азаматлари турганини билан, бу тўғрида ўзига аниқ ҳисоб берар, улар кўтарилиб чиққан баландликка чиқиш ва уларга тенг асар яратиш осон эмаслигини жуда аниқ онглар эди:

Эмас осон бу майдон нчра турмоқ,
Низомий панжасига панжа урмоқ.

Навоий Низомийни бир арслон сифатида тушунади ва арслонга баровар келмоқ учун уруш арслони бўлиш ва ҳеч бўлмаганда йўлбарс бўлиш кераклигини айтилади:

Керак шер олида ҳам шер жангги,
Агар шер ўлмаса бори палангги.

Навоий ўтган зўр ижодий йўлни ва у яратиб қолдирган ўлмас асарларни ҳисобга олиб айтиш мумкинки, Навоий ўз халқининг Низомий даражасидаги зўр уруш арслони бўлиб етишди. Шунинг учун ҳам Низомий ёки Амир Хисрав Деҳлавийнинг тақлидчиси бўлмади. Ўз халқи учун унинг ўз она тилида гўзал бадий асарлар яратиш вазифасини энг биринчи марта ўз олдига қўйган буюк шоир замонасининг шоҳ асарларини яратиб қолдирган Низомий ва Деҳлавийларнинг ёзганларини танқид кўзидан кечириб чиқишга, улар яратиб қолдирган бадий бойликни янгидан баҳолашга мажбур бўлди. Натижада Низомий ва Деҳлавийда бош қаҳрамон бўлган Хисрав иккинчи ўринга тушди. Хисрав, Низомий ва Деҳлавийда мусбат образ эди. Навоийда манфий образ сифатида тасвирланди Навоий

Хисравни ёмон кўрди. Хисрав ҳийла блан Фарҳодни ўлдирган, гуноҳсиз бир инсонни беҳудага зулм блан ҳалок қилган киши деб қаради. Хисрав чинакам одамгарчиликдан маҳрум бўлган бир шоҳ, унинг ишқида одамгарчилик йўқ деб топди. У бугун Марямга, эртаси Шакарга ва индин Ширинга ошиқ бўлади, унинг муҳаббатида қарор ва вафо йўқ деб билди. Хисрав ишқ йўлида вафо ва садоқат ўрнига ҳукмдорликдан фойдаланади, адолатни ерга уради деб қаради ва шундай бир шоҳга маддоҳ бўлиб қолдилар, уни кўкларга кўтариб махтадилар, деб Низомий ва Деҳлавийларни танқид қилди:

Вале чекканлар ушбу жомдин роҳ,
Саросар бўлдилар Хисравга маддоҳ:

Ки мулки мундоғу ойини мундоқ,
Сипоҳи андоғу тамкини мундоқ.

Гаҳи шабдиз олам гардидин деб,
Замони ганж бод овардидин деб,

Нашоти базмида хонлар мурасса',
Не хонлар, қасру айвонлар мурасса',

Ичиб гаҳ Борбад лаҳни била май,
Гаҳи Шопур дoston деб паёвай.

Бузург умид ҳикмат жўйи онинг,
Не ҳикмат жў ҳушомад гўйи онинг.

Тоғиб гаҳ Марям оғушида ором,
Шакар ҳалвосидин гоҳи тоғиб ком.

Бўлуб Ширинга ошиқ подшоҳвор,
Ки ул маҳубуб ўлуб, гоҳи парастор.

Яқиндурким бу шоҳи ноз парвард,
Эрур дарду бало ойинидин фард.

Арода деб бир-икки дoston ҳам,
Яна Фарҳоддин айтиб нишон ҳам.

Ки бир хорошгопу кўҳсори,
Бўлуб Ширин гамидин беқарори,

Неча кун васл учун айлаб таку-дав,
Ани ҳам ўлтуруб тош ичра Хисрав.

Агарча килки нақш айлаб нигориш,
Топибдур дoston мундоқ гузориш,

Вале назмида ҳар устод моҳир,
Чекибдур анча қимматлик жавоҳир.

Ки даркидин эрур андиша ҳайрон,
Ҳавоси ақлу ҳикмат пеша ҳайрон.

Алар назмининг олида мени зор,
Чу фаҳм этдимки кўргумдир кўп озор.

Заруратким солиб бир ўзгача тарҳ,
Бу меҳнатномани қилғумдурур шарҳ.

Шунинг учун ҳам «Хисрав ва Ширин» дostonининг ше'рий сан'атига бу икки буюк шоирнинг кўп қимматлик жавҳарлари тўкилган бўлишига қарамасдан, Навоий уни ма'нан жиддий равишда қайтадан ишлаб чиқишга ва унинг мазмунига чуқур ўзгаришлар киргизишга, подшо Хисрав ўрнига фақир Фарҳодни кўтаришга зарурат сезади ва ўзининг буюк меҳнатномасини яратади. Унинг номини «Хисрав ва Ширин» эмас, балки «Фарҳод ва Ширин» деб қўяди. Золим, инсон эркини топтовчи ҳукмдор Хисрав ўзининг бутун моҳияти блан адолатпараст, эркпарвар ва вафодор Фарҳодга қарши қўйилади.

Шундай қилиб Навоий дostonида бош қаҳрамон Фарҳод бўлиб, Хисрав иккинчи ўринга кўчирилган, тамом янги манфий моҳият блан тасвирланган ва ҳи-

кояга дostonнинг ўрталарида келиб аралашади. Фарҳод макрли йўллар блан ўлдирилгандан сўнг Маҳин Бону ноилож Хисравга таслим бўлади. Шируя ўз отаси Хисравни ўлдиради ва Ширинни ўзи олмоққа уринади, лекин вафодор Ширин саҳрода ўлган Фарҳоднинг суякларини топдириб кўмдиради ва ўзи ҳам унинг жасади ёнида жон беради. Бу қайғудан Маҳин Бону ҳам ўлади.

Фарҳоднинг отаси Ҳоқон ва онаси ундан узоқ замон хабар бўлмагач интизорлик блан ўлиб кетадилар.

Фарҳоднинг дўсти, Ҳоқон вазирининг ўғли Баҳром қўшин тортиб, Фарҳодни истаб Арманистонга келади ва воқинани онглайди. Шундан сўнг Арман ўлкасини унинг ўз халқига топшириб, ватанига жўнашга мажбур бўлади. Баҳром Арманистонда тинчлик ва адолат ўрнатади.

Шулардан Навоийнинг ўз буюк ижодий ҳамкорлари яратган сюжет тўқимасига жиддий ўзгартишлар киргизгани ва дostonни мазмун жиҳатидан яна ҳам чуқурлаштиргани ва бунда зўр муваффақият қозонгани аниқ кўриниб туради. Навойдан сўнг ўтган кейинги беш юз йил ичида юзларча шоирлар «Фарҳод ва Ширин» ёздилар. Лекин уларнинг ҳечбири буюк Алишер яратган дoston даражасига кўтарилаолмади. Буюк шоир ўзигача бўлган бадий меросни чуқур ва ҳар тарафлама ўрганган, зарур бўлган ўзгаришларни киргизиш блан уни тамом янги фикрий ва бадий юксакликка кўтараолганки, ундан сўнг майдонга чиққан шоирларнинг ҳечбири бу бобда унга тенглашолмагандир.

«Фарҳод ва Ширин» жаҳон адабиётининг ўлмас мавзуларидан бўлган муҳаббат ва ҳаёт ҳақида куйлайди. Муҳаббат, ҳаёт ва ўлим мавзуи, инсон ва замон мавзуи, киши шахси ва жамият мавзуи доимо буюк сан'аткорларнинг диққат марказида, бадий идеяларнинг марказида туриб келгандир.

Буюк Алишер ўзининг ўлмас дostonида икки дунёни яратгандир. Бу — ёмонлик ва яхшилик дунёси,

зулм ва адолат дун'ёси, жафо ва вафо дун'ёсидир. Бу икки дун'ё бир жиҳатдан Фаоҳод, Ширин, Шопур ва Маҳин Бону образида, иккинчи жиҳатдан Хисрав, унинг ўғли Шируя ва маккор ва ҳийлакор шериклари образида берилгандир.

Навоийнинг достонини ўқир эканмиз, Фарҳод бизнинг кўз ўнгимизда энг аввало улуғ бир инсон ва улуғ бир ижодкор меҳнаткаш тариқасида гавдаланади:

Кўнгул айлаб сен ул шоҳлик била кенг,
Менинг олдимда ул тупроқ блан тенг.

деган сўзлар бизнинг кўз олдимизга шаҳзодани эмас, ҳақиқий бир одамни келтирадилар. Фарҳод кишиликнинг энг оддий а'золари қаторига туради ва ўзи блан тенг бўлган одамга, ҳур ва эркин фикрли, тўғри инсофли ва вафодор одамга, у қайси элдан, қайси уруғ ва қайси миллатдан бўлмасин, бир умрлик муҳаббат боғлайди. Улар блан дўст бўлади, уларнинг тақдирига ўз тақдирини йўлдош қилади. Улар учун ўлади ва тирилади. Улар қайғусини ўз шахсий қайғуси, уларнинг бошига келган офатни ўз бошига ёғилган бало тариқасида қабул қилади.

Одамнинг мукамал образи бўлган Фарҳод шунинг учун доимо ҳарқандай кулфат ва гурбат ичида ҳам, ҳарқандай бало ва офат ичида ҳам ўзига йўлдош топади. Одам одамни топади. Ҳақиқий инсон бўлган кишилар, ўз сафдошлари учун жон беришдан бош гортмайдилар. Бундан одамлар ўртасида зўр бир ма'навий бирлик юзага келади. Вафо ва садоқат юзага келади. Фикрлардаги дўстлик, ҳамкорлик ва тақдирдаги йўлдошлик юзага келади.

Одамга бўлган муҳаббат ва ҳурмат, одам ҳурриятига бўлган туганмас севги, одамнинг эрки ва осойишталигига бўлган ғамхўрлик Фарҳод учун бир умр ажралмас дўстларни юзага келтирадилар. Ўзбек Фарҳодга эронли Шопур, арман Ширинни ва Маҳин Бонуни доимий дўст ва йўлдош қилган асос шудир.

Навой Фарҳод образида меҳнатнинг зӯр мадҳия-сини яратиб қолдирган. Фарҳоднинг ўлмас образи унинг буюк меҳнаткаш ижодкорлигида камол топгандир. Нозик ва нафис сезгига, ўткир ва ихтиро'чи фикрга эга бўлган Фарҳод энг ёшлигидан меҳнат ва билимга ҳавас қўяди. Инсон фаолиятининг ҳарбир тури Фарҳод учун яқиндир. У ҳар ишгаки кўз солса, ўша ишнинг бутун ички ва ташқи, очиқ ва махфий сирларини дарҳол пайқаб олади. Ҳунарнинг буюк устаси бўлган наққош, тош йўнар Қорин ўз ҳунарини ўргатиб туриб, Фарҳод қошида шогирд ҳолига тушиб қолади.

Анингдек қилди хоро йўнмагин вирд,
Ки юз Қорин қошида бўлди шогирд.

Фарҳоддаги фикр қудрати шу қадар зӯр эди. Рассом Моний Фарҳодга расмкашликни ўргатар экан, у буларни рассомнинг ўзидан илгари ўзлаштириб олади.

Қаю суратки Моний чекти тимсол,
Анга Фарҳод очди чеҳра филҳол.

Моҳир Фарҳод ўзига солинаётган қаср битгунча ҳам тош йўнар, ҳам рассом бўлиб, ҳунарнинг энг ибтидосидан энг олийсигача кўтарилади:

Ул уйларки тугангунча ичу тош,
Ҳам ўлди хора бур, ҳам ўлди наққош.

Фарҳод бутун ҳунарларга нисбатан шундай эди.

Буларни қўйки ҳар устоди моҳир,
Ки қилди сан'атин ул уйда зоҳир.

Чу ҳар ён майли ҳардам зоҳир ўлди,
Ул ишда устоди моҳир ўлди.

Чунки Фарҳод фикр ва ижод кишиси, излаш ва ахтариш кишиси эди. У, одам нимаики қўлган бўлса фақат фикрлаш орқасида қилган, фикрлаш мумкин бўлган ерда ҳал қилинмаган мушкул иш бўлмайди,

деб қарар ва излаган нарсаларининг таги-тугига ет-
магунча тинчланаолмас эди:

Деди ҳар ишки қилмиш одамизод,
Тафаккур бирла билмиш одамизод.

Улум ичра менга то бўлди мадҳал,
Тошилмас мушқули мен қилмаган ҳал.

Бунинг ҳам билмагунча асли будин,
Му'айян қилмагунча тор — пудин,

Не имконким қарор ўлгай кўнгулга,
Тасалли ошкор ўлгай кўнгулга.

Шунинг учун ҳам ўз замонининг энг илғор фикр
кишиси бўлган Навоий ўз севиқли қаҳрамонининг на-
зарини ўша вақтда бошидан-оёқ ҳикматлар блан тўла
бир ўлка сифатида танилган Юнонга қаратади ва
Фарҳоднинг қисмати ва иқболини тангри эмас,
Юнон ўлкасининг бир ҳовуч тупроғи бўлган файласуф
Суқрот ҳал қилади.

Давлат хазинасидаги биллур сандиқ ичидан чиқ-
қан усти ёпиқ ойнаи жаҳоннамо устида: «Ҳарким бу
ойнани очиб тамоша қилмоқни истаса, Юнонистонга
борсин. Суқрот ҳақим блан кўришсин», деб ёзилган,
шундан сўнг Фарҳод Юнонга боришга қарор қилади.

Юнонга бориб Суқротни топишга ва унинг учун
қоронғи бўлган тилсимни очишга аҳд қилган Фарҳод
зўр му'жизалар кўрсатади. Баҳодир юрак, ўткир кўз
ва зўр жисмоний кучга эга бўлган гўзал йигит уруш
қилиб аждаҳони ўлдиради, жаҳонни қопқора тутунга
бостирган Аҳраман девни енгиб ҳалок қилади. Искан-
дари Румийнинг тилсимини очади ва Суқрот тоғидаги
қоронғи ғор ичида буюк файласуфни топади. Буларни
Фарҳод ўз умрининг сўнгида шундай якун қилган эди:

Бири Юнонга маркаб сургонимни,
Қнлиб разм аждаҳо ўлдургонимни.

Иккинчи Аҳрамаиға айлабон кийн,
Жаҳонни қилганим қон бирла рангин.

Учинчи Искандар Румий тилисмин,
Ки оқдим тенг қилиб ер бирла жисмин

Бўлуб тўртинчи Суқротка рақамқаш,
Ки гори ичра кирдим аждаҳоваш.

Ки то олам биноси бўлди бун'ёд,
Бу янглиғ қилмади иш одамизод.

Бу каби му'жизалар яратган Фарҳод қоронғи
гор ичида ҳақим Суқротдан ўз қисмат китобини ўқий-
ди. Суқрот эса Фарҳоднинг келажагини айтиб бўлиб
унинг олдида жон беради. Фарҳоднинг бундан сўнги
бутун ҳаёти Суқрот айтган наҳрлардан оқади.

Фарҳод халқ ва инсоният олдида ғоят зўр бир одоб
сақлайди. У, илм ва ижодда топган ўз камолини ҳам
яна шу одамизод учун ишлатади. У Ширин ўлкасига
бориб, зўр тоғни тешиб, қисматнинг оғир юклари ости-
да янчилиб турган ишчиларни кўради, уларнинг қанча-
лик зўр ишга бел боғлаганликларини, қанчалик ма-
шаққатлар ичида қолганликларини англайди ва жони
ачийди, уларга ёрдам беришга қарор қилади. Унинг
ўзига қилган қуйидаги хитобида бутун борлигини ин-
сониятга бағишлаган киши экани жуда равшан
бўлади.

Ҳунарни сақлабон неткумдур охир,
Олиб тупроққаи кеткумдур охир.

Одамзодни юксалтиришга бўлган бу имон Фарҳод
тўғрисида халқ орасида зўр афсона юзага келтира-
ди. У, Арманда экан энг аввало бориб унинг меҳнат-
кашларига қўшилади. Уларнинг мушкулини осон қи-
лади. Халқ орасида зўр овоза кўтарилиб, бу Маҳин
Бону ва Ширингача етади. Ширин ва Маҳин Бону
бундай зўр ижодкорни кўришни ўзларига бир гани-

мат ва не'мат деб тушунадилар. Маҳин Бону Ширинга энг аввал зўр бир меҳнаткаш тўғрисида хабар беради ва Ширин шундай бир одамни кўришни ўзига ғанимат деб билади:

Биров дерларки пайдо бўлган эрмиш,
Қиёмат ошкоро бўлган эрмиш.

Ки уч йилда не иш битмиш саросар,
Ўзи бир кунда қилмиштур баровар.

Маҳин Бону чу бу роз этди ифшо,
Париваш айлади майли тамошо.

Деди ул ён жанибат сургулукдур.
Бу иш гар воқи' эрса кўргуликдур

Ғаниматдур уни кўрмак кишига,
Тамошо айламак қилган ишига.

Маҳин Бону блан Ширин Фарҳоднинг меҳнатини кўргани келадилар ва шунда биринчи мартаба Фарҳод куёшининг ўти Шириннинг туташгучи юрагига тушиб уни ёндирали. Икки юракда тенг баровар оташин севги пайдо бўлади:

Кўриб Ширинни ҳайрат лол қилди,
Таажжуб бир йўли беҳол қилди.

Кўрунганч кўзга мундоқ чеҳри онинг,
Ичига солди шўриш меҳри онинг.

Му'жизалар яратучи Фарҳодни кўрган Маҳин Бону ва Ширин унинг ишига офаринлар ўқиб, бошидан жавоҳирлар сочадилар.

Фарҳод ва Ширин ўртасидаги алангали ишқ жула реалъ инсоний муносабатлар асосида юзага келади. Бу ишқ, Фарҳод ва Шириндаги энг олий хислатлар, кишиликка, инсон ҳурриятига муҳаббат блан маҳкам боғлангандир. Фарҳод блан Ширин ўртасидаги бу ишқ

одамнинг камол топишига, унинг ма'навий жиҳатдан покиза бўлиб кўтариллишига хизмат қилади.

Ширинни севган Фарҳод унинг жаннатдан ҳам гўзал ватанини, халқини, унинг тупроғини ҳам севади. Унинг халқининг тинч ва осойишта тирикчилиги учун курашади. Унинг юртини босиб келаётган душманга қарши чиқади ва кўкрак кериб, ўз ўлимини бўйнига олиб, уни қўриқлайди. Ширин ватани ва унинг халқининг қийналган кунлари, Фарҳод учун энг азобли дақиқалар бўлиб сезилади. Шунинг учун халқ бошига келаётган балога қарши энг аввал унинг ўзи кўкрак тутуди ва уни қайтаришга ҳаракат қилади.

Навонӣ тасвирида Фарҳоднинг шахсий тақдири бутун ватан ва халқ тақдири блан ажралмас боғланган, шу халқ осойишта турмуш кечирган ва ватанда тинчлик ҳукм сурган бир вақтдагина Фарҳоднинг севгиси ва унинг хусусий тақдири омон топар эди. Фарҳод образининг энг муҳим моҳиятларидан бири шудир.

Фарҳод блан Ширин ўртасидаги юзага келган абадий дўстликнинг асоси, бу икки дўстнинг тахминан бир фикр ва бир ма'навий савияда бўлишида, инсоний хусусиятларга тенг эга бўлишларида, вафо ва садоқатда тенг бўлишларида, жасорат ва мардликда баббаровар бўлишларида, тенг оташин қалбга эга бўлишларида, ўз ватани ва халқини баббаровар яхши кўришларидадир. Агар Ширин Фарҳоддан ма'нан заррача кам бўлса эди, икки ўртада ҳечқандай гармония юзага келмас ва бундай бир умрбод дўстлик достони ҳам тўқилмаган бўлар эди.

Фарҳоддаги энг муҳим хислатлар Ширинга ҳам тамом хосдир. Ширин ўзини тўла ма'нодаги инсон, деб англайди. У, энг оғир минутларда Фарҳоднинг дарлига малҳам бўлиб, қайғусини енгиллатали. Агарда Шириндаги мардлик ва садоқат Фарҳод блан тенг бўлмаганда эди, Фарҳод ҳам ўз севгисида бунчалик баланд кўтарилмаган бўлар эди. Фарҳод ҳаётини ма'нан тўлдирган Шириндир.

Бу ҳол Шириннинг Фарҳодга ёзган хатида жуда очиқ кўринди. Навоий достонининг энг гўзал ўринларидан бири бўлган бу хат Ширинни ҳақиқий ва пок инсон сифатида гавдалантиради. Шириннинг қалби энг аввал Фарҳодга нисбатан энг нафис ва энг нозик бир меҳрибонлик, жонқуярлик блан тўладир:

Не бўлгай эрди чархи зулм пеша,
Мени сендин жудо қилмай ҳамиша,
Хироминг чоғи йўлдош бўлсам эрди.
Суқунинг вақти қўлдош бўлсам эрди.
Қуёш янглиғ бўлиб кундуз қариннинг,
Бўлиб тун соя янглиғ ҳамнишининг,
Тикон кирса қафинга қийнасин,
Чиқарсам эрди кирпик игнасин.
.. Кўруб хору хас ўрнингда ниҳони,
Сочим бирла супурсам эрди они.

Бу сатрлар блан Ширин Фарҳодга катта тасалли берар, унинг юрагига қувват киргизар эди. Фарҳод тўғрисида севгилининг мадҳиясидан иборат бўлган бу хатда Ширин уни сабрга, тоқатга, чидамли бўлишга чақирарди.

Вале бўлмиш жаҳон аҳлига ма'лум,
Ки илқингда қотиқ хоро эруғ мум.
Чекарга дарду андуҳ жур'атинг бэр,
Бало тортарга сабру тоқатинг бор.
Агарча фирқатимдин нотавонсен,
Вале ҳам эрсену ҳам паҳлавонсен.

Ўз халқининг ва ватанининг аҳволи тўғрисида ва унинг золим Хисрав қўлида талон-торож бўлиб ётганидан сўзловчи бу хатда Шириннинг қизлик номуси, ундаги иффат, бокиралик, ҳаё ва одоб ҳам ёрқин ифода қилингандир. Улуғ инсон бўлган Фарҳоднинг жавоб хатида эса энг мукамал бир камтаринлик ўз тимсолини топган.

Ширин Фарҳодни мукаммал бир одам сифатидя севади, бу одам қаршисида ўз бурчини тўла англайди ва адо қилади. У, Хисравдан келган элчига берган жавобда дейди:

Менга не ёру не ошиқ ҳавасдур,
Агар мен одам ўлсам ушбу басдур.

Гўзал Шириннинг тили блан ўзбек халқининг улуг шоири Навоий бу сатрларда асрлар ва замонларнинг ширини битиб қолдиргандир. Шириннинг бу сўзидан биз унинг бутун ма'навий ҳаётини англаймиз, у шу сўзлар блан ўзига зўр бир салобат туғдиради ва уни жаҳон адабиётидаги энг гўзал ва энг мукаммал ишланган образлар қаторига қўяди. Ширин ва Фарҳод кишилиқнинг энг яхши ижодчилари томонидап яратилиб қолдирилган энг катта образларни эслатиб турдилар.

Фарҳод ва Шириннинг образи ҳечқачон кўнгиллардан чиқмагани каби, бу икки буюк одам яратган дўстликнинг ҳам оти ўчмайди. Бу Шопур, Маҳин Бону ва Баҳромдир. Бу пайт Навоий достонининг энг халқчил ерларидан биридир.

Дўстлик халқлар ва одамлар ўртасидаги энг табиий бир ҳол. Чин одамлар доимо бир-бирларини ўзларига дўст ва йўлдош кўра келганлар. Фикр ва руҳдаги бирлик, ният ва амалдаги биргалик, иш ва ҳаётдаги биргалик кишилар ўртасида дўстлик уруғини соча келган. Халқлар ва кишилар ўртасини эксплуататор синфларгина бузадилар. Хусусий мулк ва молу дунё талаши блан эксплуататор синфлар халқлар ўртасига низо' ва ажралиш соладилар. Дўстлик ва иноқлик сифати, ҳамкорлик сифати кенг халқ оммаларининг энг зўр хусусиятидир.

Навоий халқ фарзандларидаги ана шу чин хусусиятни ўзининг доҳиёна кўзлари блан кўра билган, халқлар ўртасида дўстликни юзага келтирадиган асосларни ва душманлик соладиган элементларни кўрсата билгандир.

Шопур Фарҳоднинг бир умрлик чин дўстидир. Шопур фақат Фарҳоднинг эмас ва балки Шириннинг ҳам бир умрлик чин дўстидир, ўзбек Фарҳод, арман Ширин ва эронли Шопур ўртасида юзага келган дўстлик ўлим ёстиғигача ўзгармас ва айнимас дўстликдир. Бу дўстлик бошларга бало ва мусибат келган кунларида синалган, кураш ва машаққат кунларида зоҳир бўлган вафо ва садоқат асосида мустаҳкамланган дўстликдир. Бундай дўстликнинг асоси зўр бўлади. Уни қўпориб ва ағдариб бўлмайди. Бу ҳақиқатан шундайдир. Арман ўлкасини чет таловчилар босиб келган пайтда бу дўстлик яна ҳам маҳкамланиб очиқ кўринади. Халққа бўлган муҳаббат, ватанга бўлган муҳаббат, кишиларнинг ўзларига ва ўз идеяларига бўлган садоқат, уларни бир-бирларига яна ҳам қаттиқроқ боғлайди. Ватан душманларига, халқ душманларига бўлган ғазаб ва нафрат, ватан тупроғини асраш учун бўлган ҳиммат ва онт, уларни яна ҳам бирлаштиради. Табиийким бундай зўр синовлардан ўтган дўстлик бир умрлик ажралмас ва бузилмас бўлиб маҳкамланади.

Дўстлар бир-бирларининг ишларини тугаллайдилар. Бири бошлаб кетган ишни бири охирига етказди, бири яратолмагани бири барпо қилади. Бири тиклолмагани бири ўрнатади. Фарҳод, Ширин, Шопур ва Баҳром ўртасидаги дўстлик шундайдир.

Баҳром Фарҳоднинг қабрини қучоқлаб йиғлар экан Навоий унинг тили блан бу дўстликнинг чин марсиясини айтгандир:

Кўзим чиқсун сени кўргунча мундоқ,
Кесилсин твля сени сўргунча мундоқ.

Нелар келмиш бошинга ғурбат ичра,
Не ғурбатлар чекибсен шиддат ичра.

Кўзинг очиб кўтаргил бошинг охир!
Ки келмиш бир ҳазин қўлдошинг охир!

Тепиб гардунга ун сесканмагинг йўқ,
Тушуб оламга ўт тебранмагинг йўқ.

Кўз очмассан, лебон, келган қулумду?
Масал чин бўлдимки уйқу ўлимдур.

Бу ишнинг тоқати менди йироқдур,
Муни кўргунча ўлсам яхшироқдур.

Ўзбек, арман ва эрон халқларининг фарзандлари ўртасида юзага келган дўстликни юксак образларда куйлаш блан бизнинг улуғ Алишеримиз кишилигининг энг прогрессив идеялари даражасига кўтарилган, буюк гуманист сифатида халқлар биродарлиги ва интернационализм куйчиси бўлиб қолгандир.

Хисрав, маккор кампир ва Ширюя орқали Навоий одамларнинг иккинчи гуруҳини, ёмонлик дун'ёсини кўрсатган.

Хисрав—золим, инсон ҳурриятининг раҳмсиз қотили, ва ўз айшуишратлари учун қонлар тўкишга, юртларни вайрон қилишга, халқларнинг уйини барбод беришга тайёр турган бир шоҳ. Навоий Хисравда одамгарчиликни кўрмайди. Лекин Хисравнинг ўз кишилари, ўз дўстлари бор. Аммо бу дўстлар ким? Бу дўстларнинг бири маккор кампирдир.

Маккор кампир Хисравнинг энг яқин кишиси, дўсти, лекин у инсон эмас. Унда бирорта бўлсин чин кишилик хислати йўқ. У ўз умрида бир сўз бўлсин рост гапирмаган. Бутун ҳаёти ҳийла, макр ва найранг асосига қурилган. У сиҳргарликни бошласа тошларни мум қилиб юборади. Макр асосида қиз блан отани, она блан ўғилни эру хотин қилолади. Ҳийла ва зулм блан кишнларнинг хону монини куйдиради. Унинг ҳаёт бўлишидан кишиликка зарардан бошқа ҳечнарс келмайди. Пўлат тоғ бўлган Фарҳодни у бир дамда фусун ва сиҳр блан барбод қилади. Хисравнинг дўсти бўлган бу одам қотил, Фарҳодни ўлдиручидир. Навоий уни шундай тасвирлайди:

Хутути макрдин юзида юз чин,
Тилига ўтмайин умрида сўз чин.

Чу соз айлаб фусуний ҳилайн шум,
Қўлида хора юмшаб ўйлаким мум.

Бериб сўргач фусунлиқ можарони,
Отага қизни, ўғилга оioni

... Қачон носозлиғ айлаб ирода,
Бузуб бир сўз била юз хонвода

... Урарга зулм тигин тез ҳуш ул,
Демайким тез ҳуш, Фарҳодкуш ул

... Ки гар Фарҳод бўлсун кўҳи фўлод,
Берар афсун била бир дамда барбод.

Хисравнинг бутун ҳаёт қондаси ана шу макр ва ҳийла асосига қурилган, у шунга мажбур, у фақат шу асосда яшайолади. Навоий жуда характерли чизиқларда тасвир этган бу кампир, Хисравнинг қиличи, у Хисрав душманларининг бошини кесади, ёстиғини қуритади, Хисрав макр ва ҳийлани, макр ва ҳийла кишилари Хисравни яратади. Бу бўлмаса Хисрав асло яшолмайди ва ҳукмрон ҳам бўлолмайди.

Хисравнинг иккинчи дўсти унинг ўз ўғли Шируядир. Бунинг одам бўлиб қилган энг зўр иши ўз отасини ўлдирмоқдир. Маккор кампир Фарҳодни ўлдиради, Шируя ўз отаси Хисравни ўлдиради. Хисравнинг ўзи бўлса шахсан шу ишларнинг бошида туради. Шоҳ Хисравлар дун'еси шудир.

Хисравнинг образини яратишда Навоий реалъ борликка суянган ва бу дун'енинг моҳиятини доҳиёна очиб ташлагандир. Уларнинг ички ма'носини, қадри ва қимматини тўла изчиллик ва зийраклик блан фош қилгандир.

Фарҳод, Ширин каби мазмундор одамлар қарши-сида Навоий Хисравларнинг ма'нан пуч ва ўлик ҳаётини тасвир қилади. Фарҳод ишқни киши юксаклигининг муҳим бир хислати тариқасида тушунади. Зоҳирда Ширинга ошиқ бўлиб кўринган Хисрав эса ҳақи-

қатда, икки оёқли бир маҳлуқ тариқасида гавдаланади. Фарҳод ва Хисрав иккови ўртасида ўтган машҳур тортишувда Фарҳод қанча баланд кўтарилса, Хисрав шунча тубанга тушади, ма'навий дун'есн тору мэр келиб, яланғочланади ва кўз ўнгимизда шоҳ кийимини кийиб тахтга чиққан икки оёқли маҳлуқ суратланади. Фарҳод, шоҳлар аҳлининг чин севги ҳисларидан маҳрум эканликларини, одамгарчиликда, севгида шоҳ блан фақир, хўжа блан гадонинг тенг эканини айтади. Бу олижаноб фикрлар яшин чаққан каби Хисравнинг ички дун'есини титратадилар. У қақшаб қолади:

Деди: Қайдин сен э мажнун гумроҳ,

Деди: Мажнун ватандин қайда огоҳ.

Деди: Недур сенга оламда пеша,

Деди: Ишқ ичра мажнунлик ҳамиша.

Дедиким, ишқ ўтидин де фасона,

Деди: Куймай киши топмас нишона.

Дедиким, куймакингни айла ма'лум,

Деди: Андин эрур шоҳ аҳли маҳрум.

Деди: Қай чоғдин ўлдинг ишқ аро маст,

Деди: Руҳ эрмас эрди танга пайваст.

Дедиким, дилбарингнинг де сифотин,

Деди: Тил ғайратидин тутмам отин.

Деди: Қим ишқига кўнглунг ўриндир,

Деди: Кўнглумда жондек ёшриндур.

Деди: Васлига борсен орзуманд

Деди: Бор мен хаёли бирла хурсанд.

Деди: Кўксунгни гар чок этса бебок,

Деди: Кўнглум тутай ҳам айла деб чок.

Деди: Бу ишқ тарки яхшироқдур,

Деди: Бу шева ошиқдин йироқдур.

Деди: Ол ганж ишқин қўй инҳони,

Деди: Тупроққа бермам ким'ёни.

Дедиким, шаҳга бўлма ширкат андиш,

Деди: Ишқ ичра тенгдур шоҳу дарвиш

Деди: Кишвар берай, кеч бу ҳавасдин.

Деди: Бечора, кеч бу мултамасдин.

Нечаким бўлди мушкул сўз хитоби,
Баси осон анга етди жавоби.

Хисрав саволларига берган ҳарбир ўткир жавоби блан Фарҳод уни ер блан тенг қилади. Унинг муҳокамаларидаги пучликни очиб ташлайди, ва буюк Фарҳод қаршисида увоқ ва майда бўлиб қолган шоҳ, зулмга қўл узатади. Фарҳодни дорга осишга ва ундан сўнг вур ўт ёқиб куйдиришга буюради:

Сиёсат қилгуликдур бу фидои,
Ки ҳарбир тоғ ила води гадои.
Яна кўргузмагай бу хавфу даҳшат,
Салотини хизматнда сўзга жур'ат.
Ғазаб бирла буюрди шоҳи гаддор,
Ки урдилар ҳисор олида бир дор.

Навоий Хисравни, одамзод гулистонига тушган бир ҳашарот сифатида англайди ва шундай тасвир қилади. Хисрав шунча золимки, унинг дастидан Фарҳод ўлади, Маҳин Бону ўлади, Арман ўлкаси хароб бўлади. Навоий тасвирида Хисрав одамзоднинг офатидир. Навоийнинг ўлмас достонини ўқир эканмиз, Хисрав образи бизга кишиликнинг энг ашаддий душманларини, одамзоднинг энг яхши фарзандларини йўқотиш, ижодий фикрларининг энг улкан намуналарини ўтга ёқиш, тинч ва осойишта турмуш кечиручи халқларнинг ватанини тўпга тутиш, бомбардимонлар қилиш блан ўз ҳокимиятнинг мустаҳкамлашни истовчи қонхўр капиталистларни эслатади. Фарҳод ўз севгилисининг юртини обод қилучи, унинг тинчлиги ва осойишталигини сақловчи, Хисрав эса ўз «севганининг» юртига ғорат беручи, ва барбод қилувчидир. Фарҳод ўз ишқи йўлида халқнинг тинчлигини бузучи, ўлкалар ва юртарни хароб қилучи шоҳдан жуда қаттиқ кулади:

Жафо майдонига ҳардам суруб от,
Киши андин нечук қилгай муҳобот.
Эрур бу турфароқким тортибон тиф,
Қорартиб ерни хайлинг уйлаким миф

Қилиб эл мулки ячра қатлу торож,
Олай деб мулк элидин тахт ила тож,
Бировниким бериб мулкини барбод,
Қилурсен позанин кўнглини ношод.
Шикастига стам ёйин қурарсен,
Эшитдим ишқ лоғини ҳам урарсен.
Бу бўлғай ишқу, дард ойини ваҳ-ваҳ,
Вафоу миҳр шарти оллоҳ-оллоҳ.
Киши ишқида зор ўлмоқ бу бўлғай,
Гамидин беқарор ўлмоқ бу бўлғай.

Фарҳод Хисрав ишқида ма'но бўлмаганидан, вафо, меҳр ва садоқат бўлмаганидан қаттиқ кулади. Истиҳ-во қилади. Фарҳоднинг Хисрав ишқига қараши чуқур нафрат ва киноя блан тўлган.

Фарҳод тенг ва баровар ишқ тарафдори. Унинг тушунчасида бундай севги халққагина хос. Хисрав буни англашдан бутунлай ожиз. У бундай ҳақиқий ишқнинг борлигини ёлғиз халқдан эшитибгина билган. Ишқ сўзини халқдан эшитиб билган Хисрав чин севгучи юракка эга бўлган Фарҳодга рақиб бўлиб, Ширинга, уни ҳатто кўрмасдан туриб ошиқ бўлади:

Эшитиб халқдин ишқи сўзини,
Анга шоҳи рақиб этгай ўзини.

Бировга кўрмай ўзин ошиқ эткай,
Бу ошиқликда ўзин содиқ эткай.

Фарҳод бошдан-оёқ Хисравнинг ма'навий ҳаётидан, унда чин инсоний хислатларнинг йўқлигидан кулади. Тенг севгига лойиқ бўлмаган шоҳ Хисрав ўзига севгили бўлажак гўзалнинг ватанига қўшин тортиб келади. Одамларини ўлдириб, ўлкасини вайрон этади. Фарҳод ундан қаттиқ заҳарханда қилади:

Анинг мулкига солғай қатлу торож
Бадандин бош гушургай, бошдин тож,

... Адолат ушбу бўлгай лавҳаш оллоҳ,
Шужоат бунча бўлгай бсракаллоҳ.

Ширин ҳам бутун вужуди блан Хисравни ёмон кў-
ради, уни золим, қонхўр деб атайди. Навоий Ширин-
нинг Фарҳодга ёзган хатини келтириб ёзади:

Бўлуб кўб зикр мактуб ичра Парвез,
Ани деб гоҳи золим, гоҳи хунрез,

Етяб Армани вайрон қилганини,
Улусқа горати жон қилганини...

... Агар ошиқ будур ма'дум хушроқ,
Инсол иқболидин маҳрум хушроқ.

Ҳақ андин асрасунким бўйла ошиқ,
Ўзин кўргай мурод авжида фоиқ.

Ширин Хисравга хотин бўлишни, унинг шоҳ дегаи
вўр овозасига қарамасдан, ўзига чидаб бўлмас катта
бир хўрлик деб тушунади. Унинг блан тиз чўкиб кў-
ришмоқдан кўра ўлмакни ўзига шараф деб билади...
Шириннинг қаҳрамон образини Навоий бизга уни
қўргонда Хисрав қамолидан ўзини курашиб асраш тўғ-
рисидаги онти блан яна мукаммаллаб беради:

Менинг жисмида то жондин рамақдур,
Ишим қўргонда ўзни асрамоқдур.

Фарҳод ва Ширин курашчан кишиларнинг образи-
дир. Улар энг муқаддас ва энг олижаноб хислатларни
ўзларида ташийдилар. Улар то ўлгунча ўз идеялари
учун душман — Хисравга қарши курашадилар.

Аmmo Фарҳод блан Ширин яшаган жамиятда Хис-
равлар ҳокимлик қиладилар. Шунинг учун умр бўйи
бахт ахтарган Фарҳод доим бахтсизликка тушади.
Эрк излаган Ширин ўлимга йўлиқади. Хисравнинг қў-
ли остида яхшилик ва адолат ўлдирилиб, ёмонлик—

бадкорлик тантана қуради. Икки пок ва бокира қалб-нинг боши замоннинг қаттиқ тошларига урилади ва парча-парча бўлиб синади.

Фарҳод ва Ширин ниҳоят ўзларини ўраб олган муҳитга, замонага, унинг тузумига ва унинг расм ва одатларига қарши ис'ён кўтардилар, дод дейдилар. Зулм ва адолатсизликни қарғаб кўзёши тўкадилар. Фарҳод ўзининг бутун ҳаёт йўлига якун ясайди: «қанча яхши иш қилган бўлсам шунча зулм ва ёмонлик кўрдим, менинг ўткир тош йўнар тешам қанча тош ушатган бўлса, фалак унинг ҳаммасини йиғиб, менинг ўз бошимга отди, қанча буюк тоғлар яратган бўлсам, ўзим қазо ҳукми блан ҳаммасининг остида қолдим, мен ҳам тоғи бўлиб қолдим ва балки қайғу-тоғи остида йўқ бўлиб кетдим», дейди.

Дегил ҳар тошким тешам ушатди,
Йиғиб гардун менинг бошимга отди

Қачон ёғдурса гардун юз туман тош
Булар остида неткай бир синиқ бош.

Фалакваш тоғларким ерга солдим,
Қазодин барчанинг остида қолдим.

Менга бўлди фалак қатл айлаган чоғ,
Узолғон турбатимнинг тоши бир тоғ

Ул авлоким дегаймен кўҳи гаммен,
Ки кўҳи гамнинг остида адаммен.

Ширин, кўксимни юз пора қилган блан дун'ёнинг зулмига қандай чора қилаолар эдим деб йиғлайди:

Киши гар кўксунни юз пора қилсун,
Фалак бедодига не чора қилсун.

Фарҳод золим дун'ёга қараб: «зулмнинг сўнги борми? Менинг бошимга қандай қора кунлар келтирдинг?» деган хитоб блан зўр қарғишлайди:

Ки э золим спехри кина парвард,
Чиқардинг ушбу хоки жисмдин гард.

Тариқи зулм ила кин мунча бўлғай!
Жафо қилмоққа ойин мунча бўлғай.

Ажал тигни чекиб сурсанг не бўлди,
Мени бир қатла ўлтурсанг не бўлди

Ғариби хастаю маҳзун эманму,
Бало водсида Мажнун эманму.

... Қаён борди сенинг озарнинг охир,
Қора тупроққа чехри гаринг охир

Неча жонимга мундоқ кеча бўлғай,
Кеча жонимга мундоқ неча бўлғай.

Бошимга кўрки не тун келтурибсен,
Деман тун не қаро кун келтурибсан.

Фарҳод ва Шириннинг ҳалок бўлишидан бағри қон бўлиб кетган буюк Алишер яхшиларнинг ўлими-дан ёмонларнинг роҳатланиши ҳақида ўша замон учун жуда ҳам характерли бўлган чуқур ҳикматлар айтади: «Кишининг гавҳари қанча тоза бўлса, унинг зулмидан шунча қайғули бўлади. гавҳарнинг энг асили ёқутдир, брок замон унинг бағрини ҳам тешиб қон қилади, қуёшдан борлиқ нур олади, аммо кеча уни ҳам тупроққа кўмади, пиёлаларга тўлган қон — шароб битта фосиқнинг бир дамлик хушвақтлиги учундир; юзлаб покиза гавҳарларни тупроққа ташламоқдан битта Санги қувонади; кўкариб турган дарахтни синдириб ёқишдан ўтпарастининггина кўнгли тинали. Фарҳод қонини аямай тўкишдан Хисравгина базм қуради». Елғиз афоризмлардангина иборат бўлган бу сўзларнинг байти шудир:

Кишининг неча кўпроқ гавҳари пок.
Анинг бедодидин кўпроқ аламонк.

Чу асли пок гавҳар келди ёқут,
Тешиб бағрини қон айлар анга қут.

Қуёшким коинот андин олур нур,
Қилур ҳар тун қаро тупроққа мастур

Баси соғарнинг андин қони тўлғай,
Кн бирдам фосиқи хушҳол бўлғай.

Етиб юз жавҳари покизани хок,
Кн андин бангий бўлғай фараҳнок

Бериб бир вахлга ҳардам шикасти,
Кн тингай тобдн оташпарасти.

Тўкиб Фарҳод қонин бемадоро.
Кн Хисрав майдин ўлғай мажлис оро.

Фарҳод ва Ширин достони Навоий айтган бу фикрларни бизга жуда гўзал бадний образларда исбот қилиб беради. Икки севгучи юракнинг ўлмас образи бизнинг қалбимизда жой олиб, доим кўз ўнгимизда жилваланади ва биз ундан ҳечбир ажралолмаймиз ва уларга нисбатан чуқур бир ҳурмат сақлаймиз, уларнинг энг гўзал хислатлари бизда ҳавас ва уйғусиш туғдиради, биз шунинг блан фахрланамиз.

Севгучи Фарҳод ва Ширинлар ҳақидаги гўзал ҳикоя асрлар бўйи яшаб келмоқда. Чунки уни халқ яратган, унга ўзининг гўзал ва бой хаёлини киргизган, шунинг учун халқ уни сра унутмайди. Бу гўзал ҳикоянинг моҳиятида севги фожиасининг тарихи блан бир қаторда жуда чуқур инсоний фикрлар ва туйғулар ётади.

Фарҳод блан Ширин образига севги ҳурлиги, инсон шахсининг ҳурлиги идеяси, гуманизм ва халқлар биродарлиги идеяси, ватанпарварлик ва ватанни мудофаа қилиш идеяси, садоқат ва адолат идеяси, вафо ва ботирлик идеяси, меҳнат ва ижодкорликка муҳаббат идеяси сингдирилган. Фарҳод блан Ширин тақдири —

Навойга яқин ва асрдош бўлган халқлар тақдири, унинг энг яхши ва энг комил кишиларининг тақдиридир. Бу — хусусий мулк ва адолатсизлик ҳукм сурган жамиятдаги халқнинг энг яхши ўғил ва қизларининг тақдиридир. Бу—кишиларнинг бахти уларнинг жамиятдаги мулкдорлик вазиятлари блан белгиланадиган одамларнинг тақдиридир. Бу — қайғу ва шодликнинг мадҳия ва марсиясидан, ўлим ва ҳаёт мавзуининг юзига қалқиб чиқиб, ушла бирнеча бош баланд кўтарилиб, келажакка боққан ботир одамларнинг қасида ва мадҳиясидан иборатдир.

Халқ Фарҳод блан Ширин образида ўзининг қайғули ўтмиш тарихини кўриб келган: унинг ўғил-қизлари эса ундан ўз ота-боболарининг нурсиз тақдирини кўриб келгандирлар.

Фарҳод ва Ширин ҳақидаги ҳикоя жаҳонда бор ҳикояларнинг энг ғамгинларидан ҳисобланади. Бу бизга жуда кўп ўзбек қизлари ва йигитларининг ҳасрат ва надомат блан тўлган қора қисматларини эслатади. Революциягача Бухоро тупроғида халқ амирининг руҳсатидан ташқари ўз қизини эрга бераолмас эди. Амир халқнинг энг номусли қизларини улар учун энг бахтли бўлган соатларда мотамга солар, уларнинг уйларини бузар, бахтларини поймол қилар, ёстиқларини қуритар эди. Қўқон хонлигининг саройларида халқнинг энг номусли фарзандларининг бошига минг хил мусибатлар солинар, улар дун'ёга келиб, одам бўлиб кўз очганларидан пушаймон бўлар, қора қисматни қарғишлаб ўтар эдилар. Ёлғиз ўзбек қизлари эмас, балки Шарқнинг бутун қизлари Фарҳод ва Шириннинг бошига тушган балоларга дучор бўлар эдилар. Фарҳод ва Шириннинг ҳикояси букунги эркин ва бахтиёр наслга ана ўша қора кунларни хотирлатади. Уша қора кучларга ғазаб ва нафрат уйғотади. Эркин ва қувноқ бўлган, янги турмуш, янги кишилик муносабатларининг қадру қимматини яна очикроқ кўрсатади ва унга туганмас муҳаббат ўстиради. Бу жиҳатдан дoston зўр революцион аҳамиятга эгадир.

Улуғ шоир ўзининг ўлмас образлари блан кишиларга адолат ва шодлик ҳисларини пайванд қилар эди. Улуғ шоирнинг образлари кўп наслларга вафо, қаҳрамонлик, инсон шахсининг ҳуррияти ва муҳаббат ҳуррияти учун кураш сезгиларини, ватанга муҳаббат сезгиларини пайвандлаб келган. Фарҳод блан Ширин ўртасидаги оташин ишқ кишини юксалтиради ва камолга етказди.

Шунинг учун ҳам ўзбек халқи Фарҳод ва Ширин образларини жуда яхши кўради ва уни ҳамавақт ёдида тутди. Урта Осиёда Навоийнинг Фарҳод ва Ширин ҳақидаги гўзал ҳикояси бориб етмаган жой йўқдир. Шунинг та'сири блан Хўжанд ва Бойсун атрофларидаги «Фарҳод тоғи» деган тоғ ва «Ширин сойи» деб аталган сой юзага келган. Машҳур ўзбек халқ шоири Фозил Йўлдош Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин», «Лайли ва Мажнун» деган асарлари та'сири блан «Фарҳод ва Ширин», «Лайли ва Мажнун» деган дostonлар яратган. Навоийнинг дostonлари блан Фозил шоир яратган дostonлар орасида умумий сюжет ва идеянинг бир бўлишига қарамасдан бир ажойиб фарқ бор: Навоийнинг ҳар иккала дostonида ҳам қаҳрамонлар ҳалок бўладилар. Фозил шоир дostonларида буларнинг ҳаммаси тирик қолади ва мурод мақсадга етади. Бундан халқ дostonларигагина хос бўлган, Горький айтган, чуқур оптимизм — умидлилик жуда очиқ кўринади. Фарҳод блан Ширин ҳақида жуда кўп халқ афсоналари ва эртаклари бор. Бойсун атрофидан ёзилиб олинган бир ҳикояда Фарҳод қўй боқучи чўпон қилиб тасвирланади. Булар Фарҳод блан Ширин образига халқ муносабатининг қанча зўр эканини кўрсатадиган далиллардир.

Чинакам халқ образи бўлган, асрлар ва замонларнинг муҳаббатини қозонган Фарҳод одамзоднинг келажак наслларига зўр васият қолдирган. Фарҳод блан Ширин ҳали инсон эркин бўлмаган жамиятда киши бошига тушиши мумкин бўлган мусибатларнинг ҳаммасини тортдилар. Фарҳод блан Ширин кўрмаган

зулм, Фарҳод блан Ширин чекмаган алам қолмади. Шунинг учун ҳам улар ўз бошларига ёғилган мусибатларнинг манбаини, сабабларини изладилар ва Фарҳод Хисравнинг зулми блан ҳалок бўлар экан, кишиликка зўр бир васият қолдирди. Бу зулмни йўқотиш тўғрисидаги васият, ер юзидан Хисравларнинг уруғини қуритиш тўғрисидаги васиятдир:

Яна оламда шаҳру тоғу води,
Кезиб ишқ аҳлиға қилғил муноди:

Ки Фарҳод ўлди ошиқлиқ аро зор,
Вале етди анга Хисравдин озор.

Бу ким дер эрдингиз, султонимиздур,
Райят биз бизу ул хонимиздур.

Букун султонингизга зулм етди,
Жаҳондин нотавонлиқ бирла кетди.

Керакким жам ўлуб, тортиб сипоҳлар,
Тутуб сўнг уйлаким ўлганда шоҳлар.

Бурун Хисравға чун абри баҳорон
Қилиб оҳ ўқларидан тири борон.

Фигон ўтига ўртаб кишварини,
Кул айлаб тожу тахту афсарини.

Бўлуб гир'ён бу эру бенавога,
Беринг бору йўқин селя фанога.

Фарҳод тили блан улуғ Навоий орзу қилиб қолдирган бу васиятни кишиликнинг энг яхши фарзандлари 500 йилдан сўнггина тўрага чиқараолдилар. Большевиклар партиясининг раҳбарлиги ва улуғ рус халқининг ёрдами блангина ўзбек халқи зулм ва асоратдан қутилди Хисравларнинг тож-тахтларини кул-кул қилди, ўзининг ўғил-қизларига озод ва эркин муҳаббат, шарафли меҳнат, ижод имкониятларини туғдириб бер-

ди. Қишиликнинг энг гўзал ватанини юзага келтирди. Халқларнинг дўстона ва осойишта ҳамкорлиги барпо қилинди. Шунинг учун Фарҳод блан Ширин бошига тушган мусибатларнинг қиммати биз учун жуда ҳам тушунарли ва Фарҳод қолдирган васият жуда ҳам қадрлидир.

«Фарҳод ва Ширин»ни қаламга олар экан, Навоий қандайдир бир янгилик ахтарар, бирнеча сўз бўлса ҳам кишилар айтмаган нарсаларни айтишга уринар эди. У, эл юриб ўтиб кетган йўлдан чопиб юрмоқ, кишилар айтиб улгурганни бошқатдан такрорламоқ ижодчининг иши эмас деб қарайди.

Навоий ижодкорнинг янгилик яратмоғи зарур эканини қайта-қайта айтади. Ҳаёт бўстонининг саҳнида чаман ва гул кўп эканини ва фақат уни меҳнат қилиб ахтариб топиш зарурлигини сўзлади.

Лин назм этки тарҳинг тоза бўлғай,
Улусқа майл беандоза бўлғай.

Йўқ эрса назм қилганин халойиқ,
Муқаррар айламак сендин на лойиқ.

Хуш эрмас эл сўнгича рахш сурмоқ,
Йўли ким эл югурмишдур югурмоқ.

Бировким бир чаманда сойир эрди,
Нечаким гул очилган кўрди терди.

Ҳам ул ерда эмас гул истамак хўб,
Бу бўстон саҳнида гул кўп, чаман кўп.

Чу бу сўзларки фикр этти замприм,
Кўринди борча ма'ни дилпазирим.

Қилиб кўнглумни бу андеша шайдо,
Таворих айладим ҳар сон пайдо.

Назар айлаб барин аввалдин охир,
Бўлуб бошдин аёқ олимда зоҳир,

Топилди анча сўзким комим эрди,
Қуюлди анча майким жомим эрди.

Бу дурлар чунки манзум ўлғусидур,
Қулоқ солғанға ма'лум ўлғусидур.

Буюк ижод доҳиси бўлган Алишер Навоий ўз достонини бадиий тараққиёт тарихида янги бир қадам сифатида яратишга ниятланган ва ўз ниятига мукамал равишда етгандир.

¹ Алишер Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достонига ёзилган сўзбоши.

ДУСТЛИГИМИЗ ҲАҚИДА

Гитлер бизнинг мамлакатимизни дунёнинг бошқа давлатларидан тамом ажратиб ташламоқчи, танҳо қолдирмоқчи эди. Одам қиёфасидаги бу йиртқич ҳайвон, уруш бошланиши ҳамано Совет Иттифоқи халқлари бир-бирлари билан таллашиб, олишиб кетадилар, қўзғолонлар бошланали, мамлакат айрим майда бўлақларга ажралиб кетади, деб ўйлаган эди.

Зулм қилишдан завқ оладиган йиртқич, ўзга ўлкаларни талон-торож қилишдан баҳра олочи ваҳший, бошқаларнинг қонини тўкишни касб қилиб олган қонхўр, халқларнинг ҳаёти ва осойишталигига чангал солишдан завқ олочи жаллод, СССР халқлари ўртасидаги дўстликни сун'ий — ясама бир ҳодиса деб ўйлаган эди. Бу дўстлик, унинг фаҳмига кўра, қандайдир омонат нарсаларга суяниб тургандай бўлиб туйилган эди. У, бу дўстликни бузиш учун ҳечқандай машаққат чекишнинг ҳожати йўқ, деб ўйлаган эди.

Дўстлик деган нарсанинг нима эканини умрида билмаган бу бўри, бутун ҳаёти алдаш ва хиёнатдан иборат бўлган бу маҳлуқ, виждон ва ахлоқ деган нарсаларнинг кўчасидан ўтмаган бу ҳайвон, СССР халқлари ўртасидаги дўстликнинг ҳечқандай кучи йўқ деб хаёл қилган эди.

У, бу дўстлик учун бизнинг курашганимиз ва тер тўкиб меҳнат қилганимизни, бу дўстлик бир-бирига виждон ва садоқат билан берилган кишиларнинг дўстлиги эканини, бу дўстликда ҳеч қачон заррача хиёнат бўлмаганини ва бўлмажagini, бу дўстлик расмий ва китобий бўлмасдан чуқур ҳаётий эканини, бу дўстлик

бизнинг яшашимизнинг чуқур илдизлари ва ма'носи блан маҳкам боғлиқ эканини, бизлар — рус ва ўзбек, украин ва грузин, белорус ва тожик, — бир-биримиз учун ўлишга ҳам тайёр эканимизни, шу муқаддас инсоний дўстлик учун ўлимга ҳам ҳозир эканимизни у асло тушунмайди.

Бизнинг ҳаётимиз бу дўстликдан ташқари бўлиши мумкин эмас. Бу дўстлик — бизнинг ҳаётимиздир. Биз ўз озодлигимизни ҳам бирга олганмиз. Яхши бир оила ҳалол меҳнат блан топган нонни ўзаро дўстона бўлгандай, биз ҳам ўз тақдиримизни баҳам кўрамыз. Бизнинг дўстлигимиз ҳам тантанали қасам ва самими-ятдан келиб чиққан бир ҳодисадир. Биз бир-биримиз-ни яхши кўрамыз, чунки бир-биримизга ишонамыз. Чунки бу дўстлик бир тўда қонхўрларнинг иттифоқи бўл-масдан, балки, инсофли, онгли, илғор ва барча нарсада тенг инсонлар, халқлар ва уруғларнинг бирлашмасидир.

Мен, бизнинг дўстлигимиз фақат тантанали қасам-лардагина эмас, балки ўзаро муносабатларда ҳам ёр-қин кўринади, дедим. Мен бир ленинградли илмий-хо-димни—Василий Захарович Голубевни билар эдим. У ўтмушда гражданлар урушида қатнашган, Финляндия frontiда орден олган киши эди. Ватан уруши бошла-ниш ҳамоно у фронтга кетди. У ерда комиссар бўлиб ишлади. Голубев ярадор ҳам бўлди, ёв замбараги ўқи-нинг тўрт парчаси унинг қўлига келиб тегди. У госпи-тальда ётди. Тузалди ва яна урушга — жангга қараб жўнади ва яқинда қаҳрамонларча ҳалок бўлди. Ана шу Василий Захарович Голубев, рус киши, ҳали гос-питальда ётар экан, ҳозир Тошкентда бўлган ленин-градли дўсти Александр Юрьевичга¹ хат ёзди. Бу рус киши, бу шахсий мактубда ўз дўстига нималар ҳақида ёзди экан? У, ўзбеклар ҳақида ёзди:

«Азиз Александр Юрьевич!

Сиз Тошкентдасиз, мен эса йўқ... ва мен сизга ҳа-

¹ СССР Фанлар Академиясининг корреспондент а'зоси. тарих фанлари доктори А. Ю. Якубовский.

сад қиламан. Ҳасад қилганим, қўлимга тўрт замбарак ўқи парчаси тегиб мени госпитальда ётишга мажбур қилган уруш ҳодисаларидан Тошкентнинг узоқда бўлгани учун эмас, албатта. Йўқ, бунинг учун эмас. Менинг ҳам ўзбекларнинг ичида яшагим, уларнинг хуш ҳавосида нафас олгим, уларни яхшироқ англагим, уларнинг ватанига, ўзи ва сан'атига бўлган муҳаббатимни англагим келар эди.

Мен улар ҳақида ёзган китобимнинг босилиб чиқолмай қолганига жуда афсус қиламан. Ким билсин, эҳтимол, у бирнеча минутлик шодликка сабаб бўлган бўлар эди. Мен ўз меҳнатимга афсус қилмайман, балки мени узоқ вақт ҳаяжонга солган ва ҳамон ҳаяжоңлантиришда давом қилмоқда бўлган сезгилар ва фикрларга ачинаман, холос.

Сизга яна шунинг учун ҳам ҳасад қиламанки, мен ҳозир тадқиқодчиллик билан шуғуллана олмайман. Начо-ра, фашизмни тамом қуритмагунча севган ишимизни қилолмаймиз, шундай...

Ўзбек театрининг ютуқларини билгим келади, «Улуғбек» қалай бўлди? Кўрдингизми? Эшитдингизми? Мен уни жуда ҳам кўргим келар эди».

Бу мактуб тасодифий бир ҳодиса эмас. Бу бизнинг дўстлигимизнинг гўзал ифодасидир. Газеталар шу даҳшатли кунларда, ёв бомбалари ёғилиб турган бир пайтда, қаҳрамон Ленинград халқи ўзбекларнинг XV асрда яшаган улуғ шоири Алишер Навоийнинг юбилейига тайёрланаётганини хабар қилдилар. Газеталар бундай деб ёздилар:

«Орадан бирнеча минут ўтди. Хонага бир киши келиб кирди. Бу киши ҳозиргина уйнинг деразаларини ёширтган эди. «Отишма тамом бўлди,— деди у,— ҳарким ўз ишини қилиши мумкин. Мен эса Навоийни қўлга оламан». У ўлтириб Навоий асарларини таржима қила бошлади. У, яқин кунларда Эрмитаж томонидан ўтказиладиган юбилей сессиясига тайёрланмоқда. Яқинда бутун Совет Иттифоқи ўзбекларнинг улуғ шоири туғилган куннинг 500 йиллигини байрам

қилади. Ленинград бу маданият байрамига қатнашади. Ҳали яқиндагина уй деразаларини ғиштлаган киши юбилей кунларига Навоий асарларининг таржимасини тайёрламоқда.

— «Сўзларингнинг баҳори ма'но блан гулласин». — деб пичирлайди у таржима қилар экан:

Адл илаки ул халқ ҳаёти бўлмиш,
Уш ул кишиким адл сифоти бўлмиш.
Ҳам мулк блан адл жиҳоти бўлмиш,
Ҳам адл мулк саботи бўлмиш.

Ўзбекларнинг улуғ шоири буюк рус халқи томонидан оғир ва даҳшатли кунларда унга кўрсатилган муҳаббат ва ҳурмат эвазига зўр акс садо блан жавоб беради. XV асрнинг улуғ шоири узоқ асрлардан бизга қараб, адолат ва ҳақиқатга асосланган ҳокимиятнинг мустаҳкамлиги ва йиқилмаяжаги ҳақида қичқиради.

Одамхўрлар ва четэл босқинчиларига қарши халқлар дўстлигини мадҳ қилган улуғ шоир Навоий, афсонавий Искандар, унинг одамхўр я'жуж-ма'жужларга қарши қурган хаёлий пўлат девори ҳақида ёзган эди. У, бу дostonда халқларнинг одамхўрларга қарши курашида русларнинг етакчи бўлишларини айтган эди.

Бизнинг бузилмас дўстлигимизнинг илдиэлари жуда чуқур.

Ҳозир, жаҳон урушининг улуғ ёнғинида барча совет халқлари рус халқи блан бирликда ва унинг етакчилигида фашист йиртқичлигига қарши аёвсиз жанг қилмоқда. Бу кураш оловида бизнинг дўстлигимизнинг пўлати яна ҳам ажойиброқ тобланади, бутун халқлар ва маданиятларнинг нажоти шунда. Бутун инсониятнинг нажоти шунда.

Шунинг учун ҳам ўзбеклар Москва бўсағаларида немис фашистларига қарши аёвсиз жанг қилмоқдалар. Улар Москвани, бизнинг бахтимиз ва дўстлигимизнинг бешиги бўлган Москвани мудофаа қилишдек улуғ ша-

рафга эга бўлдилар. Одамхўрлардан Москвани ҳимоя қилиш блан улар ўзларини, ўз халқини, унинг тақдирини мудофаа қилаётирлар.

Мен Фарбий фронтда бўлган бир ўртоғимдан мактуб олдим. У старший политрук эди. Қаттиқ жангларда иштирок қилган унинг дўсти ҳалок бўлган. У унинг ўрнини босган ва ўзини бир батальоннинг комиссари деб э'лон қилган. Ўзининг хатида у хотинлар кийими-га ўралиб қочиб бораётган немислар ва бизнинг қисмларимиз тайёрланаётган янги ҳужум ҳақида буюк шавқ блан сўйлайди. Мана унинг хати:

«Немислар қочаётирлар. «Гитлер капут» деб қич-қираётирлар. Бу «Гитлер битди» деган сўз. Ҳақиқатан ҳам Гитлер жароҳатланди.

Биз ҳужум қилаяпмиз. Фарбга қараб, ташлаб келган таниш жойларимизга қараб бораяпмиз. Таруза, Калугаларга штурм қилаяпмиз. Агар бу шаҳарларнинг олингани ҳақида хабар борса, уларни ўзбек йигитлари ҳам олди деб тушунингиз».

Бу—муқаддас курашдир. Бу муқаддас кураш бизнинг дўстлигимизни яна ҳам мустаҳкамлади.

Бизнинг дўстлигимизнинг кучи нимада? Бизни бир-биримизга маҳкам боғлаган, бирлаштирган нарса нима? Бизнинг дўстлигимизни бузилмас қилган нарса нимадир? Бу дўстлик натижасида эришган озодлигимиздирки, бизнинг ундан ажралгимиз ва ҳечкимга бой бергимиз келмайди. Бу бизнинг узоқ йиллик меҳнат блан топган бахтимиздирки, биз уни йўқотишни исгамаймиз. Бу, бизга дун'ени танитган ва болаларимиз тарбия топаётган мактаблардирки, биз уларни беркитмоқчи эмасмиз. Бу бизнинг ҳали ҳечким кўрмаган ва ҳечким синамаган янги бир дун'ени мукамал яратиш тўғрисидаги интилишимиздирки, биз ундан қайтмоқчи эмасмиз. Бу ўлимга, ёввойиликка, зулм ва қулликка қарши бизда нафрат ҳиссини тарбия қилган большевиклар партиясига туганмас садоқатимиздирки, биз унда ҳамон маҳкам турамыз. Бу — дун'ени ва одамзоднинг истиқболини бирдан-бир тўғри англатучи

Маркс, Энгельс, Ленин, Сталин та'лимотига туганмас муҳаббатимиздир.

Бизнинг аждодларимиз қул бўлиб ўтганлар. Хонлар, беклар ва подшо амалдорлари уларни минг хил аъоб-уқубатларга дучор қилганлар. Улар чуқур зиндонлар ва зах ертўлаларда ўз ватанининг қуёшини кўришга зор бўлиб ҳалок бўлганлар. Улар бизни курашга ва Ватанга муҳаббатга чақирадилар. Одамзоднинг энг яхши фикр эгалари доим жангчи ҳам бўлганлар. Доҳи Ленин шундай эди. Улуғ йўлбошчи ва қўмочдоҳ Сталин худди шундайдир.

Одамхўр Гитлер ўзининг ақли паст босқинчи қўшинларига ва аҳмоқ қилиб ўз орқасидан эргаштирган давлатларга Москванн олиш ва 7-нчи ноябрьда Қизил Майдонда немис қўшинларининг паради бўлажани ҳақида танганали ва'да берган эди, 6-нчи ноябрь кечкурун, Гитлер Москва устига қараб 200 самолёт қўйган вақтда Сталин Москва Советининг мажлисида Улуғ Октябрь социалистик революциясининг XXIV йиллиги ҳақида доклад блан чиқди. 7-нчи ноябрь куни Қизил Майдонда совет қўшинларининг ҳайбатли ва салобатли паради бўлди, Қизил Майдондан генерал Рокоссовскийнинг афсонавий жангчилари саф тортиб ўтдилар. Сталин Қизил Майдоннинг марказида турар эди. Генни ва саркарда, доҳи ва жангчи шундай бўлади. Сталиннинг сўзлари дун'ени ларзага келтирди. Одамларнинг кўзида воқияларнинг тараққиси тамом бошқача бўлиб кўринди. Бу сўзлар бутун дун'ёга янги ва қудратли ишонч бағишладилар. Ва бирнеча кундан сўнг Москва бўсоғаларида немис фашист ёввойиларни тор-мор қилинабошланди.

Доҳиларимиз бизни шундай қаҳрамонлик, жасорат ва мардликка ўргатадилар. Яна ўн мартаба ортиқроқ меҳнат қилайлик. Қутурган душманни тамоман қириб ташламоқ учун ҳаммамиз қўлимизга қурол оламыз. Улим шамширини ялонғочлаб ёввойи ҳайвоннинг бошига соламыз. Муқаддас тупроғимизни немис фашист

ваҳшийларининг ифлос туёғидан батамом тозалаймиз
Доҳиларимизнинг улур руҳи бизни илҳомлантиради.

Яшасин бизнинг қудратли ишчи-деҳқон Қизил
Армиямиз ва Ҳарбий Денгиз флотимиз!

Яшасин Совет халқларининг бузилмас дўстлиги!

Яшасин одамхўрлар галаси — немис фашизми ус-
тидан ғалабамиз!

Яшасин улур доҳимиз ва доно саркардамиз ўртоқ
Сталин!

¹ Тошкент интеллигентларининг 1941 йил 27 декабрда бўлиб ўтган умумшаҳар йиғилишида сўзлаган нутқ.

МЕН ЎЗБЕК ХАЛҚИ НОМИДАН СЎЗЛАЙМАН!

Менинг халқим ўз киндигининг қони тўкилган тупроқни ўз онасидай азиз кўради. Менинг халқим ўз болалари кўмилган тупроқни ўпади, шу тупроқни ҳаром, нопок қилган одамни ўлдиради. Қадим ўзбек ботирлари узоқ сафарга кетганда бир ҳовуч ватан тупроғини доимо ўз ёнларида олиб юрганлар. Чунки бу тупроқ уларга ўз туғилган ерларини эслатиб турган, халқ олдида ичган қасамини ёдга солган. Ватанга бўлган муҳаббатини бир нафас ҳам унутдирмаган. Бу бир ҳовуч тупроқ унга ўз ота-онасини, қариндошларини, халқини эслатган, узоқ ўлкаларда бўлса ҳам уни ўз ватанида ҳис қилдирган ва қаерда бўлмасин ўз халқни ша'нига иснот келтирмасликка, ўз халқининг номусли ва содиқ ўғли бўлишига чақирган. У, ватанини қанча севса, ота-онасини қанча севса, ота-онадан, севимли ёрдан, қадрдон ватандан нишон бўлган шу бир ҳовуч тупроқни ҳам шунча севган. Шу бир ҳовуч тупроқнинг кучи шунча зўр бўлганки у, сувсиз саҳролардан, қорли тоғлардан, ваҳший дар'ёлардан, ёввойи ўрмонлардан кўз очиб юмгунча ўтаолган. Шу бир ҳовуч тупроқ уни ўтдан олиб ўтга ташлаган, лекин омон сақлаган. Ўқ унинг кўкрагини тешолмаган, қилич танасини кесолмаган, олов куйдиролмаган, зиндон чиритолмаган.

Шундай. Менинг халқим ор ва номусни билади. Ўз ўғил-қизларини номус ва ҳаё блан тарбия қилади, Фарзанд ўз ота-онаси учун ўлишни бўйнига олади. Ўғил ўз онасини хўрлаган кишини ўлдиради. Ака ўз синглисининг номусини ҳақорат қилган одамни

ўлдирлади. Сингил ўз акасини ўлдирган кишидан хун талаб қилади.

Менинг халқим бирлик ва иттифоқни, ҳамжиҳатликни яхши кўради. Тирик экан бир-бирини қўллаб, қўлтиқлайди. У, тирик бўлсак бир ерда, ўлик бўлсак бир гўрда бўламиз, дейди. У ўз халқидан бўлган кишининг кўчада қолганини кўрса уялади, шармсор бўлади, юзи қизаради. Ота ўз болаларини доим ўз қаноғи остига олиб юради. Она ўз фарзандлари учун парвона бўлади, тишига тишлаб, орқасига опичлайди. Улар ўлганда ўз қабрларини бир-бирига яқин қўядилар. У ўз ўлигини бегона қилмайди.

Менинг халқим дўстлик, биродарликнинг қадрини билади. У, ўз ҳамсоясини, ўз қўшнилари хурмат қилади. Уларнинг кўнглига ғаш соладиган, ранжитадиган ишни қилмайди. Яхши кунда дўст бўлиш — бу катта фазилат эмас, ёмон кунда дўст бўлиб кўр дейди. Тўйга ҳамма ҳам келади, шодликни ҳамма ҳам баҳам кўра билади. Яхши кунингда сенга душман ҳам дўст бўлиб кўринишга ҳаракат қилади, дилида заҳри бўлса ҳам тири ширин бўлиб кўринади. Лекин бошинга ёмон кун келганда дўст—дўстга, душман—душманга ажралади. Яхши кунингда тил учида дўст бўлиб юрганлар, дўстлиги қалбаки бўлганлар сендан ажралиб четга чиқадилар. Яхши, виждонли дўстлар эса сен блан бирга қолиб, қайғунгни баҳам кўрадилар, дейди. Шунинг учун у, дўст ёмон кунда билинади, қиёмат кунини қўшнидан дейди.

Бу кун бу ерга менинг халқимнинг энг эски дўстлари йиғилганлар. Биз бир қориндан талашиб чиққан халқларнинг вакилларимиз. Бизнинг бешигимиз бир ерда бўлган. Қозоқ онасининг айтган алласига ўзбек боласи ҳам ухлаган. Ўзбеклар тожиклар блан бир ҳовлида яшаб келганлар. Навоийни туркманлар худди ўзбеклардай яхши кўрадилар, қирғизнинг тўйи ўзбексиз ўтмаган. Бизнинг халқларимиз бир-биридан қиз олиб, қиз бериб қуда бўлиб келганлар. Бизнинг боболаримизнинг қабрлари бир-бирига жуда яқин қўйилган.

Бизнинг чўпонларимиз айни тоғлардан қўй ҳайлаганлар. Бизнинг аждодларимиз бир мадрасада ўқиганлар. Бизнинг боболаримиз бир-бирига китоб ёзганлар. Бизнинг йигитларимиз бир майдонда улоқ чопганлар. Бизнинг уруғларимиз бир-бирига чатишиб кетган. Бизнинг халқларимизни бир-биридан ажратиб бўлмайди. Ўзбек халқининг буюк э'тиқоди шу.

Менинг халқим ўз тақдирини бошқа дўст халқларнинг тақдири билан маҳкам боғлай билади. Чунки у биладики, унинг тақдири тўрт девор орасида қамалиб умр ўтказадиган эски бева хотиннинг тақдири эмас. Менинг халқим, қандай бўлмасин, бир илож қилиб умр ўтказиш учун дун'ёга келган халқ эмас. Бутун қайғуси қорин тўйдиришдангина иборат бўлган одам ҳарбир жойда ҳам кун кўраолади. Йўқ, менинг халқим бахт ва саодат билан кўкрак кериб яшашни истайди. У, ер юзига ўзининг бутун имкониятларини намоён қилишни, ўз даҳосини кўрсатишни, ўз яратган бойликлар, шонли ўтмишини, нималарга қобил ва қодир эканини намоёниш қилишни, миллий маданияти, ўз миллий ан'аналарининг бир ғурурий руҳи билан яшашни, ўзининг келажак авлодларига бахт ва саодат беришни истайди. Шунинг учун у ўзининг тақдирини совет Шарқда яшайдиган халқлар билан, бутун СССР халқлари билан, буюк рус халқи билан, Ленин ва Сталин халқи билан бир умрга маҳкам боғлаган. Бу жуда ажойиб дўстлик. Одамзод тарихи бу хилдаги дўстликни ҳалигача билмаган.

Бу дўстликда ғараз ва сохталик йўқ, чунки бу дўстликнинг муҳташам саройини бир чироғ ёритади. Чунки бу дўстликнинг тоғ ва тупроқларини бир қуёш иситади, чунки бу дўстликнинг ҳамма дар'ёларида ҳам оби ҳаёт оқади, чунки бу дўстликнинг ҳамма ўрмонларида ҳаёт дарахти кўкаради.

Агарда бу дўстлик бўлмаганда эди, менинг халқим хўр ва хор, унинг бола-чақалари оч ва ялонғоч, авлодлари эса бахти қора, кўр ва басир бўлган бўлар эдилар. Агарда бу дўстлик бўлмаганда эди, унинг

ватани харобага, бўстонлари чўл-сахрога, обод шаҳарлари бойқушхонага айланган бўлар эди. Менинг халқимни рўёбга чиқарган, шод ва бахтиёр қилган, нон ва ош, кийим ва уст-бош, э'тибор ва обрў берган нарса, бу дўстликдир. Шунинг учун ҳам у бу дўстликнинг қадрига етади. Шунинг учун ҳам у бу дўстликни ўзининг кўз қорачўғидай сақлайди. Шунинг учун ҳам у ўзининг бутун ўғил ва қизларини бутун қардош халқларга ҳурмат руҳида, буюк рус халқига муҳаббат руҳида, Ленин ва Сталинга туганмас садоқат руҳида тарбия қилди.

Менинг халқим қўлига қурол ушлашни ҳам яхши билади. Минг йиллар давомида у, ўз душманлари блан учрашиб келган халқ. Араб босқинчиларини тумтарақай қилиб қувган Муқанна, Чинғизхонни даҳшатга солган Торобийнинг руҳи ҳамон тирик. Букун ўзбек жангчилари курашга кирар экан, халқ ботирларининг номи блан қилич чопадилар. Душман блан курашар экан, менинг халқимнинг еттидан етмишгача бўлган ҳарбир а'зоси қурол ясаган.

Девона Гитлер ана шунга ишонмаган эди. Шунинг учун менинг халқим қўлга қурол олиб, майдонга чиқди. Узининг энг асл йигитларини жангга юборди. Кекса ва ҳарилари қилич ясашга, милтиқ ва тўп ясашга, миномёт ва бомба ясашга киришди.

Букун Ватан урушининг майдонларида ўзбек халқининг ўғиллари, қардош СССР халқларининг ўғиллари блан бирга немис фашистларининг тухумини қуритмоқда. Менинг халқим ҳар соат, ҳар минут ўз ўғиллари блан бирга, миллион-миллион эллар унинг меҳрини ўз ўғилларининг қалбига пайванд қилиб туради. Ҳар соат у ўз ўғилларига мурожаат қилади.

Ватан учун жангда жон олиб, жон бераётган-ўзбек йигити, бизни эшит! Сенинг ватанинг букун Аму дар'ё блан Сирдар'ё орасигина эмас. Ленин — Сталин сенга буюк Ватан берди. Амудан то буюк Волга дар'ёсигача, Узоқ Шарқдан то Болтиқ денгизигача, Шимолий Муз денгизидан то Қора денгизгача, Узоқ Хоразмдан то

Ленинградга, Андижондан то Мурманскга қадар сенинг ватанинг. Сенинг энг буюк шахринг — Москва. Сенинг энг муҳташам саройинг Кремль. Сенинг энг буюк падаринг—Сталин.

Ватан урушининг кўз илғамас фронтларида букун сенинг қадаминг тегмаган ер йўқ. Кавказ тоғларидан тортиб то Украинагача, Дон дар'есидан Қишлиқ саройга қадар, Сталинграддан то Великий Лукигача сен жанг майдонида жавлон қилиб, от ўйнатиб юрибсан. Сени эсласак кўкрагимиз кўтарилади. Чунки бу ерларнинг ҳаммасида бир вақтлар ҳали сен туғилмаган чоғларда одамлар сенинг халқинг, сенинг бахтинг учун қон тўккан, жон берган эдилар. Сенинг халқинг ўша ерлардаги жанглар соясида бахт топган эди. Ўша ерларнинг ҳаммаси сенинг ватанинг, ўша ерларнинг ҳаммасида сенинг опа-укаларинг, ғариб сингиллар қийналмоқдалар. Ўша ерларнинг ҳаммасига сенинг ризқинг сочилган. Сен жангга кирар экан, бир ҳовуч ватан тупроғи сенинг қўйнингда, ўша ерларнинг ҳаммасига ҳам сенинг киндигингнинг қони томган. Сенинг киндигингнинг қони томган ер муқаддас. У ерларни душман ҳаром қилипти экан, сен уни ўлдир. Сен уни ўлдир — бунинг учун сен ҳечким олдида жавобгар бўлмайсан. Бунинг учун сен фақат сенга, сенинг ота-онангга, сенинг халқингга раҳмат дейди.

Жангчи ўзбек! Сен блан бизнинг орамиз узоқ. Лекин кўнглимиз яқин. Биз сенинг нафас олганингни ҳам эшитамиз. Сен ҳам бизни эшитасан.

Эски вақтда, ҳали душман блан ошкора кураш йўқ вақтда ота-онанг сенга душманнинг қони чиқмас ерга солишни ўргатар эдилар. Ҳозир кураш жуда ошкора бўлиб кетди. Сен энди немис-фашистнинг қон чиқадиган ерига солабер. Ундан қанча кўп қон оқса, шунча кўпроқ ўлади. Душманни кўпроқ ўлдир! — Ота-онанг сендан шуни талаб қилади. Бирорта фашистни ўлдирмаган кунингни ўзингга ҳаром сана! — Сенга халқингнинг буйруғи шу!

Дилингда доим Ленин ва Сталиннинг номи бўлсин.

Большевиклар партиясига суян, Сталинига суян. Сталинига суянган одам йиқилмайди. Ёдингда доим ота-онанг, халқинг бўлсин. У, заводда, колхозда, илм-ма'рифат уйларида сенинг учун ишляпти. Халқингни ёдингга олсанг — шер бўласан. Жангчи йўлдошларинг—СССР халқларининг ўғиллари блан ажралмас дўст бўл. Улар сенинг ака-укаларинг. Ҳаммангиз бир она, бир отанинг болаларисиз. Онангиз — СССР, отангиз — Сталин.

Сенинг халқинг тоғдай бўлиб орқангда турипти. Ўзбек халқи ер юзида бирорта ҳам босқинчи немисни тирик қолдирмаслик учун охиригача жанг қилишга қасам'ёд қилди. Ўзбекнинг қасами қаттиқ бўлади. Ўзбек қасам ичса, қайтмайди. Ўзбек қасам ичса—ғазот қилади. Сен ўз халқингга, ўз ота-онангга муносиб бўл. Душманни тору мор қилиб, ватанни озод қилиб, ғалаба блан омон-эсон, соғ-саломат, қаҳрамон бўлиб элга қайтиб кел. Сенинг халқинг кечани-кеча, кундузни-кундуз демай, кўзига уйқу қўндирмасдан ғалаба кунини, сени кутиб турипти.

Яшасин бизнинг яқин ва муқаррар ғалабамиз!

Яшасин, миллиард йиллаб бор ва ғолиб бўлсин бизнинг ватанамиз—СССР!

Яшасин қўлига қурол ушлаб, ёвни қираётган азамат қизил жангчиларимиз!

Яшасин. адолатнинг нурли офтоби, бахт китоби, жангчиларнинг улуғ илҳоми, ғалабамизнинг номи — буюк Сталин!

1 1943 йил 13 январьда Ўзбекистон, Туркменистон, Тожикистон, Қозоғистон, Қирғизистон халқлари вакилларининг фашизмга қарши митингида сўзланган нутқ.

МУНДАРИЖА

Ўзбек адабиётининг йирик сан'аткори (сўзбоши) — *Сарвар*
Азимов V

Ше'рлар

1926 — 1932

Янги турмушга	7
Кимдир	8
Зафар достони	9
Комсомол қиз	11
Қишлқ қизи	12
Еш куч	13
Бир нашо	14
Баҳорга етганда	15
Биричи май алаңгалари	16
Қизил Москвага	17
Утаркан	18
Нева хотиралари	19
Болтиқ деңгиз буйларида	21
Хужум гулига	22
М. Горькийни ўқиркан	23
Шарҳ	25
Болалик	28
Озор қизи	31
Қиш	33
Чўллар	36
Сиёб	37
Ҳой, яхши қиз!	42
Ўзбекистон	45
Улка сафарбар	50
Қиш кечасидан	54
Икки томчи қон	55
Темир юнун	57
Биз енгдик	62
Кадр	70
Улим ёвга	76
Тайёр трактор	82

Сергак	89
Тарих кўрганми?	97
Нима бизга Америка	105
Мудофаа кунларида	112

1932— 94:

Бахтлар водиси	125	✓
Маҳорат	132	
Ўзбекистон хотираси	140	
Онт	143	
Баҳор	146	✓
Дон чироглағи	148	
Дар'ё кечаси	149	
Қиз	151	
Баҳрн	154	
Москва	157	
Кремль чирғоғи қаршисида	159	
Куйчининг хаёли	161	
Дўстимга	165	
Хар юракнинг (бир баҳори ёр)	166	✓
Офелиянинг ўлими	167	✓
Видо'	170	
Пушкиндан	173	
Жануб кечасида	174	
Хаёлимда бўлди г узун кун	175	✓
Чим'ён эсдаликлари	176	✓
Кеча. Саҳро	178	
Ҳолбуки, тун	179	
Қора денгиз бўйида	181	✓
Мизимта дар'ёси	182	
Соғинганда	183	✓
Ўлка	184	
Ҳулкарнинг ше'ри	185	
Урик гуллаганда	186	✓
Бутун олам бир ошпоқ сийна	188	
Тунни излаш	189	
Дар'ё тиниқ, осмон бегубер	190	
Қозонистон	191	
Бахтимиз тарихига	194	
Шу кунларда кутб олинди	195	
Дун'ё гўзал кўринур сенга	196	
Розимасман бир ёш томса кўзимдан	197	✓
Савол	198	
Дўмбиранинг мақтови	199	
Бахт тўғрисида	201	
Пушкин	203	
Сўлмоқ бўлмас эл баҳорнда	206	✓
Шодликни куйлаганимнинг сабаб	207	
Горький ҳақида	209	
Ўзбекистон	211	

Самолёт	214
Ватан	215
Лола	216
Янги йил орзулари	217
Чирчиқ буйларида	219

1941 — 1944

Қўлингга қуроқ ол	225
Ғалаба қўшиғи	227
Йигитларни фронтга жўнатиш	228
Хат	230
Бўл омон!	233
Москвани мен биламан	235
Почтальон	237
Қадаҳ	239
Гвардиячиларимизга салом	240
Шарқдан ғарбга кетаётган дўстга	241
Мени кутгил	244
Ниҳол	246
Севги	248
Яқинлик	251
Йигит	253
Жом	254
Шинель	255
Русия	257
Қамал қилинган шаҳар тепасидаги ой	259
Сен туғилган кун	262
Ғазал	264
Интизорлик	265
Учрашув	266
Украинани ўйлаганда	267
Шарққа кетганда	270

Балладалар

Сосо <i>Д.Қ.А.</i>	275
Башар қуёшига	279
1924-нчи йилнинг 21-нчи январида Самарқанд	282
Жангчи Турсун	286
Рақсананинг кўз ёшлари	292

Поэмалар

✓ Комсомол келади	305
✓ Мустақиллик бизга берилган	310
✓ Шохимардон	322
✓ Ота ҳаётдан	329
✓ Икки қизнинг ҳикояси	340

Ойгул блат Бяхтиёр	353
Зайнаб ва Омон	381
Семурғ ёки Паризод ва Бун'ёд	422

Мақолалар

Салом, Пушкин	453
Муҳаммад Амин Муқимий	466
„Фарҳод ва Ширин“	481
Дўстлигимиз ҳақида	511
Мен ўзбек халқи номидан сўзлайман!	518

На узбекском языке

**ХАМИД АЛИМДЖАН
ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ**

Госиздат УзССР — 1952 — Ташкент

Редактор Зулфия

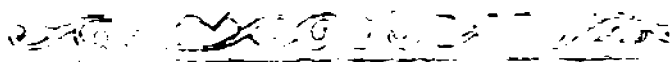
Рисом Искандар Икромов

Техн. редактор Я. Пинхасов

Босишга рухсат этилди 23/1 1952 й. Р 01007. Қоғоз 81x108₃₂—8,5 қоғоз листи 29,52 босма листи + 13 вклейкалар Учет нагр листи. 25,7. Индекс: и а. Договор № 564 — 1949 й. Тиражи 25000. Янги баҳоси 14 с. 85 т.

*

Уз ССР Министрлар Совети ҳузурдаги Ўзбек-политграфнашрнинг Тошкент 1-нчи босмахонаси.
Ҳамза кўчаси, 33. 1952. Заказ № 321.

**ХАМИД
АЛИМДЖАН**

**ИЗБРАННЫЕ
ПРОИЗВЕДЕНИЯ**

**ПОДГОТОВИЛ К ПЕЧАТИ
САРВАР АЗИМОВ**

**ГОСУДАРСТВЕННОЕ
ИЗДАТЕЛЬСТВО УЗССР
ТАШКЕНТ-1951**